

MASARYKOVA UNIVERZITA
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
GEOGRAFICKÝ ÚSTAV

Přínos extenzivních sadů pro krajinný ráz jižní Moravy

Diplomová práce

Bc. Luboš Popelák

Vedoucí práce: RNDr. Martin Culek, Ph.D.

Brno 2017

Bibliografický záznam

Autor:	Bc. Luboš Popelák – Geografický ústav, PřF MU Brno
Název práce:	Přínos extenzivních sadů pro krajinný ráz jižní Moravy
Studijní program:	Geografie a kartografie
Studijní obor:	Fyzická geografie
Vedoucí práce:	RNDr. Martin Culck, Ph.D.
Akademický rok:	2015/2016
Počet stran:	131 + 64
Klíčová slova:	ovocný sad, extenzivní ovocnářství, krajinný ráz, mimoprodukční funkce ovocných stromů, záhumenice, zahrady, sociální aspekt ovocnářství, jižní Morava, ekologický přínos sadů

Bibliographic Entry

Author:	Bc. Luboš Popelák – Department of Geography Faculty of Science, Masaryk University
Title of Thesis:	Contribution of old orchards to the landscape character of Southern Moravia
Degree programme:	Geography and Cartography
Field of Study:	Physical Geography
Supervisor:	RNDr. Martin Culck, Ph.D.
Academic Year:	2015/2016
Number of Pages:	131 + 64
Keywords:	orchard, extensive fruit-growing, landscape character, nonproductive value of fruit tree, land minor ownership, garden, social aspect of fruit-growing, Southern Moravia, ecological contribution of orchards

Abstrakt

Smyslem práce je zhodnotit přínos extenzivních ovocných výsadeb krajinnému rázu jižní Moravy. Sledován je přitom nejen estetický význam, ale i ekologický, historický a kulturní. Pro lepší pochopení prostorové diferenciaci a specifčnosti jednotlivých oblastí byla sestavena regionalizace krajinářského významu extenzivního ovocnářství. Na základě nově vytvořené metodiky hodnotící přínos čtyř ovocnářských složek (záhumenice, zahrady, velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie) bylo zjištěno, že největší význam mají sady v periferních regionech s nižší příhodností přírodních podmínek pro zemědělství, a to z hlediska estetických funkcí, ekologických i kulturně-historických. Naopak nejméně krajinářsky významné je extenzivní ovocnářství v rovinných, hustě osídlených, oblastech, kde historicky vždy vznikala vyšší tlak na využití půdy pro pěstování polních kultur. Obecně nejvýznamnější ovocnářskou složkou jsou záhumenice. Jedním z hlavních poznatků práce je také objasnění velké vazby mezi sociálním aspektem a historickou autentičností sadů, která je předpokladem vysoké krajinářské hodnoty.

Abstract

The purpose of the thesis is to evaluate the benefits of extensive orchards to the landscape character of Southern Moravia. Monitoring is not only aesthetic significance, but also ecological, historical and cultural. To better understand the spatial differentiation and specificity of each areas was compiled regionalization defining nonproductive importance of extensive fruit-growing. Newly created methodology to evaluate the benefit of four orchards components (land minor ownership, gardens, large orchards, cottage colonies) was found to have the greatest importance set in peripheral regions with lower appropriateness natural conditions for agriculture, in terms of aesthetic, ecological, cultural and historical value. Conversely, the least significant orchards are in the densely populated flat countryside, where has always created greater pressure on land for growing field crops. Generally, the most important fruit-growing component is the land minor ownership. One of the main findings of this thesis is also a clarification of links between the social aspect and the historical authenticity of orchards, which is a prerequisite of high nonproductive value.

Masarykova univerzita
Přírodovědecká fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Student: Luboš Popelák
Studijní program: Geografie a kartografie
Studijní obor: Fyzická geografie

Ředitel Geografického ústavu PřF MU Vám ve smyslu Studijního a zkušebního řádu MU určuje diplomovou práci s tématem:

Přínos extenzivních sadů pro krajinný ráz jižní Moravy

Contribution of old orchards to the landscape character of Southern Moravia

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je zhodnocení přínosu tradičního extenzivního ovocnářství na jižní Moravě pro krajinný ráz tohoto území. Bude zkoumána historická autentičnost extenzivních sadů, budou hodnoceny jejich estetické, ekologické, kulturní a sociální funkce.

Jádrem práce bude hodnocení sadů vzhledem ke krajinnému rázu obecně i jejich význam v odlišných typech krajin. Výzkum bude doplněn o šetření dochovanosti starých a krajových odrůd.

K výzkumným metodám bude patřit též zpracování dotazníku, rozhovory s místními obyvateli, studium historických pramenů vč. obecních kronik vybraných vsí. Budou využity informace MAS i občanských sdružení zabývajících se danou problematikou.

Při hodnocení ekologických vlastností sadů budou využity fytoecologické snímky. Výsledkem bude geografická regionalizace sadů na jižní Moravě, zhodnocení jejich rozdílů a významu pro krajinný ráz.

Rozsah grafických prací:

Hlavním grafickým výstupem práce bude mapa podrobné regionalizace jižní Moravy z hlediska vlivu extenzivních sadů na krajinný ráz, a to v měřítku 1:250 000 či 1:200 000. Práce bude bohatě doplněna vlastními kvalitními fotografiemi vhodných příkladů, a dále tabulkami, schématy a obrázky.

Rozsah průvodní zprávy: cca 60 až 80 stran

Seznam odborné literatury:

- Culek M., Grulich V., Buček A., Hartl P., Hrabica A., Kocián J., Kyjovský Š., Lacina J. (2005): Biogeografické členění ČR, II. díl. AOPK. Praha.
- Culek M., Grulich V., Laštůvka Z., Divíšek J. (2013): Biogeografické regiony ČR. Masarykova univerzita. Brno.
- Janák J. a kol. (1999): Dějiny Moravy. Díl 3/1. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně.
- Lacina J., Halas P. (2015): Landscape painting in evaluation of changes in Landscape. Journal of Landscape Ecology, IALE-CZ. 8/2:60-68.
- Lów J., Míchal I. (2003): Krajinný ráz. Lesnická práce.
- Moravec J. a kol. (1994): Fytocenologie. Academia. Praha.
- Salašová A. (2015): Krajinné plánování II. Mendelova univerzita v Brně. Brno.
- Válka J. a kol. (1991): Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně.
- Válka J. a kol. (1996): Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renezanace a baroka. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně.
- Vorel I., Bukáček R., Matějka P., Culek M., Sklenička P. (2004): Posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz – metodický postup. ČVUT. Praha.

Jazyk závěrečné práce:

čeština

Vedoucí diplomové práce:

RNDr. Martin Culek, Ph.D.

Podpis vedoucího práce:

.....

Datum zadání diplomové práce:

listopad 2014

Datum odevzdání diplomové práce:

do 5. května 2016

RNDr. Vladimír Herber, CSc.
pedagogický zástupce ředitele ústavu

Se zadáním diplomové práce souhlasím, jsem si vědom(a), že zadání práce je závazné.

Zadání práce převzal(a): ..... dne .....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu Martinu Culkovi za odborné vedení, cenné rady a podněty, bez nichž by práce v této podobě nemohla vzniknout. Jeho zkušenosti mi byly oporou. Cení si také velmi důležité podpory ze strany Maria Duchoně, jehož botanické vědomosti vedly ke kvalitnějšímu zpracování ekologického aspektu sadů. Dále patří velký dík všem respondentům internetového dotazníkového šetření, kteří mi poskytli informace směřující k pochopení sociálního aspektu ovocnářství, ale i těm, kteří se mnou trpělivě diskutovali přímo v terénu. Cenné informace jsem získal také od zaměstnanců ovocných školek, prof. Řezníčka a mého dědečka Ing. Františka Kaloudy, děkuji. Lukáši Hermanovi jsem vděčný za zpracování dat a Lucii Kaloudové za korekci textu. V neposlední řadě mnohokrát děkuji své rodině za klidné zázemí a chápavý postoj k mé časové vytíženosti, a především pak přítelkyni Lence Petlákové za sdílení veškerých strastí s prací spojených a za doprovod při terénních průzkumech, které se proto staly velmi příjemně stráveným časem.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím informačních zdrojů, které jsou v práci citovány.

Brno, 3. ledna 2017

.....

Bc. Luboš Popelák

1 ÚVOD	10
2 CÍLE PRÁCE	11
3 VYBRANÉ POJMY	12
4 VÝVOJ OVOCNÁŘSTVÍ V KRAJINÁCH JIŽNÍ MORAVY	15
4.1 Nejstarší dějiny	15
4.2 Středověk	15
4.3 Novověk	17
4.4 Moderní věk ovocnářství 20. století.....	20
4.5 Současné snahy o uchování extenzivních sadů v krajině.....	21
5 EXTENZIVNÍ SADY	23
5.1 Význam extenzivních sadů v krajině	24
5.1.1 Krajinářsko-estetický význam.....	24
5.1.2 Historický, kulturní a společenský význam	24
5.1.3 Ekologický význam.....	25
5.1.4 Produkční význam.....	26
5.2 Souvislosti geografického rozšíření ovocných druhů	26
5.3 Stanovištní nároky vybraných druhů ovocných stromů	27
5.3.1 Jabloně	27
5.3.2 Hrušně	28
5.3.3 Slivoně	28
5.3.4 Meruňky	28
5.3.5 Třešně.....	29
5.4 Staré a krajové odrůdy	29
6 KRAJINNÝ RÁZ V NÁVAZNOSTI NA OVOCNÁŘSTVÍ.....	30
6.1 Lidské vnímání krajiny ve vztahu k extenzivnímu ovocnářství.....	30
7 METODIKA	33
7.1 Přehled výzkumu.....	33
7.2 Regionalizace vlivu extenzivního ovocnářství na krajinný ráz.....	33
7.3 Metodické postupy při charakterizování regionů.....	35
7.4 Kvantitativní charakteristiky ovocnářské struktury	37
7.5 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy podle KN a EEA.....	39
7.6 Dotazníkové šetření a rozhovory	39

7.7 Ekologický výzkum	41
8 EXTENZIVNÍ OVOCNÁŘSTVÍ V REGIONECH JIŽNÍ MORAVY	42
8.1 Strážnicko a Podluží.....	44
8.2 Pálava.....	50
8.3 Pohořelicko	56
8.4 Třebíčsko.....	64
8.5 Lomnicko	71
8.6 Bměnsko	77
8.7 Haná	86
8.8 Litenčicko.....	92
8.9 Kyjovsko	99
8.10 Hlucko	106
8.11 Slavičínsko.....	113
9 DISKUZE.....	121
10 ZÁVĚR	123
11 LITERATURA.....	126
12 PŘÍLOHY	132
12.1 Seznam příloh	132

Použité zkratky

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky
DPZ	Dálkový průzkum Země
EEA	European Environment Agency
CHKO	Chráněná krajinná oblast
FS	Fytocenologický snímek
JM	Jižní Morava
JMK	Jihomoravský kraj
KN	Katastr nemovitostí
KÚ	Katastrální území obce
KR	Krajinný ráz
LPO	Listina povolených odrůd
MAS	Místní akční skupina
MENDELU	Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
MZCHÚ	Maloplošné zvláště chráněné území
NP	Národní park
NPR	Národní přírodní rezervace
ÚSES	Územní systém ekologické stability
VKP	Významný krajinný prvek
VÚO	Výzkumný ústav ovocnářství

1 ÚVOD

Člověka vzhled krajiny, její struktura a zdroje zajímaly od nepaměti. První lidé krajinu vnímali na základě fylogenetických souvislostí. Hodnotili její prostupnost, přehlednost a pohostinnost. Významnější estetické vnímání krajiny a potřeba jejího zkrášlování se ve společnosti začala projevovat až v období baroka. V okolí panství jsou budovány cílené krajinné kompozice – parky. Od romantismu po současnost pak člověk spatřuje krásu v její přirozenosti a jedinečnosti. Zájem člověka žít v esteticky příhodném prostředí dal vzniknout pojmu krajinný ráz, který se v roce 1920 poprvé objevil také v legislativě, avšak bez větší odezvy v praxi. Ekonomické cíle byly stále nadřazeny ochraně životního prostředí (LÖW a MÍCHAL, 2003). Od poloviny 20. století se pak krajina, na pozadí nové ideologie, ocitla na významném milníku. Tradiční zemědělství se začalo měnit v intenzivní agrární výrobu, v níž nebylo pro konzervativní způsoby hospodaření a otázku krajinného rázu místo. Postoje společnosti vyspělých zemí se začaly měnit až ke konci 20. stol. S přelomem tisíciletí jsme vstoupili do období postmodernismu. Veřejnost se začala otevírat novým, alternativním názorům. V České republice je změna umocněna také politickým uvolněním. Nyní jsou v krajině opět spatřovány jiné hodnoty a cíle než jen ekonomický profit. Uvědomění tradičních hodnot širokého environmentálního spektra dává vzniknout řadě nových projektů sledující neprobádaná témata a směry zájmu. Příkladem je koncept ÚSES, který je dnes již obecně známý. Do povědomí odborné veřejnosti se proto stále častěji dostává také oblast krajinného rázu, zejména témata hledající souvislost mezi krajinou jako celkem a jejími složkami.

Ačkoli je krajinářský význam často přehlížen pro produkční funkci, jednou z takových složek jsou i ovocné sady. Extenzivní ovocnářství je podobně jako koncept krajinného rázu v posledních letech předmětem velkého zájmu. V době globalizace ve společnosti opět sílí vazba na vlastnoručně vypěstované ovoce. Skrze aktivní činnost akademické sféry, či příslušníků nejrůznějších organizací a spolků se do obecného povědomí také dostávají mimoprodukční funkce, k nimž patří i krajinářský význam. Pro aktuálnost obou společenských témat – krajinného rázu a tradičního ovocnářství bude řešen jejich vzájemný vztah. Důkladnější pochopení a propagace problematiky by v budoucnu mohly vést k aktivnějšímu navracení starých ovocnářských zvyklostí na venkov. Potenciál lze spatřovat například v opětovném osazování veřejných prostor.

2 CÍLE PRÁCE

Cílem práce je **postihnoutí charakteristických rysů tradičních forem ovocnářství v oblastech jižní Moravy**. Jádrem bude **zhodnocení významu ovocnářství pro krajinný ráz**. Bude vnímána historická autentičnost sadů, jejich četnost, struktura, viditelnost v krajině a vztah k dalším krajinným prvkům, zejména zástavbě. Jelikož krajinný ráz neuvažuje pouze estetickou složku věci, nedílnou součástí bude **sledování sociálního aspektu**, čemuž bude velkou oporou dotazníkové šetření. V rámci této podkapitoly budou uvedeny příklady pronikání ovocnářství do kulturního života místních, a naopak bude sledován vliv zvyklostí a mentality ovocnářů na vzhled výsadeb. V neposlední řadě bude s využitím fytoecologických snímků představen podrost sadů a interpretován jejich **přínos k ekologické stabilitě krajiny**. Pro pochopení některých souvislostí bude popsána také **ovocnářská historie krajiny**. Historickými prameny se z části stanou obecní kroniky a weby obcí. Ze zjištěných poznatků bude sestavena výsledná **regionalizace oblastí vlivu ovocnářství na krajinný ráz** tak, aby výstižně zachytila změny mezi jednotlivými částmi studovaného území. Závěrem budou všechny zjištěné poznatky shrnuty a konfrontovány s publikacemi podobné problematiky.

Jedním z výstupů mělo být původně podle zadání práce také šetření monitorující dochování starých a krajových odrůd ve vybraných oblastech. Vzhledem k rozsahu studovaného území, širokého pojetí tematiky (zahrnutí ekologického a sociálního aspektu) a náročnosti rozpoznávání odrůd, však bylo od tohoto cíle po dohodě s vedoucím práce upuštěno.

3 VYBRANÉ POJMY

- **Extenzivní ovocnářství** pro účely této práce uvažuje takové ovocné výsadby, které nejsou vysazeny na velkém území (více než 0,5 ha) jako jeden ovocný druh a jejichž kmenný tvar zároveň není nízkokmenný.
- **Záhumenice** jsou komplexy úzkých zemědělských pozemků s vysokou krajinářskou hodnotou, které se dochovaly jako pozůstatek dřívějšího využití krajiny. Nejsou oplocovány a obecně mají produkční vzhled (viz níže). Drobná držba záhumenic je v závislosti na přírodních podmínkách využívána k pěstování ovoce, polních kultur a vinné révy, přičemž jejich vzájemný poměr je jedním z hlavních rozdílů ovocnářské struktury jednotlivých regionů. Záhumenice, v nichž převažuje vinná réva, jsou označovány také jako viniční tratě.
- **Zahrada** je výlučně oplocený pozemek v intravilánu obce sloužící vedle pěstování ovoce a zeleniny také k rekreaci. V porovnání se záhumenicemi jsou zahrady prostorově menší a v interiéru jsou situovány rekreační prvky (pergoly s posezením, zahradní domky, apod.). Na rozdíl od záhumenic mají obecně zvýšený rekreační vzhled a vyšší podíl nízkokmenných tvarů. V silničních vsích bývají vizuálně skryty za domy, mají nižší krajinářskou hodnotu.
- **Velkoplošný sad** představuje vysokokmennou výsadbu jednoho druhu ovoce na větší ploše, zpravidla vysazenou před desítkami let. V krajině jsou rozmístěny takřka nezávisle na sídle a na rozdíl od záhumenic na ně nenavazují další malé zemědělské pozemky. Takto vypěstované ovoce je obvykle určeno k prodeji. Jedná se o velkovýrobní formu, která je na hranici s intenzivním ovocnářstvím. Nabývají různého krajinářského významu.
- **Zahradní kolonie** je komplexem malých oplocených parcel sloužících k rekreaci a zahrádkaření. Obvykle jsou situované v okolí měst a nesou četné množství rekreačních prvků. Ovoce se zde pěstuje ve většině případů na nízkých kmenných tvarech. Krajinářsky působí negativně.
- **Chatová kolonie** je komplexem větších oplocených i neoplocených zahrad a sadů. Vysokokmenný tvar ovocných stromů převažuje nad nízkokmeny. I přes rekreační prvky mají chatové kolonie v interiéru oproti příměstským zahradním koloniím relativně vyšší produkční vzhled. Krajinářsky jsou méně hodnotné, avšak zpravidla nepůsobí tolik negativně jako zahradní kolonie.
- **Interiér sadů** je prostor s výsadbou ovocných stromů vnímaný z jeho bezprostřední blízkosti. Uvnitř sadu hodnotíme stav podrostu, oplocení, ovocnářské postupy a přítomnost rekreačních prvků.
- **Exteriér sadů** je pojem, jímž rozumíme ovocnou výsadbu vnímanou ze střední a větší vzdálenosti tak, abychom spatřili celý sad – nebo alespoň jeho část –

v kontextu s okolní krajinou. Ze vzdálenosti hodnotíme měřítko sadu v krajině, strukturu výsadby a vizuální vliv na scenerii a její neopakovatelnost.

- **Produkční vzhled** vyjadřuje celkový vizuální obraz interiéru sadu, resp. zahrady. Primární funkce obvykle větších neoplocených pozemků je určena k produkci ovoce, zeleniny, vinné révy a polních kultur. Je zde minimum rekreačních prvků, což je z krajinářského hlediska pozitivní, naopak obsahují hospodářské prvky zvyšující historickou autentičnost výsadby (dřevěné sušiče sena, kůlny na dříví, stodoly, hnojníky, lisy apod.)
- **Rekreační vzhled** je krajinářsky negativní vizuální obraz interiéru zahrady, či chatové nebo zahradní kolonie, v níž je umístěno množství rekreačních prvků (bazény, pergoly, houpačky, grily apod.) nesouvisejících s ovocnářstvím. Primárním účelem pozemku je rekreace. Ovocných stromů je zde minimum, zpravidla jsou pěstovány na nízkém kmenném tvaru.
- **Nízkokmen** je ovocný strom s výškou kmene do 120 cm od rozvětvení k zemi. Dělí se na čtvrtkmeny a zákrsky. Jedná se o produkt moderního šlechtitelství.
- **Vysokokmen** je v této práci chápán jako nadřazený pojem tvarů polokmen a vysokokmen – ovocných stromů s výškou kmene nad 120 cm od rozvětvení k zemi. Jsou nositeli starých a krajových odrůd. Představují tradiční způsob ovocnářství.
- **Jádro regionu** představuje nejreprezentativnější část vymezeného regionu, tj. takové území, které je v rámci jednotky charakteristické a nabývá nejvíce typických znaků.
- **Ovocnářská složka** vyjadřuje formu extenzivního ovocnářství nabývající čtyř podob: záhumenice, zahrady, velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie.
- **Ovocnářská struktura** sestává z ovocnářských složek, které mají typickou velikost, strukturu a rozmístění v krajině, jejich odlišnosti vytváří ovocnářskou jedinečnost.
- **Ovocnářská identita** vyjadřuje lokální ovocnářské povědomí místních, které je spojené s typickou skladbou ovocných druhů, či krajových odrůd, na něž navazují tradiční postupy jejich obhospodařování a zpracování.
- **Poznávací znak ovocnářství** je typický prvek (skupina výsadeb jedné ovocnářské složky), který je v daném území charakteristický, významně se podílející na ovocnářské jedinečnosti (např. sady socialismu). Prvek nemusí být neopakovatelný.
- **Tradiční ovocnářství** je ekvivalentním termínem k extenzivnímu ovocnářství. Jedná se o výsadby na vysokých kmenných tvarech s historicky autentickým vzhledem, původním managementem a vysokou krajinářskou hodnotou.
- **Drobná držba** představuje seskupení zemědělských pozemků o malé výměře. V práci je pojem zmiňován nejčastěji v souvislosti se záhumenicemi.
- **Malovýroba** je termín označující produkci malého množství ovoce či vinné révy k samozásobení či vedlejšímu finančnímu příjmu místních.
- **Velkovýroba** představuje produkci velkého množství ovoce z velkoplošných sadů určená k tržním účelům. Je vedena právnickou osobou.

- **Krajinná matrice** je plošně převládající, nejvíce zastoupený a prostorově nejpropojenější typ krajinné složky, resp. nejvíce zastoupený způsob využití krajiny. V praxi krajinnou maticí chápeme např. komplex polí, lesů, nebo vinic.
- **Měřítko krajiny** vyjadřuje rozměry krajinných prvků, jejich členění a vzájemný vztah ve srovnávací bázi s velikostí člověka. Pro lidskou psychiku jsou ideální rozměry v krajině takové, které odpovídají harmonickému a trvale udržitelnému vztahu lidské činnosti a přírodního prostředí.
- **Scenerie/obraz krajiny** je vnějším projevem vnitřní struktury vnímaným z větších vzdáleností, a to nejen vizuálně, ale i ostatními smysly. Důležité je přitom uspořádání a charakter jednotlivých krajinných složek.
- **Genius loci** v překladu znamená „duch místa“. Vychází z historických souvislostí. Vyjadřuje určitou atmosféru místa, která se projevuje také v životě místních.
- **Land use**, neboli využití území, je chápáno jako typ přeměny přírodního prostředí na prostředí vytvořené člověkem (pole, pastviny, sídla, apod.)
- **Intravilán** je zastavěné území obce, včetně zahrad. Sídla, v nichž na sebe domy bezprostředně navazují a znemožňují tak vhléd do zahrad, mají uzavřený intravilán. Naopak rozvolněná zástavba je zmiňována termínem otevřený intravilán.
- **Silniční půdorys** se vyznačuje velkou uzavřeností intravilánu. Je charakteristický v úrodných, starosídelních oblastech. Usedlosti na sebe navazují, jsou soustředěny podél místní komunikace. Zahrady jsou mnohdy obklopeny zástavbou ze všech stran.
- **Návesní půdorys** obce se vyznačuje částečně otevřeným intravilánem. Tento typ skladby zástavby je soustředěn v oblastech s vyšší nadmořskou výškou. Může nabývat různých forem. Zahrady jsou vizuálně více dostupné.
- **Řadový půdorys** vsí je také označován jako lesní lánový typ zástavby, která je soustředěna podél cesty nebo potoka. Domy na sebe přímo nenavazují. Intravilán je otevřený a zahrady vizuálně dostupné.
- **Dvorcový půdorys** je typ osídlení s nepravidelně rozmístěnými usedlostmi po katastrálním území. Na jižní Moravě se jedná o osídlení valašského typu, jinak také pasekářské osídlení. Zahrady jsou vizuálně dostupné ze všech stran.

4 VÝVOJ OVOCNÁŘSTVÍ V KRAJINÁCH JIŽNÍ MORAVY

4.1 Nejstarší dějiny

Již osvícený francouzský chemik, lékař a myslitel Brillat-Savarin věděl (a ve svém slavném díle *Fyziologie chuti* z počátku 19. stol. popsal), že lidské řezáky jsou uzpůsobeny k ukusování ovoce a stoličky k drcení zrn (BRILLAT-SAVARIN, 1987). Ačkoli je ovoce spjata se samou evolucí člověka, prvopočátky ovocnářství vztahujeme až k historické epoše neolitu (10–4 tis. let př. n. l.). Němec (1955) první náznak vidí v selektivním ponechávání ovocných stromů při klučení lesa. Následně lidé začali ovocné stromy i vysévat. Tetera (2003) a Dokoupil (2000) přichází s jinou hypotézou. Primární důvod setrvání na jednom místě je podle nich ovocný strom samotný. Člověk si povšimnul, jak z jader ovoce jím odhozených klíčí nové stromy. Začal tak činit úmyslně a v okolí nových stromů se usídlívat. Z této myšlenky plyne, že **ovocný strom je příčinou neolitické revoluce**. Podle Pontinga (1991) na jižní Moravu první zemědělci doputovali z blízkého východu asi v 6. tisíciletí př. n. l. Usazovali se v úrodných nivách 1. a 2. vegetačního stupně, ve starosídelní oblasti.

Větší změny v krajině jsou pak spjaty s objevem železa, okolo roku 750 př. n. l. Zdokonalené zemědělské nástroje a využití tažných zvířat umožnilo pozvolný přechod ze žďárového hospodářství na přílohovou soustavu. Fixovala se pole, vznikaly stálé plužiny (LÖW a MÍCHAL, 2003). **Oblast ovocnářství je v době železné vzhledem k mizivým historickým pramenům neznámou.** Názory filologů a ovocnářů jsou dosti neurčité a různorodé. Beranová (1980) tvrdí, že Keltové byli do jisté míry také ovocnáři, neboť jsou dochovány nástroje typu securis, kterými byly vedle vinné révy obhospodařovány také ovocné stromy. Němec (1955) z archeologických nálezů dokládá výskyt třešně ptáčnice.

Významný ovocnářský pokrok na Moravu dorazil po započetí letopočtu, jako součást Římské kultury. Jelikož Římská civilizace ovládala většinu středomoří, její učenci znali pokročilé ovocnářské postupy Řeků či Egyptanů. Němec (1955) uvádí: „*Za pomoci roubování šlechtí a šíří množství odrůd nejkrásnějších druhů ovoce a vinné révy severně od Alp.*“. Vzhledem k tomu, že jižní Morava byla na samém okraji dosahu Říma, pronikla k nám pouze část vyspělejších inovací. Pro první sofistikovanější, organizovanou produkci vinné révy a ovoce byla využita zejména oblast Pálavy, Podluží a Strážnicka. Löw a Michal (2003) uvádějí, že na Moravě došlo k nastolení prosperity přetrvávající až do příchodu Slovanů.

4.2 Středověk

Slované na Moravu přicházeli od 5. století v důsledku stěhování národů. Žili polokočovným životem. Opětovně žďářili lesy a pracovali s primitivními nástroji, hlavně motykami. Obrat nastal v 7. stol. při jejich sjednocování pod vedením franského kupce Sáma

v boji s Avary. V té době se Morava znovu dostala pod politický a kulturní vliv Franků. Navrátili se sem pozůstatky vyspělého hospodaření a řemeslnictví Říma (LÖW a MÍCHAL, 2003). Němec (1955) v této souvislosti uvádí, že filologové považují původ slova pluh, plod a ovoce za germánský. Po rychlém rozpadu Sámovy říše na konci 7. století dospěli obyvatelé Moravy do doby hradištní, z níž už máme doložené zmínky o krajině. Po rozpadu Avarského kaganátu sílil vliv západního křesťanství. **Skrze víru docházelo k šíření vědomostí, ovocnářských znalostí nevyjímaje** (VÁLKA a KUBÍČEK, 1991). Podle Löwa a Míchala (2003) byl v úrodných sprašových oblastech a nivách položen základ dnešní krajiny. Vymezení zemědělských pozemků a cestní síť zůstává konstantní. Naoráváním vznikaly v přílohové soustavě polí první tvary mezí, vhodná stanoviště pro plánky tehdejších ovocných stromů. Nej hustší osídlení je podél Dyje a Moravy, kde byla budována hradiště.

Z hlediska ovocnářského je významný rok 812, z něhož máme první historickou zprávu o květeně Germánie zahrnující také seznam ovocných odrůd, které měly být pěstovány v císařských zahradách (NĚMEC, 1955). Tetera et al. (2006), Schubert (1900) nebo Němec (1955) na literárním odkazu prvních duchovních dokládají, že **ovoce se pěstovalo také v zahradách klášterů**. V dobových spisech najdeme zmínky o jabloních, hrušních, meruňkách, slívách, třešních, višních a vlašském ořechu. Mnichové ovládali i roubování. Roku 833 byla založena Velkomoravská říše později navštívená byzantskými učenci Cyrilem a Metodějem. Ovocnářské řemeslo tak bylo obohaceno o vědění východu. Po několika dekádách se říše rozpadla. Území Moravy a Čech se opět připojilo k Frankům a Svaté říši římské (VÁLKA a KUBÍČEK, 1991).

Přichází **doba Románská**, vymezená přibližně lety 1000–1200 (LÖW a MÍCHAL, 2003). Úrodné polohy byly v tomto období zcela přeměněny v pole, úseková plužina transformována na traťovou. Její pozůstatky zůstaly ve formě současných záhumenic a viničních tratí místy dochovány dodnes. Petrářovi (2000) uvádějí, že ve starosídelní oblasti se dotvořila stabilnější, byť místy řídkší, síť větších a pravidelně uspořádaných vesnic. Vlivem rostoucích výnosů zemědělství se v sídlech románské Moravy rychle zvyšoval počet obyvatel. Ve druhé polovině 12. stol. se proto zformovala vnitřní kolonizační vlna mířící proti proudu řek do vyšších poloh. Ve 13. stol., v **období vrcholného středověku**, se ke kolonizaci starousedlíků přidalo německé obyvatelstvo – vnější vlna (LÖW a MÍCHAL, 2003). Kolonizace v pozdním středověku (14.–16. století) podle Kučerových (2009) studované území jižní Moravy příliš nezasáhla. Výsledkem je podmanění poloh asi do 4. veg. stupně. Neosídlena zůstává oblast Chřibů, Ždánického lesa, méně dostupné polohy Dražanské, Křižanovské, Bobravské vrchoviny a Bílých Karpat. Nové kolonizační obce byly uspořádány nejčastěji do relativně více rozvolněných návesních a lesních lánových vsí. Namísto plužiny traťové je drobná držba kolonizačních vsí soustředěna do dlouhých, souvislých pásů plužiny délkové, resp. záhumenicové. Takové osídlení je typické zejména pro oblast východní části Českomoravské vrchoviny, Litenčické vrchoviny, Bílých Karpat nebo Vizovické vrchoviny (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Pozdní středověk není zlomový pouze environmentálně, z hlediska krajiny. V roce 1346 na český trůn dosedl Karel IV., jehož vláda znamenala kulturní vzestup a zesílení politického významu našeho národa. Byl strůjcem mnoha pokrokových legislativních změn, které se projeví i v oblasti ovocnářství a vinařství (VÁLKA a KUBÍČEK, 1991). Během jeho vlády český národ zněkolikanásobil produkci vína, které bylo i exportováno. Stejně tak vzkvétalo ovocnářství. Ve snaze povznést tento hospodářský obor nechal král přivést množství zahraničních odrůd, mezi nimiž nechyběla například francouzská jablka ze skupiny renet (TETERA et al., 2006). Němec (1955) uvádí, že Karel IV. se také zasloužil o rozšíření švestek, kterým se proto dodnes lidově říká „karlátky, kadlátky“. **Ovoce se počátkem druhé poloviny 14. stol. začalo šířit z klášterů a královských zahrad do okolí měst, mezi šlechtu a v menší míře i mezi poddané.** I když bylo pro běžného venkovana stále vzácností, ovocný strom se začal stávat součástí krajiny, lidé ho začali využívat jako sladidlo, čímž se také zvýšila jeho obliba. 15. stol. se neslo v duchu husitských válek, hospodářství bylo rozvráceno, obchod ochromen. Systematické vysazování nových sadů je na delší dobu zastaveno. Ovocnářský boom dob Karla IV. ustával (LÖW a MÍCHAL, 2003).

4.3 Novověk

Po ustálení pohrom spojených s husitskými válkami se v krajině začala projevovat **renesance**. Nově byly zřizovány valchy, ovčámy, rybářské bašty či myslivny. Hlavním hybatelem těchto změn byla šlechta. Její vliv demonstrovalo také zakládání rybníků, pivovarů, či zahrad a sadů. Ve vyšších polohách se rozvíjelo sklářství, hutě, hamry a pily. V zalesněných oblastech kočovaly uhlířské osady. V 17. a 18. stol. se dotvořilo osídlení Bílých Karpat a Chřibů, kam přicházeli příslušníci východních národů, kteří spolu s nejnižší třídou obyvatel Moravských úvalů tvořili multietnickou **valašskou kolonizační vlnu**. Byli orientováni na pastevectví a přílohovou soustavu. Zakládali rozptýlené pasekářské osídlení zvané hole, postupně hojně osazované malými sady (LÖW a MÍCHAL, 2003).

K rozvoji ovocnářství v dobách novověku vedle podnikavé šlechty znatelně dopomohl také vynález knihtisku, který nově umožňoval mnohem efektivnější přenos vědění. Rozšiřující se ovocnářské know-how dopomáhalo panským zahradníkům se o sady dobře starat. „Knižka o štěpování“ z roku 1558 pojednává např. i o „vonných bylinách pro lékařství a kuchyň užitečných“. Lidé si tak všímali i mimoprodukčních funkcí sadu. **Během 16. a 17. století se ovoce významněji rozšířilo i do moravských vesnic.** Ačkoli bylo stále ceněným tržním artiklem, zvýšená produkce a nasycení trhu ze strany šlechty činilo ovoce dostupným i pro poddané venkova. Sedláci postupně nacházeli v ovoci oblibu. Pěstovali pláňky, od duchovních přebírali sazenice šlechtěných odrůd a zakládali vlastní ovocnou produkci. Němec (1955) se domnívá, že za masovějším rozšířením ovocných stromů stojí zřizování mlatů ve stodolách. Do 16. století se obilí mlátilo v humncích. V renesanční Moravě se humna uvolnila pro sady a zahrádky. Nutno podotknout, že než první sady

moravských poddaných dorostly k plodnosti, byly v mnoha případech zničeny v důsledku třicetiletých válek, nebo později nájezdy Turků a Tatarů, které znamenaly hrozbu po celá dvě staletí (SCHUBERT, 1900).

V 18. a 19. století se vrchnost snažila o opětovnou hospodářskou stabilizaci svých panství. Největší překážkou jejich snažení byl nedostatek pracovních sil – nevolníků. V důsledku toho feudálové zaváděli tvrdá opatření. Roboty na panských polích se zvýšila až na 150 dní v roce. **Ovocnářská činnost nejnižší vrstvy byla závislá na benevolenci vrchnosti.** Neutěšenost této situace se zlepšila reformováním legislativy a centralizací hospodářství v dobách Marie Terezie a Josefa II. Nejvýznamnější změnou byla, vedle zavedení povinné školní docházky, také událost z roku 1781, kdy bylo zrušeno nevolnictví (JANÁK, 1999). S novým nárůstem obyvatelstva se krajina ocitla na hranici úživnosti. Trojpolní soustava byla limitována nedostatkem živin, jejichž zdroj představovala chlévská mrvy. Lesy měly výmladkový charakter, byly prořídle pastvou i kácením. Místy se zde proto uplatňovaly i zplanělé ovocné stromy. Keřové patro pastvin, často s významným podílem slivoní, mizelo v důsledku rostoucích stád ovcí a koz. Ve vyšších polohách se více prosazovalo zemědělství, objevily se zde nenáročné brambory (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Osvícené způsoby Marie Terezie ve vedení monarchie se projeví i v ovocnářství. Zásadní změnou po krajinářské stránce bylo **sázení ovocných alejí** podél cest. Primární význam tohoto opatření je vojenský. Ovoce mělo sloužit jako potrava pro přesouvající se vojenské jednotky. Dalším krokem bylo **zakládání prvních ovocných školek**, které umožňovaly masové rozšíření naštěpovaných stromků do zahrad všech Moravanů. Marie Terezie, vědoma si vlašného vztahu svých poddaných k ovocnářství, nutila místní k **zavedení školních sadů**, kde se děti měly vyučovat základním postupům. Školenci byli i sedláci a úředníci. Záměr panovnice byl velmi dobře naplňován, lidé ke svému ovoci velmi rychle získávali větší vztah. Důkazem je lidový obyčej, vzniklý ze zákona, založený na vysazování jabloně při narození syna, hrušně při narození děvčete. Tento fenomén z moravské společnosti v posledních letech ustoupil, avšak jeho pozůstatky ve formě vzrostlých hrušní lze při některých staveních pozorovat dodnes. Technickou vyspělost a ovocnářské vědění tehdejšího sedláka Němec (1955) ilustruje na příkladu inventáře běžného vesnického sadu z roku 1783, kde jsou tyto předměty: „zahradní nůžky, pilky, žabka k ořezávání stromů, rycí lopatky, želízka proti krtkům, hák k hákování a žebříky“. Další relevantní legislativní opatření se týkala ochrany ovocných stromů před kácením, poškozováním i škůdci. Samozřejmostí se u poddaných stal ruční sběr housenek nebo ovazování kmenů slámou. Zanedbávání péče o stromy znamenalo přísné tresty. Vlivem těchto opatření **se ovocný strom stal v moravské krajině všudypřítomným.** Rostoucí základna odborné ovocnářské veřejnosti i masové regionální rozšíření ovoce byly předpokladem vzniku široké palety krajových odrůd (TETERA et al., 2006). Schubert (1900) uvádí, že na konci 18. století bylo na Moravě podle Josefinského katastru 8,5 mil. ovocných stromů zabírajících plochu necelých 30 000 ha, což je více než evidovaných sadů současnosti na celém území ČR.

Nejčastěji se pěstovaly jabloně, hrušně, švestky a třešně. Nejvíce stromů bylo napočítáno v hejtmanství uherskohradištském, a to 1105/km². Vzhledem k výše uvedenému se lze domnívat, že v této době se také rozšířila výroba domácí pálenky a moštu. Lidé se zdokonalovali v sušení ovoce, vznikaly tradiční venkovské recepty.

Jakmile v Evropě dozněly napoleonské války, ze západu se začala šířit **průmyslová revoluce**. Nastalo století páry. Nutno si ovšem uvědomit, co všechno tímto pokrokem také končí. Löw a Míchal (2003) průmyslovou revoluci chápou jako konec harmonické krajiny vyvážené ekologicky i hospodářsky. Uvádí: „*Síly člověka a přírody se na dané energetické úrovni ocitly v trvale udržitelném stavu.*“ Předprůmyslová krajina je dodnes ideálem krásy. Její pozůstatky (např. záhumenice) jsou velmi hodnotnými krajinnými prvky. V zemědělství byly zásadní změny spjaté s novými plodinami – brambory, kukuřice, řepka. V 19. stol. se s jejich využitím přešlo na střídavý čtyřpolní systém. Kukuřice a řepka byly pěstovány zejména ve starosídelní oblasti, kde se proto vypouštěly rybníky, rozorávaly pastviny, nebo kácely sady a vinice. Brambory se staly typickou plodinou 3.–5. v. s., kde výrazně zvýšily úživnost. S širokořádkovými plodinami se změnil odtokový režim řek. Nížiny byly stále častěji vystavovány záplavám. Reakcí společnosti byly výrazné meliorační zásahy, začala regulace vodních toků, čímž z krajiny zmizely hrušňové a jabloňové sady niv. Snížila se rozloha úhorů i pastvin. Chov zvířat byl více soustředěn na hospodářská stavení, kde byla krmena novými meziplodinami (např. vojtěškou), ty se začaly více vysazovat do podrostu ovocných stromů. Selské sady se tak měnily v sady polní. Do moravského zemědělství se pro velkou fragmentaci pozemků bránící modernizaci pokrok dostával pomaleji. Období se také vyznačovalo maximálním odlesněním krajiny, populační explozí a urbanizací. Města byla přelidňována, docházelo k urbanizačním přestavbám. Pro sady tu přestalo být místo (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Během 19. stol. pokračoval rychlý rozvoj také v oblasti ovocnářství, a to ve všech jeho aspektech. Z vesnických malotřídek se výuka ovocnářství přesouvala také do osnov moravských univerzit. Kantory se stali přední pomologové **prvního ovocnářského spolku v Brně** založeného v r. 1816. Ten organizoval výstavy, školil odbornou i širokou veřejnost, vytvářel první seznamy vhodností odrůd, zasadil se o mnohačetné zakládání ovocných školek. Ty fungovaly nejen jako distributoři stromů, ale také sdružovaly místní ovocnáře, byly základem tehdejší ovocnářské byrokracie. Přínos brněnského spolku lze kvantifikovat také Schubertovým (1900) tvrzením přisuzujícím spolku zásluhu na vysazení 140 000 ovocných stromků při moravských silnicích. Po vzoru tohoto sdružení vznikaly na Moravě i další ovocnářské spolky, ovšem řádově nižšího významu. K ještě efektivnějšímu centrálnímu vedení a ochraně ovocných dřevin vznikla další legislativa navazující na zákony Marie Terezie a Josefa II. Roku 1873 byl ve Vídni uspořádán **mezinárodní pomologický kongres, kde byly definovány odrůdy vhodné pro Moravu**. Jde o první usměrňování sortimentu odrůd v historii. Ovoce se stává stále silnější komoditou každého městského trhu, který byl saturován relativně většími příměstskými sady (několik ha). Na periferii zůstalo

ovocnářství roztržštěné mezi menší sedláky (SCHUBERT, 1900). Závěrem dlužno podotknout, že **ve století páry byla krajina na jednu stranu ovocnými stromy hojně osazována, na druhou stranu v této době historicky poprvé místy vznikal tlak na jejich odstraňování**. Důvodem byly výše zmíněné meliorační zásahy, přelidnění měst a nové plodiny.

4.4 Moderní věk ovocnářství 20. století

Za první republiky se v zemědělství rozšířily minerální hnojiva a využití spalovacího motoru, čímž se snížily nároky na množství pracovní síly. Ve vesnicích tedy byla stále početnější vrstva nezemědělských obyvatel, lidé pomalu ztráceli vztah k polnostem i sadům, zejména v okolí největších měst. Ve vzhledu krajiny se projevuje rozvoj dopravy, průmyslu a energetiky. Zvětšily se rozdíly mezi aglomeracemi největších měst a periferií. Prostorová dělba práce se začala stávat samozřejmostí (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Co do ovocnářství, v krajině se výraznější proměny neodehrály. Progres se odehrál ve vzdělávání a vědě. V Brně, Přerově a Bohunicích u Brna byly založeny státní výzkumné ústavy zabývající se mimo jiné i ovocnářstvím. Důraz výzkumu byl kladen na **nové postupy při šlechtění odrůd, boji se škůdci a technologický pokrok vůbec**. Na Moravě bylo založeno několik středních škol s ovocnářskými obory. Vedle tzv. normálního výběru vznikaly i další regulace rychle se rozšiřujícího sortimentu. Jejich tvůrci se snažili o geografické přiřazení odrůd k jednotlivým regionům. Vycházeli přitom z přírodních podmínek prostředí. V každém okresu byla zřízena státní školka s odrůdami určenými normálním výběrem. V čele stál okresní ovocnář dohlížející na osazování veřejných prostor a zajišťující administrativu (SUCHÝ, 1931). Němec (1955) při popisu prvorepublikové Moravy jmenuje mnoho tradičních ovocnářských regionů. Vyzdvihuje třešňové sady Ivančicka či Kyjovska, jabloň Jaderničku na Zlínsku, nebo meruňky na Židlochovicu a Hodonínsku. Nejbohatším krajem se ale stalo jižní úbočí Bílých Karpat zaměřené na slivoně.

Nástup nových společenských idejí v polovině 20. století předznamenal zcela zásadní přeměnu hospodaření v krajině. **Technologický pokrok spolu s levicovým smýšlením společnosti vedl k transformaci stále ještě relativně harmonické moravské krajiny ve výrobní prostředí**. Pozemky byly scelovány do velkých bloků umožňujících efektivnější mechanické obhospodařování. Za účelem vyšších sklizní byly rozorávány meze, polní cesty, louky, pastviny a ve velké míře také sady, zejména polní stromořadí, která byla typickou ovocnářskou formou té doby. Krajina tak dostala zcela nový ráz a rozměr. Zejména v úrodných oblastech její měřítko narostlo až několikanásobně. Jak uvádí Muntenau et al. (2014), byly přetřhány ekologické vazby, skokově se snižovala biodiverzita. Vlivem společného vlastnictví k ní lidé ztratili vztah.

Jelikož je v České republice historicky silně zakořeněno samozásobitelství, v krajině zůstala ponechána jistá **hospodářská alternativa**. V okolí obcí byly ponechávány menší bloky pozemků, které sloužily výhradně k zemědělskému využití místních. V okolí měst vznikaly zahradní a chatové kolonie, které měly vedle rekreačního využití podobnou produkční funkci. Touto formou si lidé mohli pěstovat vlastní ovoce. Drobná držba venkova, hovorově známá také jako **záhumenice**, tvoří dodnes historicky autentickou kulisu moravských obcí. Paleta záhumenic je pestrá a regionálně odlišná v závislosti na přírodních podmínkách, historických souvislostech i mentalitě místních. Dnes jsou záhumenice obecně nejčastější a krajinářsky nejcennější ovocnářskou složkou.

Stejně jako v dalších zemědělských odvětvích i **v ovocnářství byly zavedeny přísné regulace sortimentu i pěstebních postupů**. Ovocné školky, sektor výzkumnictví a vzdělávání i pozůstatky sadů samotných, vše bylo zestátněno (VYHLÍDAL, 1948). V padesátých letech vznikla rajonizace ovocnářské výroby stanovující příslušnost odrůd k nově vymezeným oblastem. V každém obvodu byla jedna školka, které se měla specializovat na čtyři až šest odrůd hlavních a několik odrůd vedlejších. Zásadním dokumentem byla také Listina povolených odrůd (LPO). Ta od poloviny padesátých let omezovala sortiment, který mohl být ve školkách množeno. (KAMENICKÝ a KOHOUT, 1957). **Během několika desítek let se ovocnářská produkce jižní Moravy do značné míry přeměnila ve velkoprodukci řízenou státem**, jejíž pozůstatky jsou v krajině dodnes.

4.5 Současné snahy o uchování extenzivních sadů v krajině

S přelomem 20. a 21. století společnost dospěla do období ekologického osvícenství. Upouští od prosazovaných dogmat a honbou za maximálními výnosy a otevírá se novým alternativním názorům. Po revoluci vznikly pokrokové zákony, akademická sféra získává v otázce využití krajiny silné postavení. Podobně jako je tomu u jiných krajinných složek, konzervatismus a návrat k tradičním hodnotám se projevuje také v ovocnářství. **Doslova renesancí zažívají staré a krajové odrůdy**.

Finanční podpora extenzivního ovocnářství je obvykle zajišťována na základě evropských dotačních směrnic. Aktuálně nejčastějším nástrojem je přitom **Program rozvoje venkova 2014–2020**. Majitelé výsadeb mohou žádat o každoroční příspěvky určené k obhospodařování stromů. Výše příspěvku je stanovena ve dvou režimech pěstování. Ekologické ovocnářství je podporováno výši 849 EUR/ha ročně, režim extenzivního ovocnářství zaručuje 510 EUR/ha ročně. Při zpracování potřebné projektové dokumentace je možné čerpat také finanční podporu na investice do ovocnářských staveb, techniky a vzdělávání. Specifickým nástrojem k podpoře strukturální rovnováhy je také Zahájení činnosti mladých zemědělců, kam se řadí i ovocnáři (cAGRI, 2016). Na národní úrovni lze získat dotace zejména z programu Péče o krajinu, Podpora obnovy přirozených funkcí krajiny, nebo Obnovy venkova. Maximální výše činí 250 000 Kč. Z těchto programů jsou

obvykle hrazeny realizace menších výsadeb veřejných prostor, častým žadatelem jsou obce, nebo nejrůznější sdružení.

Využití podpůrného státního systému vrcholilo v roce 2014, kdy bylo evidováno 6682 ha ekologických sadů. Bagar (2011) ale tento statistický ukazatel považuje za „nicneřikající“. Uvádí, že notná část ekologických ovocnářů postavila svoje řemeslo na čerpání dotací, nikoliv na produkci ovoce. Na neutěšený stav **zneužívání dotací** proto reaguje dokumentace nového programového období 2014–2020, která přináší zpřísnění podmínek projevující se v cca 50% snížení evidovaných sadů (eAGRI, 2016). Naprostá většina malých sadů tvořících jádro ovocnářství jižní Moravy však není podporována nijak. Výše uvedené proto ztrácí svou váhu a zdá se být irelevantní. **Vzhledem k roztržštěnosti ovocných výsadeb a neinformovanosti jejich vlastníků, je dotační podpora neefektivní.**

Co do nástrojů ochrany přírody, po legislativní stránce jsou nejdůsledněji chráněny ty sady, které se vymykají svým ekologickým významem – hostí vzácnou biotu. Udržení takových krajinných struktur garantuje zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., kde je **ochrana uplatňována pomocí legislativního rámce MZCHÚ**, příkladem je NPR Zahrady pod Hájem. Dále jsou sady chráněny v kontextu většího území, jako součást NP, CHKO, volněji také v přírodních parcích. V malé míře staré sady těží ze své geografické polohy. Stávají se součástí sítě ÚSES, která je považována za veřejný objekt zájmu. Ačkoliv ochrana jeho skladebných částí není v praxi valná, garantuje jejich systematické nenarušování a setrvání v krajině. Podobné je to v případě, stávají-li se VKP.

Je třeba si uvědomit, že tradiční formy ovocnářství lze podporovat i jinak než finančně nebo jejich legislativní ochranou. Prof. Řezníček (ústní sdělení) uvedl, že přibližně od roku 2000 si odborná veřejnost začíná uvědomovat jejich význam. Akademická obec, pracovníci environmentálních sdružení (Veronica, Brontosaurus), nebo např. Ovocnářská unie začíná skrze své časopisy, internetové příspěvky a odborné kurzy stále intenzivněji šířit povědomí o výhodách ekologického ovocnářství. S tímto trendem se objevují i rozsáhlejší **konceptní snahy o podporu extenzivních výsadeb na regionální úrovni**. Na jižní Moravě je aktuálně nejvýznamnějším projektem Milion stromů pro JMK, akce iniciovaná sdružením MAS přistupující k navracení starých a krajových odrůd do krajiny. **Vzbuzování environmentálního uvědomění široké veřejnosti se zdá být v porovnání s dotačními programy lepší cestou.**

Zakládání nových, relativně větších, avšak extenzivně obhospodařovaných, ekologických sadů je také motivováno současnou situací na trhu s potravinami. Zvyšující se **poptávka po bio ovoci**, vypěstovaného v souladu se zákonem č. 242/2000 Sb., je další dílčí skutečností vedoucí k udržení tradičního ovocnářství v krajině. Lze předpokládat, že do budoucna bude po vzoru zemí západní Evropy nejvýznamnějším stimulem. Nutno ovšem konstatovat, že krajinářská hodnota velkých výsadeb takového ekologického ovocnářství je relativně nižší. Jejich umístění do krajiny, velikost a struktura nevyhází z historických souvislostí a postrádá rozmanitost vlastní zejména záhumenicovým sadům.

5 EXTENZIVNÍ SADY

Extenzivní sad je takový, v němž se ovoce pěstuje tradičními způsoby, které nesledují maximální velkoprodukční profit, čímž se odlišuje od sadů intenzivních. Lze sem řadit množství výsadeb rozličných podob. Kohout et al. (1959) je člení do čtyř skupin. V minulosti oblíbené **polní sady**, v jejichž podrostu jsou pěstovány polní kultury. Zpravidla mají podobu izolovaných stromořadí. Zatavněné **selské sady** mohou vedle pěstování ovoce sloužit také k pastvě (pastvinné sady), nebo k produkci krmiva (luční sady). Dále jsou to **venkovské zahrady** různého charakteru s větším či menším zastoupením ovocných dřevin. Jako sady jsou autorem chápány také krajinářsky hodnotné **liniové výsadby**, zplanělé i člověkem vysazené, vyskytující se zejména podél cest a vodotečí.

Trendem posledních let je rozvoj sadů, jejichž cílem není kvantita, nýbrž kvalita vypěstovaného ovoce. Zaměřují se přitom na maximální ekologičnost pěstebních postupů. V podstatě se jedná o principy hospodaření našich předků poupravené o určitou nadstavbu spočívající ve zvyšování biodiverzity. Obsahují staré a krajové odrůdy, v některých případech se jedná přímo o genofondové sady. Takové sady stojí poněkud stranou ostatních skupin určených dle Kohouta et al. (1959). K obecně uznávané výše uvedené klasifikaci lze tedy řadit novou skupinu, fenomén současného moderního extenzivního ovocnářství – **ekologické sady**. Za vzor svého druhu lze považovat produkci ekologického centra Veronica v Hostětíně. Tradiční management v ekologicky obhospodařovaném sadu se vyznačuje následujícími charakteristikami, které jsou zároveň hlavními odlišnostmi od intenzivní velkovýroby (BOČEK, 2008a, VERONICA, 2015):

- **Významné mimoprodukční funkce** (ekologické, historické, kulturní, estetické).
- **Uplatnění i na těžko obdělavatelých polohách**, např. ve strmých svazích.
- **Dlouhá životnost** kompenzující střídavou plodnost stromů.
- **Soběstačnost** založená na ekologické stabilitě udržující nízký stav škůdců a pěstování starých, rezistentních odrůd.
- **Nepřidávání vnějších živin chemického původu**, neboť v sadu zůstávají ve formě sesečené sraženiny rozložené do okolí kmenů.
- **Neoplocování a vysokokmenná výsadba** jako předpoklad pro vyšší průchodnost krajiny a prodyšnost sadu, která je prevencí proti chorobám.
- **Generativní množení stromů**.
- **Mizivé využití techniky**, jíž není sad uzpůsoben, znamená obtížnou sklizeň.
- **Nížší produkce ovoce**, udávaná na 30–50 % od sadů intenzivních.

5.1 Význam extenzivních sadů v krajině¹

5.1.1 Krajinářsko-estetický význam

Ovocný strom vždy vnášel do moravské krajiny nezaměnitelnou osobitost. Byl takřka všudypřítomným prvkem spjatým s naší historií a kulturou. Mareček (2005) ve snaze pojmenovat krajinářský přínos ovocných dřevin uvádí několik racionálních faktů:

- **Všudypřítomnost ovocné malovýroby** navozuje ovocnářský *genius loci*, který je v mnoha regionech naší krajiny velmi typický, odlišný od krajiny jiných národů.
- **Značná různorodost ovocnářských forem a sestav**, v podobě venkovských zahrad, rozličných sadů, alejí či solitérů otevřené krajiny, významně dotváří autenticitu místa. Uspořádání je významným rozdílovým prvkem ve vzhledu jednotlivých míst.
- **Habituální shodnost s rysy krajiny** daná zaobleností korun stromů v estetické harmonii s reliéfem. Tato kombinace vytváří určitou ladnost moravského venkova.
- **Proměnlivost v průběhu roku** – jarní kvetení, letní plody a tóny podzimního olistění jsou typickým odrazem roční doby evokující dojem teploty krajiny. Vnáší do každého místa malebnost, vizuálně ji ztraktivňují.
- **Diverzita odrůd a jejich návaznost na specifické lokality**, tedy jakási pravidelnost v lokálních podmínkách. Například švestky byly vždy soustředěny v liniových vegetacích polní krajiny či v okolí potoků, meruňky jsou spjaty s teplými jižními svahy a ořešáky se záhumenicovými cestami.
- **Charakteristická ovocnářská pohostinnost** vyplývá z přístupnosti plodů. Ovocná výsadba venkova byla často otevřená, nikterak oplocená. Volně dostupné sady i další rozptýlené ovocnářské výsadby v krajině navozují dojem pohostinnosti.
- **Hluboce zakořeněný sociální a kulturní význam** projevující se pozitivním až osobním vztahem obyvatel k ovocnářství. Valná část nás si své dětství spojuje mimo jiné i se zážitky okolo ovoce.
- **Významná ekologická působnost v krajině** daná početností a rozptylem výsadeb.

5.1.2 Historický, kulturní a společenský význam

Historický význam je vázán především na původní odrůdy. Takové ovoce je třeba vnímat jako **dochované genetické dědictví** se středověkými kořeny, **nositele tradičních pěstebních a zpracovatelských postupů**, ale také jako **součást dialektického bohatství**

---

¹ Nemí-li uvedeno jinak, podkapitola 5.1 je volně zpracována podle Bočka (2008a)

českého jazyka. Některé ze starých odrůd jsou opředeny legendami. Například se traduje, že „Gdánský hranáč“ nebo „Vejlímek červený“ si brali čeští emigranti po bitvě na Bílé hoře s sebou do exilu v Porýní, kde zdomácněly a dostaly tamní jména. Jiné odrůdy zase našly svoje místo v básních, písních a pořekadlech. Za všechny uveďme verše Jana Skácela:

*„Zakletý v jablkovém kraji,
zelenou duši sadu mám,
asi mě v říjnu očesají,
spíš ale spadnu na zem sám.“*

Sad byl vždy místem, kde se místní scházeli a při jeho obhospodařování společně trávili mnoho času. V současné době modernějšího způsobu života v něm nacházejí prostředí k aktivní relaxaci. Jiní často k sadu míří při procházce, neboť je přitahuje vizuálně atraktivní prostředí. V zahradách pak koruny vytváří příjemné stinné prostředí k posezení. **Rekreační potenciál a sociální rozměr** sadů je tak z výše uvedeného zřejmý. Dodnes se lidé také scházejí za účelem předávání pěstitelských zkušeností, zpracování a konzumace produktů z ovoce. Tímto míříme ke **kulturnímu bohatství**, kterým nejsou jen zmiňované společenské akce vázané na ovoce, ale také domácí recepty na výrobu ovocných specialit, pálenky či moštu. Vzhledem k rozsahu a náročnosti pracovních postupů předávaných potomkům a studentům lze v sadaření spatřit ještě **význam vzdělávací a etický**.

5.1.3 Ekologický význam

Extenzivní sady vlivem vyšší biodiverzity obecně přispívají k **ekologické stabilizaci krajiny**. V historii bylo naše území protkáno mozaikou druhově bohatých lučních a pastevních ekosystémů, prvkem obohacujícím genofond české krajiny. V důsledku intenzifikace zemědělství byla biodiverzita takových společenstev výrazně snížena průmyslovými hnojivy, či výsevem pícnin. Mnohdy došlo k úplnému rozorání za účelem pěstování polních kultur. Přírodě blízká luční společenstva nyní můžeme zejména v zemědělsky intenzivně využívané krajině považovat za **vzácný biotop**. Jejich více či méně hodnotné fragmenty se uplatňují právě v podrostu sadů, které jsou proto v některých případech ze zákona chráněny. Řada druhů je vázána také na stromy samotné. Horáková a Horák (2010) ve své studii starého sadu zaznamenali desítky čeledí bezobratlých, jejichž složení je typické pro relativně vzácný biotop ekotonů a prosvětlených lesů, z toho deset druhů je typických pouze pro ovocný sad. Skutečná kvantifikace biodiverzity je ovšem obtížná. Co do podrostu sadu, Mrkvička a Veselá (2001) uvádí, že přírodě blízké luční společenstvo čítá na 3000 druhů a poddruhů bioty. Intenzivně obhospodařované pak okolo 250, přičemž platí, že čím vyšší diverzita vegetace, tím vyšší diverzita fauny (KULOVANÁ, 2001).

Další mimoprodukční funkce plynou ze schopnosti sadů infiltrovat množství vody. Kořenový systém podrostu i stromů samotných působí jako **prevence před povodněmi z přívalových srážek**. Funguje navíc jako **přírozený filtr**. Retenční schopnosti sadu minimalizují množství vyplaveného dusíku. Podle Velicha (1996) je rozdíl oproti orné půdě až desetinásobný. Mimo jiné tak výrazně snižují eutrofizaci vod v krajině. Vegetační kryt také zaručuje **ochranu půdy před vodní i větrnou erozí a ztrátou živin**. V neposlední řadě sad vyrovnává nepříznivé klimatické výkyvy lokálního měřítka (MIJATOVIČ et al., 2013).

5.1.4 Produkční, ekonomický a šlechtitelský význam

Intenzivní ovocnářství je postaveno na precizním dodržování technologických postupů od školkařských výpěstků až po řízené skladování plodů v ochranné atmosféře. Výsledkem takové velkoprodukce je omezený sortiment vizuálně přitažlivých odrůd, které často nemají český původ. Jejich selekce je řízena produktivitou, skladovacími vlastnostmi a vzhledem.

Do kontrastu k těmto výdělek sledujícím postupům stavíme malovýrobní pěstování ovoce v extenzivních sadech. Produktivita není zdaleka tak vysoká jako u vyšlechtěných odrůd intenzivních sadů, avšak vyznačují se jinými přednostmi, zejména ekologickým původem a tradičním sortimentem. Plody starých a krajových odrůd jsou stále více ceněny lidmi, kteří hledají jejich nezaměnitelnou chuť a vůni. **Vyznačují se odlišností od uniformního ovoce našich supermarketů**. To je to, co našince přitahuje. Zpravidla se také více hodí ke zpracování. Každá z odrůd najde svoje uplatnění k moštování, sušení, přípravě pálenky, či kuchyňskému využití, v závislosti na svých vlastnostech. K doplnění uveďme ještě ekonomický význam spočívající zejména v **zatraktivnění regionu pro cestovní ruch** a vytvoření nových pracovních míst nejen v sadu samotném, ale i v odvětvích lidské činnosti na sadaření navazujících. Podpora tradičního ovocnářství například v Bílých Karpatech tak vede k celkovému rozvoji regionu jako takového. Staré a krajové odrůdy jsou významné také v současném šlechtitelství. Nabízejí **genetické přednosti spočívající v rezistentnosti**. Vykazují vysokou mrazuvzdornost, či odolnost k patogenům a škůdcům.

5.2 Souvislosti geografického rozšíření ovocných druhů

V ovocnářské struktuře jižní Moravy je zřejmá určitá spojitost jednotlivých regionů s danými ovocnými druhy. Je všeobecně známo, že oblast Bílých Karpat je typická širokým sortimentem slivoní, Hodonínsko vyniká meruňkovými sady, kdežto na Vysočině se nejčastěji setkáme s jabloněmi. Tyto geografické zákonitosti jsou dány rozdílnými nároky ovoce na podmínky přírodního prostředí. Již v dobách dávno minulých si lidé začali všimnout prosperity svých stromů napříč různými ovocnými druhy. Postupně zjistili, kde se jakému

ovoci nejlépe daří a začali si z těchto spojitostí utvářet **empirická pravidla**. Např. obyvatelé kopanic proto ví, že ve svahu za domem budou nejlépe prosperovat švestky, kdežto meruňky budou napadány chorobami a často pomrznou. Nabyté zkušenosti se předávají z generace na generaci. Příkladem je Josef Krahula, rodák z Telnice, který uvedl: „*Tady se meruňky nikdy nepěstovaly. Vždycky tu byly švestky a jabka. Tady u potoka je totiž moc těžká půda.*“

V historii existovala velká závislost Moravanů na samozásobitelství. Panovala proto snaha o udržení co nejširšího sortimentu k udržení co nejpestřejšího jídelníčku. Úroda byla nevyrovnaná, docházelo také k vysokým úmrtnostem stromů. Kohout et al. (1959) úbytky stromů dokládá na příkladu zimy 1928–1929, kdy následkem mrazů přišlo Československo o 25 mil. stromů, což byla asi třetina. V rámci zefektivňování zemědělství se proto po druhé sv. válce přední odborníci z řad pomologů a ovocnářů zabývali systematickým umístováním ovocné výroby. Výsledkem byla **druhovú rajonizace** S. Macouna z roku 1947, která byla publikována po úpravě Kamenického a Kohouta (1957) o deset let později v Atlase tržních odrůd ovoce. Pro každý ovocný druh na území tehdejší ČSR definovala čtyři zóny vhodnosti pěstování. Na to navázala oficiální dokumentace VÚO Holovousy, včetně seznamů oblastních sortimentů. Výsadby tehdejší socialistické výroby, zahrnující mimo jiné také např. ovocné aleje u silnic či veřejnou ovocnou zeleň intravilánů, se odvíjely od postupů této legislativy. Tímto procesem byla do značné míry ovlivněna i široká veřejnost, která do svých zahrad mnohdy sázela ovoce podle politických vzorů. Prostorová diferenciací ovocnářských regionů se začala prohlubovat, což lze z hlediska krajinářského považovat za pozitivní. Zdůraznila se tak jedinečnost ovocnářské identity jednotlivých oblastí JM.

Současná legislativa prostorové vzory podobné tehdejší rajonizaci neobsahuje. S rostoucím trendem ovocnářského environmentálního uvědomění však vznikají publikace zaměřující se na staré a krajové odrůdy. Jejich cílem je zpravidla přibližná lokalizace k daným oblastem na základě historických souvislostí, nároků odrůd a přímého monitoringu jejich výskytu. Příkladem je standard „**Funkční výsadby ovocných dřevin v zemědělské krajině**“ zpracovaný AOPK ČR a MENDELU. Je určen k vysazování ovocných dřevin za účelem harmonického spojení produkčních a mimoprodukčních funkcí.

5.3 Stanovištní nároky vybraných druhů ovocných stromů²

5.3.1 Jabloně

Jabloně jsou považovány za nejplastičtější ovocný druh s širokou ekologickou valencí. Nenáročnost umožnila jejich rozšíření po celém území ČR. Lze je pěstovat až do 600–700 m n. m. Jejich optimum je však vázáno na relativně nižší polohy s průměrnou roční

---

² Podkap. 5.3 je zpracována podle Bočka (2008b)

teplotou okolo 7–8 °C. V plodnosti se silně uplatňuje také faktor srážek. V sušších oblastech se prosperita jabloní rychle snižuje, 500mm hranice je zpravidla limitou jejich životnosti. K expozici, sklonitosti a půdám jsou rovněž tolerantní. Bývají pěstovány i na severních svazích. Nevhodné jsou pouze mrazové kotliny a polohy vystavované silným větrům. Naopak nejvhodnější jsou stanoviště se středně těžkou půdou, pH 6,2–8. Hladina podzemní vody by u vzrostlých jabloní měla být nejméně 1,5 m pod povrchem. Na jižní Moravě jsou poněkud méně vhodné v nejteplejších oblastech, na rozdíl od jiných druhů ovoce. Velmi často jsou pěstovány jako nízkokmeny, lze je považovat za obecně nejčastější druh zahrad.

5.3.2 Hrušně

Hrušně jsou na přírodní podmínky náročnějším druhem, zejména odrůdy zimní. Průměrné roční teplotní optimum je mezi 7,5–9 °C, což nedovoluje výskyt nad 500 m n. m. Jelikož jsou náchylné k namrzání, je třeba se vyhýbat inverzním polohám. Expozičně jsou umístovány na JV–JZ svahy. Vyhovující jsou středně těžké až těžké hluboké půdy, ne však zamokřené a příliš vápnité. Dobré podmínky jsou proto na Znojemsku, Brněnsku, či na Hané a Kyjovsku. Nejčastěji jsou pěstovány na návších a v záhumenicích, a to převážně jako vysokokmeny s typicky mohutnou korunou.

5.3.3 Slivoně

Specifikace stanovištních nároků slivoní nemusí platit pro všechny variety a odrůdy, neboť paleta jejich odrůd je široká. Prvořadá pěstitelské oblasti jsou v nižších polohách s průměrnou roční teplotou vyšší než 8 °C. V chladnějších polohách u švestek nedozrávají plody, mirabelky a renklódy trpí jarními mrazíky. Myrobalán, slívy a pološvestky jsou vůči chladnějším polohám odolnější, pěstují se až do 550 m n. m. Z hlediska půd jsou optimální živné polohy, středně těžké až těžké, s dostatečným zásobením vodou. Na sušších stanovištích předčasně opadávají plody. Expozice není relevantní. Vzhledem k možnosti výběru z množství odrůd lze slivoně úspěšně pěstovat na celé jižní Moravě. Nejlepší podmínky ale skýtají sprašové závěje východního okraje Českomoravské Vrchoviny, okolí Ždánického lesa, Chřibů a oblast Bílých Karpat. V krajině jsou typicky umístovány k potokům a do mezí. Švestky jsou pěstovány zpravidla na vysokých kmenných tvarech.

5.3.4 Meruňky

Jedná se o velmi teplomilný druh ovoce, který vyžaduje průměrné roční teploty vyšší než 8,5 °C. Vyhovující jsou mírně zvlněné oblasti s pomalým prouděním vzduchu. Jsou velmi náchylné k jarním mrazíkům, úroda je proto rozkolísaná. V nejteplejších oblastech se

nevyklučují severní svahy, kde je menší riziko zmrznutí květů. Vyžadují provzdušněné formy černozemí, bez zamokřování. Expozice bývá JV–Z. Na jižní Moravě jsou sázeny do nejteplejších oblastí – nejčastěji oblast Pálavy, Kyjovska či Podluží. Pěstovány jsou jako vysokokmeny i nízkokmeny, které jsou častější.

5.3.5 Třešně

Třešně jsou relativně teplomilný druh s podobnými nároky na teplo jako hrušně nebo švestky. Pěstují se v oblastech s průměrnou roční teplotou 7,5–9 °C. Jsou náchylné k namrzání květů, proto je ve výškách nad 350 m n. m. třeba vyhledávat chráněná stanoviště. Vyznačují se také nároky na lehčí, více vysychavou půdu s vyšším obsahem vápníku. Při zamokřování trpí chorobami. Vhodnější jsou sušší oblasti s průměrnými ročními srážkami do 600 mm. Jelikož jsou relativně tolerantním druhem, pro třešně jsou na jižní Moravě, vyjma říčních niv, obecně velmi dobré podmínky. Podobnými nároky se vyznačuje i příbuzný druh višně, které jsou více odolné vůči namrzání. Obvykle jsou pěstovány jako vysokokmeny.

5.4 Staré a krajové odrůdy

Jedním z nejhodnotnějších aspektů starých extenzivních sadů bývají odrůdy v nich pěstované. Zahrady a sady jsou tak genovou bankou a historickým odkazem specifických pěstitelských postupů a zpracování ovoce. Z hlediska krajinného rázu, jsou významným prvkem dotvářejícím jedinečnost a ovocnářskou identitu místa.

Vzhledem k velkému rozmachu nových odrůd v 2. pol. 20. stol. dochází v ovocnářství k jakési polarizaci v jejich dělení. Na straně jedné stojí ekonomicky rentabilní **šlechtěné odrůdy**, na straně druhé **staré a krajové odrůdy**. V literatuře se často objevují současně, například v publikaci Bočka (2008a): „*Staré a krajové odrůdy, jejich význam a využití v současnosti*“. Ačkoliv neexistuje přesná specifikace těchto pojmů, obecně bývají staré odrůdy vymezovány v měřítku času, zatímco krajové v prostoru. Podle Tetery (1994) jsou staré odrůdy všechny, jejichž stáří dosahuje několika desítek let. Chceme-li být konkrétnější, odborníci starou odrůdu často vztahují ke konci druhé světové války, po níž došlo k rozmachu šlechtění, např. Dokoupil (2000). Krajová odrůda vznikla a rozšířila se v dané oblasti v kontextu určitých klimatických a půdních podmínek. Vondráček a Pekárková (1997) uvádějí, že krajová odrůda nevzniká pouze na základě přírodních podmínek, velmi důležité jsou také pěstitelské zvyky a lidová selekce oné oblasti. Potenciál starých a krajových odrůd je využíván zejména v méně příznivých regionech, kde se dobře uplatňuje jejich rezistentnost vůči vnějším stresorům, a to při relativně stále plodnosti.

6 KRAJINNÝ RÁZ V NÁVAZNOSTI NA OVOCNÁŘSTVÍ

Termín **krajinný ráz (KR)** v moderním pojetí vychází ze zákona č. 114/1992 Sb., v němž je chápán jako nástroj péče o krajinu. Zákonodárci pojem definují nesvazujícím způsobem. V obecné rovině jsou vymezeny také limity a možnosti jeho ochrany. Celá problematika i samotný pojem proto byl, je a pravděpodobně bude neustálým předmětem spekulací (LÖW a MÍCHAL, 2003). Vorel et al. (2004) pojem definuje následovně: „*Krajinný ráz je dán přírodní, kulturní a historickou charakteristikou určitého místa nebo oblasti, resp. vnímatelnými znaky a hodnotami těchto charakteristik.*“

Jinak také řečeno, **specifická rázovitost krajiny vzniká v kontextu historického vývoje a přírodních podmínek**. V praxi ji tedy odlišuje přírodní charakteristika, způsob osídlení, využití a kulturní návyky obyvatelstva. Tyto znaky jsou předpokladem jedinečnosti každého místa, která je v současné době globalizace stále více ceněna.

V evropském měřítku je problematika vnímána obdobně. Legislativně je upravována koncepcí **Evropská úmluva o krajině**, kde je český výraz krajinný ráz nazýván pojmem „landscape character“ – charakter krajiny (RADA EVROPY, 2000). Pro účely projektu ELCAI, na němž spolupracovalo čtrnáct evropských zemí, byl pojem definován jako „*zřetelné a konsistentní prostorové uspořádání prvků v krajině, které činí jednu krajinu více nebo méně odlišnou od druhé. Výskyt prvků v krajině závisí na kombinaci faktorů geologických, tvarů reliéfu, půdy, vegetace, využití krajiny, struktury osídlení.*“ (LIPSKÝ, 2005). Mírně odlišný pohled na problematiku nabízí „britská škola“. Swanwick (2004) a britská organizace Natural England (2009) pojem vystihují stejně, avšak kladou větší důraz na jedinečnost každé krajiny, bez ohledu na její ekologickou, historickou, kulturní, či estetickou hodnotu.

6.1 Lidské vnímání krajiny ve vztahu k extenzivnímu ovocnářství³

Vzhled krajiny je nedílnou složkou kvality lidského života, která se projevuje v psychickém rozpoložení každého z nás. Významný činitel je v tomto ohledu charakter sídel a jejich nejbližšího okolí – prostředí, v němž se člověk pohybuje vůbec nejčastěji. Ačkoliv má člověk přirozenou potřebu zkrášlování svého životního prostředí, v krajině dochází k opakovaným zásahům do jejího vzhledu, které jsou esteticky negativní. Tato skutečnost vychází z tzv. **estetického nihilismu** – myšlenkového směru, který předpokládá naprostou subjektivitu estetické stránky krajiny. Navrhovatelé staveb se na ni houfně odkazují. Jak už bylo naznačeno výše, v kap. 6, tato skutečnost velmi ztěžuje přímočařejší nastavení legislativy, které by vedlo ke zřejmému a obecně uznávanému souladu ve vývoji společnosti a ochranou krajinného rázu.

---

³ Podkap. 6.1 je volně zpracována podle názorů Löwa a Michala (2003)

Pro chápání, hodnocení a přetváření krajiny využíváme všechny smysly, které pak řídí naše duševní rozpoložení a myšlenkové pochody. Primární mechanismus vnímání krajiny funguje na principu „**kouknu a vidím**“. Zaměřujeme se při tom na celostní dojem. Smyslový vjem krajinného obrazu a jeho následná interpretace v mysli se však liší v závislosti od vztahového rámce subjektu – člověka (zkušenost, vědomosti či kultura). Argument vztahového rámce člověka a generalizace jeho verdiktu na prosté „líbí – nelíbí“ často vede k soudu, že estetická stránka je ryze subjektivní.

Chceme-li vnímání krajiny objektivizovat a podpořit racionální argumentací, je třeba se od intuitivního hodnocení odpoutat. **Esteticky pozitivní, resp. negativní tvář krajiny, do značné míry oproštěnou od subjektivismu, lze nalézt ve třech odlišných přístupech, které se navzájem nevylučují, nýbrž je můžeme využít ke „křížové kontrole“ výsledků:**

- **Přístup normativních estetických názorů** hledá objektivní estetičnost skrze dobovou normu. Krása je hledána na straně objektu (krajiny), nezávisle na subjektu, v její vnější formě a fyzické podstatě. Vzhledový rámec objektivní estetické hodnoty vyplývá z uměleckých zkušeností promítaných do výtvarných kompozic, či fotografií. Za současnou normu krásy lze považovat krajinu z dob předindustriálních, tedy takovou, která neevokuje přílišné známky lidské činnosti, takovou, kde je lidské využití krajiny v harmonii s její přírodní složkou. Za symbol této harmonie považujeme právě ovocný strom, o který člověk po celý život pečuje ku prospěchu svému, svých potomků i přírodě samotné. Že jsou ovocné stromy v duchu tohoto smýšlení velmi pozitivním krajinářským prvkem, svědčí např. Ladovy obrazy vesnic plné kvetoucích stromů.
- **Názory** soustředící se na **zákon míry, řádu, měřítka a harmonie** tvrdí, že krása krajiny tkví v harmonii funkcí krajiny, její struktuře a vzhledu, v dodržování měřítka prvků, hledá podstatu hodnoty jednotlivých forem, které vznikají v subjekt-objektovém vztahu. Tento myšlenkový vzor zohledňuje estetická pravidla, funkcionalistickou podstatu a zároveň se snaží o pochopení harmonie a mechanismů v krajině. Podstata těchto názorů se v principu blíží sémantickému zprostředkování hodnot, viz níže. Rovněž podle tohoto smýšlení musí být extenzivní ovocné sady vnímány velmi pozitivně. Ovocná malovýroba zcela zapadá do krajinného měřítka, krajinu zpestřuje barevností i z hlediska prostorové a výškové struktury. Harmonický soulad lze najít mezi zaobleností korun a zaoblenými tvary moravského reliéfu. Je také prvkem navozujícím pocit pohostinnosti místa. V neposlední řadě mají ovocné sady významné ekologické funkce.
- **Funkcionalistické názory** shledávají estetickou hodnotu ve vnitřních vlastnostech objektu, které umožňují plnění převážně mimoestetických funkcí. Funkcionalisté krásu redukovali na doprovodný znak užitečnosti. Dle funkcionalistické normy je krása sadům připisována zejména za jejich produkční a ekologické funkce.

Vedle uvedených objektivních náhledů na estetičnost považují Löw a Míchal (2003) při hodnocení estetiky krajiny za klíčové pochopení teoretického východiska, které se nazývá **sémantické zprostředkování hodnot**. Princip koncepce spočívá v tom, že si lidé spojují vnější formu objektu (prvek v krajině) s jeho významem, čímž mu na základě dříve nabyté zkušenosti přisuzují určitou hodnotu. Vzniká tedy subjekt-objektový vztah, z něhož plyne estetický soud. Přisuzovaná estetická hodnota, v závislosti na zkušenosti subjektu (člověka), nemusí nabývat vždy totožných hodnot. Také schopnost subjektu „vyčíst“ význam vnější formy objektu není vždy samozřejmostí. Základní danosti jsou však napříč společnostmi neměnné, každý z nás je vnímá stejně. Tento fakt je dán všeobecnou morálkou a zvyklostmi, je v nás také zakořeněn fylogeneticky. Obecně lze konstatovat, že v duchu **sémantického zprostředkování hodnot** jsou esteticky pozitivní:

- znaky trvalé udržitelnosti
- projevy úcty k historickým objektům a krajinným prvkům
- činnosti směřující ke zlepšování přírodní složky krajiny

Za uznávané kritérium kladné estetické hodnoty je rovněž, podle mnoha autorů, považováno takové uspořádání vizuální scenerie, které je **neopakovatelné a jedinečné**. Uvádí to např. Löw a Míchal (2003), Mareček (2005) nebo Vorel et al. (2004). Právě druhové složení a prostorová struktura ovocných výsadeb, vycházející z historických souvislostí a přírodních podmínek, je jedním z nejvýznamnějších složek vnímané typičnosti. Pozitivní estetickou hodnotu bez břemena subjektivity dále přisuzujeme objektům, které jsou svědectvím o historickém využití krajiny a způsobu života předešlých generací. Souhrn takových prvků vytváří tzv. **paměť krajiny**, zmiňují to všichni výše uvedení autoři.

Na základě souhrnu výše uvedené racionální argumentace byla vytvořena stěžejní metodická opora k hodnocení krajinářského přínosu sadů. V případě ovocnářství je kladná estetická hodnota přisuzována zejména výsadbám s následujícími charakteristikami:

- Situovanost a struktura vycházející z historických souvislostí a přírodních podmínek
- Úcta místních k ovocným stromům projevující se udržovaností sadu
- Historická autentičnost odkazující na pěstební postupy a management našich předků
- Specifické uspořádání v rámci krajiny a charakter sadů, které jsou proto významným prvkem lokální jedinečnosti celé krajiny
- Rozmanitá druhová a věková skladba stromů zdůrazňující jejich extenzivnost
- Jsou-li významným prvkem paměti krajiny
- Neoplocování evokující dostupnost ovoce a volnou průchodnost krajiny
- Jsou-li v harmonickém souznění se zástavbou, pozitivní je návaznost na hospodářská stavení a drobné sakrální stavby, které dodávají výsadbám *genius loci*

7 METODIKA

7.1 Přehled výzkumu

Po získání dostatečného vhledu do problematiky skrze rešeršní témata byla pro lepší pochopení některých souvislostí načtena ještě historie obce Zbýšov a uskutečněno několik rozhovorů s Ing. Františkem Kaloudou – rodákem obce Šaratice pamatujícího život selské předsocialistické rodiny. Samotné vymezení regionů sestávalo z několika kroků. V měsících duben a květen bylo studované území procestováno k ucelení obecných představ o rozdílech mezi jednotlivými oblastmi JM, a to převážně na jízdním kole, podobně jako následné terénní průzkumy. Zjištěné poznatky se propojily s informacemi ze současných ortofoto snímků. Na základě uvedeného bylo možné stanovit předběžné hranice regionů. Z prvních zkušeností bylo také možné sesumírovat přibližnou podobu kvantitativního hodnocení. Další krok si kladl za cíl, na základě již určených sledovaných atributů, důkladné prozkoumání rozdílů mezi regiony. V měsících červen a červenec proto byly navštíveny všechny oblasti znovu, a to zpravidla dvakrát. Vedle upřesňování hranic jednotek, bylo uskutečněno, za pomoci magisterského studenta Bc. Maria Duchoně, fytocenologické snímkování a mnoho rozhovorů s místními ovocnáři. Relativně menší pozornost byla věnována i aspektu fauny. Šlo o nesystematické pozorování. K zachycení typičnosti a následné ilustraci regionů byly také pořízeny stovky fotografií.

V průběhu srpna došlo k upřesnění regionalizace. Ta byla na začátku září ještě doplněna o přechodové a specifické zóny. Atributy kvantitativního hodnocení byly přeformulovány, význam však zůstal stejný. Po předchozí konzultaci s humánním geografem Mgr. Ondřejem Krejčím následoval export dotazníku respondentům, jehož výsledná data byla zakrátko i zpracována. Ke kontrole vymezení specifických zón a zachycení podzimního aspektu sadů byla v měsíci říjnu uskutečněna poslední část terénních prací. Ze získaných poznatků bylo možné začít s popisem jednotlivých jednotek. Nejprve však byly zkušebně charakterizovány tři regiony, na jejichž příkladu byl vytvořen systém jejich popisu. Při tvorbě podkapitoly zabývající se historickými souvislostmi regionu byly na webech obcí ještě dohledávány dodatečné informace o historii. V prosinci byla diplomová práce shrnuta, sepsána diskuze a provedena korekce textu.

7.2 Regionalizace vlivu extenzivního ovocnářství na krajinný ráz

Vymezení studovaného území jižní Moravy bylo uskutečněno tak, aby splňovalo geografickou podstatu svého názvu, zahrnovalo dostatečně velké území k postihnutí regionálních rozdílů a zároveň nesnížilo informační hodnotu práce pro nadměrnou velikost.

Studované území pak bylo dále prostorově rozděleno pomocí **regionalizace**, a to z důvodu přehlednějšího a prostorově definovatelnějšího objasnění vlivu extenzivního ovocnářství na krajinný ráz JM. Lépe jsou tak charakterizovány prostorové odlišnosti, zřetelněji je zachycena různá míra významu a specifičnosti. Regionalizace probíhala na základě několika informačních zdrojů. Nejdůležitější z nich byly poznatky z terénních průzkumů. Od dubna do října roku 2016 byl každý z regionů navštíven čtyřikrát. Po úvodní rekognoskaci byla ovocnářská struktura a její vliv na KR hodnocena pomocí deseti atributů, viz podkap. 7.3. Další informace vedoucí k pochopení množství, velikosti a geografického rozmístění výsadby byly získávány pomocí DPZ – ortofoto snímků, digitálního modelu reliéfu a EEA Corine Land Cover analýzy z roku 2012. Pro obecnou představu o prostorovém uspořádání jednotek je v kap. 8 přehledová mapa regionalizace, viz obr. 2. Detailnější prostorovou informaci obsahuje mapa 1:250 000, přiložená na CD-ROM.

K vymezení regionu je třeba splnit tři předpoklady zaručující jedinečnost ovocnářské struktury, která se typickým způsobem projevuje v krajinném rázu dané oblasti:

- Odlišné bodové ohodnocení nejméně pěti atributů z deseti sledovaných, které uvádí tab. 12, kap. 10 – Závěr. Metodický postup sestavení atributů uvádí podkap. 7.3.
- V každém regionu je identifikován nejméně jeden poznávací znak, který je typickým prvkem ovocnářské struktury. Nemusí však být vždy neopakovatelný.
- Splnění prostorových požadavků stanovených podle měnících se charakteristik ovocnářské struktury a výskytu typických poznávacích znaků. Region obsahuje převažující část KÚ nejméně dvaceti obcí a má plochu vyšší než 350 km², přičemž platí, že čím menší region, tím musí být více kontrastní vůči ostatním.

Hranice regionů byly do krajiny vnášeny v měřítku 1:15000. Vedeny byly vždy po krajinných prvcích tvořících vizuální bariéry. Po prvcích jako je les, větrolam, komunikace, řeka apod. Pokud hranici tvoří plošně rozsáhlý prvek, kde absentují ovocné výsadby (les, vodní plocha, pole), byl celý přiřazen k regionu, jemuž náleží v souladu s využitím krajiny. Stejným způsobem byly vymezeny i přechodové a specifické zóny, viz níže.

Názvy regionů byly zvoleny tak, aby v rámci JM co nejlépe vystihovaly jejich prostorové vymezení a zároveň byly, pokud možno, zaužívané. V některých případech byly názvy odvozeny od etnografických oblastí, nebo obecně známých hovorových označení regionu jako je Podluží, Haná či Pálava. V ostatních případech dostaly jednotky název nový, podle největšího sídla v jádru regionu.

Jelikož je přechod mezi regiony mnohdy velmi nevýrazný a v lokalitě se kombinují prvky sousedních jednotek, v mapě regionalizace byly vytvořeny **přechodové zóny**. Kritériem k vymezení je převažující část KÚ alespoň deseti obcí, jejichž ovocnářská charakteristika, viz tab. 12, je na rozmezí jednotek. V některých přechodových zónách se střetávají hranice více než dvou regionů. Jelikož se v takových případech mísí prvky všech

regionů dohromady, není specifikováno, které regiony se prolínají nejvíce. Jinak řečeno, jednotlivé přechodové zóny od sebe navzájem nejsou prostorově odděleny a nejsou vymezeny unikátním způsobem.

V rámci regionalizace bylo také vytvořeno **šest specifických zón**. Jedná se o malé, vůči svému okolí velmi kontrastní, lokality. Pro svou menší rozlohu však nesplňují podmínky k vymezení samostatného regionu. V mapě i textu jsou vylišeny jako unikátní součást větší jednotky, k níž vzhledem k ovocnářské struktuře relativně nejlépe náleží. V okolí Brna, kde na sebe vzájemně navazují, jsou od sebe prostorově odděleny. Každá ze specifických zón má vlastní název, který jí byl přidělen podle jednoho z největších sídel, nebo všeobecně známým pojmenováním lokality, např. Kopanice. Kritériem k vymezení je převažující část KÚ nejméně osmi obcí, nebo rozloha vyšší než 100 km².

7.3 Metodické postupy při charakterizování regionů

Popis se zaměřuje na jádrovou oblast regionu – tedy převažující část území s typickými vlastnostmi. Specifické a přechodové zóny jsou řešeny samostatně. Srovnávání četností, velikostí a krajinařských hodnot výsadeb se vždy vztahuje ke studovanému území JM. V úvodu jsou představeny stěžejní atributy a poznávací znak ovocnářské struktury regionu doplněný o fotografií. Dále je **popis strukturován do následujících podkapitol:**

- Vymezení a krajinná charakteristika
- Krajina a ovocnářství v minulosti
- Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině
- Sociální aspekt a druhová struktura ovoce
- Ekologický aspekt
- Závěr

Vymezení a krajinná charakteristika obsahuje obecné informace o charakteru krajiny. Popisuje krajinný ráz, přírodní podmínky a land use, k čemuž slouží i mapa využití území o konstantním měřítku 1:350 000. Jednotnost měřítka slouží ke srovnání velikosti regionu. Mapa obsahuje také vyznačení přechodových a specifických zón a textovou informaci o návaznosti na vedlejší region. K interpretaci podnebí byly mimo jiné využity údaje o teplotě a srážkách převzaté z Atlasu podnebí ČSR (VESECKÝ et al., 1958). Referenčním obdobím měření jsou roky 1901–1950, přičemž podle stanoviska ČHMÚ (2007) od počátku 20. stol. do současnosti průměrná roční teplota na území ČR stoupla o 1,1–1,3 °C. Ačkoliv jsou tedy teplotní údaje zastaralé a tím pádem i podhodnocené, byly využity z důvodu jejich vysokého rozlišení. Navíc slouží pouze k utvoření obecné představy a pochopení klimatických rozdílů mezi regiony, či v rámci jednotlivých částí jednoho regionu. V úvahu je přitom brána i skutečnost, že ačkoliv se klima od první poloviny 20.

stol. změnilo, na ovocnářskou strukturu to prozatím nemá výraznější vliv. Na změnu dosud výrazněji nereaguje ani bylinné patro. Změny ročních úhrnů srážek nejsou relevantní.

Krajina a ovocnářství v minulosti shrnuje historické souvislosti v utváření současné ovocnářské identity. Informačním zdrojem této části jsou vědecké publikace zabývající se historií zemědělství a ovocnářství v oblasti, obecní kroniky, dále weby obcí, nejrůznějších sdružení a MAS. Jsou-li informace relevantní, text uvádí i geografické informace o výsadbách podle I. vojenského mapování z druhé poloviny 18. stol. V závěru je interpretován ovocnářský popis oblasti z dob konce 19. stol. vytvořený Shubertem (1900). Zmíněny jsou i změny spojené s kolektivizací, zachycené na ortofotomápách v příloze.

Nejobsáhlejší a z hlediska náplně práce nejvýznamnější je třetí podkapitola – **Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině**. V úvodu je představena četnost a geografická situovanost výsadeb se zaměřením na sady a záhumenice, poté je podkapitola členěna do jednotlivých složek ovocnářské struktury (záhumenice, zahrady, velkoplošné sady a kolonie). Složky jsou popsány a zhodnoceny ve vztahu ke KR, přičemž největší důraz je kladen na výsadby, které jsou svým charakterem výjimečné, nebo jsou z hlediska četnosti významnou složkou ovocnářské struktury. V závěru textové části jsou charakterizovány přechodové a specifické zóny prostorově náležící do regionu. K vytvoření ucelené představy o ovocnářské struktuře je do příl. 1–11 vložena také mapa katastru nemovitostí části obce, která je pro daný region reprezentativní, a to v konstantním měřítku 1:20 000. Na mapu navazuje ortofoto snímek ze současnosti (2009) a z 50. let v měřítku 1:3800.

Čtvrtá podkapitola popisuje **sociální aspekt**, a to základě dat kvantitativního dotazníkové šetření a rozhovorů z terénních průzkumů. Součástí je graf přibližující velikost a **druhé složení ovocných výsadeb** vycházející z dat šetření. Metodika dotazníkového šetření je dále popisována v podkap. 7.6. Kompletní výsledky dotazníkového šetření jsou uspořádány do jednotlivých příloh podle příslušnosti k regionům (příl. 1–11), stejně jako fotografie. Souhrnné vyhodnocení dotazníku uvádí příl. 24–27.

Předmětem páté podkapitoly je **ekologický aspekt**. Zaměřuje se na biodiverzitu podrostu, která je zásadní pro celkový ekologický význam výsadeb. Vychází se přitom z interpretace fytoecologického průzkumu. Význam sadů pro faunu je řešen stručně, na základě diverzity vegetace a obecných charakteristik, podle nichž je odvozen i význam protierozní a retenční. Fytoecologické snímky (FS) jsou obsaženy v příl. 13–23.

Podkapitola **Závěr** pak shrnuje nejvýznamnější poznatky celého popisu regionu a interpretuje jejich vzájemnou souvislost. Dále se zaměřuje na zhodnocení významnosti vlivu extenzivních sadů na KR. Uvádí přitom také hodnoty vycházející z kvantitativního hodnocení, jejichž číselná podoba poskytne lepší představu o rozdílech mezi regiony. Dále obsahuje stručnou, střízlivou predikci vývoje extenzivního ovocnářství a možnosti jeho potenciálního zlepšení.

7.4 Kvantitativní charakteristiky ovocnářské struktury

Kvantitativní hodnocení si klade za cíl přesněji vyjádřit odlišnosti vlivu extenzivního ovocnářství na KR mezi regiony. K tomuto účelu byl, na základě názorů Löwa a Míchala (2003), viz podkap. 6.1, do tab. 12 sestaven **system atributů**, které byly formulovány tak, aby výstižně shrnuly relevantní krajinářské aspekty ovocnářství. Jsou strukturovány do čtyř ovocnářských složek, které jsou hodnoceny rozdílným počtem atributů podle toho, jak významným prvkem vlivu na KR obecně jsou a dvou přiřazených atributů obecných charakteristik. Celkově systém sestává z deseti atributů:

Záhumenice

- **Četnost ovocných stromů:** Rozsah selských a polních sadů v záhumenicích.
- **Význam pro scenerii krajiny z exteriéru:** Hodnotí celkový přínos záhumenic, a sadů v nich obsažených, pro typickou rázovitost krajiny z větších vzdáleností. Uvažuje vztah s charakterem využití území, tvary reliéfu, či *geniem loci* místa. Hodnotí také pestrost a strukturu pozemků z hlediska míry přeměny, zejména scelováním parcel.
- **Historická autentičnost interiéru:** Atribut vyjadřuje celkovou pozitivnost vzhledu záhumenic a jejich sadů z bezprostřední blízkosti. Pozitivnost je závislá na míře historické autentičnosti, ale i udržovanosti sadů vzbuzující pocit úcty místních k ovoci. Důležitým aspektem je výška kmene, management obhospodařování, stav podrostu, přítomnost rekreačních nebo hospodářských prvků a staveb.

Zahrady

- **Historická autentičnost interiéru:** Je vyjádřením obecné pozitivivity vzhledu zahrad z jejich bezprostřední blízkosti. Jako nejpozitivnější zahrady jsou přitom vnímány ty, které jsou svým charakterem historicky autentické a dobře udržované, a přitom slouží převážně k produkci ovoce, nikoli k rekreaci. Obsahují tradičně obhospodařovanou vysokokmennou výsadbu, jsou ohrazeny kamennou zídkou nebo dřevěným plotem. Opakem jsou krajinářsky negativní moderní zahrady s množstvím rekreačních prvků.
- **Harmonický vztah se zástavbou:** Atribut si klade za cíl kvantifikaci vizuální harmoničnosti ovocných stromů a zástavby. Zahrnuje stromy ve výsadbách intravilánu a nejbližším okolí, vedle zahrad tak uvažuje i přiléhající záhumenicové sady. Harmonický soulad nastává u historicky autentických staveb, zejména stodol či selských statků. Tato kombinace vytváří velmi pozitivní vesnický ráz místa.

Velkoplošné sady

- **Dodržení měřítka krajiny a vliv na scenerii:** Hodnotí celkový vliv sadů na vzhled krajiny z exteriéru, z větších vzdáleností. Ve vlivu velkoplošných sadů na scenerii a rázovitost je důležité dodržení krajinného měřítka, umístění v kontextu reliéfu a charakteru využití území. Významným aspektem je také jejich vizuální nápadnost či věková a druhová rozmanitost.

- **Vliv interiéru na lidskou psychiku:** Kvantifikuje pozitivnost vjemu nabytého v sadu, pod korunami stromů. Pozitivnost závisí zejména na managementu. Člověk se ze své fylogenetické podstaty cítí dobře v sadech, které mají přírodě blízké a druhově bohaté společenstvo v podrostu a zároveň je-li sad nezarostlý a neoplocený. Vizualní průhlednost a bezbariérovost přístupu je pro lidskou psychiku důležitá.

Chatové a zahradní kolonie

- **Vizuální konfrontace s okolní krajinou:** Hodnotí obecný vliv na scenerii krajiny. Zcela zásadní je přitom rázovitost okolní krajiny, charakter jejího využití a míry antropogenní přeměny.

Obecné charakteristiky

- **Zájem o ovocnářství:** Vyjadřuje míru samozásobitelství a úctu místních ke svým výsadbám. Projevuje se udržovaností interiéru a tradičností pěstebních postupů.
- **Význam ekologický a protierozní:** Podává informaci o obecném ekologickém přínosu sadů krajině. Atribut vychází především z biodiverzity bylinného patra zjištěné fytoecologickým průzkumem, dále z obecných charakteristik výsadeb (např. oplocování) a přírodních poměrů krajiny a jejího využití.

Výše uvedené atributy jsou v systému kvantitativního hodnocení bodovány na škále –1 až 3. Hodnota atributů ovocnářských složek je dále násobena **četnostním koeficientem**, který je dán zastoupením a vizualní dostupností výsadeb. Obecné charakteristiky četnostní koeficient neuvažují, pouze ovocnářské složky. Součet atributů je kvantitativním vyjádřením vlivu extenzivního ovocnářství na krajinný ráz regionu. **Bodový systém** je následující:

- Četnostní koeficient ovocnářské složky (v tab. 12 oranžově podbarvený)
  - 1x = nejnižší zastoupení v krajině/intravilánu
  - 2x = střední zastoupení v krajině/intravilánu
  - 3x = nejvyšší zastoupení v krajině/intravilánu
- Krajinářské atributy ovocnářství (v tab. 12 modře podbarvený)
  - 1 = záporná hodnota (atribut je vzhledem ke KR negativní)
  - 0 = neutrální hodnota (atribut je vzhledem ke KR neutrální)
  - 1 = nižší hodnota (atribut je vzhledem ke KR mírně pozitivní)
  - 2 = střední hodnota (atribut je vzhledem ke KR více pozitivní)
  - 3 = nejvyšší hodnota (atribut je vzhledem ke KR velmi pozitivní)

Bodová hodnota je stanovena na základě poznatků z terénních průzkumů a vztahuje se k jádrové oblasti regionu, tedy nezahrnuje přechodové a specifické zóny. Vlivem aplikace pravidel uvedených podle publikace Löwa a Michala (2003), viz podkap. 6.1, se kvantitativní hodnocení do značné míry oproštuje od subjektivity.

7.5 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy podle KN a EEA

Ke zpřesnění popisu četnosti byly do popisu regionů vloženy tabulky (Tab. 1–11) obsahující **charakteristiky katastru nemovitostí a EEA** Corine Land Cover analýzy z roku 2012. Ty vyjadřují procentuální zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu. EEA analýza je metodou DPZ, která klasifikuje zemský povrch podle způsobu jeho využití. Umožňuje jednak studium prostorového rozmístění land use, tedy i sadů a záhumenic, ale také provést součet ploch těchto kategorií v programu ArcMap. Co do katastru nemovitostí, jedná se o vypočtená data jednotlivých katastrálních území obcí, které svou převážující částí intravilánu náleží do daného regionu. Nejsou zcela přesné, mají pouze orientační charakter (viz níže), slouží ke vzájemnému porovnání regionů. Oba zdroje sledují dvě kategorie:

- **Katastr nemovitostí:** Sady, Zahrady
- **EEA Corine Land Cover:** Velkoplošné sady, Záhumenice a kolonie

Data kategorií KN jsou metodicky ukotvené katastrální vyhláškou. Kategorie „Sady“ zahrnuje pozemky souvisle osazené ovocnými stromy o minimální výměře 0,25 ha. Jedná se tedy o větší sady záhumenic a velkoplošné tržní sady, včetně intenzivních. Skutečný podíl vysokokmenných sadů považovaných za extenzivní proto neznáme. Kategorie „Zahrady“ rozumí pozemky, na nichž se trvale a převážně pěstuje zelenina, květiny a jiné zahradní plodiny. A zároveň zahradu vymezuje jako pozemek, který je souvisle osázený ovocnými stromy do výměry 0,25 ha. Kategorie tak podává informaci o výskytu nejrozličnějších forem zahrad a záhumenic v různé míře osazených ovocnými stromy.

Data kategorií EEA založená na DPZ jsou obecně méně přesná. Hlavním limitem dat je vysoký stupeň jejich generalizace, neboť analýza rozeznává plochy o minimální výměře 25 ha. Kategorie „Záhumenice a kolonie“ zahrnuje velké komplexy záhumenic, chatových a zahradních kolonií. Neznáme však jejich vzájemný poměr. Zpravidla podhodnocují jejich skutečné zastoupení, a to zejména v regionech s menšími sídly a menším krajinným měřítkem obecně. Do této kategorie jsou v některých případech řazeny také komplexy drobné držby vinohradů. Kategorie „Velkoplošné sady“ zahrnuje zejména tržní velkoplošné výsadby, z nichž zpravidla bývá velká část intenzivních. Místy jsou takto řazeny části záhumenicových komplexů s kompaktní výsadbou ovocných sadů.

7.6 Dotazníkové šetření a rozhovory

Kvantitativní online dotazník obsahuje deset uzavřených otázek dvojího typu. Respondent vybere právě jednu odpověď, v druhém typu otázek lze vybrat více odpovědí. Tyto dva typy otázek jsou od sebe odlišeny symbolem, který respondent „zatrhává“. Jedna otázka týkající se pěstebních postupů je otevřená – respondent slovně vypisuje postupy, které

používá. Tato otázka slouží pouze k utvoření celistvého dojmu autora na postupy v regionu. V závěru dotazníku respondent uvedl místo bydliště a věk. Průměrná doba odpovědi byla 3–4 minuty. Celá podoba dotazníku je k vidění v příl. 28. **Struktura otázek** byla sestavena tak, aby dotazník podával informaci o několika zásadních tématech, které jsou relevantní pro ovocnářskou identitu místa a projevují se ve vzhledu výsadeb a tím i krajinném rázu regionu:

- Množství stromů ve výsadbách a jejich druhová struktura
- Zájem o pěstování ovoce
- Tradičnost pěstebních postupů a zpracování ovoce
- Vnímání produkční a estetické funkce stromů

Dotazník byl distribuován skrze sociální síť Facebook. **Respondenti** byli osloveni prostřednictvím skupin sdružujících obyvatele obcí a měst. Pro oslovení nezaujatých respondentů nebylo před otevřením průzkumu zřejmé, že se téma týká ovoce. Obecný název „Zahrádky ve Vašem kraji“ měl oslovit vlastníky pozemků s potenciální možností výskytu ovocné výsadby, nikoli zaryté ovocnáře. Celkem bylo nasbíráno 969 odpovědí, tak aby bylo možné vybrat vzorek 30 respondentů pravidelně geograficky rozmístěných po regionu, z nichž je právě třetina mladší 35 let, třetina je ve věku 35–51 let a třetina je starší 51 let. Rovněž musí mít třetina, tedy 10 respondentů, bydliště ve městě o minimálním počtu 10 000 obyvatel. Tímto reprezentativním vzorkem sledujeme eliminaci rozdílů mezi regiony způsobených věkovými a behaviorálními diferencemi.

Výjimkou výše popsaného metodického postupu je region Lomnicko. V této jednotce se nevyskytuje sídlo s více než 10 000 obyvateli. Z tohoto důvodu bylo k účelům dotazníkového šetření město Tišnov zařazeno k Lomnickému regionu. Je přirozeným a velmi výrazným spádovým centrem celého regionu.

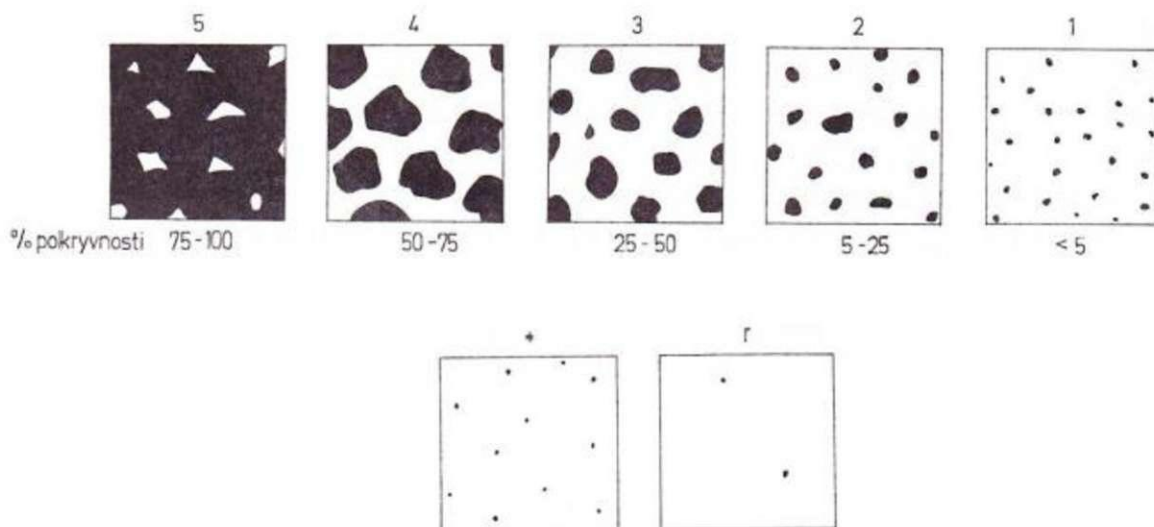
Pro účel zpětné vazby na kvantitativní dotazník byl vytvořen **kvalitativní dotazník** s předdefinovanými otázkami. Vzhledem k uniformitě tohoto přístupu se ukázalo být takové řešení nevyhovující. Mnohem užitečnější se ukázaly být prosté **rozhovory** s místními rodáky a ovocnáři. Každý region má svá specifika a témata k řešení, které by nebyly prostřednictvím předem stanovených otázek dobře postihnuty. Rozhovory se obvykle týkaly tématu blízké historie spjaté s érou socializace, či nejmladší historie týkající se změn v krajině po revolučním roce 1989. Častým dotazem byl také například rozdíl mezi zájmem mladší a starší generace vedoucím k pochopení trendu tradičního ovocnářství. Z rozhovorů se obvykle dala také odvodit konzervativnost obyvatel, jejich vztah k tradičně pěstovanému ovoci, tradičnost jeho zpracování a další témata přibližující sociální aspekt a ovocnářskou identitu. Odpovědi byly zaznamenávány formou zápisků, které tvoří doplňující informace při popisu regionů, a to v podkapitole Sociální aspekt. Jejich množství není v rámci regionu konstantní. Zaznamenáno bylo zpravidla 3–5 rozhovorů.

7.7 Ekologický výzkum

Ekologický aspekt sadů byl studován pomocí terénních průzkumů. Vedle obecných zápisů o biotě, které mimo jiné zahrnují určení desítek druhů, bylo na začátku července 2016 pořízeno **26 Fytcenologických snímků**. Jejich rozmístění je po celém studovaném území JM rovnoměrné, avšak jejich počet v rámci jednoho regionu není konstantní. Množství kolísá v rozmezí 1–3, v závislosti na předpokládané biogeografické nehomogenitě regionu tak, aby postihly relativně větší změny v druhovém složení.

Tento metodický postup představuje **soupis vegetace vytyčeného území**. Pro účely této práce bylo studováno bylinné (E1) a mechové patro (E0). Luční společenstva, jimž se podrost sadu nejvíce blíží, se podle Moravce et al. (1994) studují na ploše 25 m². Byl tedy použit tento rozsah. K určeným a zapsaným druhům dále odhadem přiřazujeme jejich zastoupení z hlediska četnosti, respektive pokryvnosti metodou Braun-Blanquetovy (1921) stupnice, viz obr. 1. Znaménka „+“ a „r“ vyjadřují zanedbatelnou **pokryvnost** plochy snímku. Na stupnici 1 až 5 určujeme % plochy, kterou svým tělem rostliny téhož druhu pokrývají (MORAVEC et al., 1994). V této práci bylo použito jemnější členění stupně 2 na „2a“ znamenající pokrytí 15–25 % a „2b“ řadící pokrytí mezi 5–15 %. Uvedený soupis je vždy doplněn o informace o stanovišti a času jeho pořízení. Místo FS bylo uvnitř výsadby určeno tak, aby reprezentovalo převažující charakter společenstva celého sadu.

Obr. 1 Braun-Blanquetova stupnice pokryvnosti a početnosti (MORAVEC, 1994)

Fauna byla studována na základě vypozerovaných skutečností při terénních pracech, bez exaktního metodického postupu. K ucelení obecných představ o využití sadu zvěři byly sledovány proleženiny vegetace, trus živočichů a stopy. Dále byl sledován přímý výskyt hmyzu a ptactva. V práci je také uvažován předpoklad, že rozmanitější podrost znamená i vyšší diverzitu živočichů. Dále se hodnotí přístupnost a význam sadu vzhledem k charakteru celé krajiny. Protierozní a retenční funkce jsou řešeny na základě obecných předpokladů o přírodních podmínkách v regionu.

8 EXTENZIVNÍ OVOCNÁŘSTVÍ V REGIONECH JIŽNÍ MORAVY⁴

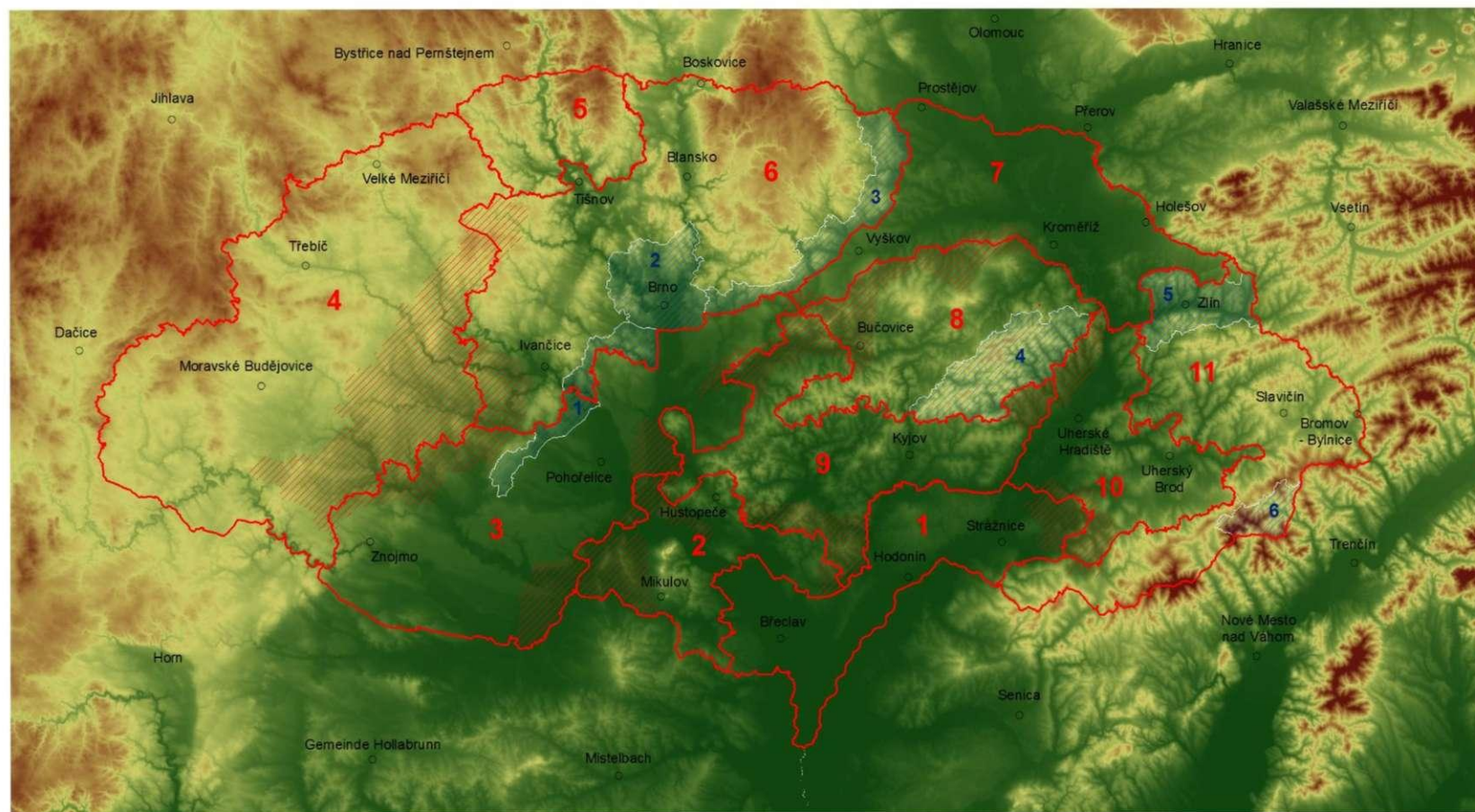
Studované území jižní Moravy zabírá celkem 10 237 km². Sestává z jedenácti regionů, šesti specifických zón a sedmi přechodových zón, přičemž pět z nich kombinuje znaky více než dvou regionů. Základním předpokladem regionálních rozdílů vedoucích k vymezení uvedených jednotek jsou přitom přírodní podmínky. Z hlediska ovocnářství je nejvíce relevantní odlišností zejména charakter reliéfu, jehož zvyšující se členitost se obecně projevuje vyšším zastoupením sadů v krajině. Dalšími faktory jsou klima a půdní pokryv. Jejich změny souvisí především s měnící se druhovou skladbou. Přírodní podmínky také úzce souvisí s charakterem osídlení území. To je v případě posuzování vlivu ovocnářství na krajinu velmi důležitý aspekt. Rozdílný půdorys sídla klíčovým způsobem mění vizuální dostupnost a prostorovou strukturu výsadeb. Spolu s členitostí reliéfu se proto stal nejvýznamnějším vodítkem ve vymezení hranic. Dále je nutné konstatovat, že hranice mezi regiony jsou obvykle pozvolné, měnící se postupně. Okrajové části proto zpravidla nabývají méně typického charakteru než jádrová část regionu.

Z jihu je studované území ohraničeno hranicí státu. Na východě, mezi Brumovem a Vizovicemi, hranici představuje přechod regionu Slavičinsko do oblasti Valašska se sníženým množstvím a velikostí výsadeb. Dále, na severovýchodě, hranice pokračuje po úpatí Hostýnských vrchů a Kelčské pahorkatiny, kde je ukončen region Haná. Mezi městy Přerov a Prostějov je hranice nezřetelná. Hlavním kritériem jejího vymezení je snižující se množství teplomilných druhů ovocných stromů, avšak charakter výsadeb a obecné charakteristiky využití krajiny se dále na sever příliš nemění. Severní hranice je určena vymezením Brněnska a Lomnicka. Brněnsko vyznívá u Boskovic, kde z krajiny mizí poznávací znaky regionu – malé sady na okraji lesa a suburbanizace. Hranice Lomnicka je vedena severně od Nedvědic, kde se v okolí vesnic zmenšuje rozloha zdejších selských sadů, a to vlivem snižující se příznivosti přírodních podmínek. Západní okraj studovaného území je vymezen regionem Třebíčsko. Hranice je nevýrazná, vymezená podle snižujícího se množství ovocných stromů v intravilánech obcí a obecných charakteristik využití území, viz přehledová mapa regionalizace – obr. 2.

---

⁴ Kvantitativní charakteristiky (tab. 12) uvádí kap. 10 – Závěr. Fotografie, výsledky dotazníkové šetření a mapy reprezentativních obcí (KN a ortofoto snímky) jsou v příl. 1–11, seřazené podle regionů. Fotografie specifických zón obsahuje příl. 12. FS obsahují příl. 13–23. Klimatické charakteristiky jsou převzaty z Atlasu podnebí ČSR (VESECKÝ et al., 1958), geologické a půdní údaje jsou uvedeny na základě map ČGS (2012, 2014) a publikací Geologická minulost ČR (CHLUPÁČ et al., 2002). Atlas půd ČR (KOZÁK et al. 2009). Některé skutečnosti v podkap. Ekologický aspekt. Vymezení a krajinné charakteristiky jsou uvedeny na základě informací Biogeografického členění ČR (CULEK, 1996). Obrázky kap. 8 mají z důvodu přehlednosti vlastní systém číslování vymykající se sledu celé diplomové práce.

Extenzivní ovocnářství v regionech jižní Moravy

Seznam regionů

1 Strážnicko a Podluží	5 Lomnicko	9 Kyjovsko
2 Pálava	6 Brněnsko	10 Hlucko
3 Pohofelicko	7 Haná	11 Slavičínsko
4 Třebíčsko	8 Litenčicko	

Seznam specifických zón

4 Chřiby	1 Dolnokounicko
5 Zlínsko	2 Město Brno
6 Kopanice	3 Šumicko

- Hranice regionu
- Přechodová zóna
- Specifická zóna

0 10 20 40 km

Luboš Popelák
Masarykova univerzita, 2016
Copernicus Land Monitoring Services

Obr. 2 Přehledová mapa regionalizace vlivu extenzivních sadů na krajinný ráz JM

8.1 Strážnicko a Podluží

Strážnicko a Podluží se vyznačuje koexistencí tradičního ovocnářství a vinařství. Charakteristickým krajinným prvkem jsou rozsáhlé záhumenicové komplexy prostupující od vsí daleko do matrice polní krajiny. Mnohdy se na sídla nevážou vůbec. Pestré složení drobné držby políček, vinic a sadů v historicky autentických systémech viničních tratí, viz obr. 8.1/1, je poznávacím znakem zdejšího regionu. Společným prvkem je také relativně rovinný reliéf, uzavřené intravilány vesnic a vysoký zájem místních o pěstování ovoce.

Obr. 8.1/1 Sad ve viničních tratích na říční terase Moravy poblíž Moravské Nové Vsi

Vymezení a krajinná charakteristika

Krajina Podluží a okolí Strážnice se rozléhá v Dolnomoravském úvalu, v rovinném reliéfu širšího okolí Moravy a Dyje. Řeky na jihu představují státní hranici, čímž území vymezují po administrativní stránce. Na slovenské straně však region pokračuje do okolí měst Skalica a Holíč. Na západě oblast vyznívá v předpolí Pavlovských vrchů, přibližně mezi Valticemi a Rakvicemi. Zde se tradiční formy ovocnářství a vinařství mění v intenzivní velkovýrobu. Severní hranice vede při úpatí členitějšího reliéfu Kyjovské pahorkatiny. Na severovýchodě region končí v okolí Veselí nad Moravou a Blatnice, kde ze záhumenic mizí malovýroba vinné révy. Tato hranice je nevýrazná, je zde proto vymezena přechodová zóna.

Přestože se nacházíme v úrodné oblasti, téměř polovina krajiny je pokryta systémem lužních lesů a Bzeneckou doubravou, viz obr. 8.1/2. Polní krajina tvoří obdobně významný způsob využití. Podluží se vyznačuje větším krajinným měřítkem s rozsáhlými lány přerušovanými systémem větrolamů. Podhůří Bílých Karpat navozuje pocit nižšího antropogenního ovlivnění s vyšším zastoupením mezí a neregulovaných potoků. Obce mají charakter velkých silničních vsí. Náleží sem také dvě okresní města – Břeclav a Hodonín. Lokálním zmenšením krajinného měřítka a vítaným zpestřením krajiny jsou tradiční vinařské tratě, kde svoje místo nalézá i ovocné stromové.

Strážnicko a Podluží

Obr. 8.1/2 Současný land use Strážnicka a Podluží podle EEA

Klimaticky je region velmi příhodný. Podle Quitta (1971) náleží do nejteplejší oblasti T4. Množství srážek roste od západu k východu, kde se projevuje návětrnost Bílých Karpat. Podluží charakterizují hodnoty Podivína udávající průměrnou roční teplotu 9,2 °C, roční srážky činí 516 mm. Ve Strážnici je to v průměru 9,4 °C a téměř 600 mm. V rozlehlých depresích se vytváří slabší teplotní inverze. Méně členitý reliéf je ve značné části regionu tvořen kvarténními sedimenty řek. V okolí toku jsou nívné hlíny, z nichž místy vystupují hrůdy – pahorkatiny vátých písků. Na ně navazují říční terasy tvořené písky a šterky. Vyšší polohy pahorkatin vzdálené od řek jsou budovány jílovitými sedimenty miocénu, které jsou často pokryty sprašemi. Výsadby mají velkou vazbu na reliéf, jsou umístovány do mírně exponovaných poloh pahorkatin a říčních teras (zejména mezi Hodonínem a Lanžhotem), na Strážnicku jsou využity i hrůdy. V půdním pokryvu dominují černozemě, v okolí Moravy méně příhodné fluvizemě. Region je vhodný pro meruňky, hrušně, třešně a broskvoně.

Krajina a ovocnářství v minulosti

Počátky zdejšího ovocnářství sahají až do starověku, do doby římského vlivu, který byl v tomto regionu silný (NĚMEC, 1955). Oblast byla hospodářským a kulturním centrem i později, ve středověku, kdy dostala krajina vinařský ráz. Tradice ovocnářství a vinařství se ale výrazněji prohloubila až v 17. a 18. stol. Vrchnost se za vidinou prodeje ovoce do Uher snažila o systematické motivování poddaných k vysazování mladých stromků. Podle webu Podluží (2016) se tu více než jinde lpělo např. na vysazení šesti stromů k získání svatebního

povolení, nebo na vysazení stromu při narození dítěte. Z některých nařízení se staly tradice, které se v tomto konzervativnějším kraji hojně dochovaly dodnes. Svědectvím je zvýšený počet hrušní před domy na návších, které jsou vzpomínkou na narození děvčete. Podle josefského mapování byly hlavní ovocnářské lokality soustředěny do stejných míst jako dnes – tedy především do oblasti Žerotína, říční terasy táhnoucí se na jih od Hodonína či hrúd poblíž Veselí nad Moravou. Současná drobná držba má tedy velmi starý původ. Sady a louky se také vyskytovaly v nivě Moravy, nejvíce v okolí Strážnice. Schubert (1900) při popisu oblasti vyzdvihuje vesnice na Strážnicku, kde bylo ovocnictví součástí obživy. Lis, sušírna nebo kotel na povidla zde byly při každém stavení, jmenuje např. Hroznovou Lhotu. Pozastavuje se také nad ovocnářskou malovýrobou lokality Žerotín u obce Radějov, která čítala na 30 000 stromů, hlavně švestek. Na Podluží se staly významným centrem Mikulčice, kde byly dvě ovocné školky. Především vlivem silné vinařské tradice se v krajině navzdory kolektivizaci dochovalo množství velkých záhumenicových systémů. Co do ovocnářského trendu posledních desetiletí, z ortofoto snímků v příl. 1 je zřejmé, že v záhumenicích ubývá ovocných sadů na úkor vinohradů, a to z důvodu zvyšující se oblíbenosti vinařské turistiky.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 1 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,2	zahrady 2,7	EEA (%)	velkoplošné sady 0,8	záhumenice a kolonie 3,8
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Četnost ovocných stromů v krajině je nadprůměrná. Nejvýznamnější ovocnářskou složkou jsou sady v rozsáhlých komplexech záhumenic, což dokládá vysoké zastoupení kategorií zahrady, záhumenice a kolonie, viz tab. 1. Velké bloky drobné držby se dochovaly po celém území, avšak více se koncentrují na říční terase Moravy mezi Hodonínem a Lanžhotem, významná je také rozsáhlá lokalita Žerotín na Strážnicku, viz příl. 1 – foto 1.1. Velkoplošné sady jsou zastoupeny rovněž nadprůměrně, koncentrují se v širším okolí Hodonína, avšak jedná se převážně o intenzivní formy. Extenzivní velkoplošné výsadby se v krajině objevují spíše ojediněle, nejvíce se jich nachází v okolí Podivína. Kolonie se soustředí při městech Hodonín a Břeclav. Jejich zastoupení je nízké, nepřesahuje 0,5 %.

Záhumenice

Záhumenicové systémy mají charakter úzkých viničních tratí, které jsou pravidelně střídány sady a pásy polních kultur. Jak je patrné z mapy 1 v příl. 1, záhumenice prostupují daleko do polní krajiny, kde nejsou oplocovány, mají velmi zachovalou strukturu, bez známek scelování. Na Podluží jsou stromy často vysazovány jako izolovaná stromořadí tyčící se mezi vinohrady. Na Strážnicku se namísto vinohradů častěji pěstují obiloviny, jeteloviny a zelenina, vyskytuje se zde tudíž i více polních sadů. Zatravněné selské sady jsou typické pro podhůří Bílých Karpat, kde dominují. Nejvíce jich je u vrchu Žerotín u Radějova,

kde je více vláhy a těžší půda předpokladem pro dominující podíl slivoni. Ačkoliv mají sady, zejména ty na Podluží, doplňkovou funkci vinohradnictví, z krajinářského hlediska jsou nenahraditelné. Zvyšují výškovou pestrost krajinného pokryvu, která je v rovinaté, hospodářsky využívané krajině, vítaná. Sady působí pozitivně i ve svém interiéru. Tradičnost ovocnářských postupů a konzervativní způsob života místních je předpokladem historicky autentického vzhledu. Jejich hodnotným prvkem jsou pomníky, či dokonce kapličky umístované v blízkosti výsadeb. Jsou svědectvím úcty místních k ovoci a vinné révě, zároveň do celé lokality vnášejí silný *genius loci*. Stopy rekreačního využití v sadech mimo intravilán chybí. Negativum výsadeb, vzdálených od obce a zároveň situovaných při velkých komunikacích, je jejich pustnutí. Nejviditelnější situace je u obce Rohatec.

Zahrady

Zahrady velkých vesnic jsou zpravidla vizuálně skryty za řadovou zástavbou velkých zemědělských domů. Jelikož se jedná o relativně bohatý vinařský kraj, pohled do zahrad na tradiční stodoly z kotovic v kombinaci s mohutnými korunami starých stromů je méně běžný. Převážně byly nahrazeny novou zástavbou, nebo odstraněny pro nadbytečnost. Ve větších sídlech se zvyšuje podíl domů s moderním zahradním stylem. Satelitní čtvrtě se vyskytují severně od Bzenecké doubravy, při komunikaci mezi Hodonínem a Veselím nad Moravou a v okolí Břeclavi. Jejich zastoupení je v porovnání se zbytkem JM však stále relativně nízké. Přesto při okrajích zástavby narušují vesnickou rázovitost sídel a tím i celé krajiny. Pro pohledovou bariéru zástavby zahrady představují méně významnou složku zdejšího extenzivního ovocnářství.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné extenzivní výsadby jsou často v chátrajícím stavu, mnohdy se zbytky oplocení. V poměrně historicky autentickém vzhledu krajiny působí negativně. Jsou v kontrastu se zdejšími tradičními formami malovýroby. Jejich podrost má silný ruderální charakter. Nejvíce jich je situováno u Podivína. Co se týká zahradních kolonií, v porovnání s ostatními regiony navozují dojem zvýšené produkční funkce na úkor rekreační. Stále se však jedná o nehodnotnou formu ovocnářství převážně na nízkých kmenných tvarech. Místa jsou vizuálně konfrontována s tradičními záhumenicemi a zemědělskými sídly. V krajině nepůsobí pozitivně, narušují zdejší vesnický ráz. Představují moderní způsob života, který ohrožuje lokální identitu regionu.

Přechodové zóny

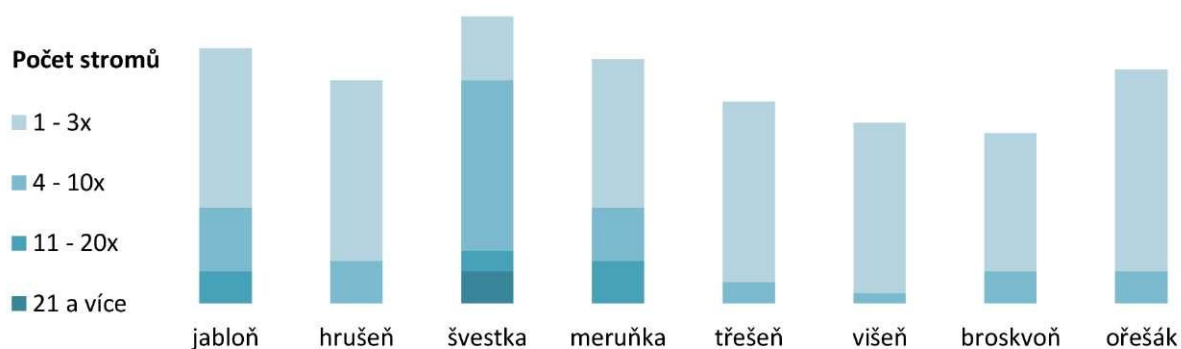
Neurčitá hranice je na východě, kde region vyznívá do oblasti Hlucka. Ačkoliv se v přechodové zóně vyskytují komplexy záhumenic situované v relativně ploché polní

krajině a částečně ukryté za řadovou zástavbou, jejich struktura je odlišná. Téměř neobsahují vinice. Na rozdíl od jádra regionu se zde vytrácí typické souznění tradičního vinařství a ovocnářství. Vinařský ráz postrádají i sídla, v nichž se dochovalo více kotovicových stodol zvyšujících harmonii mezi výsadbami a zástavbou. Interiéry zahrad jsou historicky autentické, bez rekreačních prvků, což je jeden z hlavních znaků sousedního regionu.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Strážnicko a Podluží se vyznačuje vysokým zájmem o vlastní malovýrobu, v krajině zřejmým podle četnosti mladých výsadeb, viz příl. 1 – foto 1.3. Místní jsou od mládí vedeni k práci v sadech a vinohradech, kde tráví značnou část svého volného času. Pravidelně je sečen podrost, prováděn řez, ve zvýšené míře jsou využívány chemické přípravky k ochraně stromů, bílení kmenů je vzhledem k přírodním podmínkám spíše ojedinělé. Ovoce má v porovnání s ostatními regiony vyšší význam ve společenských akcích, účastní se jich 25 respondentů, viz příl. – graf 1.1. V oblíbenosti jsou zde košty pálenek spojené s folklórem, při nichž se schází místní napříč generacemi. Vedle koštu v Dubňanech, kde bývá k ochutnání až 1000 vzorků pálenek, je nejvýznamnější akcí Oskorušobraní pořádané ovocnáři z Tvarožné Lhoty. Zde se lze setkat s množstvím zapomenutých receptů, jako jsou např. z těsta připravované bálešky s povidly, marmeládou či oskerušemi. Ovocnářské povědomí mezi místní vedle vinařských a zahrádkářských spolků vnáší i aktivní MAS Strážnicko. Co do zpracování ovoce, ve většině domácností nechybí marmelády, zavařeniny a pálenka. Na Strážnicku jsou stále v oblíbenosti domácí povidla. Zdeňka Vacenovská v rozhovoru uvedla, že tradiční způsoby zpracování ovoce jsou samozřejmostí i pro mladou generaci.

Protože jsou zde příhodné podmínky, výskyt teplomilných druhů je poměrně vysoký, viz graf 1. Mezi vinohrady se pravidelně objevují meruňkové sady. Relativně hodně je tu také hrušní, broskvoní a třešní často vysazovaných do oplocených zahrad intravilánu. V podhůří Bílých Karpat se pak citelně zvyšuje počet velkých švestkových sadů. Specifickým a z hlediska krajinného rázu velmi hodnotným druhem této lokality jsou také oskeruše, jichž se v krajině dochovalo méně.

Graf 1 Druhová struktura sadů v regionu Strážnicko a Podluží podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Na Podluží a podél Moravy až k Veselí nad Moravou je příspěvek sadů ke krajinné biodiverzitě poměrně nízký. Sady izolované v matici polí s výskytem ruderálních druhů jsou reprezentovány FS Hrušky, viz příl. 13 – tab. 1. Relativně hodnotnější společenstva s vysokou četností termofytů se vyskytují spíše vzácně, a to v exponovanějších polohách, v terase Moravy, či hrudách. Podrost takových sadů vystihuje FS Nenkovice pořízený v regionu Kyjovsko nebo FS Hustopeče pořízený v regionu Pálava, viz příl. 2 a 21. Specifické bylinné patro mají sady ve východní části, v předpolí Bílých Karpat, kde se vyskytují hodnotnější xeromezofilní společenstva, viz FS Kněždub. Z hlediska fauny je velmi pozitivní to, že většina záhumenic není oplocena. Dokládají to nálezy stop zvěře či pozůstatky trusu bažanta obecného (*Phasianus colchicus*) vyhledávající pustnoucí klidné bloky záhumenic. S ohledem na malou členitost reliéfu a nekompaktnost výsadeb jsou protierozní funkce méně významné.

V převažující části území se druhové složení často blíží společenstvu asociace vytrvalé travinné vegetace sešlapávaných míst (*Lolietum perennis*). Vedle všudypřítomných travin odolných vůči seči a sešlapu, jako je jilek vytrvalý (*Lolium perenne*) nebo sveřep měkký (*Bromus hordeaceus*), se nejčastěji uplatňují další druhy typické pro živná, slunná stanoviště mezi a okrajů cest, např. ostrožka stračka (*Viola odorata*). Při neudržování zarůstají invazivními populacemi. Hodnotnější, více exponované lokality hostí znatelně více ortodoxně termofytních prvků, příkladem je máčka ladní (*Eryngium campestre*) nebo svízel syříš'ový (*Galium verum*), avšak pouze při vhodném extenzivním managementu. Vegetace má pak nejčastěji charakter suchých ovsíkových luk (*Ranunculo bulbosi-Arrhenatheretum elatioris*). Jak již bylo zmíněno, biota se mění v podhůří Bílých Karpat. Odlišné přírodní podmínky jsou předpokladem výskytu bohatších společenstev s výraznou pokryvností válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*), obvykle se jedná o svaz subkontinentální širokolisté suché trávníky (*Cirsio-Brachypodium pinnati*). Významně jsou zde zastoupeny xeromezofilní druhy, kterým vyhovují zdejší vysychavé, bazické půdy, např. bukvice lékařská (*Betonica officinalis*) či zákonem chráněný druh hořec křížatý (*Gentiana cruciata*) vyhledávající suchá, slunná a bazická stanoviště.

Závěr

Z hlediska vlivu na KR jsou nejvýznamnější složkou extenzivního ovocnářství velké systémy viničních tratí, jejichž původ sahá až do středověku. Jsou základem ovocnářské identity i jedinečnosti zdejší krajiny. Jejich dochovaná pestrá struktura, barva i výšková rozmanitost lokálně výrazně ozvláštňuje ráz regionu. Jejich vliv je vyjádřen hodnotou 21. Nejhodnotnější je systém drobné držby u Žerotína, v rámci JM nemá obdoby. Zahrady jsou vizuálně nedostupné, velkoplošné sady a kolonie jsou v kontrastu se zdejšími tradičními formami, představují moderní životní styl stírající neopakovatelnost zdejšího ovocnářství.

Výsledná hodnota vlivu ovocnářství na KR je průměrná (24), viz tab. 12. Vzhledem ke konzervativnosti místních, záhumenice se zde udrží i do budoucna. Velký krajinářský a kulturní potenciál má pěstování tradičních oskeruší. Ekologický význam je průměrný.

8.2 Pálava

Pálava se v rámci JM vylisuje nejvyšší měrou transformace tradiční malovýroby na tržní, velkovýrobní ovocnářství. Základ ovocnářské struktury tvoří velkoplošné výsadby na hranici obecně známých pojmů extenzivní a intenzivní ovocnářství. Poznávacím znakem regionu jsou staré vysokokmenné sady, vyskytující se v exponovaném reliéfu, viz obr. 8.2/1. Jsou v souladu s velkým krajinným měřítkem a zdůrazňují pohostinnost krajiny, která je v její scenerii citelná. Záhumenice jsou často scelovány za účelem vinohradnictví.

Obr. 8.2/1 Vysokokmenný meruňkový sad ve svazích Pavlovských vrchů, Perná

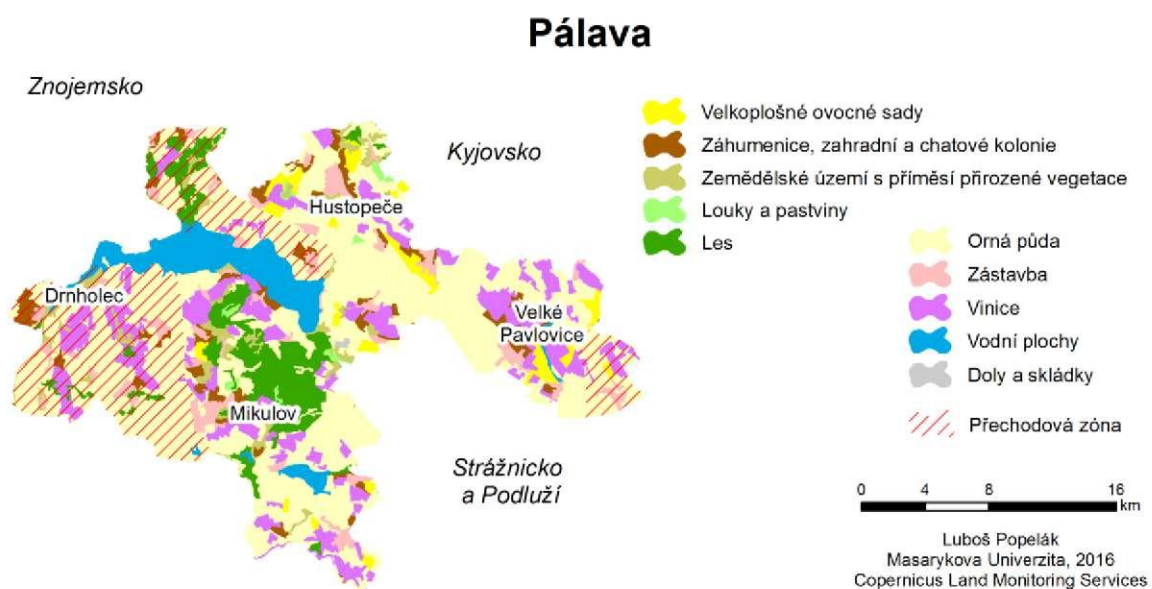
Vymezení a krajinná charakteristika

Region Pálava je situován v okolí Pavlovských vrchů tvořících jádro zdejší vinařské oblasti. Jižní hranice je zároveň hranicí státu, za níž se dramaticky mění krajinné zrnno. Na západě Pálavu ohraničují Novomlýnské nádrže, řeka Dyje a Jihlava. Zdejší oblast Dunajovických kopců je, stejně jako okolí Ivaně a Strachotína, přechodová. Dlouhá hranice na severovýchodě je v okolí Hustopečí a Velkých Pavlovic vymezena snižující se četností velkoplošných sadů, které přecházejí v pestřejší struktury záhumenic. Na východě jednotka končí v oblasti mezi Rakvicemi a Valticemi, kde značnou část hranice představuje les. Malá část přechodové zóny zasahuje také do východního cípu jednotky u obce Prušánky.

Přes svou menší rozlohu je Pálava velmi heterogenní. Kontrastní spojení vysokých vápencových bradel a lužní krajiny s novomlýnskými nádržemi činní krajinu vizuálně atraktivní. Rychle se měnící přírodní podmínky se projevují i ve využití území. Jihozápadní

úbočí Boleradické vrchoviny, Mutěnické pahorkatiny a západní svahy Pavlovských vrchů jsou z převážné části využity k tržní produkci ovoce a vinné révy. Rovinatější polohy úvalů nabývají charakteru polní krajiny, v níž se při zvýšené exponovanosti povrchu opět uplatňují velkoplošné vinice. Z obr. 8.2/2 je také zřejmé, že značnou část rozlohy regionu zabírá i vodní plocha Novomlýnských nádrží a Milovický les. Přes různorodost přírodních poměrů má krajina relativně velké měřítko. Pálava je ekonomicky silným regionem zaměřeným na vinařskou turistiku, což má značný vliv na vzhled sídel i krajiny samotné.

Po klimatické stránce region patří mezi nejteplejší a nejsušší části JM. Quitt (1971) ji řadí jako jednotku T4. Množství srážek roste od západu k východu: Drnholec 9,3 °C, 495 mm, naopak Valtice 9,1 °C, 571 mm. Lokálně se zvyšují i v okolí Pavlovských vrchů v důsledku návětrnostního efektu. Členitost reliéfu způsobuje i velké lokální rozdíly teplot. Jižní svahy jsou oproti severním expozicím extrémně teplé, v úvalech se vytváří silné teplotní inverze, následkem čehož jsou sady a vinice zřetelně vázány na vyšší, exponované polohy. Co do horninového podkladu, převážnou část regionu buduje méně odolný flyš, v němž se místy objevují polohy slínu. K povrchu vystupuje pouze místy, zejména u Hustopečí, kde je v menší míře převátý spraš. Oblast Dunajovických kopců je budována sedimenty neogénu s významným podílem jílu. V nivách převažují fluvialní sedimenty kvartéru. Z měkkého reliéfu vystupují vysoká bradla odolných jurských vápenců tvořících Pavlovské vrchy. V odlesněné části regionu silně dominují černozemě, místy karbonátové variety, ve svazích jsou relativně vzdušnější a sušší. Podmínky jsou vhodné pro teplomilné druhy ovoce, zejména meruňky a broskvoně.

Obr. 8.2/2 Současný land use Pálavy podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Ve starosídelní krajině Pálavy se pokročilejší ovocnářství rozvinulo brzy. Nález vinařského nože dokládá výskyt vinařství a ovocnářství rozšířené X. legií císaře Marca Aurelia tábořící u Mušova. Bohatá historie zdejší oblasti je úzce spjata s Pavlovskými vrchy, které měly funkci orientačního bodu, kolem něhož vedly významné obchodní cesty. Zároveň jsou hraniční oblastí, kde se mísí kultury. Ve středověku byl zdejší kraj velmi bohatý. Prosperita založená na produkci vína však byla proměnlivá z důvodu častých bojů (ZAHŘADA EVROPY, 2016). Novověký rozkvět ovocnářství je zde umocněn vlivným rodem Lichtenštejnů, kteří po regionu šíří nové odrůdy a postupy. V 17. století zakládají první moravský mandloňový sad, který se po mnoha proměnách udržel dodnes. Období Tereziánských reforem je zde spojeno s osazením tisíců až desetitisíců stromů do každého katastru, převážně ve formě polních sadů. Takové množství ovocných stromů vytvořilo unikátní obraz krajiny vnímaný zejména z vyvýšených stanovišť jako jakýsi „ovocný koberec sahající do nedohledna“ (SALAŠOVÁ, 2000). Četné množství menších sadů je také zakresleno v mapě josefského mapování, v nivách i svazích. Schubert (1900) pojednává o silném napojení regionu na odbyt v Brně. Měšťany nejen z Brna byly k uskladnění žádané zimní odrůdy hrušek („císařka“ či „máslovka“) a jablek („calvil červený“). Zmiňuje také Hustopečsko, které je více zaměřené na teplomilnější meruňky a broskve, či ovocnářskou obec Velké Bílovice se 14 000 stromy. Je zřejmé, že ovocnářství mělo v hospodaření místních velký význam. Úpadek je spojen s nástupem socialistického hospodářství, kdy tradiční způsoby nahradily velkoplošné sady. Region se začal soustředit na megalomanskou produkci teplomilných druhů k zásobení značné části tehdejšího Československa. U Hustopečí byl na agrárních terasách vysázen mandloňový sad o 50 000 stromech. V posledních desetiletích se region přeorientoval na velkoprodukci vína a turistický ruch s vinařstvím spojený.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 2 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 3,0	zahrady 1,6	EEA (%)	velkoplošné sady 3,3	záhumenice a kolonie 4,1
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Krajina Pálavy je osazena ovocnými stromy vůbec nejvíce, viz tab. 2. Převažující složkou ovocnářství jsou četně se vyskytující velkoplošné, vysokokmenné sady na hranici pojmu extenzivní. Mnohdy výsadby dosahují výměry desítek ha, viz obr. 8.2/3. Koncentrují se v exponovaném reliéfu, zejména v západních svazích Pavlovských vrchů, při jihovýchodním okraji Kyjovské pahorkatiny, v okolí Hustopečí a Velkých Pavlovic. Intenzivní výsadby s nízkým kmenným tvarem tvoří odhadem asi 30 % hodnot uvedených v kategorii sadů, jejich zvýšené množství je např. v okolí Valtic. Ačkoli analýza EEA udává v rámci JM také největší výskyt záhumenic a kolonií, jejich zastoupení je ve skutečnosti

výrazně nižší, nepřesahující asi 2,5 %, o čemž vypovídá i nízká hodnota kategorie zahrady. Důvodem odchylky je klasifikování některých vinogradů jako záhumenice. Kolonie jsou zastoupeny relativně méně (asi 0,2–0,3 %), a to v okolí Hustopečí a Mikulova.

Záhumenice

Záhumenice mají nepravidelnou strukturu s místy scelenými pozemky vinogradů, vlivem čehož ztrácí své harmonické měřítko, viz příl. 2 – mapa 2 a ortofoto 2. Sady v nich mají proměnlivou velikost. V celém regionu nalezneme kombinaci ovocných stromořadí mezi vinohrady, krátkých polních stromořadí při obcích, ale ve značné míře také kompaktních, někdy oplocených, výsadeb s několika desítkami stromů. Celkově tato skladba působí historicky méně autentickým dojmem. Krajinářsky hodnotnější, pravidelná, neoplocená kombinace úzkých vinic, polních kultur a sadů se dochovala pouze u Drnholce, Šakvic a Staroviček, kde je vymezena přechodová zóna. Krajina zde lokálně nabývá podobného rázu jako na Podluží nebo Kyjovsku. Interiér je proměnlivý v závislosti na velikosti sadu. V kontextu velkoplošných sadů je jejich krajinářský význam nižší.

Zahrady

V zahradách intravilánu je ovocných stromů relativně méně vlivem pěstování vinné révy, viz příl. 2 – foto 2.3. Region patří mezi ekonomicky silné, a proto v sídlech chybí stará stavení, která se s ovocnými stromy vizuálně doplňují. Pravidelně se tu vyskytují moderní, rekreační formy. Specifické je souznění vinných sklepů na okrajích obce s jejich zahradami. Z hlediska viditelnosti jsou zahrady mnohdy vizuálně izolované mezi domy. Avšak na rozdíl od jiných oblastí JM, na Pálavě do nich lze nahlédnout ze vzdálených stanovišť. V regionu je množství odlesněných vyvýšenin s ostrou hranou, které činí krajinu přehlednou. Vlivem vysokého množství sadů a zahrad, na které člověk dohlédne, může v porovnání se zbytkem JM nabývat dojmu ještě vyššího zastoupení ovocných stromů, než jaké v krajině ve skutečnosti je.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

V krajině komplexy sadů působí velmi nápadně, jsou umístěovány do exponované krajiny, nebývají v pohledovém zákrytu zástavby nebo lesa, nejsou odstíněny konkávním reliéfem. Vzhledem k matici vinic a polí se vylíší barvou a strukturou na velké vzdálenosti, viz příl. 2 – foto 2.1. Nepůsobí historicky autentickým dojmem a nevzbuzují pocit harmonického vztahu zemědělce a krajiny, naopak místy umocňují přeměnu krajiny v agro-industriální výrobní prostředí. Přesto mají v mnoha oblastech regionu, zejména ve svazích Pavlovských vrchů, na KR pozitivní vliv. V kontextu velkého měřítka krajiny, typického reliéfu a *geniu loci* spjatého s historickou pohostinností místa působí spíše

pozitivním dojmem. Spolu se všudypřítomnými vinicemi činí zdejší krajinu nezaměnitelnou, ač antropogenně zasaženou. V interiéru sadů se antropogenní vjem vytrácí. Podrost je velmi extenzivní, výsadby jsou často neoplocené a bioticky bohaté. Člověk se v nich ze své fylogenetické podstaty cítí dobře, avšak místy je stav podrostu narušován rozšiřováním invazivních populací. Příměstské zahradní kolonie s malými parcelami se zde nevyskytují. Kolonie Pálavy mají produkční charakter blízký záhumenicím, jimiž byly v minulosti. Zpravidla neslouží k rekreaci, nýbrž k produkci ovoce, vinné révy a v menší míře zeleniny. V krajině lokálně zmenšují její měřítko, přes jejich oplocení a pozměněnou strukturu pozemků působí spíše pozitivně.

Přechodové zóny

Pálavský region se vůči sousedním jednotkám nevymezuje příliš kontrastně. Do jeho území zasahují tři přechodové zóny, viz obr. 8.2/2. Přechod do pohořelického regionu je členěn do dvou zón. Od oblasti Dunajovických kopců dále na západ krajina postupně získává ráz Pohořelicka. Změna přírodních podmínek se projevuje i v ovocnářství. Z krajiny se vytrácí velkoplošné sady, krátké záhumenice jsou ve větší míře využity k pěstování polních kultur a zeleniny, čímž v nich přibývá polních sadů typických pro Pohořelicko. Vinná réva však představuje stále podstatný podíl zdejší drobné držby i velkovýroby. V obcích se častěji objevují ulice se socialistickou výstavbou. To se negativně projevuje ve vizuálním vjemu sídla z krajiny, což je typické pro Pohořelicko.

Přechodová zóna situovaná severně od Novomlýnských nádrží stejným poměrem kombinuje znaky Pálavy, Pohořelicka a Kyjovska. Šakvice a Vranovice vykazují znaky blízké Kyjovsku. Vyskytují se zde rozsáhlé záhumenice s pestrou skladbou sadů, vinic a polí. Jsou však situovány v méně členitém reliéfu, čímž v krajině ztrácí svoji vizuální dominantnost. Ráz Pohořelicka má několik vesnic v plochem reliéfu s minimální rozlohou záhumenic, kde převažují polní sady – příkladem je Strachotín. Drobná držba obsahující relativně větší parcely s vinnou révou typická pro Pálavu je zejména u vesnice Ivaň. Struktura intravilánů a zahrady v nich obsažené jsou na přechodu všech tří jednotek.

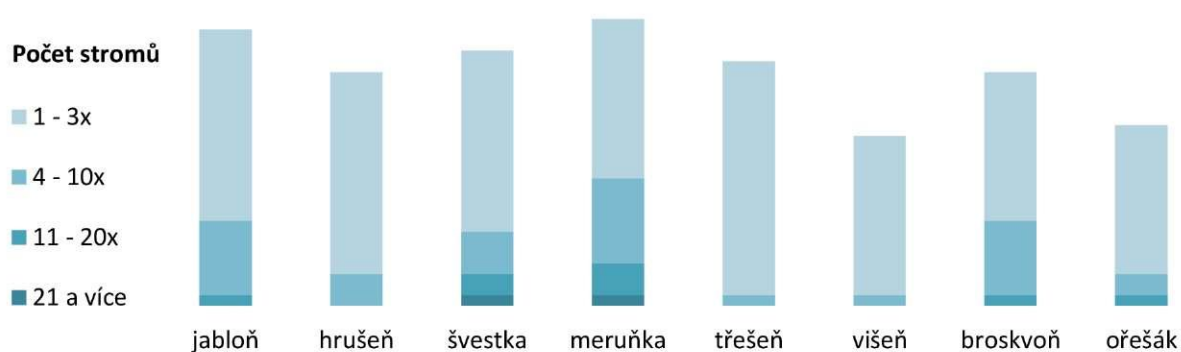
Třetí přechodová zóna je při hranici s Kyjovskem, kde leží většina její části. Přechod na Pálavě je vymezen pouze u Prušánek. Zdejší viniční tratě sice mají roztržštěnou strukturu a prostorové aspekty drobné držby Kyjovska, avšak jsou téměř ortodoxně zaměřeny na malovýrobu vinné révy. Ovocné stromy se v nich vyskytují výjimečně, vlivem čehož působí tento historicky autentický komplex z krajinářského hlediska více monotónním dojmem.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

V bohatém vinařském kraji byli lidé kdysi úzce spjati nejen s vinnou révou. V mnoha selských rodinách tvořilo ovoce prodávané do měst významnou část rodinného rozpočtu. Zcela zásadní obrat v krajině i životě místních je spjatý s kolektivizací. Přeměna

soukromého vlastnictví do velkovýrobních forem státu znamenala ztrátu vztahu zemědělce k ovocnářství. Ve způsobu malovýroby místních se to projevuje dodnes. Vlivem zaměření regionu na meruňky a ovlivněním socialistickým ovocnářstvím často pěstují nízkokmenné tvary vyžadující zvýšenou chemickou ochranu a moderní management vůbec. Podle šetření převažují ve výsadbách čtrnáct respondentů. Pro vinařské zaměření regionu je zde méně společenských akcí zaměřených na ovoce. Nejvýznamnější z nich je zemědělská výstava Dary jižní Moravy ve Velkých Pavlovicích, jejíž poněkud méně významnou součástí je výstava ovoce a přednáška o metodách jeho pěstování. Místní ovocnáři jsou zpravidla vinaři, kteří se ovocnářství věnují spíše mimoděk. Tento předpoklad je uveden na základě několika rozhovorů uskutečněných při terénních pracích, dokládá to i snížený počet respondentů vyrábějících pálenku, mošty a povidla, viz příl. 2 – graf 2.3. Uvedené zpracování ovoce je časově náročné a jak uvedl Ladislav Urban z Velkých Pavlovic: „Není na to čas, když musíte lítat kolem vinohradu“.

Výsadby tradiční malovýroby zahrad a záhumenic jsou na Pálavě početně menší. Jak je patrné z grafu 2, významný druhový podíl regionu představují teplomilné meruňky a broskve. Početnější výsadby čítají také slivoně pěstované k výrobě pálenky. V rámci JM je však jejich počet spíše podprůměrný. Ačkoliv jsou zde velmi dobré podmínky i pro hrušně a třešně (v historii hojně vysazované), nyní od těchto druhů místní upouštějí.

Graf 2 Druhová struktura sadů v regionu Pálava podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Sady Pálavy se z hlediska ekologického přínosu vyznačují velkými rozdíly. Byly zde pořízeny tři FS, viz příl. 14. Zápis pořízený v mírném JZ svahu u Hustopečí zastupuje teplomilná společenstva mírně exponovaných stanovišť s hlubokou půdou, která jsou v regionu zastoupena nejpočetněji. FS Horní Věstonice odráží vegetační rozdíly způsobené expozicí. Zdejší SZ úbočí Pavlovských vrchů hostí mezofytní společenstvo. U Drnholce je zachycena vegetace úvalů. Výrazně exponované jižní svahy zde zachyceny nejsou, neboť se zde mnoho takových sadů nevyskytuje, jejich charakter však odráží FS Nenkovice pořízený v regionu Kyjovsko, viz příl. 21. Z hlediska živočichů se podle webu CHKO Pálava (2016) v Pavlovských vrších vyskytuje vzácná stepní fauna, u níž lze předpokládat i potenciální

výskyt v prostředí sadů. Ve výsadbách byl pozorován vyšší počet kobylek (*Ensifera*) a sarančat (*Caelifera*), ale i jiného hmyzu. Zaznamenán byl např. Okáč kostřavový (*Arethusana arethusa*). Na sady jsou také vázány velké populace ptactva. Často vysoký a druhově bohatší podrost představuje dobré podmínky také pro zvěř. Aspekt fauny se zde velmi výrazně projevuje ve zvukovém vjemu, čímž dotváří ráz sadů. Protierozní a retenční funkce jsou různé, v závislosti na míře exponovanosti reliéfu.

Sady mírných jižních expozic podle příkladu FS Hustopeče mají charakter suchých ovsíkových luk (*Ranunculo bulbosi-Arrhenatheretum elatioris*). Obsahují široké zastoupení termofytů, jako je např. černýš rolní (*Melampyrum arvense*), čičorečka pestrá (*Securigera varia*) či chráněná hvězdnice chlumní (*Aster amellus*). S vyšší exponovaností se snižuje pokryvnost ovsíku vyvýšeného (*Arrhenatherum elatius*), výrazněji se zde uplatňuje válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*), společenstva přecházejí ve svaz úzkolisté suché trávníky (*Festucion valesiacae*), nebo subkontinentální širokolisté suché trávníky (*Cirsio-Brachypodion pinnati*), viz FS Ncnkovicc. V netypické SZ a SV expozici mají společenstva v mírných svazích nevýrazný xeromezofilní charakter s velkou pokryvností ruderálních druhů a omezeným množstvím ortodoxnějších termofytů. Mezi typické druhy patří třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*) či vikev úzkolistá (*Vicia angustifolia*). V oblastech plochých niv jsou společenstva nevýrazná a chudá s dominantním podílem ruderalů.

Závěr

Region se vyznačuje vůbec nejvyšší četností ovocných stromů. Nejvýraznějším prvkem krajinného obrazu jsou z hlediska ovocnářství velkoplošné sady navozující pocit velké pohostinnosti krajiny. Ačkoli spolu se scelovanými záhumenicemi svou pravidelnou strukturou a druhovou jednotností zdůrazňují antropogenní přeměnu krajiny, v KR regionu se projevují pozitivně. Nevymykají se historickým souvislostem a jsou umístěny v kontextu přírodních podmínek. Obvykle jsou neoplocené, ekologicky hodnotnější, nenarušují měřítko krajiny. Jejich význam vyjadřuje hodnota 12. Neobvyklý je pozitivní přínos kolonií viz tab. 12. Celková bodová hodnota ovocnářství Pálavy činí 26. Ovocnářská identita je méně významná. Místní jsou především vinaři, ovocných stromů zde proto na úkor vinic ubývá.

8.3 Pohořelicko

Pohořelicko je charakteristické snahou o maximální využití krajiny k produkci polních kultur. K větší realizaci ovocnářství zde chybí členitější reliéf, ale i jiná mentalita obyvatel. Ovocnářská jedinečnost je dána velkou převahou starých polních stromořadí, jejichž historicky hodnotné pozůstatky, viz obr. 8.3/1, jsou poznávacím znakem regionu. Společným prvkem je krajinářsky negativní zástavba domů a zahrad při okrajích intravilánů. Znakem jižní a západní části jednotky jsou plošně menší, neudržované velkoplošné sady.

Obr. 8.3/1 Pozůstatky předsocialistických polních sadů v záhumenicích obce Prace

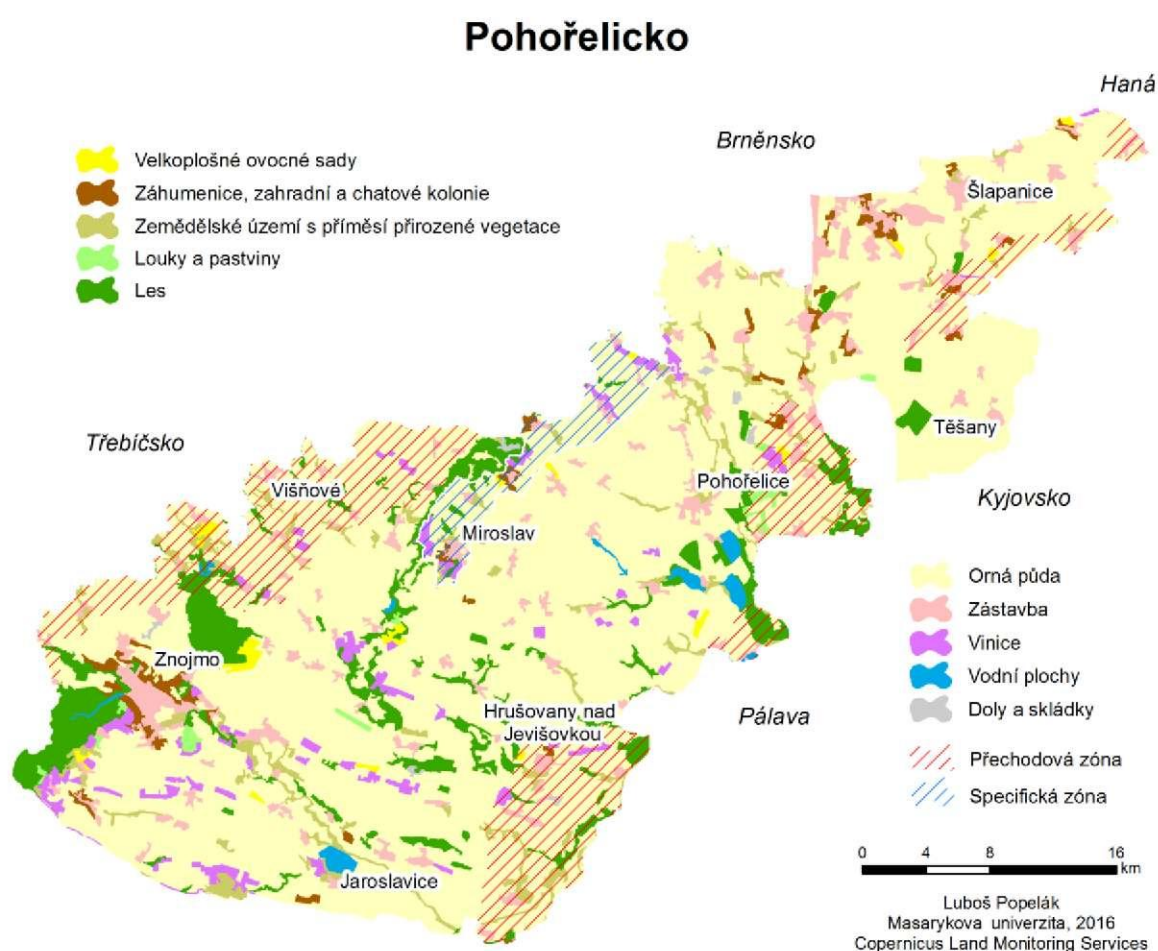
Vymezení a krajinná charakteristika

Pohořelicko je situováno v rovinaté polní krajině Dyjsko-svrateckého úvalu, jehož vymezení je velmi podobné vymezení regionu. Na jihu jednotku ohraničuje území státu. Dále na jih, na území Rakouska, se mění charakter land use. Dlouhé a členité hranice s Třebíčskem, Brněnskem a Kyjovskem jsou vymezeny členitějším reliéfem projevujícím se i v ovocnářství. Při hranici s Třebíčskem a v oblasti Pracké pahorkatiny je změna členitosti reliéfu nekontrastní, je zde vymezena přechodová zóna. V severovýchodním cípu Pohořelicko končí u Rousínova a ve Vyškovské bráně na něj navazuje relativně podobný region Haná. Na jihovýchodě, v rovinatém reliéfu Dyje a Svratky, nabývá jednotka skrze přechodovou zónu postupně charakteru Pálavy. Mezi Miroslaví a Trboušany je ve svazích Českomoravské vrchoviny vymezena specifická zóna, která pokračuje dále na sever do regionu Brněnsko. U Znojma je k Pohořelicku přiřazena část lesnatého území NP Podují z důvodu výskytu vinařské lokality Šobes obsahující i ovocné stromy.

Silně antropogenně ovlivněná krajina Pohořelicka se vyznačuje velkým krajinným měřítkem. Velké bloky polí téměř bezprostředně navazují na okraj zástavby sídel, v krajině jsou pravidelně přerušovány pouze úzkými systémy větrolamů. V jižní části jsou polní kultury střídány velkoplošnými vinicemi. Na severovýchodě, v okolí Brna, jsou místy ve vyšší míře dochovány záhumenice, viz obr. 8.3/2. Lesy jsou v krajině vzácné, zpravidla se jedná o akátiny a lužní lesy. Zdejší zemědělská sídla mají charakter pozměněného silničního typu s četnými přístavbami ulic socialismu.

Klimaticky většina území podle Quitta (1971) náleží k nejteplejší oblasti T4. Menší část na západě a severovýchodě k oblasti T2. Region je teplý a zejména na západě velmi suchý, neboť se nachází v závětrí Českomoravské vrchoviny: Znojmo 8,8 °C, 564 mm, Miroslav 505 mm. Na severovýchodě je klima relativně chladnější – Šlapanice 8,5 °C, 566 mm. Teplotní inverze jsou slabé. Ploché reliéf je tvořen podloží neogenního původu s převážně jílovitou frakcí sedimentů mořského dna. Na většině území jsou však překryty

spraší, nebo fluviálními štěrkopísky. Členitější okraj na západě je budován granity a granodiority brunovistulika, na tuto lokalitu je vázáno zvýšené množství výsadeb, jinak je ale vazba na exponovanost reliéfu nízká. V půdním pokryvu dominují černozemě na spraších, které v sušší západní a jižní části přecházejí v karbonátový subtyp. V okolí vodotečí se vyskytují fluvizemě a černice s vysokou hladinou podzemní vody, což se značně projevuje v druhovém složení ovocných výsadeb. Obvykle zde prosperují pouze jabloně, hrušně a švestky. Naopak na štěrkopískových terasách jsou černozemě arenického subtypu vzdušné, vhodné pro meruňky či třešně.

Obr. 8.3/2 Současný land use Pohořelicka podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Území je prokazatelně osídleno od období mladšího neolitu. Rozkvět regionu je vázán na vzrůstající prosperitu města Znojma a Brna v dobách Přemyslovců. Protože se Znojmo i Brno staly významnými městy se značným vlivem panovníků, o rozvoj ovocnářství se zde patrně velkou měrou zasadil Karel IV. Novověk je spojen s řadou úpadků regionu. Rozvrat hospodářství a pustnutí krajiny způsobila zejména třicetiletá válka, vpády Turků a Tatarů, tažení švédských vojsk, či napoleonské války. Ještě na začátku 19. stol. však měla

krajina pestrou skladbu. Jak je patrné z josefského mapování, vedle rozsáhlých lužních lesů a luk v nivách velkých toků obsahovala i četnější množství rybníků a remízků. Po celém regionu se také vyskytovalo velké množství sadů. Ve druhé polovině století ale začal silný tlak na zvýšení výnosů polních kultur. Pole se scelovala a mizely z nich ovocná stromořadí i velké sady koncentrující se v blízkosti měst (KOCHTA, 2014). Z odkazu Schuberta (1900) je zřejmé, že na konci 19. stol. již bylo ovocnářství v útlumu. Uvádí: „*Ovoce okresu Znojemského – celkem na ovoce bohatého*“. Ovoce bylo domácky zpracováváno v menší míře. Značná část sklizně byla určena přímo k prodeji. Nejvýznamnější ovocnářskou oblastí byly svahy Českomoravské vrchoviny, kde je velké množství sadů dodnes. Jižní část regionu v Schubertově publikaci zmiňována není, nicméně z ortofoto snímků 50. let je patrné, že typické polní sady se v nejvyšší míře udržely právě tady. Co se týká kolektivizace, Pohořelicko bylo jedním z nejvíce zasažených regionů. Transformace zemědělství zásadním způsobem postihla i ovocnou malovýrobu. V krajině zůstaly pouze malé fragmenty původní drobné držby s minimem polních sadů. Trendem posledních let je vytváření nových oplocených zahrad mimo intravilán. Cíle majitelů jsou různé: tradiční způsoby zpracování nebo prodej plodů, u rozrůstajících se vsí v okolí Brna také rekreace.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 3 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,3	zahrady 1,9	EEA (%)	velkoplošné sady 0,6	záhumenice a kolonie 1,5
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Množství ovocných stromů v krajině Pohořelicka je průměrné, jsou přitom poměrně rovnoměrně rozmístěny geograficky i v rámci ovocnářských složek. Výskyt velkoplošných sadů je vzhledem k jiným oblastem JM mírně zvýšený, a to zejména v západní části, kde se v mírně ukloněném reliéfu koncentrují. V menší míře se soustředí také na jihu. Jejich výměra není vysoká, řádově se pohybuje okolo 1–2 ha. Intenzivní nízkokmenné sady tvoří asi třetinu z uvedených hodnot, viz tab. 3. Záhumenicové komplexy jsou velmi malé, soustředící se při okrajích zástavby. Jejich rozloha se zvětšuje na severovýchodě, kde jsou častěji rozpoznány metodami EEA, viz obr. 8.3/2. Kolonie zde představují relativně významnější podíl kategorie záhumenice a kolonie. Vyskytují se po obvodu Znojma a širším okolí Brna na ploše asi 0,3–0,5 %.

Záhumenice

Drobná držba záhumenic se obvykle nachází na malé ploše mezi sídlem a vodotečí nebo cestou, kde kolektivizace neměla efektivitu, viz příl. 3 – mapa 3. Při průjezdu sídly a okolím často unikne pozornosti, a to z důvodu nízké četnosti výsadeb v nich, které jsou navíc v rovinnaté krajině vizuálně skrývány za zástavbou vesnic. Do celkové scenerie krajiny proto nepřispívá výrazněji měrou. Velmi typickou ovocnářskou formou záhumenic jsou

pozůstatky starých polních sadů. Jejich původ mnohdy sahá až do první poloviny 20. století, čímž je lze považovat za významný prvek krajinné paměti. Negativem takových výsadeb je jejich časté neudržování. Vyskytuje-li se v jejich podrostu úzký, neoraný pruh vegetace, obvykle podléhá pokročilé sukcesi. Přesto lze konstatovat, že jsou vítaným zpestřením zemědělské krajiny monotónně využívané k maximální produkci polních kultur. Jsou historicky hodnotné a lokálně zvyšují estetičnost zdejších vsí. Místa jsou narušována zaváděním nových oplocených zahrad, kterými místní kompenzují nedostatek prostoru k rekreaci a samozásobitelství zeleninou a ovocem. Negativní je také jejich časté scelování. Absence větších bloků záhumenic s ovocnými stromy je jedním z hlavních důvodů vizuální neatraktivnosti Pohořelicka.

Zahrady

Obce se vyznačují velkou heterogenitou v uspořádání zástavby. Společným rysem je historické jádro ulicového typu, za nímž se nachází nejhodnotnější zahrady s produkčním vzhledem a relativně vysokým zastoupením vysokokmenů. Jelikož je řadová zástavba přerušovaná, místa jsou zahrady vizuálně dostupné. Navazující části obce pak mají rozličnou podobu. Skládají se ze socialistické výstavby a menších zemědělských domů s měnicím se využitím zahrad. Nejčastěji jsou k vidění menší pozemky, v nichž se mísí moderní styl s produkčním typem plným záhonků zeleniny, skleníků a nízkokmenných ovocných stromů všech druhů, výjimkou není jejich zcela neudržovaný charakter. Zástavba je více otevřená a zahrady vizuálně dostupnější. Nepůsobí však historicky autentickým dojmem, ve většině případů nejsou v harmonii s výstavbou a celkově nepůsobí pozitivně. Relativně pozitivnější je ráz vsí a jejich zahrad na jihu regionu, kde si částečně zachovaly svůj historický zemědělský charakter dotvářený malovýrobou vinné révy. Naopak na severu Pohořelicka sílí suburbanizace. Rychle se rozšiřující zástavba při okrajích sídel svými okrasnými zahradami působí krajinařsky velmi negativně, zároveň je hlavním důvodem snižování rozlohy záhumenic s ovocným stromovím.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné výsadby zaváděné za socialismu pro kompenzaci ztrát malovýroby tradičních polních sadů jsou prostorově menší, velmi často situované v blízkosti vesnic, kde jsou oplocované. Typický znak zdejšího regionu je umístění některých sadů v areálu bývalého JZD, kterým byly obhospodařovány. Nyní je v nich udržován minimální management, mnohdy zcela pustnou, viz příl. 3 – foto 3.2. Zájem o sklizeň je nízký, jablka a třešně, které v sadech převažují, nejsou sklizeny téměř vůbec. Vliv na KR je negativní. Chátrající sady moderní doby jsou v rozporu s tradičními postupy a evokují nezájem místních o ovoce. Co do kolonií, u Znojma se střídají rozličné podoby. Relativně nejhodnotnější je kolonie na severovýchodě směrem k obci Suchohrdly, kde je množství

komplexnějších vysokokmenných sadů s velkými pozemky a produkčním vzhledem. Znakem znojemských kolonií je rozšiřující se výstavba rodinných domů. Na severovýchodě, v zázemí Brna, mají charakter chatových osad s většími pozemky a vyšší mírou vysokokmenů. Obecně kolonie Pohořelicka obsahují vyšší množství rekreačních prvků, v silně narušené krajině však nepůsobí esteticky rušivě.

Přechodové zóny

Do rozlehlého území zasahují čtyři přechodové zóny. Na jihozápadě region vyznívá v mírně ukloněné polní krajině okraje Českomoravské vrchoviny. Nejpatrnějším rozdílem mezi Pohořelickem a sousedním Třebíčskem je uspořádání zástavby obcí a estetická hodnota zahrad. V přechodové zóně se vyskytují vesnice s více otevřeným návesním půdorysem, např. Kyjovice, Žerůtky či Rudlice. Zahrady jsou vizuálně dostupnější, čímž se zásadně mění ráz sídla. Získávají také historicky autentičtější vzhled. Pletivové oplocení se mění v dřevěné ploty nebo kamenné zidky, které jsou pro Třebíčsko typické. U obce Petrovice Pohořelicko přechází v Brněnsko. Po obvodu obcí se ve vyšší míře vyskytují moderní zahrady, v okolí menších sídel se mírně zvětšují plochy záhumenic. Doprovodným znakem této přechodové zóny je také zvýšený výskyt zmiňovaných velkoplošných sadů, mnohdy situovaných při bývalých JZD.

V jihovýchodním přechodu k Pálavě, na předpolí Dunajovických kopců, je na území Pohořelicka situováno pět velkých vesnic. Jejich společným znakem je vyšší zastoupení vinic v zahradách i malých záhumenicích. Zástavba v sídlech vykazuje větší soudržnost projevující se ve vizuální nedostupnosti zahrad. Při okrajích se rozšiřuje moderní výstavba s negativním krajinářským vlivem zahrad. Atributy sídel připodobňujících se Pálavě jsou umocněny několika velkoplošnými sady, které jsou svým charakterem na rozmezí typického relativně menšího oploceného a pustnouiho sadu Pohořelicka a rozlehlého sadu Pálavy. Nejvíce znaků sousedního regionu nese obec Hrušovany u Brna, kde je v relativně členitějším reliéfu umístěna oplocená, prostorově přetransformovaná a historicky méně autentická drobná držba, z poloviny sestávající z vinic.

Na východě, severně od Novomlýnských nádrží, je vymezena přechodová zóna kombinující prvky Pohořelicka, Kyjovska a Pálavy. Okolí Žabčic má rázovitost krajiny Pálavy. Vyskytuje se zde množství velkoplošných sadů i vinic. Sídlo samotné má rovněž většinu atributů pálavské vesnice. Naopak v blízkosti ležící Hrušovany u Brna nebo Přisnotice mají ve svém okolí velké, historicky autentické záhumenicové systémy vyskytující se na Kyjovsku, avšak chybí jim pohledová nápadnost zvýrazněná členitostí reliéfu. Přechodová zóna je heterogenní. Charakter ovocnářství se mění od vesnice k vesnici.

Na severovýchodě, v okolí Sokolnic, je Pohořelicko na přechodu ke Kyjovsku. Vesnice jsou si velmi podobné, a přitom žádná z nich v souladu s atributy přímo nenáleží ani jednomu z regionů, svým charakterem jsou na rozmezí. Hlavním znakem jsou relativně velké, historicky autentické záhumenice, v nichž převažují polní kultury. Svou velikostí

a strukturou parcel jsou ve shodě s Kyjovskem. Svým využitím, exponovaností a pohledovou dominantností nikoliv. Intravilány jsou ovlivněny suburbanizací, což je znak Pohořelicka.

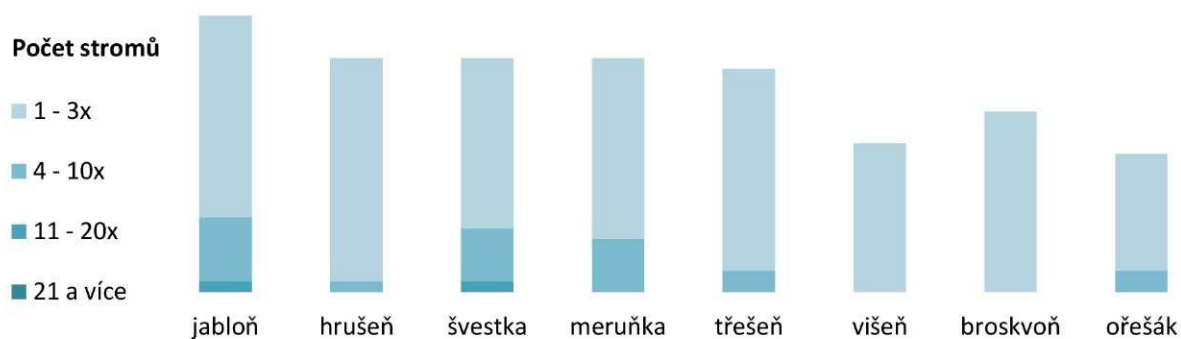
Specifické zóny

V exponovaném úbočí hrástě brněnského masivu je vymezena Dolnokounická specifická zóna, která asi z poloviny své rozlohy zasahuje do západní části Pohořelicka. Krajina je zde lokálně velmi hojně osazena ovocnými stromy. Na obvod obcí Miroslav, Bohutice a Vedrovice navazují záhumenice zaměřené na ovocnářskou malovýrobu. Dále od sídel se vyskytují velkoplošné sady. Dominují zde selské sady činící tuto část specifické zóny krajinářsky hodnotnější, viz příl. 12 – foto 2. Jejich exponovanost je předpokladem značné vizuální dominantnosti, z ploché odlesněné krajiny úvalu jsou viditelné na velké vzdálenosti. Při pohledu na ně je zřejmé, jak velký význam pro KR ovocné stromy obecně mají. V konfrontaci s polní krajinou navozují pocit kontrastního, avšak logického a historicky autentického uspořádání využití krajiny. Zdejší tradice ovocnářství a vinařství se projevuje i v životě místních. Z Bohutic pochází také odrůda merunek – Bohutická.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Na Pohořelicku je obecně nízké ovocnářské povědomí. Poválečné přesídlení obyvatel jižní části a následná kolektivizace významně oslabila behaviorální vazby k výsadbám. Relativně větší vztah k ovocnářství si patrně zachovaly starší generace na severovýchodě, kde se dochovalo větší množství záhumenic, a kde se nepěstuje vinná réva, neboť vinařství je, podle poznatků z regionu Pálava, z hlediska zájmu o malovýrobu „konkurentem“ ovocnářství. Mladší lidé zde žijí moderně, při zakládání zahrad u novostaveb na ovocné stromy příliš nemyslí. Podle ovocné školky v Jaroslavicích je v regionu také nízký zájem o tradiční postupy a ekologičnost vypěstovaného ovoce. Školka prodává výlučně nízkokmeny. Bílení kmenů je výjimečné. Ze života místních se také vytrácí tradiční způsoby zpracování ovoce, viz příl. 3 – graf 3.3. Společenských akcí zaměřených na ovocnářskou tematiku je málo. Koncentrují se spíše v okolí Brna. Zpravidla se jedná o zahrádkářské jarmarky iniciované lidmi přistěhovanými z města, kteří tuto činnost považují za součást nového životního stylu. Vlivem jakéhosi „bio životního stylu“ určité skupiny obyvatel se v zázemí Brna uplatňuje i více pálenic a moštáren. Je také dokladem postmodernistického smýšlení společnosti a předznamenává budoucí trend životního stylu. V centrální části a na jihu jsou pořádány výstavy vín, někdy spojené s koštěm pálenek, jimž se svým významem vymykají pouze Bohutické meruňkové slavnosti a semináře pořádané ve Znojmě. Anna Hradská ze Strachotic uvedla: „*Dříve tu bylo více zahrádkářských spolků, které taky někdy pořádaly akce a výstavy. Dneska už o to nemá nikdo zájem*“.

Jak už bylo zmiňováno, extenzivní ovocnářství Pohořelicka je rozloženo do malých výsadeb. Převážně se jedná o zahrady. Jak je patrné z grafu 3, větší sady jsou velmi ojedinělé. Ačkoliv je podnebí velmi teplé a suché, meruňk, třešní a broskvoní tu není mnoho. Omezují se zejména na exponované plochy. Hojnější je výskyt švestek a jabloň, které lépe snášejí zdejší relativně těžkou půdu s vysokou hladinou podzemní vody.

Graf 3 Druhá struktura sadů v regionu Pohořelicko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Pohořelicko je biogeograficky homogenní. Biota sadů kombinuje prvky termofytů a mezofytů s významným zastoupením ruderalních populací. Charakter společenstev se lokálně mění v nivách řek a ve východním úbočí brněnského masívu. Sady niv reprezentuje FS Pohořelice. Předpoklad výraznějšího rozšiřování termofytů z exponovaných stanovišť na západě byl ověřen na FS Miroslavské Knínice. Převážná část regionu, tedy suchá a teplá stanoviště obklopená polní matricí, je prezentována na příkladu FS Lechovice, viz příl. 15 – tab. 6. Co do fauny, výsadby mají nízký význam. Polní sady s minimem vegetace, nebo zcela bez podrostu, neposkytují významný úkryt ani potravu. Využití oplocených velkoplošných sadů bezobratlými je omezeno nižší rozmanitostí vegetace. Sady neoplocené mají v polní krajině velký význam pro zvěř, představují nepostradatelnou součást niky, jejich množství je ale omezené. Protierozní význam je, vyjma výsadeb specifické zóny, nízký. V nivách mají funkci přirozeného filtru, absorbují chemické přípravky z polí směřujících do řek.

Ekologická hodnota sadů je nízká. Ve stanovištích, obklopených polní krajinou, dominují ruderalní druhy a traviny: ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), jílek vytrvalý (*Lolium perenne*). Typické jsou i druhy polních okrajů, např. svlačec rolní (*Convolvulus arvensis*), mák vlčí (*Papaver rhoeas*) nebo truskavec ptačí (*Polygonum aviculare*). Změna ruderalního podrostu nastává ve svazích brněnského masívu u Bohutic a Vedrovic, kde se projevuje kyselejší podloží. Zvyšuje se zde pokryvnost travin, uplatňují se acidofilnější druhy jako jetel rolní (*Trifolium arvense*), rožec prameništění (*Cerastium holosteoides*) nebo kakost maličký (*Geranium pusillum*). Předpoklad rozšiřování termofytů se neprokázal. FS Miroslavské Knínice obsahuje pouze kozí bradu pochybnou (*Tragopogon dubius*). Mimo soupis byla pozorována např. také šalvěj hajní (*Salvia*

Nemorosa). V nivě u Pohořelic se v mezofilních ovsíkových loukách (*Arrhenatheretum*) uplatňují vlhkomilnější druhy, např. kakost luční (*Geranium pratense*) či kostřava rákosovitá (*Festuca arundinacea*). Společenstva říčních teras jsou obecně druhově bohatší.

Závěr

Sady Pohořelicka mají nízký vliv na KR kvantifikovaný celkovou hodnotou 8, viz tab. 12. Nejtypičtějším prvkem jsou stará, mnohdy pustnoucí, polní stromořadí, jejichž zanedbanost odráží vztah místních k ovocnářství. Na druhou stranu jsou hodnotným prvkem krajinné paměti. Jejich přínos je ohodnocen 8 body. Na příkladu tohoto regionu je patrné, jak významnou složkou záhumence a zejména sady v nich obsažené obecně jsou, neboť jejich nízké zastoupení je jednou z nejvýznamnějších příčin vizuální neatraktivnosti krajiny. Zároveň se zde ukazuje, že výsadby vždy nemusí mít ryze pozitivní krajinářský vliv. Nízká estetická hodnota je na základě sémantického zprostředkování hodnot přisuzována všem výsadbám také z důvodu nižší ekologické hodnoty bylinného patra. Význam extenzivního ovocnářství se zde do budoucna bude dále snižovat, a to zejména vlivem suburbanizace a přechodu většiny obyvatel na moderní způsob života oproštěný od samozásobitelství.

8.4 Třebíčsko

Třebíčsko je charakteristické menší četností ovocných stromů v krajině zapříčiněnou nižší příznivostí přírodních podmínek. Poznávacím znakem zdejší ovocnářské struktury jsou historicky autentické a vizuálně dostupné zahrady, viz obr. 8.4/1, které výrazně obohacují ráz sídel i zdejší monotónní krajiny. Krajinářsky hodnotné je spojení starých jabloní a hrušní s kamennými zídkami a stodolami. Velkoplošné sady, větší bloky záhumencí i chatové a zahrádkářské kolonie jsou zde zastoupeny méně.

Obr. 8.4/1 Historicky autentické a vizuálně atraktivní zahrady v obci Kramolín

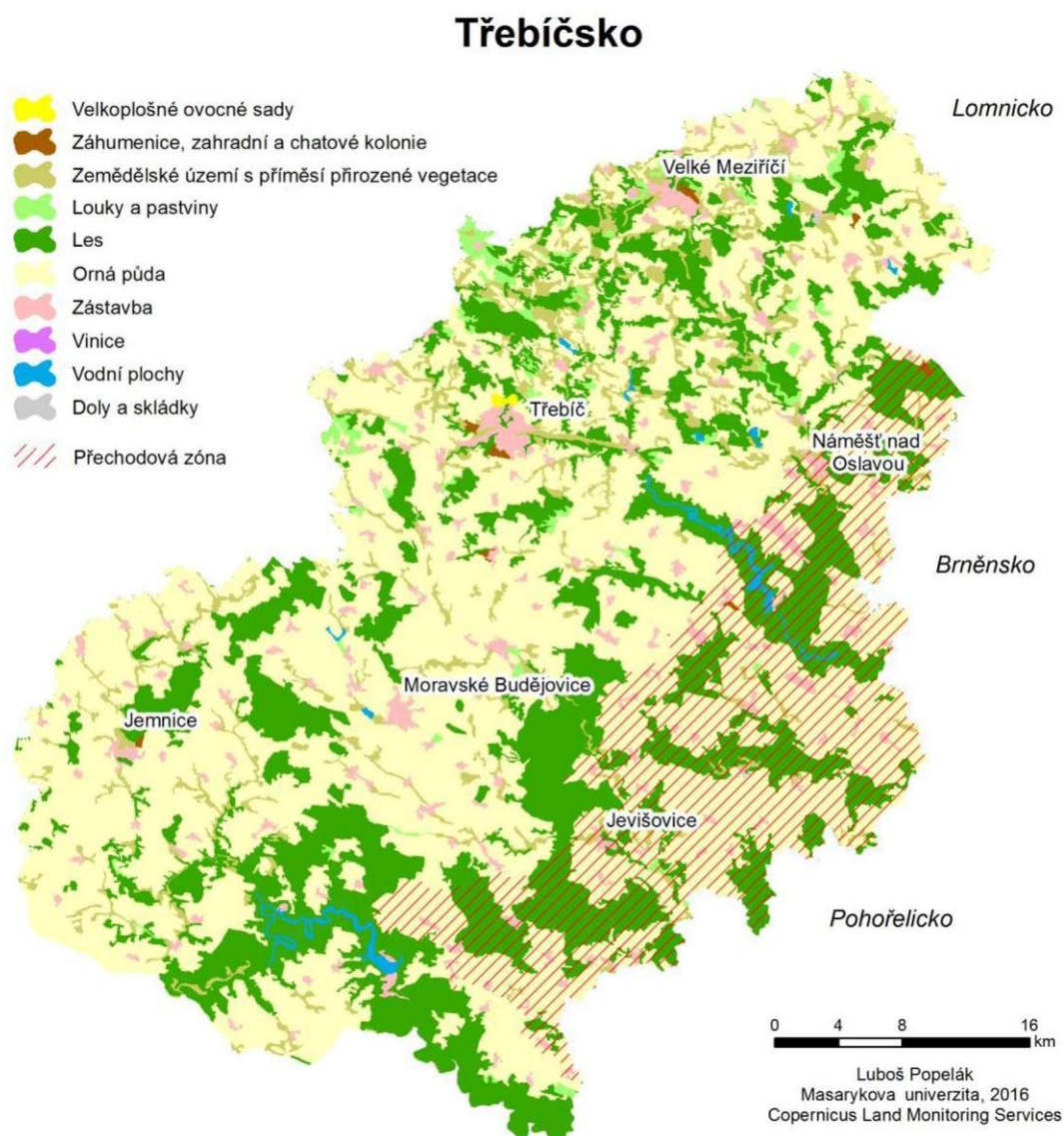

Vymezení a krajinná charakteristika

Třebíčsko je nejzápadnějším regionem studovaného území. Krajina se rozprostírá v zarovnaném povrchu východní poloviny Českomoravské vrchoviny. Na jihu je Třebíčsko vymezeno státní hranicí s Rakouskem, za níž se mění krajinné zmo. Západní hranice je nevýrazná, vymezená snižujícím se množstvím ovocných stromů, charakterem land use a obecným chápáním prostorového rozsahu JM. Na severovýchodě je region ukončen členitějším reliéfem hlubokých údolí Lomnicka. Přechod k Brněnsku a Pohořelicku na východě je velmi pozvolný, byla zde vymezena vůbec největší přechodová zóna. Samotnou hranici určuje struktura intravilánů a výskyt velkoplošných sadů.

Poměry výrazně antropogenně pozměněné krajiny se vyznačují rozsáhlými polními plošinami, které střídají vyvýšeniny pokryté lesem, zpravidla smrkovými monokulturami. Zarovnaný povrch Vysočiny prořezávají hluboká skalnatá údolí větších vodních toků, která jsou z hlediska KR a ekologického významu velmi hodnotné. Krajinné měřítko se zmenšuje od jihu k severu. Jak je patrné z obr. 8.4/2, zřetelná změna krajinného zrna nastává u Třebíče, kde jsou plošiny více podmáčené, což je předpokladem vyššího výskytu malých zamokřovaných lesíků, remízků i ovocných stromořadí. Četnější jsou i malé rybníky, které jsou pro region typické. Ráz Třebíčska je významně dotvářen hodnotnými historickými jádery malých návěsních obcí složených z velkých selských statků s tradičními zahradami, viz příl. 4 – mapa 4.

Třebíčsko je klimaticky méně příznivé. Průměrné roční teploty rychle klesají od východu k západu. Podle Quitta (1971) přechodová zóna na východě regionu náleží k oblasti T2, na ni navazuje MT11 zahrnující značnou část území, na západě a severozápadě je vymezena oblast MT5. Na jihovýchodě je region mírně suchý, ve zbytku území vesměs průměrný. Srážky rostou od východu k západu, ale také od jihu k severu. Nejsušší polohy – Tvořihráz 512 mm, Dačice situované za hranicí regionu na jihozápadě, mají hodnoty 7,0 °C a 585 mm, teplejší polohy na východě reprezentuje Náměšť nad Oslavou 7,6 °C, 594 mm, vyšší polohy na severu vystihuje Křižanov 6,7 °C, 666 mm. V rozlehlých kotlinách se vytváří poměrně silné teplotní inverze. Geologická stavba regionu je velmi pestrá. Nejčastějšími horninami severní části jsou granity a křemenné syenity třebíčského masivu. V jižní části dominují migmatitické ruly střídané polohami amfibolitů, ortorul a pararul. Vyznačují se nízkým pH projevujícím se v podrostu sadů, viz níže. Živnost podloží se mění na východě, kde jsou pokryty spraší. Co do reliéfu, na Vysočině se nevyskytují výrazněji exponované polohy vhodné pro ovocnářství. Zarovnaný povrch je málo členitý. Půdním pokryvem sušší jižní části jsou převážně hnědozemě, které místy přecházejí v luvizemě. Na severu dominují kambizemě. V kotlinách jsou ovocnářsky nepříznivé pseudogleje. Region je nejvíce vhodný pro pěstování jabloní a třešní.

Obr. 8.4/2 Současný land use Třebíčska podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Jihovýchodní část regionu patří ke starosídelní oblasti. Zbylá většina území byla po staletí hvozdem mezi Moravou a Čechami, který byl kácen a osidlován až v období středověké kolonizace, a to formou malých návěsních vsí. Tato skutečnost se výrazně projevuje v současné rázovitosti intravilánů i celé krajiny. Samotná ovocnářská historie je nejstarší na východě. Sofistikovanější ovocnářské postupy a nové odrůdy se zde patrně začaly rozšiřovat v období vrcholného středověku z větších obcí se stavbami vrchnosti či duchovních, např. Jevišovice, Mikulovice či Plaveč, kde má ovocnářství tradici dodnes. Přímé zmínky chybí. První historické odkazy máme z období novověkého hospodářského rozvoje. Jsou spojeny s rybníkářstvím a polními kulturami. Záznamy o ovocnářství jsou v obecních pramenech mizivé. Německá autorka Polly (1986) ve své kronice uvádí, že na

konci 18. století se obyvatelstvo Korolup na jihu regionu živilo v první řadě pěstováním žita, ovsa, hrachu, čočky, řepy a jetele. Další důležitým odvětvím byl chov dobytka. Ovocnářství zde mělo výlučně samozásobitelský charakter. Němečková (2008) z podkladů knihy rolní z roku 1724 usuzuje, že v Křižanovském panství vlastnícím 2517 měr pozemků bylo 117 měr štěpnic, které měly přibližnou podobu dnešních záhumenic. Každý sedlák vlastnil jednu míru, na níž v blíže neurčené míře pěstoval mimo jiné i ovocné stromy k vlastní spotřebě. Jedna míra představuje 1918 m². Na přelomu 19. a 20. stol. bylo podle Schuberta (1900) nejvíce ovocných stromů ve východní části regionu, kde se v okolí některých obcí nacházely relativně větší třešňové a jabloňové selské sady vytvářející přebytky k prodeji. Ovocnářsky významnější obce měly řádově 1000–2000 stromů, např. Jasenice, Černín. Autor se zmiňuje o absenci ovocné školky v okrese Velkomeziříčském, který byl na ovoce nejchudším. Z důvodu velkoprodukce nových polních kultur byl region v první polovině 20. stol. osazen polními sady podstatně méně než jiné oblasti JM, viz příl. 4 – ortofoto 4. Proto zde měla kolektivizace menší dopad na ovocnářství než jinde. Nejvíce polních stromořadí bylo z krajiny odstraněno ve východní a jižní části.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 4 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 0,1	zahrady 1,8	EEA (%)	velkoplošné sady 0,0	záhumenice a kolonie 0,2
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Jak je patrné z výše uvedených hodnot v tab. 4, krajina regionu se vyznačuje velmi nízkým výskytem ovocných stromů. Výsadby jsou prostorově malé, podle EEA se zde nevyskytují žádné větší bloky záhumenic ani rozsáhlých velkoplošných sadů. Hodnota kategorie záhumenice a kolonie je dána pouze koloniemi nacházejícími se při větších městech, viz obr. 8.4/2. Hlavní ovocnářskou složkou jsou menší zahrady intravilánů. Hodnota kategorie zahrady je tvořena také malými výsadbami záhumenic, jejichž četnost se zvyšuje od jihu k severu. Co se týká velkoplošných sadů, obvykle mají výměru cca 1 ha, viz příl. 4 – mapa 4. Koncentrují se v příhodnějších podmínkách přechodové zóny na východě, kde v některých případech dosahují 2–4 ha.

Záhumenice

Spíše ojediněle se vyskytující záhumenice na jihu obsahují téměř výlučně polní stromořadí. Jsou nepravidelně rozptýlené mezi částečně scelenými pozemky polních kultur, viz příl. 4 – foto 4.2. Severně od Třebíče záhumenic v krajině přibývá. V okolí dálnice D1 jsou zastavovány novými domy, např. u Osové Bítýšky. Struktura většiny z nich je však obecně historicky autentičtější než na jihu, pozemky jsou výrazně méně scelovány a obsahují více stromů. Až polovina výsadeb má formu kompaktnějších selských sadů. Větší množství stromů a pravidelná prostorová návaznost na zástavbu je předpokladem interiéru blízcího

se zahradám. Místy obsahují hospodářské stavby, uskladněné dřevo, či dřevěné sušiče sena. Tyto prvky vzbuzují pocit harmonického, historicky autentického managementu sadu. Velmi pozitivní vzhled je místy narušován novostavbami nebo oplocením pomocí pletiva. Specifické je velmi vysoké množství starých polních stromořadí zmenšujících krajinné měřítko, která v krajině, nevázaně na sídla, zůstala patrně pro jejich protierozní funkce. Výsadby předsocialistických dob jsou do značné míry zarostlé. Esteticky působí méně pozitivně, v některých případech koruny ovocných stromů v náletu jiných dřevin zanikají.

Zahrady

Vzhledem k nízkému zastoupení záhumenic jsou zahrady Třebíčska krajinářsky nejvýznamnějším prvkem zdejší ovocnářské jedinečnosti. Hodnotné jsou především v malých vsích s dobře dochovanou strukturou i historicky autentickým vzhledem intravilánů. Ke zdejším velkým selským usedlostem přiléhají zahrady zaměřené na produkci ovoce s nepřerušovaným travním podrostem a bez rekreačních prvků, viz příl. 4 – foto 4.1. Obvykle obsahují stodoly – na jihu spíše kamenné, kdežto na severu častěji dřevěné. V případech, kdy jsou ohrazeny kamennou zídkou nebo dřevěným plotem, působí velmi pozitivně. Relativně větší vizuální dostupnost způsobená částečnou otevřeností návěsních intravilánů je zde předpokladem významnějšího vlivu zahrad na celkový ráz sídel. Znatelně ho obohacují z bezprostřední blízkosti i v celkové krajinné scenerii, čímž se stávají důležitým prvkem ve spoluutváření celkové jedinečnosti Třebíčska. Asi v polovině případů jsou oplocené pletivem, čímž je jejich hodnota částečně snižována. Novodobější zástavba navazující na náves má rovněž relativně pozitivní vizuální atributy: v některých případech je oplocována dřevěnými ploty, v rámci zbytku JM obsahuje méně rekreačních prvků, skleníků a dalších vizuálně rušivých objektů, mnohdy je osazena starými vysokokmennými stromy. Esteticky negativní jsou pouze moderní zahrady novostaveb při dálnici D1.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady Vysočiny mají vyšší prostorovou návaznost na sídla. Nejčastěji se jedná o malé, vysokokmenné výsadby jabloní, na východě také třešní. Oplocovány jsou v menší míře, zejména ve frekventovanějších částech KÚ – při významnějších komunikacích a větších sídlech. Ačkoliv je podrost méně udržován, nižší živnost půd zamezuje rozšíření invazivních ruderalních populací znehodnocujících sad po estetické i ekologické stránce. Svým charakterem jsou v souladu se sady, které se zde vyskytovaly již v 19. stol. Dodržují měřítko krajiny, v krajině polí a smrkových monokultur jsou vítaným zpestřením struktury, barvy i výškové členitosti krajinného pokryvu. Co se týká kolonií, mají různorodý charakter a vliv na KR. Zahradkové kolonie u Třebíče a Moravských Budějovic navazují na zástavbu města, jsou vizuálně nenápadné, rázovitost svého okolí nenarušují. U Velkého Meziříčí jsou z větší části vizuálně skryty v reliéfu krajiny, jejich interiéry jsou

produkční, nepůsobí negativně. V jihovýchodním svahu u Jemnice je situována chatová osada, která je velice hojně osazena vysokokmennou výsadbou. Zejména z exteriéru působí pozitivně. Vzhledem ke KR jsou nejvíce negativní malé chatové kolonie při přehradě Dalešice a Vranov, které lokálně narušují historicky autentické okolí a vesnický ráz zemědělských obcí.

Přechodové zóny

Ve východní části je vymezena vůbec největší přechodová zóna, viz obr. 2. Na jihovýchodě region vyznívá v mírně ukloněném reliéfu směrem k Pohořelicku. Změna je nejpatrnější v rázu sídel, která jsou ve svém vzhledu více postihnuta moderním stylem života. Okraje obcí jsou narušovány výstavbou 2. pol. 20. stol, zahrady jsou méně historicky autentické. Několik sídel přechodové zóny má silniční půdorys, např. Lesná či Plenkovice. V krajině také přibývá oplocených sadů s dominantními ruderálními populacemi. Tyto znaky jsou typické pro Pohořelicko.

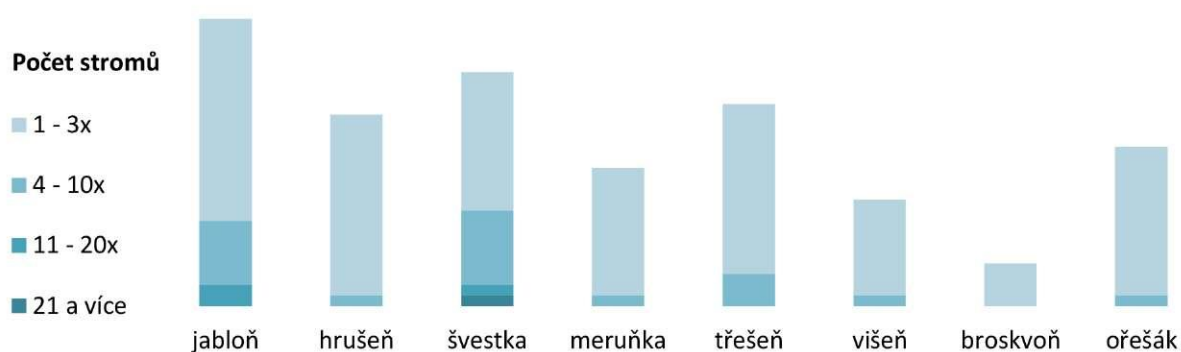
U Vémyslic, v okolí řeky Rokytne, navazuje na přechodovou zónu k Pohořelicku přechod k Brněnsku. Vyznačuje se střídavým výskytem malých vsí Vysočiny s dochovaným rázem intravilánů a krajinářsky hodnotnými zahradami, které se mísí s většími sídly charakteristickými pro Brněnsko. Jedná se např. o Rouchovany, Dukovany, Jamolice či Mohelno. Při obvodu těchto obcí se nachází moderní výstavba s více či méně negativním krajinářským vlivem. Poměrně častý výskyt takových sídel a zvětšující se měřítko krajiny zapřičiňuje negativní antropogenní ráz této části Vysočiny. Zvyšuje se zde podíl teplomilných druhů ovoce, v oblíbě jsou zejména třešně.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Zahrady a záhumenice jsou obhospodařovány s menším zaujetím. Jejich interiér se v některých případech mění z produkčního na neudržovaný. Podle Jaroslava Adamčíka z Dešova se místní často živí manuálními profesemi a na práci v zahradě nemají čas a dostatek sil. Např. bílání kmenů je v kontextu přírodních podmínek méně časté, logicky se zvyšující od jihu k severu. Obyvatelé Vysočiny nikdy nebyli vázáni na úrodu ovocných stromů tak jako jinde, kde bylo ovocnářství součástí obživy. Místní proto mají k ovoci i menší úctu. Region se nikterak neproslavil pro tradice, recepty a kulturní život spojený s ovocem. Menší zájem o pěstování ovoce je patrný i z výsledků dotazníkového šetření. Deset respondentů za posledních deset let nevyšadilo ovocný strom, devět respondentů své ovoce sklízí jen částečně, nebo vůbec, viz příl. 4 – graf 4.1 a 4.2. Společenský život je podle dostupných informací na webech obcí čilejší na východě regionu. Např. v Jevišovicích se každoročně pořádá štrúdlování zaměřené na degustaci tradičního receptu z jablek. Tato akce je v regionu spíše ojedinělá, neboť 26 respondentů uvedlo, že se takových událostí neúčastní.

Zpracování ovoce je poměrně specifické, zaměřené na relativně častější uskladňování, sušení a moštování. Ve výrobě alkoholu je příznačná výroba pálenky z jablek – „kalvados“.

Z grafu 4 je patrný malý výskyt záhumenic. Respondenti takřka vůbec nevlastní větší výsadby. Teplomilnější druhy se dokáží udržet pouze v příhodnějších podmínkách na východě a jihu, i zde však příliš neprosperují. Meruňky zde podle místních mají velmi nepravidelnou úrodu. Časté jsou zde zejména třešně. Typickou výsadbou zahrad a záhumenic centrální a severní části jsou švestky, jabloně a v menší míře hrušně. Vyskytuje se zde relativně vyšší množství starých ořešáků prostorově rozmístěných ke stodolám jednotlivých starých zahrad.

Graf 4 Druhá struktura sadů v regionu Třebíčsko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Výsadby mají z velké části nízkou ekologickou hodnotu. Chudší společenstva hostí zejména častá ovocnářská forma polních stromořadí s úzkým pruhem podrostu obklopená polem. Vedle travin obsahuje množství ruderalních druhů. Jelikož se vegetace v tomto typu výsadeb takřka neliší od jiných zemědělských regionů, nebyla studována pomocí FS. Tato společenstva jsou zachycena např. ve FS Miroslavské Knínice, který byl pořízen v regionu Pohořelicko. Velkoplošné sady, zejména na konkávních tvarech, obsahují již relativně hodnotnější bylinné patro. Expoziční diverzita Vysočiny je nízká. Společenstva jsou mezofilního charakteru, od jihu k severu se snižuje míra ruderalizace, na jihu v nich doznívají termofyty. Sušší jih reprezentuje FS Vranov nad Dyjí, centrální část je zachycena ve FS Hartvíkovice, vlhčí a chladnější sever je prezentován na příkladu FS Vlkov u Osové Bítýšky, viz příl. 16 – tab. 11. Z hlediska fauny, na jihu mají výsadby v nikách živočichů vyšší význam než na severu. Jelikož je zde méně luk a pastvin, jsou zde vzácným biotopem zvyšujícím biodiverzitu krajiny. Z hlediska bezobratlých a ptactva mají relativně vyšší význam velkoplošné sady. Zvěř svůj úkryt namísto sadů při obcích nalézá spíše v lese. Ve vlhčím podnebí severu mají také protierozní a retenční význam.

V jižní části mají společenstva v podrostech sadů mezofilní, na konkávních tvarech xeromezofilní, charakter s velkou pokryvností travin a výskytem teplomilných prvků vázaných na sušší stanoviště: divizna jižní rakouská (*Verbascum chaixii*), třezalka tečkovaná

(*Hypericum perforatum*), máčka ladní (*Eryngium campestre*). Na mělčích půdách se hojně objevují acidofilnější druhy zvyšující diverzitu, např. jetel rolní (*Trifolium arvense*) nebo mochna stříbrná (*Potentilla argentea*). V centrální části jsou nejběžnější společenstva svazu mezofilních ovsíkových luk (*Arrhenatherion*), která se však v různé míře uplatňují po celém regionu, hojně také na jihu. Ve srovnání s jihem i většinou částí JM obsahují zvýšené množství druhů vázaných na mírně vlhké až vlhké polohy – v závislosti na reliéfu: např. popenec obecný (*Glechoma hederacea*), kakost luční (*Geranium pratense*), rozrazil rezevitek (*Veronica chamaedrys*), pryskyřník prudký (*Ranunculus acris*). Směrem na sever se jejich pokryvnost dále zvyšuje. V okolí Velkého Meziříčí a Křižanova nabývá podrost charakteru podhorských a horských smilkových trávníků (*Violion caninae*). Objevuje se zde již více acidofilních prvků jako je hvozdík kropenatý (*Dianthus deltoides*) či zvonček okrouhlolistý pravý (*Campanula rotundifolia*).

Závěr

Ovocnářství Třebíčska se svým významem v rámci JM výrazně nevymyká v žádném ze sledovaných aspektů. Celkový vliv na rázovitost je vyjádřen podprůměrnou hodnotou 20, viz tab. 12. Podobně jako v sousedním regionu Pohořelicko je proto zdejší krajina velmi monotónní. Avšak krajinářsky hodnotné jsou zdejší malé vesnice s dobře dochovanou strukturou. Právě historicky autentické zahrady jsou přitom jedním z klíčových prvků jejich nezaměnitelné vesnické malebnosti. Charakteristické je pozitivní spojení hospodářských stavení s mohutnými korunami starých jablek, hrušní, ořešáků a švestek. Zahrady proto mají i vyšší bodové ohodnocení, a to 10. Ovocnářské povědomí je nízké. Stromy jsou obvykle přestárlé, záhumenicových sadů i hodnotných zahrad bude pravděpodobně ubývat.

8.5 Lomnicko

Na Lomnicku mají ovocné stromy na ráz regionu velký vliv, představují rozhodující prvek jeho jedinečnosti. Poznávacím znakem zdejšího ovocnářství jsou menší selské sady nepravidelně obklopující rozvolněný intravilán velmi malých návěsíků, které jsou jen málo narušovány moderní výstavbou, viz obr. 8.5/1. Dále od sídel se vyskytují četné meze pokryté lesním náletem, množstvím zplanělých, ale i vysazených ovocných stromů. Společným aspektem výsadeb je jejich pohledová nápadnost způsobená vyšší členitostí reliéfu a neoplocování. V interiéru sadů a zahrad je patrný konzervativní přístup místních k jejich obhospodařování.

Obr. 8.5/1 Selské sady v okolí malé návěsní obce Pernštejnské Jestřebí

Vymezení a krajinná charakteristika

Region je velmi malý, viz obr. 8.5/2, situovaný v členitém reliéfu jihovýchodní části Hornosvratecké vrchoviny. Na jihu je ostře vymezen kontrastní změnou intravilánů obcí a využití krajiny, méně zřetelná je hranice pouze v okolí Deblína. Na západě hranici tvoří hluboké údolí Libochovky, jehož svahy náleží k regionu. Dále na západ se mění měřitko, využití a reliéf krajiny. Severní hranice je dána relativní příznivostí podmínek k pěstování ovoce. Severně od Nedvědic v krajině znatelně ubývá sadů, oblast již také není považována za jižní Moravu. Na východě je region ostře ukončen okrajem Hornosvratecké vrchoviny.

Měřitko, využití a celkový ráz krajiny Lomnicka je formován velmi členitým reliéfem hlubokých údolí. Nepříznivost přírodních podmínek k pěstování polních kultur v regionu jsou předpokladem dochování velkého množství remízků, mezí a sadů, které zamezují erozi a činí zdejší krajinu velmi harmonickou. Land use je typický velkým podílem luk a pastvin, avšak převažujícím pokryvem je les. Pole se rozprostírají zejména ve vyšších polohách konkávních plošin. Sídla jsou velmi malá, uspořádaná do historicky hodnotných rozvolněných intravilánů návěsního půdorysu, viz příl. 5 – mapa 5. Nejsou zde větší města.

Lomnicko

Obr. 8.5/2 Současný land use Lomnicka podle EEA

Region je pro ovocnářství klimaticky méně příhodný. Quitt (1971) zde od západu k východu vymezuje oblasti MT5, MT9, MT5, MT7. V okolí Dolních Louček je menší část vymezena jako teplejší MT11. V území je znatelný teplotní a srážkový gradient. Od severu k jihu s klesající nadmořskou výškou rostou teploty a snižují se srážky. Panují zde také velké teplotní rozdíly způsobené expozicí a nadmořskou výškou. Nedvědice v údolí Svratky mají hodnoty 7,4 °C, 630 mm. Ve výše položených plošinách však teploty nepřesahují 6,5 °C. Jižní svahy využívané k ovocnářství jsou poměrně teplé. V údolích se vytváří silné teplotní inverze. V regionu se projevuje srážkový stín Českomoravské vrchoviny: Lomnice 596 mm, Lysice 618 mm. Podloží je kyselé a odolné. Na západě je pestré, složené z migmatitických ortorul, pararul a svorů. Od údolí Svratky dále na východ dominuje ortorula. Reliéf se vyznačuje konkávně tvarovanými plošinami, které rozřezávají četná, velmi hluboká údolí vodních toků. Sady jsou obvykle vázány na vyšší polohy svahů. Na plošinách a v mírnějších svazích se utvořily mesobazické, ve vyšších polohách na východě dystriické, kambizemě. Půda je mělčí, s nízkou akumulací humusu. Na dnech údolí jsou pro ovocnářství nevhodné pseudoglejce, fluvizemě a oglejené hnědozemě. Region je vhodný pro jabloně a třešně.

Krajina a ovocnářství v minulosti

Převážná část území byla kolonizována až ve 13. a 14. stol. Centrem oblasti se stala jeho jižní část – okolí Předklášteří a Tišnova, kde byl v první polovině 13. stol. vybudován klášter Porta cocli. Odtud se rozšiřovalo i první ovocnářské povědomí. Z dobové literatury 16. a 17. stol. nynějších městysů Lomnice a Nedvědice je patrné, že středověké a novověké obyvatelstvo se živilo především řemeslnou výrobou. V Lomnici byl cech ševcovský, kovářský či tkalcovský. V okolí Nedvědic se lidé živilí také dobytkařstvím, byl zde pivovar a hamry. Zemědělství a ovocnářství bylo nevýnosné, určené k vlastní spotřebě. Na konci 18. stol. se v krajině začíná projevovat průmyslová revoluce. Textilní průmysl v Lomnici a další továrny v okolí Tišnova skokově zvyšovaly počty obyvatel v jižní části regionu. Vytvářela se poptávka po ovoci. S přičiněním reforem Marie Terezie a Josefa II. se začíná část místního obyvatelstva zaměřovat na ovocnářství. Dokládá to i výstavba velké pálenice v Lomnici nebo továrny na zpracování ovoce Prunus v Tišnově. V 19. stol. získalo zdejší ovocnářství velkou tradici (LOMNICE, NEDVĚDICE, 2016). Podle Dokoupila (2000) má na Lomnicku svůj původ i několik krajových odrůd, např. jabloně „Lecar, Kánefl a Šarlatka boračská“. Od roku 1894 v Tišnově fungovala Zimní hospodářská škola a okresní školka, které jsou předpokladem dalšího ovocnářského rozkvětu. Shubert (1900) pojednává o ovocnářské tradici obcí jižní části regionu: „*Skoro každá obec a osada jest obdařena ovocným stromovím, Lomnice též ode dávna s obroubenými panskými pozemky*“. Druhovná struktura je podle něj zaměřena na jabloně a švestky, specifická je zde výsadba jeřábů. Hovoří o odbytu do měst. Co do úpadku tradičního ovocnářství v období kolektivizace, Lomnicko bylo zasaženo relativně méně. Trendem poslední doby je udržet stávající stav ovocnářství, např. obnovením genofondového sadu v Hajánkách.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 5 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,4	zahrady 1,9	EEA (%)	velkoplošné sady 0,4	záhumenice a kolonie 0,5
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Podle KN a EEA, viz tab. 5, krajina hostí průměrné množství sadů. Ve skutečnosti je ovocných stromů na Lomnicku nadprůměrně. Významnou součástí zdejšího ovocnářství jsou četné meze v různé míře pokryté i ovocným stromovím, viz příl. 5 – ortofoto 5 a foto 5.2, které v uvedených hodnotách nejsou zahrnuty. Větší sady se koncentrují v jižní polovině regionu. Obec Horní Loučky je obklopena mnoha desítkami hektarů intenzivních forem. Zbylé výsadby jsou téměř výlučně vysokokmenné, extenzivní. Jejich velikost je velmi proměnlivá – od nejmenších sadů nepřesahujících 1 ha, jejichž četnost je nejvyšší, až po 30 ha sad Svídovec u obce Jamné. Velikost se obecně zvyšuje od severu k jihu. Komplexy záhumenic jsou fragmentované do menších rozloh. Jejich zastoupení je několikanásobně vyšší, než udává analýza EEA, která je vlivem vysokého stupně generalizace nerozpozná. Výskyt kolonií je minimální, významnější jsou pouze u Nedvědic.

Záhumenice

Záhumenice na Lomnicku mají ve srovnání s většinou území JM velmi odlišný ráz. Specifičnost je zapříčiněna nepříznivostí přírodních podmínek k tržní produkci polních kultur, s nimiž souvisí nižší míra kolektivizace krajiny. Vlivem těchto skutečností se tu dochovala historická struktura úsekové plužiny. Nepravidelně rozmístěné bloky pozemků zcela nebo částečně obklopujících intravilán jsou zpravidla využity jako selské sady, viz příl. 5 – ortofoto 5. Výjimkou však nejsou ani pásy brambor, jetele, či obilovin, v nichž je pravidelně rozmístěno množství ovocných stromů, včetně nově vysazených, ve formě relativně kompaktních polních sadů dosahujících až 0,5 ha. Udržování a obnova takových výsadeb je v této míře unikátní. Na drobnou držbu v širším okolí vesnic mnohdy navazují série mezi obsahující další ovocné stromy. Z exteriéru takový komplex využití krajiny působí velmi harmonicky. Je předpokladem neopakovatelnosti a vizuální atraktivnosti scenerie. Dokládá to i skutečnost, že několik takových lokalit bylo vyhlášeno za přírodní památku, např. Veselský chlum. V interiéru jejich historická autentičnost není nikterak narušována. Nejsou oplocovány, neobsahují rekreační prvky. Místy, spíše na severu, obsahují dřevěné sušiče sena, které poukazují na konzervativnost jejich obhospodařování. Do vizuální konfrontace s moderní výstavbou se téměř nedostávají.

Zahrady

Vzhledem k velké otevřenosti návesních intravilánů se zahrady vyznačují vysokou vizuální dostupností. Jejich prostorová strukturace je velmi nepravidelná a skladba jejich forem pestrá. V obcích se střídají předzahrádky, větší produkční zahrady s vysokokmennou

výsadbou, či menší zahrádky zaměřené také na produkci zeleniny. Obecně jsou ve srovnání s jinými regiony historicky autentické a poměrně malé. Pozitivně dotvářejí ráz zdejších malebných vesnic, viz příl. 5 – foto 5.3. Velmi dobře se vizuálně doplňují s pravidelně se vyskytujícími dřevěnými štíty kamenných stodol, hospodářskými staveními nebo selskými statky. V interiéru mají produkční vzhled s menším množstvím rekreačním prvků, v podrostu jsou převážně zatravněny, časté je bílení kmenů. Krajinářsky negativní moderní styl s okrasnými dřevinami se objevuje minimálně.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

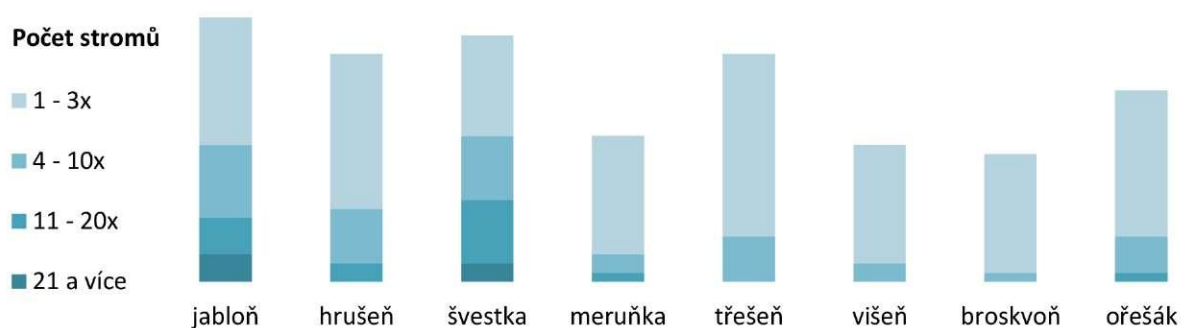
Stejně jako se určitou specifičností vůči jiným regionům vyznačují lomnické záhumenice a zahrady, ovocnářská složka velkoplošných sadů je rovněž odlišná. Obvykle se jedná o fragmenty bývalých pastvin, které jsou situovány ve svazích nedaleko od vesnic. V některých případech jsou dobyt看em spásány dodnes. Nejedná se tedy o socialistické výsadby vysazené v přesném, úzkém a oploceném sponu, vyjma rozsáhlých sadů jako je např. Svídovec. Mnohdy kombinují více druhů ovoce. Svým charakterem se tedy příliš neliší od selských sadů v záhumenicích, jsou na hranici ovocnářských složek. K velkoplošným sadům se řadí vlivem své izolovanosti a větší rozloze. Jak již bylo nastíněno, jsou pozůstatkem historického využití krajiny, které je v současné krajině vzácné a vážené. Dodržují krajinné měřítko a výraznou měrou dotvářejí scenerii. Z blízkosti působí prosvětlené, udržované a druhově bohaté prostředí sadu na lidskou psychiku velmi pozitivně, bez ohledu na vztahový rámec. Na druhou stranu, v regionu se vyskytují i zapomenuté sady na okraji lesa, nesklízené a zarůstající náletem. Na celém území se vyskytuje pouze jedna malá kolonie u Nedvědic, která je v zalesněné krajině za městem vizuálně nenápadná.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Vzhledem k bohaté ovocnářské historii, kdy sady sehrávaly významnou součást obživy místních rolníků, jsou také jejich potomci naučeni si svých stromů považovat a pečovat o ně. Jak je patrné z udržovaného interiéru výsadeb, vlivem periferní polohy regionu se konzervativní způsob života a obhospodařování drobné držby udržel dodnes. Ačkoliv je podle pustnutí menší části výsadeb vzdálených od obcí zřejmé, že to není z ekonomických důvodů. Jde o zaběhnutý způsob života. Ovocnářskou výjimečnost regionu si místní dobře uvědomují. Téma čtyř uskutečněných rozhovorů se vždy stáčelo k minulosti. Uvedené dokládají i výsledky dotazníkového šetření. 28 respondentů vysadilo za posledních deset let ovocný strom, ve 24 výsadbách převládají vysokokmenné výsadby, 22 respondentů preferuje tradiční vzhled zahrady, 21 místních se účastní ovocnářských událostí v okolí atd., viz příl. 5 – graf 5.1 a 5.2. Co do veřejných akcí spojených s ovocem, nejsou kulturně laděné. Jedná se o vzdělávací semináře a výstavy, které jsou zaměřené na rozvíjení znalostí. Významnější událostí pro širší veřejnost je pouze trhov故事lavnost Podzimní úroda v Tišnově.

Iniciátorem ovocnářského dění je zejména včelařský spolek Nedvědice a zahrádkářské sdružení Tišnov, které má velkou tradici i členskou základnu. V obou městech jsou v činnosti také velké lisovny ovoce, které jsou místními hojně využívány, viz příl. 5 – graf 5.3. Ačkoliv Tišnov patří k Brněnsku, je přirozeným spádovým centrem Lomnicka. Proto jsou jeho respondenti řazeni ke zdejšímu regionu, viz metodika v podkap. 7.6.

Jak ilustruje graf 5, výsadby respondentů jsou relativně větší. Ve výsadbách převažují druhy méně příznivých podmínek – jabloně a švestky, které jsou v jižní části poměrně často doplňovány teplomilnými druhy. Pro region je příznačný vyšší výskyt dříve hojnějších druhů hrušní a ořešáků. V zahradách celého regionu jsou obecně velmi oblíbené třešně. Specifická je také tradice pěstování jeřábů.

Graf 5 Druhá struktura sadů v regionu Lomnicko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Vlivem specifických přírodních podmínek sady Lomnicka ve většině případů hostí druhově bohatá – v rámci JM neopakovatelná – společenstva přispívající k vysoké biodiverzitě krajiny. Hlavním předpokladem je přitom nižší živnost půd a velký podíl TTP v krajině. Zdejší ovocné výsadby jsou velmi často exponovány do svahů s poměrně mělkými půdami, které mohou být místy i mírně vysychavé. V podrostu se zpravidla uplatňuje kyselý podklad umožňující hojný výskyt acidofilnějších druhů. V jižních svazích obsahuje vegetace v menší míře termofyty, které zde dozívají. FS Lomnice byl pořízen v mírnějším konkávním svahu zachycujícím nejčastější podobu vyvinutého bylinného patra zdejších sadů, viz příl. 17 – tab. 12. Z hlediska fauny, ale i celkové ekologické stability krajiny, mají sady na Lomnicku velký význam. Vlivem své vysoké vegetační diverzity a hojného a pravidelného uspořádání v krajině zvyšují sady výrazně pestrost nik velké palety živočichů, kteří je mohou také vlivem neoplocování neomezeně využít. V exponovaných polohách slunných sadů byla mimo jiné zaznamenána např. ještěrka obecná (*Lacerta agilis*).

Ve studované lokalitě FS Lomnice se vyskytuje svaz podhorské a horské smilkové trávniky (*Violion caninae*) s velmi dominantní populací druhu psineček obecný (*Agrostis capillaris*) a nižším výskytem diagnostické violky psí (*Viola canina*). Charakter podrostu také vystihují druhy vázané na kyselé podloží a vysychavost: rozrazil lékařský (*Veronica*

officinalis), ostřice bledavá (*Carex pallescens*) medyněk měkký (*Holcus mollis*), vikev chlupatá (*Vicia hirsuta*). V sušších stanovištích na jihu se udrží také termofyty jako je svízel syřišťový (*Galium verum*) či třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*).

Závěr

Vliv extenzivního ovocnářství na ráz a ekologickou stabilitu Lomnicka je významný, kvantitativně ohodnocený na 53. Vysoká hodnota je dána esteticky pozitivním vzhledem záhumenic, zahrad i velkoplošných sadů. Celková ovocnářská struktura je tak velmi pestrá, dotvářená množstvím mezí s ovocným stromovím. Přes malou rozlohu regionu obsahuje tři neopakovatelné prvky: kompaktní, udržované výsadby polních sadů, selské sady uspořádané do úsekové plužiny a série mezí s vysokým podílem ovocných stromů. Ovocnářství je jedním z klíčových aspektů jedinečnosti krajiny. Podtrhuje trvale udržitelný charakter hospodaření a vesnický ráz oblasti. Ovocnářská identita je silně vázaná na množství krajových odrůd, včetně specifických jeřábů, k nimž místní chovají velkou úctu. Vzhledem ke konzervativnosti místních lze usuzovat, že zde má ovocnářství potenciál i do budoucna.

8.6 Brněnsko

Ovocnářská jedinečnost Brněnska se vyznačuje kontrastním spojením tradičních a moderních forem výsadby projevující se zejména v intravilánech, viz obr. 8.6/1. Poznávacím znakem celého regionu je moderní výstavba s rekreačním stylem zahrad narušující ráz obcí a menší pustnoucí sady při okrajích lesa. Všechny oblasti Brněnska spojuje také členitý reliéf, množství kolonií a nezájem (zejména mladé generace) o ovocnářství. Záhumenice mají různou velikost a podobu v závislosti na lokalitě.

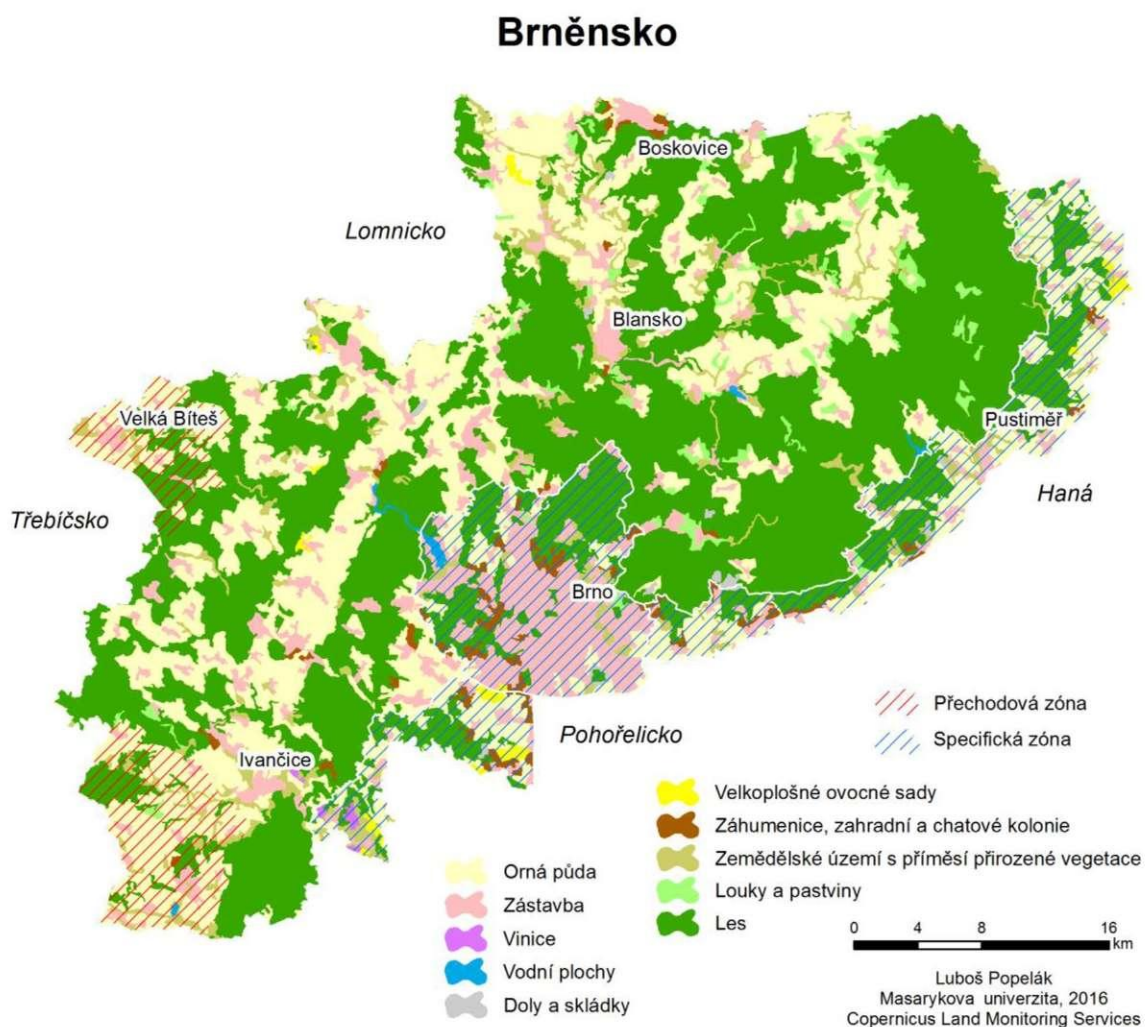
Obr. 8.6/1 Zahrada starého mlýna v kontrastu s novostavbami v obci Lelekovice

Vymezení a krajinná charakteristika

Převážná část regionu je situována v poměrně členité krajině Dražanské a Bobravské vrchoviny. Na západě je také tvořena Boskovickou brázdou a východní částí Křižanovské vrchoviny. Dlouhá a kontrastní jihovýchodní hranice, při níž jsou vymezeny tři na sebe navzájem navazující specifické zóny, je vymezena okrajem Českého masívu, který je součástí Brněnska. Zasahují sem dvě přechodové zóny, viz obr. 8.6/2. Na jihozápadě jsou v okolí Moravského Krumlova kombinovány prvky Brněnska, Třebíčska a Pohořelicka. V okolí Velké Bíteše je vymezena přechodová zóna se severní částí Třebíčska. Hranice s Lomnickem je zřejmá v obecných krajinných charakteristikách i ovocnářství. Na severu region končí v okolí Boskovic, kde ubývá sadů při okrajích lesa i novodobé zástavby s rekreačními zahradami. Severní hranice je zároveň hranicí studovaného území.

KR Brněnska je proměnlivý. Východní část je tvořena krajinou vyzdviženého, mírně vyklenutého povrchu, který je souvisleji odlesněn a osídlen pouze ve své centrální části. Obce zde mají převážně lesní lánový půdorys. Směrem ke snižujícím se okrajům stékají skrze zalesněná vyvinutá údolí menší vodní toky. Širší severní a západní okolí Brna se vyznačuje střídáním zalesněných hřbetů a hustě osídlených prolomů s velkými bloky polí, viz obr. 8.6/2. Sídla mají rozmanitou velikostní strukturu. Vyskytuje se zde množství menších a středních měst. Vesnice mají silniční půdorys s četnými přístavbami ulic moderní doby. Při západním okraji regionu, v přechodu do Křižanovské vrchoviny, získává krajina charakter Třebíčska. Zarovnaný povrch s rozsáhlými lány polí je střídán zaoblenými vyvýšeninami se smrkovými monokulturami. Půdorys velkých silničních vsí je méně narušen novodobou výstavbou, na jejich okraj navazují záhumenice. Obecně je Brněnsko členitým a zalesněným regionem, jehož ráz je značně ovlivněn suburbanizací.

Z hlediska klimatu, polní krajina západní části a okolí Lysic je podle Quitta (1971) mírně teplá – MT11. Okolí Ivančic a Mor. Krumlova je teplé – T2. Východ je chladnější, menší příznivost klimatu Dražanské vrchoviny graduje od okrajů k centrální části v sledu MT11, MT10, MT9, MT5, MT3, CH7. Poměrně teplé a suché zvětrání Českomoravské vrchoviny reprezentuje Brno 8,4 °C, 537 mm. V hodnotách Olomučan u Blanska – 7,7 °C, 620 mm se projevuje nevýrazný návětrný efekt a vyšší nadmořská výška. V nejvyšších partiích u Drahan teploty klesají k 6,2 °C, srážky dosahují 649 mm. Při východní hranici Dražanské vrchoviny je klima opět sušší a teplejší. Z hlediska podloží jsou zalesněné vyvýšeniny budovány granity a granodiority brunovistulika, zvedající se zarovnaný povrch na západě je tvořen převážně ortorulami. Dražanskou vrchovinu budují droby, slepence a břidlice, v oblasti Moravského krasu také devonské vápence. Prolomy vyplňují pískovce a jílovce překrývané spraší. Co do reliéfu, pro ovocnářství jsou využívány exponované polohy při úpatí hrástí a plochá krajina prolomů. Půdní pokryv odlesněných sníženin je na západě regionu převážně hnědozemní, při úpatí vyvýšenin přecházející v kambizemě. Na východě jsou kambizemě, v konvexních polohách přecházející v nepříznivé pseudogleje. Vzhledem k různorodosti podmínek je v regionu možné pěstování většiny ovocných druhů.

Obr. 8.6/2 Současný land use Brněnska podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Historický vývoj ovocnářství se v jednotlivých oblastech regionu různí podle příznivosti přírodních podmínek a rozdílné míře vlivu města Brna. Sníženiny Bobravské vrchoviny a Boskovické brázdy jsou osídleny od neolitu. Počátky ovocnářství navazují na rozvoj středověkého Brna a městeček těžících z polohy v jeho okolí. Ovocnářské vědění se zde začalo rozšiřovat z klášterů od 12.–13. stol., příkladem je Porta coeli a Rosa coeli, v jejichž okolí má ovocnářství velkou tradici dodnes. Další rozvoj je spjat s vládou Karla IV. (LIŠKUTÍN a KRAUS, 2008). V 13.–15. stol. začala být v rámci středověké kolonizace osidlována také Drahanská vrchovina. Obživa místních zde byla zaměřená na práci v lese, těžbě nerostných surovin a řemeslnou výrobu. Pro zemědělství zde byly poměrně drsné podmínky. Ovocnářství v životě místních nikdy nenabývalo většího významu (DRAHANY, 2016). V příhodnějších podmínkách okolí Brna se naproti tomu ovocné výsadby v novověké historii staly běžnou součástí venkovské krajiny. Vedle zahrad sedláků se zde vyskytovaly velké sady vlastněné vrchností jako počátek tržního ovocnářství. Podle josefského mapování

byly v 18. stol. několikahektarové sady v okolí Oslavan, Ivančic, M. Krumlova či Řečkovic. Krajina byla velmi hojně osázena sady také ve východních svazích Dražanské vrchoviny. Schubert (1900) v popisu ovocnářské struktury regionu rovněž pojednává o velkých sadech jednoho druhu. Vyzdvihuje třešňové sady odrůd „Brněnka“ a početnější výskyt ořešáků. Hovoří o moderních metodách rozšířených zásluhou ovocnářského spolku v Bohunicích a dobře fungujících školek v okolí. Uvádí ale také místy zanedbaný stav zahrad. Už v 19. stol. zde tedy lidé přecházeli na moderní styl života oproštěný od samozásobitelství. Na Dražanské vrchovině třešně neprosperovaly, lidé zde proto vysazovali slivoně a jabloně. Podle ortofotomapy 50. let byla koncentrace ovocných stromů v krajině okolo Brna velmi vysoká. V okolí Bosonoh, Ivančic, Dolních Kounic, Řečkovic či Líšně na sebe sady prostorově navazovaly zcela bezprostředně a utvářely rozsáhlé krajinné pokryvy. V druhé polovině 20. století byly tyto výsadby selských a polních sadů při okrajích města transformovány do velkoplošných socialistických sadů, zastavěny (často panelovými sídlišti), nebo přeměny na kolonie. Náhradní produkci měly zajistit nově vysazované sady, často umístované na okraji lesa v širším zázemí města. Ovocnářství celého regionu bylo obecně znehodnoceno procesem zemědělské kolektivizace.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 6 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,5	zahrady 4,5	EEA (%)	velkoplošné sady 0,5	záhumenice a kolonie 1,3
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Množství ovocných stromů je v krajině vysoké. Souvisí to s velmi hustým osídlením regionu. Rozhodující ovocnářskou složkou jsou krajinářsky méně hodnotné zahrady, kolonie a socialistické sady, viz tab. 6. Bloky záhumenic rozlišitelné metodou EEA se v krajině téměř nevyskytují, hodnota uvedená kategorií představuje výskyt kolonií rozmístěných zejména v okolí Brna, viz obr. 8.6/2. Co se týká velkoplošných sadů, asi 70 % představují extenzivní formy. Nadprůměrnou hodnotu sadů podle KN výrazně zvyšují až stohektarové komplexy vysokokmenných socialistických výsadeb specifických zón u Želešic a Dolních Kounic. Dále se při okrajích lesa v širším zázemí Brna vyskytují menší sady o velikosti 1–5 ha: Oslavany, Prštice, Rosice, Maršov, Chudčice, Černá Hora, Lelekovice, Podolí atd.

Záhumenice

V krajině Brněnska se historicky autentických záhumenicových komplexů dochovalo minimum. Relativně větší plochy záhumenic navazují na zástavbu menších vesnic na západě regionu. Poměrně příhodné klimatické podmínky a méně členitá krajina sníženin je důvodem převážného využití záhumenic k pěstování zemědělských kultur. Ovocné výsadby tak obvykle mají formu polních stromořadí. Nejsou oplocovány, mají dobře dochovanou strukturu drobných parcel a celkově působí udržovaným, historicky autentickým dojmem,

viz příl. 6 – foto 6.3. Z exteriéru lokálně zdůrazňují venkovský ráz krajiny, který se při větších sídlech opět vytrácí. Tradiční struktura dům–zahrada–stodola–záhumenice je ve většině obcí západní části Brněnska více či méně narušena a vizuálně skryta za moderní výstavbou okraje intravilánu. Míra narušení této struktury se zvyšuje s dostupností měst, zejména Brna. Na Dražanské vrchovině se záhumenice nedochovaly takřka vůbec. Nebyl k tomu důvod, neboť ovocnými stromy byly historicky osazeny jen velmi málo. Drobná držba se v menší míře vyskytuje také na severozápadě, zejména v KÚ Lysice a Dřemovice při úpatí Nedvědicke vrchoviny. Ve zdejších záhumenicích se střídají větší selské sady s pásy polních kultur, které jsou vizuálně konfrontovány s rekreačním stylem zahrad.

Zahrady

Skladba zahrad je velmi rozmanitá, viz příl. 6 – mapa 6 a ortofoto 6. Brněnsko je typické vizuálním kontrastem tradičních forem ovocnářství s novodobými zahradami k rekreaci, přičemž platí, že čím blíže k Brnu jsme, tím více moderních zahrad intravilány obsahují. Nový rekreační styl zahrad je ve svém vlivu na KR velmi negativní. Základní příčinou je přitom stírání vesnické rázovitosti, její lokální jedinečnosti. To je způsobeno developerskou uniformitou prostorového uspořádání, které nerespektuje historické souvislosti. Obecná neestetičnost je dána i vzájemnou pohledovou konfliktností zahrad vyznačující se nesouladem listnatých a jehličnatých korun, který je umocňován různorodostí oplocení i domů samotných, a to ve smyslu konstrukce i barevnosti. Další příčinou negativního vlivu na KR je vzbuzování pocitu neúcty a nepotřebnosti ovocných stromů. Bývají obklopeny okrasnými jehličnany a rekreačními prvky, mezi něž jsou mnohdy vysazované pouze mimoděk. Narušování rázu sídel je na Brněnsku ještě umocňováno členitostí reliéfu, viz obr. 8.6/1. V kontrastu k popisovaným zahradám jsou v historickém jádru vesnic dochovány hodnotnější selské zahrady s vysokokmennou výsadbou a produkčním vzhledem. Působí spíše pozitivně, v závislosti na konzervativnosti jejich majitelů, která je velmi proměnlivá. V marginálnějších oblastech tvoří historicky autentičtější zahrady rozhodující část intravilánů. V některých případech jsou oplocovány dřevěnými ploty, a to zejména v centrální oblasti Dražanské vrchoviny. Zde jsou také časté předzahradky. Jabloně v nich jsou typickým prvkem zdejších intravilánů, významně se podílejícím na jejich rázovitosti. V zemědělských oblastech západu a okolí Lysic jsou tradiční zahrady zemědělských usedlostí vizuálně skryté za zástavbou.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady Brněnska mají několik podob. Vedle intenzivních forem, se zde vyskytují rozsáhlé komplexy vysokokmenných meruňkových sadů z dob socialismu, které převážně náleží k dolnokounické a částečně k brněnské specifické zóně, viz níže. V širším okolí Brna, v obcích s ovocnářskou tradicí, se dále vyskytují menší, typicky jabloňové

a třešňové sady umístované při okraji lesa, viz příl. 6 – mapa 6. Jsou neoplocované, neudržované, více či méně jsou zarůstány lesní vegetací. V interiéru působí zpravidla pozitivně, a to v závislosti na množství náletu v nich a s tím spojenou prostupností důležitou pro lidskou psychiku. Vyznačují se nižší ruderalizací. Prosvětlené sady v exponovanějším reliéfu mají vyšší biodiverzitu projevující se také ve zvukovém aspektu. Z exteriéru jsou v lesní kulise velmi nenápadné, nemají významnější vliv na scenerii a pohledovou jedinečnost krajiny. Co se týká kolonií, velká část v okolí zástavby města náleží k brněnské specifické zóně, viz níže. V širším okolí působí kolonie spíše negativně, a to v interiéru i z exteriéru. Pozemky jsou mnohdy neudržované, výsadba různorodá. Četná výstavba v nich je patrná na velké vzdálenosti, a to z důvodu exponovanosti reliéfu a velikosti chat. Kolonie jako znak moderní doby na Brněnsku obecně snižují vesnickou rázovitost krajiny. Vlivem zvýšené četnosti i rozloze snižují průchodnost krajiny.

Přechodové zóny

V západní části do regionu zasahují dvě menší přechodové zóny. Na jihozápadě jsou v ovocnářské struktuře kombinovány znaky Brněnska, Pohořelicka a Třebíčska. V okolí Moravského Krumlova a Dobřínka v malých záhumenicích převládají scelované pozemky s minimem polních, často pustnoucích stromořadí. Zároveň se zde nachází několik menších oplocených velkoplošných sadů s ruderálním podrostem, což jsou typické ovocnářské formy Pohořelicka. Znakem Brněnska je výstavba moderních domů a zahrad při okrajích obcí. U Moravského Krumlova je také velká zahrádková kolonie. Malé vsi s návesním intravilánem, např. Hrubšice a Biskoupky, se vyznačují historicky autentičtějšími a vizuálně dostupnějšími zahradami, tedy atributy Třebíčska.

Druhá přechodová zóna v okolí Velké Bíteše má z hlediska ovocnářství i obecných krajinných rysů charakter Třebíčska. Vyznačuje se větší otevřeností intravilánů návesních obcí s historicky autentickými zahradami. V záhumenicích se vyskytují relativně větší selské sady. Tato charakteristika je pro SV část Třebíčska typická. V okolí V. Bíteše je však její rázovitost narušována četnými přístavbami novodobých ulic a zahradních kolonií. Podíl novostaveb po obvodu sídel je natolik vysoký, že byla oblast zařazena k Brněnsku.

Specifické zóny

Na Brněnsku jsou vymezeny tři specifické zóny, viz obr. 8.6/2. Dolnokounická zóna do území zasahuje svou severní polovinou. Byla vymezena z důvodu výskytu rozsáhlých komplexů vysokokmenných meruňkových sadů z dob socialismu. V okolí Želešic společně dosahují rozlohy nejméně 100 ha. Ve významné míře se dochovaly také v okolí Dolních Kounic. Jejich společným znakem jsou pozůstatky pletiv, obvykle silně ruderalizovaný podrost s náletem dřevin. Místy v nich dokonce vznikají malé nepovolené skládky. V okolí Dolních Kounic se z nich staly chatové osady zachovávající původní meruňkovou výsadbu

s produkčním, avšak mnohdy neudržovaným vzhledem. Tyto znaky nezájmu a neúcty se v interiéru projevují velmi negativně. Z exteriéru sady působí spíše pozitivně. V silně zastavěné a zalesněné krajině jsou zpestřením její struktury a barvy, a to i přes jejich jednotné druhové zaměření a pravidelný spon, viz příl. 12 – foto 1. Měřítko nenarušují, neboť rozsáhlé sady u Želešic jsou situovány v konkávním reliéfu, čímž z okolní krajiny nejsou viditelné v celé své rozloze, u Dolních Kounic se velikostí nevymykají.

Specifická zóna Město Brno se vyznačuje velmi pozměněnou ovocnářskou strukturou. Před kolektivizací zde bylo velmi vysoké množství krajinářsky hodnotných polních a selských sadů. S výstavbou panelových sídlišť se však zpravidla přeměnily v zahradní kolonie, které v současnosti navazují na okraj současných městských částí. Převážná část pozemků je neudržovaná. Uvnitř kolonie má člověk omezený pohyb z důvodu všudypřítomného oplocení. Celkový vjem z místa je velmi negativní, a to především vlivem chátrajícího stavu interiérů. Vzhledem k jejich návaznosti na urbánní krajinu Brna nepůsobí z exteriéru nikterak rušivě, viz příl. 12 – foto 4. V případech, kdy v nich byla zachována původní vysokokmenná výsadba, např. u Bosonoh či Lišně, je lze považovat za prvek krajinné paměti a pozvolný způsob přechodu města do okolní krajiny. V samotném intravilánu Brna je výskyt ovocných stromů zanedbatelný, zcela zde převažují moderní rekreační zahrady, které nebývají vizuálně dostupné. Ve výjimečných případech se lze setkat s vysokokmennou výsadbou, např. v některých vilových čtvrtích. V těsném okolí zástavby Brna se vyskytují také menší fragmenty socialistických meruňkových sadů, např. u Lišně, Židenic či Lesné. Vlivem dominantnosti okolních budov jsou z exteriéru vizuálně nenápadné až zcela skryté, v interiéru jsou velmi zanedbané.

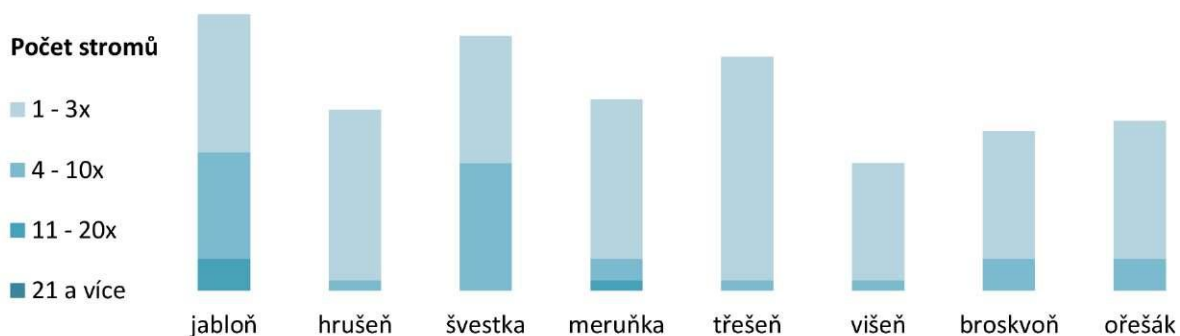
Šumická zóna, situovaná při východní hranici Brněnska, je specifická svou vysokou exponovaností. Výrazné východní svahy Dražanské vrchoviny poutají pozornost na velké vzdálenosti a je je upírána také k jejich pokryvu – tedy i četně se vyskytujícím sadům. Ovocnářská struktura je velmi pestrá. V záhumenicích obcích a na okrajích lesa se vyskytují hodnotné neoplocované selské sady. Negativní složkou jsou poměrně časté chatové kolonie, které jsou však mnohdy umístovány do vizuálně méně exponovaných lokalit skrytých reliéfem či lesem. V okolí Dětkovic jsou také velkovýrobní formy, z části intenzivní. Krajinářsky nejhodnotnější jsou sady v okolí Drysic, Ondratic a zejména Viničných Šumic, které pro svou pohledovou dominantnost nemají v rámci JM období, viz příl. 12 – foto 5. Jejich struktura je pestrá, jsou situované v kontextu přírodních podmínek a historických souvislostí, čímž mají velmi pozitivní vliv na jedinečnou rázovitost širšího okolí.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

V sociálním aspektu se projevuje velký vliv města Brna. Samozásobitelství, tradiční metody obhospodařování sadu a zpracování ovoce, přetrvává pouze u starší generace žijící dále od města. Brňané a mladší generace od pěstování ovoce zcela upouští. Moderní způsob života a nezávislost na vlastní produkci jsou patrné z rekreačního zaměření zahrad velké

většiny novostaveb. V rodinách s dětmi se však objevuje i nový trend životního stylu. Jedná se o vrstvu stavící se do opozice vůči moderním spotřebitelským metodám. Ve větší či menší míře vyznávají „bio životní styl“. Jsou aktivní v pořádání společenských akcí spojovaných se svými dětmi, některé se zaměřují i na ovoce. Míra jejich ovocné produkce a způsoby zpracování se různí, v oblíbě jsou často mošty a zavařeniny pro děti. Podle pracovnice ovocné školky v Želešicích právě tito mladší zákazníci mají větší zájem o ekologicky nezávadné přípravky k ošetření a hnojení stromů, rovněž představují nejméně polovinu 5% odbytu starých a krajových odrůd. Naopak zmiňovaná starší generace ovocnářů se účastní konzervativnějších akcí pořádaných zahrádkářskými spolky, např. semináře v Blansku a Boskovicích. Tradici má také ovocná výstava v Senticích. Nutno konstatovat, že aktivita těchto sdružení ustává. Zájem je dále o přednášky předních pomologů pod záštitou MENDELU nebo OUČR. Ve výsledcích dotazníkového šetření se moderní styl života projevuje zejména v estetickém soudu a vnímání zahrady – 14 respondentů preferuje moderní styl, 23 respondentů zahradu vnímá jako prostor pro rekreaci. Méně respondentů také ovoce zpracovává tradičními způsoby, viz příl. 6 – graf 6.3.

Jak je patrné z grafu 6, respondenti vlastní převážně menší výsadby zahrad. V oblasti Dražanské vrchoviny je preferována výsadba jabloní, doplněných ořešáky, třešněmi a slivoněmi. Teplejší západ kombinuje všechny druhy. Specifické jsou exponované polohy na východě, zejména v okolí Brna se zaměřují na meruňky. Obecně je zde méně švestek, což je způsobeno menším zájmem místních o pálenku z nich.

Graf 6 Druhovú strukturu sadů v regionu Brněnsko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Různorodost přírodních podmínek je na Brněnsku předpokladem značné variability vegetace. Sady záhumenic polní krajiny na západě mají mezofilní charakter s významným podílem ruderálních druhů, ojediněle obsahují termofyty. Reprezentuje je FS Hartvíkovice pořízený nedaleko za hranicí, v regionu Třebíčsko. Zvyšující se počet teplomilných prvků a ruderálních populací v okolí Moravského Krumlova prezentuje FS Miroslavské Knínice pořízený poblíž jihozápadní hranice, v regionu Pohořelicko. Malé sady chladnějšího a mírně vlhčího podnebí na východě vystihuje FS Olešná. Další odlišnou skupinou jsou velkoplošné

sady při okrajích lesa v širším okolí Brna, viz FS Lomnice pořízený v regionu Lomnicko. Výskyt teplomilné bioty specifických zón byl sledován ve FS Viničné Šumice a FS Dolní Kounice, viz příl. 18. Sady Moravského krasu pomocí FS studovány nebyly, neboť specifická podmínka se v polní krajině se sady uplatňuje nevýrazně. Význam v nikách živočichů se různí podle situovanosti, dostupnosti a biodiverzity bylinného patra. Z hlediska fauny jsou významné zmiňované menší velkoplošné sady při okrajích lesa, kde byl pozorován přímý výskyt řady druhů hmyzu, ptactva či trusu a proleženin zvěře, např. srnce obecného (*Capreolus capreolus*). Význam protierozních funkcí je různý.

V záhumenicích na západě se nejčastěji vyskytují mezofilní společenstva ovsíkových luk (*Arrhenatherion*) s významným podílem dalších travin a druhů polních okrajů jako je jílek vytrvalý (*Lolium perenne*), pampeliška lékařská (*Taraxacum Sect. Ruderalia*), svlačec rolní (*Convolvulus arvensis*), na jihozápadě s termofyty jako např. kozí brada pochybná (*Tragopogon dubis*). Vegetace je relativně méně hodnotná. Složení bylinného patra větších sadů na okraji lesa je závislé na délce doby jejich neobhospodařování a míře exponovanosti, čímž se i liší od sadů záhumenic. Společným znakem společenstev je vyšší diverzita, nálet lesních dřevin, převažující pokrývnost travin, zejména ovsíku vyvýšeného (*Arrhenatherum elatius*), a počínající migrace druhů z lesa vyhledávajících polostinná stanoviště, např. kuklík městský (*Geum urbanum*) nebo lipnice hajní (*Poa nemoralis*). Ve svazích hrástí podrost obsahuje acidofilnější druhy s menší vázaností na dostatek vláhy: violka psí (*Viola canina*), jestřábník savojský (*Hieracium sabaudum*), medyněk měkký (*Holcus mollis*). Polohy Drahanské vrchoviny se vyznačují absencí termofytů a sníženým výskytem ruderálních druhů. Měníci se klima ilustruje vegetace vázaná na vlhčí půdy: kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), vrbina penízková (*Lysimachia nummularia*). Exponovaný východní okraj hercynika se vyznačuje přechodovým charakterem společenstev. Kombinuje mezofilní a termofilní prvky. Výskyt termofytů se přitom zvyšuje od severu k jihu a s narůstající exponovaností stanoviště, viz FS Viničné Šumice, kde byla detekována asociace suchých ovsíkových luk (*Ranunculo bulbosi-Arrhenatheretum elatioris*) s xerothermními druhy jako chrpa čekánek (*Colymbada scabiosa*), řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*) či pryskyřník mnohokvětý (*Ranunculus polyanthemos*). U Dolních Kounic již teplomilná vegetace převládá. Objevují se zde i vzácnější stepní druhy: strdivka sedmihradská (*Melica transsilvanica*), máčka ladní (*Eryngium campestre*).

Závěr

Bměnsko je ovocnářsky nevyhraněnou oblastí bez významnější ovocnářské identity a jedinečnosti. Poznávacím znakem ovocnářské struktury jsou menší velkoplošné sady při okrajích lesa, množství kolonií a rozšiřující se suburbanizace. Ty se však ve větší míře objevují ve všech oblastech JM. Jsou moderní, krajinářsky nevýznamnou formou nerespektující zdejší bohatou historii ovocnářství. Vliv na KR je stanoven zanedbatelnou hodnotou 3. Neobvyklé je přitom přisouzení negativní hodnoty zahradám, viz tab. 12. Tento

region je proto příkladem možné míry dopadu změny životního stylu místních na ovocnářství a jeho význam pro krajinu. Odstup od samozásobitelství je natolik významný, že se proti němu začíná vymezovat vrstva mladší generace navracející se k tradičním hodnotám skrze nově vysazované moderní ekologické výsadby. Tento trend bude po vzoru západních zemí sílit. Ekologické funkce jsou vzhledem ke studovanému území JM průměrné.

8.7 Haná

Haná je vzhledem ke svým přírodním podmínkám krajinou maximálně využívanou k pěstování polních kultur. Ovocnářství je zde nepodstatným hospodářským odvětvím uskupeným do velmi malých výsadeb. Poznávacím znakem je dobře dochovaná struktura krátkých záhumenic ve vizuální harmonii s vysokými stodolami, viz obr. 8.7/1. Společným aspektem regionu je uzavřený intravilán, rovinný reliéf a absence velkých sadů.

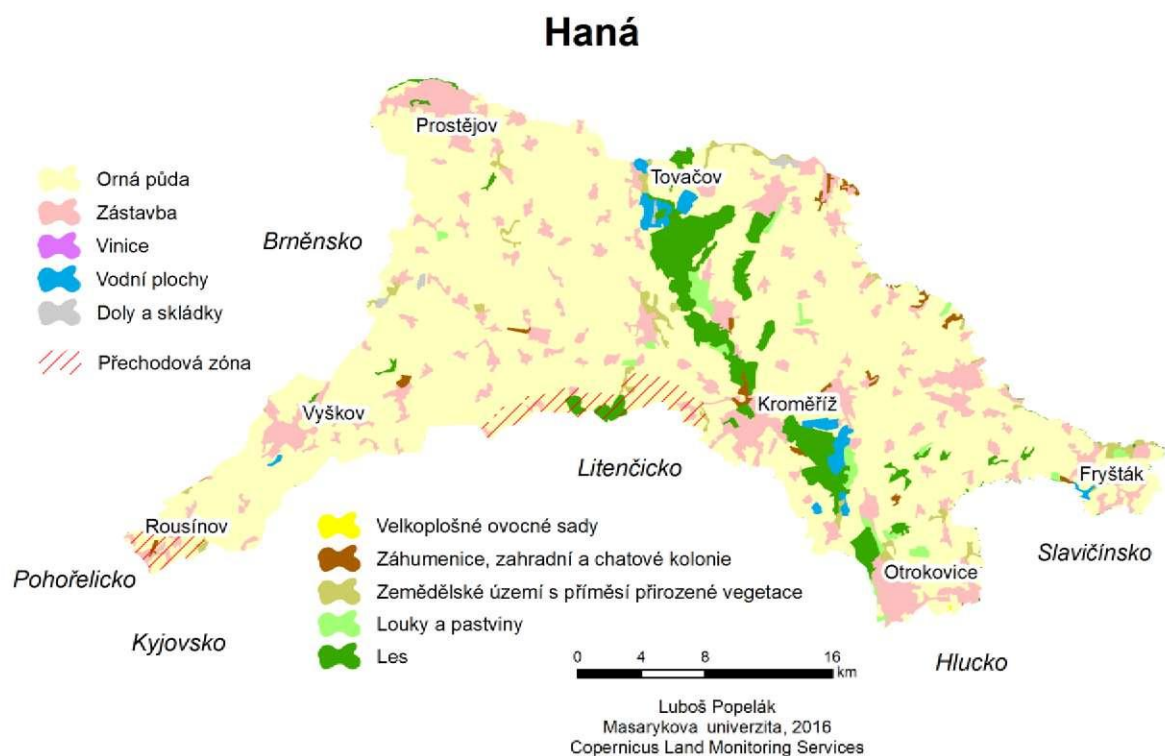
Obr. 8.7/1 Historicky autentický ráz malých záhumenic s nízkým výskytem sadů, Čelčice

Vymezení a krajinná charakteristika

Haná je situována v úrodné krajině připodobňující se k vymezení Vyškovské brány a jižní části Hornomoravského úvalu. Typickým krajinným rysem je rovinný reliéf, který region na jihu, západě a východě vymezuje. Při přechodu do členitějších oblastí se zřetelně mění využití krajiny i ovocnářská struktura. Méně výrazná je jižní hranice s regionem Litenčicko, kde byla vymezena přechodová zóna, jejíž větší část prostorově náleží této sousední jednotce. Malá přechodová zóna je vymezena také u Rousínova, kde se projevují znaky Pohořelicka. Na severu, mezi Přerovem a Prostějovem, je hranice nezřetelná, vymezená nižším výskytem teplomilných druhů ovoce a pojetím studovaného území JM.

Krajinný ráz je monotónní. Zdejší silně antropogenně ovlivněná polní krajina se vyznačuje velkým měřítkem, je strukturována do velkých bloků, které jsou vzájemně oddělovány nejčastěji jen silnicemi, polními cestami či velmi omezeným množstvím

větrolamů a remízků. TTP a plochy trvalých kultur jsou zastoupeny nevýznamně. Vítaným oživením jsou tak menší zemědělská sídla silničního půdorysu s historicky dochovanou strukturou vyznačující se širokou návší, viz příl. 7 – mapa 7 a ortofoto 7. Četnost novostaveb se zvyšuje pouze v bližším okolí větších měst. Uvedený ráz se lokálně mění v nivě Moravy, kde se střídají lužní lesy, louky a soustavy velkých rybníků, viz obr. 8.7/2.

Obr. 8.7/2 Současný land use Hané podle EEA

Klimatické podmínky jsou poměrně příhodné. Podle Quitta (1971) je oblast teplá – T2, u Fryštáku mírně teplá – MT 10. Na území celého regionu se nevyskytují výraznější teplotní diference způsobené změnou nadmořské výšky, či exponovaností reliéfu. Od západu k východu roste množství srážek, ze srážkového stínu Dražanské vrchoviny k návětrným polohám Hostýnských vrchů a Vizovické vrchoviny: Vyškov 8,4 °C, 542 mm, Přerov 8,6 °C, 654 mm, Holešov až 690 mm. Teplotní inverze jsou nevýrazné. V podloží dominují miocenní vápnité jíly, které se při povrchu uplatňují minimálně. Jsou překryté spraší, v širším okolí vodních toků také nivními sedimenty. Podél Moravy jsou vyvinuty nižší šterkopiskové terasy, rozsáhlé plošiny tvoří nivní hlíny, z nichž se na jihu vynořují hrůdy, tj. pahorky vátých písků. Reliéf je v centrální části velmi plochý, v okrajových částech na západě, východě a jihu má charakter ploché pahorkatiny. Vazba ovocnářství na svažitosť reliéfu je nízká. V nivě Moravy jsou pro pěstování ovoce místy využity teplejší a vzdušnější hrůdy příhodné pro meruňky. Půdy jsou příhodné. Dominují lluvické černozemě, ve vyšších polohách pahorkatin hnědozemě, v okolí Fryštáku luvizemě. Na nivních hlínách je fluvizem s vysokou hladinou podzemní vody vhodná pro jablka, hrušky a švestky.

Krajina a ovocnářství v minulosti

Haná je dlouhodobě odlesněnou a zemědělsky využívanou starosídelní oblastí. Ve středověku se zde zahustila sídelní síť, zvyšovala se prosperita množství rozrůstajících se měst, sídel vlivné vrchnosti, která od dob Karla IV. rozvíjela také ovocnářství. Kraj byl vždy bohatý. Období novověkého hospodářského rozvoje pak znamenalo vzrůstající prosperitu také venkova. Ta však byla spojena s produkcí polních kultur a rybníkářstvím, ovocnářství zde nikdy nenabývalo vysokého významu. Z josefského mapování je patrné, že větší koncentrace ovocných stromů byly na pastvách a v nivách řek. Tyto sady pokrývaly část velké spotřeby měšťanů Hané. Region byl dalším ovocem zásoben produkcí z oblasti okraje Dražanské vrchoviny a Litenčické vrchoviny (KOJETÍN, 2016). V polovině 19. stol. nastávají v harmonicky využívané zemědělské krajině velké změny zapříčiněné rozvojem cukrovarnictví. S vidinou velkých zisků z prodeje cukrové řepy vznikl velký tlak na využití krajiny. Vysoušely se rybníční soustavy, rozorávaly se pastvy v nivách, kácely se sady. Z krajiny bylo odstraněno až 50 % TTP, které obsahovaly také množství ovocných stromů. Pozemky byly scelovány, změny v krajině jsou obecně srovnatelné s kolektivizací 20. stol. (KOLEKTIV, 2015). O odstraňování sadů a vinohradů pojednává v popisu ovocnářské struktury také Schubert (1900). Zmiňuje jejich snížený počet v okolí obcí, naráží na nižší tržní efektivitu pro sedláky. Při popisu tehdejšího okresu Prostějov uvádí: „V mnohých zahradách shledáme zmrzačené zbytky po starých předcích, sezámé-li, že z 30 majitelů zahrad sotva 10 ovocnictví si trochu povšimne.“ Z hlediska druhového složení je zřejmý vyšší výskyt hrušní, zejména „Voňavek“ a „Hanaček“. Polní cesty a zahrady byly osazovány nejčastěji švestkami a jabloněmi. Změny spojené s kolektivizací jsou na Hané v rámci JM nízké. Trendem posledních let je zakládání oplocených zahrad v polní matici při okraji vsí.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 7 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 0,4	zahrady 3,0	EEA (%)	velkoplošné sady 0,0	záhumenice a kolonie 0,7
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Jak je patrné z výše uvedených hodnot v tab. 7, v krajině Hané je velmi nízké zastoupení pozemků s ovocnými stromy. Nejvýznamnější složkou ovocnářství jsou zahrady, jejichž nadprůměrné zastoupení je dáno relativně většími pozemky zahrad zemědělských vsí a vysokým výskytem měst. Na ty se v menší míře vážou také kolonie, a to převážně zahradní, které tvoří až 0,4 % uvedené kategorie podle EEA. Velkoplošné sady a velké komplexy záhumenic se v regionu nevyskytují téměř vůbec, viz obr. 8.7/2.

Záhumenice

Záhumenice Hané jsou situovány při okrajích sídel, vázanost na exponovaný reliéf je výjimečná, např. jižní svahy u Němčic nad Hanou. Naopak časté jsou malé bloky drobné

držby s krátkými pozemky navazující na vysoké cihlové a kotovicové stodoly, s nimiž se vizuálně doplňují a vytváří pozvolný přechod sídla do krajiny. Jejich struktura je pravidelná, výskyt sadů (polních i selských) asi čtvrtinový. Se zvětšující se rozlohou však významně roste míra jejich scelování a znatelně ubývá kompaktnějších zatravněných sadů, nabývají proto charakteru záhumenic Pohořelicka, viz příl. 7 – ortofoto 1. Obecně jsou záhumenice na Hané krajinářsky velmi pozitivním prvkem. Z exteriéru významně dotváří zemědělský ráz vesnic a jsou posledním pozůstatkem dřívějšího velmi typického charakteru krajiny. V rovinate odlesněné krajině jsou viditelné na velké vzdálenosti, avšak nejsou pohledově dominantní. Zároveň sady samotné tvoří neprůhlednou pohledovou bariéru hanáckým stodolám, proto je jejich soulad při nenarušování moderní výstavbou v zázemí měst vizuálně harmonický. Jejich interiéry jsou prosté, bez hospodářských i rekreačních prvků.

Zahrady

Ve vesnicích převažují velké selské zahrady s produkčním vzhledem. Četnější výskyt rekreačních zahrad a nových domů městského obyvatelstva narušující ráz hanáckých vsí je v okolí větších měst a na jihu, při dálnici D1. Místní obyvatelstvo menších obcí vzdálených od měst u novostaveb obvykle zakládá naopak zahrady produkční. Ráz tradičních zahrad s převažujícím podílem vysokokmenů je rušen vyšším množstvím hospodářských prvků, které však nesouvisejí s ovocnářstvím. Stojí za tím vyšší návyk místních v samozásobení zeleninou a ostatními produkty zahrad, např. vejci z kurníků apod. Jsou do nich umístěny velké záhony zeleniny, častěji se zde vyskytují také vizuálně rušivé skleníky. Jejich význam na ráz sídla je relativně nižší, neboť jsou z intravilánu vizuálně nedostupné vlivem řadové zástavby selských stavení, z exteriéru je ohraničují vysoké zídky a stodoly. Specifickou ovocnářskou formou intravilánů jsou hrušně, jabloně či třešně v neoplocených předzahrádkách na širokých návších, viz příl. 7 – foto 7.3. Pozitivně dotvářejí historicky autentický ráz obcí. Odkazují na dřívější vzhled návší, které byly ovocnými stromy osázeny mnohem více, viz příl. 7 – ortofoto 7. Netradiční formou, ve vyšší míře se vyskytující i na Pohořelicku, jsou také nové zahrady budované v polní matici v okolí obcí. Jejich vzhled se různí podle jejich účelu. Slouží k rekreaci i produkci ovoce a zeleniny. Jedná se o nový trend zahrádkaření vyvolaný pozemkovými úpravami, který se v krajině projevuje negativně. Rozmanitá velikost, vzhled, logicky neopodstatněné umístění vzhledem k přírodním podmínkám a historickému využití krajiny působí na KR negativně, obzvláště v konfrontaci s tradiční drobnou držbou záhumenic.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady se v regionu vyskytují minimálně, soustředí se v jihovýchodní části, zejména ve východním okolí Tlumačova. Jedná se o 1–2 ha vysokokmenné výsadby starých sadů, v některých případech i předsocialistických. Spolu s mírně zvýšeným

množstvím pozůstatků starých polních stromořadí zvyšují polyfunkčnost využití krajiny, zmenšují její měřítko a vizuálně ji zpestřují. Mají pozitivní, avšak vzhledem k četnosti méně významný vliv na KR. V interiéru nejsou znehodnocovány oplocením, management je minimální, ruderálními populacemi jsou zarůstány ve variabilní míře. Kolonie v okolí okresních měst jsou relativně malé, mají zahradní charakter. Jedná se o struktury malých pozemků s nižším počtem ovocných stromů, převážně nízkokmenných. Mnohdy jsou umístěny do bezprostřední blízkosti obcí, čímž narušují jejich vesnický ráz.

Přechodové zóny

Do regionu zasahují malé části dvou přechodových zón, viz obr. 8.7/2. V oblasti okolo Rousínova na jihozápadě regionu se vyznívající typičnost hanáckých zahrad a krátkých záhumenic mísí se znaky dalších tří regionů, které zde končí. Avšak ta část přechodové zóny, která náleží k regionu Haná, obsahuje pouze prvky Pohořelicka. Jedná se o pustnoucí polní stromořadí, mění se zde také struktura intravilánů. Zejména Rousínov samotný, v menší míře i Komořany, ztrácí vlivem moderní výstavby při okrajích vesnickou rázovitost. Selské zahrady pozvolna ztrácí svůj historicky autentický produkční vzhled. Zároveň se zde více začínají uplatňovat teplomilné druhy.

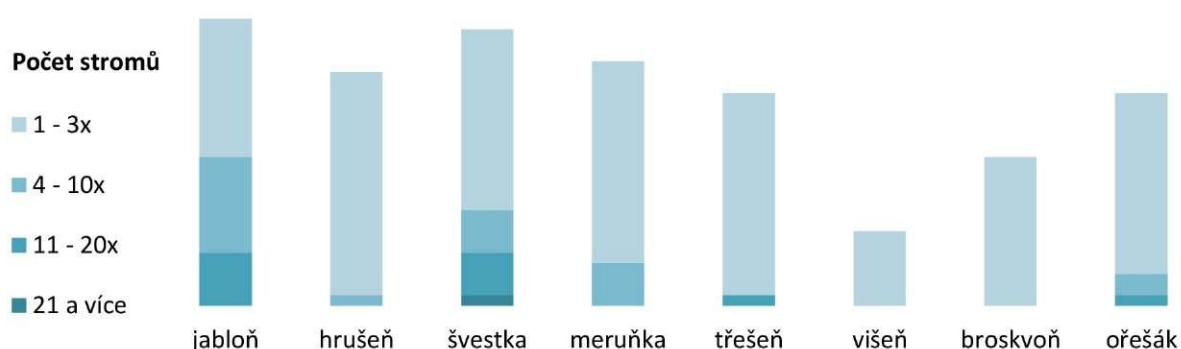
Přechodová zóna při nevýrazné jižní hranici z převážné části náleží k sousednímu regionu. Důvodem vymezení je střídající se výskyt obcí návěsího a silničního půdorysu s různou velikostí a strukturou záhumenic, čímž jsou krajinářsky na rozmezí mezi Hanou a Litenčickem. K Hané náleží malé území přechodu okolo Zlobic a Dřínova, kde se vyskytuje několik malých obcí, jejichž charakter je bližší Litenčicku. Vyznačují se návěsím, do různé míry otevřeným, půdorysem. V jejich okolí jsou stále ještě menší bloky záhumenic, stejně jako na Hané, avšak obsahují znatelně více sadů.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Již z historických souvislostí, viz výše, je zřejmé, že úcta člověka k ovoci a vazba na plodnost stromů je v regionu nižší. Ovocnářské povědomí nikdy nebylo příliš vysoké, přesto nese ovocnářská struktura prvky určité tradičnosti. Historická autentičnost starých výsadeb selských zahrad, záhumenic a solitérů na návších odráží konzervativnost života místních. Podle zaměstnankyně MAS Hanácký venkov Martiny Kouřilové se však tento styl života, který je předpokladem tradičnosti zdejšího ovocnářství, vytrácí. Tato skutečnost je patrná i z rozhovorů, dotazníkového šetření a měnicího se charakteru zahrad. Zatímco v odlehlejších vesnicích za svými domy mladé rodiny stále vysazují relativně početnější výsadby vysokokmenů, v okolí měst převažuje moderní rekreační styl zahrad. Měnicí se mentalita obyvatelstva a s tím spojený vliv na ovocnářství jsou patrné i v jiných regionech, na Hané je však změna nejzřetelnější, což dokumentují i výsledky šetření. Na nedávnou konzervativnost místních ukazuje fakt, že ve 22 výsadbách převládají vysokokmeny. Měnicí

se mentalita je znatelná z dalších odpovědí. Třináct respondentů preferuje moderní zahradu, osm respondentů své ovoce sklízí jen částečně, nebo vůbec, viz příl. 7 – graf 7.1 a 7.2. Společenské akce vázané na ovoce se zde váží především na města. Nejvýznamnější je Ovocná pát ve Vyškově či ovocné výstavy a semináře ve výstavišti Floria Kroměříž. Luboš Provazník z Lobodic uvádí, že na vesnicích se takové události nekonají, vzpomíná pouze obecní zabijačku spojenou s neorganizovaným koštem slivovice.

Jak vypovídají údaje v grafu 7, přírodní podmínky jsou vhodné k pěstování jableň a švestek. Teplomilné druhy jsou zde zastoupeny méně. Velikost výsadeb je podprůměrná. Výsledky dotazníkového šetření potvrzují charakter ovocnářské struktury, v níž převládají zahrady a malé záhumnice. Dříve hojnější hrušně se v zahradách, polích a na návších objevují ve výrazně menším množství. U stodol jsou typické staré ořešáky.

Graf 7 Druhá struktura sadů v regionu Haná podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Biodiverzita sadů na Hané je relativně nízká. Bylinné patro se vyznačuje mezofilním charakterem, výjimečně s výskytem termofytů, které zde vyznívají. Vzhledem k charakteru využití krajiny je vegetace ve vyšší míře ruderalizovaná. Její monotónní složení, typické pro společenstva polních okrajů, se lokálně mění v exponovanějších stanovištích jižních svahů, kde obsahuje četnější xerofilní a termofilní prvky. Tyto ojedinělé případy vystihuje FS Němčice nad Hanou, kde je změna nejvýraznější, viz příl. 19 – tab. 19. FS Postoupky pořízený v nivě Moravy naopak reprezentuje živná stanoviště s hlubokou vlhčí půdou, která v zde převažují. Vzhledem k míře antropogenního ovlivnění Hané a jednostrannosti jejího využití, neoplocené výsadby vzdálenější od sídel mají velký význam pro faunu. Vyšší výskyt bezobratlých je vázán na teplá, exponované polohy. Protierozní funkce jsou nevýznamné.

Živnost a vyšší vlhkost půd na Hané jsou předpokladem velmi častého výskytu ruderalizovaných společenstev svazu mezofilních ovsíkových luk (*Arrhenatheretum*), která jsou běžná i v jiných regionech (Brněnsko, Pohořelicko, aj.). Z FS Postoupky je patrné, že v nivách řek jsou vlhkomilnější: kakost luční (*Geranium pratense*), popenec obecný (*Glechoma hederacea*), bršlice kozí noha (*Aegopodium podagraria*). Ve vyvýšených polohách jsou vlhkomilnější druhy nahrazovány omezeným množstvím druhů sušších,

teplejších stanovišť. Zaznamenány byly např. šalvěj hajní (*Salvia nemorosa*) nebo čekanka obecná (*Cichorium intybus*). Ojedinele se vyskytující podrost výrazněji jižně exponovaných sadů odráží FS Němčice nad Hanou, kde bylo detekováno hodnotné xeromezofilní společenstvo na rozmezí svazu subkontinentálních a subatlantských širokolistých suchých trávníků (*Cirsio-Brachypodium pinnati*, *Bromion erecti*). Diagnostickými druhy obou svazů jsou sveřep vzpřímený (*Bromus erectus*) a válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*). Uplatňují se tu druhy sušších stanovišť s vyššími teplotními nároky: silenka nadmutá (*Silene vulgaris*), kostřava žlábkovitá (*Festuca rupicola*), mařinka psí (*Asperula cynanchica*).

Závěr

Jedinečnost ovocnářství tvoří především malé bloky drobné držby navazující na řadu vysokých hanáckých stodol, čímž tvoří velmi hodnotný obraz okraje sídla. Spolu s lokálními dominantami věží kostelů a charakteristickou scenerií polní krajiny jsou nejdůležitějším prvkem nezaměnitelného zemědělského rázu Hané. Lze jej připodobnit k Pohořelicku, na Hané je však více dochovaná struktura sídel i ovocnářství. Oba prvky přitom mají zdatelně vyšší vzájemnou estetickou návaznost. Vlivem lokálního narušování moderní výstavbou, ale také menšího zastoupení a pohledové nápadnosti je však záhumenicím přisuzována nižší hodnota 5. Celkový vliv ovocnářství na KR je 12, viz tab. 12. V budoucnu bude těchto forem ovocnářství ubývat z důvodu rozšiřování obcí. Ekologická hodnota výsadeb je nízká.

8.8 Litenčicko

Region má pestrou ovocnářskou strukturu, jejíž složky jsou pohledově zdůrazňovány členitostí reliéfu. Poznávacím znakem jsou relativně větší záhumenice s převažujícím podílem sadů obklopujících intravilán, viz obr. 8.8/1, a velkoplošné sady variabilní velikosti ve vizuální konfrontaci s lesní vegetací. Zahrady se vyznačují pozitivním produkčním vzhledem o různé vizuální dostupnosti v závislosti na otevřenosti intravilánu.

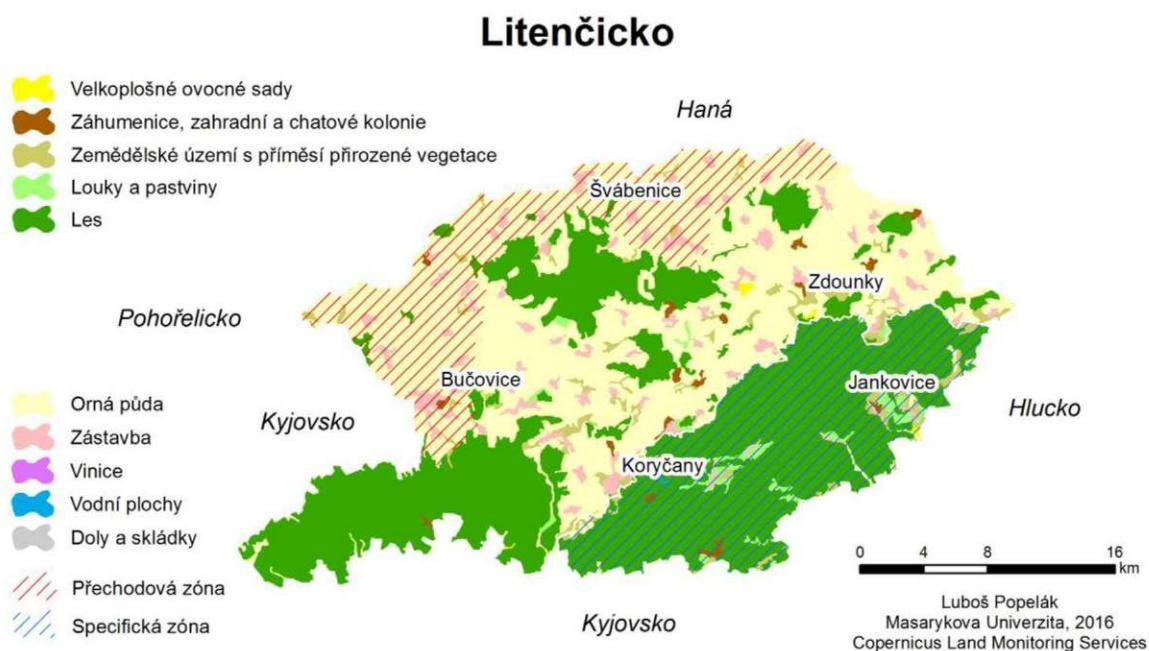

Obr. 8.8/1 Záhumenice zaměřené na produkci ovoce navazující na zástavbu, Kunkovice

Vymezení a krajinná charakteristika

Jádrem regionu je Litenčická pahorkatina, k níž byla přiřazena zalesněná oblast Ždánického lesa a Chřibů. Hranici na jihu, JV a JZ představuje okraj lesa. Na severu a západě, v okolí Bučovic, Litenčicko nekontrastně vyznívá v pozvolna se snižujícím reliéfu v Hanou a Kyjovsko. Přechodová zóna, která zde byla vymezena, náleží z převažující části k tomuto regionu, viz obr. 2. Krátká severovýchodní hranice je vymezena předměstím Kroměříže a snižující se členitostí reliéfu. V zalesněné oblasti Chřibů byla vymezena specifická zóna vyznačující se odlišným osídlením i ovocnářskou strukturou.

Krajinný ráz je v porovnání s jinými regiony více proměnlivý, a to vlivem rozdílné členitosti a způsobu využití. Krajinné měřítko je obecně menší, harmoničtější. Oblast Litenčické pahorkatiny má podobu polní krajiny členitějšího reliéfu, nejvyšší polohy jsou zalesněny a svahy relativně hojně využívány pro ovocnářství. Sídla mají silniční, ve vyšších polohách i návesní půdorys s nižším výskytem novostaveb. Ždánický les a Chřiby jsou téměř souvisle zalesněny, zdejší osídlení je rozvolněné. Jedná se o řadové vsi valašského typu, viz obr. 8.8/2. Velká města se v regionu nevyskytují.

Obr. 8.8/2 Současný land use Litenčicka podle EEA

Region je klimaticky průměrně příhodný. Podle Quitta (1971) zde převažuje mírně teplá jednotka MT11, v okrajových částech přechodové zóny na severu a východě také T2, v nejvyšších polohách Chřibů MT9. Vzhledem k vyšší členitosti se klimatické poměry rychle mění. Na hřbetech klesají teploty pod 8 °C, srážky přesahují 650 mm, Chřiby až 7 °C, 750 mm. Relativně teplejší polohy na severu, severovýchodě a západě reprezentuje Vyškov za hranicí regionu: 8,4 °C, 542 mm. Množství srážek se zvyšuje od západu k východu. Centrální část – Litenčice 643 mm, východní část – vyšší polohy Kostelan 703 mm, naopak

Kroměříž za hranicí regionu 599 mm. Svahy jsou teplejší než inverzní údolí. Horninový podklad je v oblasti Litenčické pahorkatiny tvořen vápnitými jíly neogénu, v nichž se objevují polohy vzdušnějších pískovců, slepenců a štěrků vhodných pro ovocnářství, např. v údolí Kotojedky jsou na nich situovány velké sady. Nižší polohy při úpatí jsou překryty spraší. Chřiby buduje flyš račanské jednotky s vyšším podílem odolného pískovce. Z hlediska reliéfu je množství sadů vázáno na výrazné údolní svahy malých vodních toků centrální části Litenčické pahorkatiny. Severní část je rovinatější, ukloněná k severu, čímž je ovocnářsky méně vhodná. Nejvýraznější jsou svahy Chřibů. Převažují zde hnědozemě, v nižší polohách luvické černozemě, v centrální a západní části se na jílech vyvinuly pararendziny. Region je vhodný pro pěstování hrušní, jabloní, švestek či ořechů.

Krajina a ovocnářství v minulosti

Region byl řídko osídlen od neolitu. V období středověku se Litenčicko stalo spíše periferní oblastí vesnic a městeček malého významu a velikosti, které se soustředily při obchodních cestách mezi významnými městy za jeho hranicemi. Další odlesnění a zahuštění sídelní sítě se uskutečnilo v období středověké kolonizace (KORYČANY, 2016). Vzhledem k množství kupeckých cest a příhodnosti reliéfu lze předpokládat relativně časně rozšíření sadů a zahrad. Potvrzují to i informace na webových stránkách obce Roštín (2016), které hovoří o osmi zahradnících v obci k roku 1502, či o prodeji fary se zahradami v roce 1657. V novověku se kraj stal v rámci JM poměrně významnou ovocnářskou oblastí. Z josefského mapování je patrné, že se zde vyskytovalo zvýšené množství pastevních sadů. Poblíž Litenčic, Švábenic a Letonic byly i velkoplošné tržní sady. Vlivem velkého množství potoků se v krajině vyskytovalo i více slivoní, které je lemovaly. Schubert (1900) oblast srovnává s tehdejším okresem Kyjovským a Uherskohradištským, řadí ji tak mezi nejproslulejší ovocnářské lokality celé Moravy. Uvádí, že zde nebylo obce, která by nevyráběla povidla pro odbyt do měst. Pojednává také o velké oblibě výroby „jabčáku“. Všimá si starých lisů, na jejichž příkladu ilustruje zdejší ovocnářskou tradici. Jak již bylo naznačeno, druhové složení je zaměřené na jabloně a švestky, vyšší výskyt zde měly i třešně, ořešáky či hrušně, zejména „Hanačky“. Množství stromů v okolí vesnic se řádově pohybuje mezi 2000–3000 kusů, což je mírně nadprůměrné. Ovocnářská struktura byla komplexní jako dnes, výsadby byly rozloženy mezi větší pastevní sady, záhumenice, zahrady i ovocné aleje. I přes změny spojené s kolektivizací se v regionu dochovalo množství původních selských, resp. pastevních sadů, řádově až 50 %. Alternativou k odstraněným polním sadům bylo zřízení několika velkých sadů, např. u Cetechovic. V současnosti velké sady obvykle zarůstají.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 8 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 0,9	zahrady 2,6	EEA (%)	velkoplošné sady 0,2	záhumenice a kolonie 0,8
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Hodnoty uvedené v tab. 8 v případě Litenčicka podhodnocují skutečnou četnost ovocných stromů v krajině, a to z důvodu přiřazení zalesněné oblasti Ždánického lesa a Chřibů k regionu. Jádrová oblast Litenčické pahorkatiny je z hlediska zastoupení pozemků s výsadbami nadprůměrná, srovnatelná s ovocnářsky významnějšími regiony Strážnicko a Podluží či Hlucko. Ovocnářská struktura je vyrovnaná z hlediska prostorového rozmístění (neuvažujeme-li zmiňované zalesněné oblasti) i v rámci ovocnářských složek. Vzhledem k dalším regionům JM, vyšší zastoupení zde mají velkoplošné sady variabilního rozměru, které se nevýrazně koncentrují v členitější centrální části širšího okolí Litenčic, Koryčan a Zdounek. V naprosté většině případů jde o vysokokmennou, extenzivní výsadbu. Zastoupení záhumenic je také poměrně vysoké. Kolonií je zde méně (asi 0,1–0,2 %).

Záhumenice

Uspořádání drobné držby na Litenčicku je vzhledem k členitosti krajiny ne zcela běžné. Ačkoliv je v regionu množství výhodných exponovaných poloh, jsou využity „pouze“ k ovocné velkovýrobě nebo k pěstování polních kultur. Záhumenice se váží výhradně k okraji intravilánu. Tento fakt souvisí s neexistencí historických viničních tratí situovaných v krajině nezávisle na obci, z nichž se v jiných regionech staly záhumenicové komplexy obsahující množství ovocných výsadeb, např. Hlucko, Kyjovsko. Délka pozemků za zahradami místních je značná, nejčastěji cca 50–100 m, přičemž převažující část je využita k produkci ovoce, nejčastěji formou selských sadů, viz příl. 8 – mapa 8 a ortofoto 8. Velmi dobré dochování jejich struktury, velikosti a historické autentičnosti v interiéru je následkem několika skutečností: periferní situovanost regionu projevující se minimálním rozrůstáním vesnic, konzervativní styl života místních, jejichž obživa je historicky spjata s produkcí ovoce, menší tlak na krajinu v období kolektivizace z důvodu nižší příhodnosti přírodních podmínek k pěstování polních kultur. Historicky dochovaná struktura vsí se záhumenicemi v krajině scenerii působí harmonicky, je předpokladem atraktivní vesnické rázovitosti regionu. Méně významným negativním vlivem je, že stromy z exteriéru místy představují pohledovou bariéru pro obec, viz příl. 8 – foto 8.3.

Zahrady

Jelikož se v regionu vyskytují sídla silničního a návesního typu, charakter zahrad a jejich vliv na KR se různí. Vyšší polohy centrální části Litenčické pahorkatiny jsou osídleny převážně návesními obcemi s větší otevřeností intravilánů, zahrady v nich jsou vizuálně dostupnější, méně pravidelně uspořádané, zpravidla také prostorově menší. Obsahují vysoký podíl vysokokmenů, častěji jsou ohrazeny dřevěnými ploty, obsahují vyšší množství stodol různé velikosti a vzhledu, ale i další hospodářské prvky zvyšující jejich estetickou pozitivitu vycházející z vyšší historické autentičnosti. Na západě a severu se naopak blíží k zahradám Hané. Příhodnější podmínky k pěstování polních kultur jsou zde

předpokladem znatelně menšího dochování záhumenic, jejichž absence je kompenzována většími selskými zahradami, které jsou skryté za řadovou zástavbou silničních vsí. Pozemky jsou oplocované, obsahují relativně větší množství rekreačních prvků, skleníků či chovů domácích zvířat, častěji je celkový ráz obce narušován moderním stylem bydlení a zahrad.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady mají velmi proměnlivou podobu i velikost, čímž se mění jejich vliv na KR. Podstatná část se soustředí při okrajích lesa. Jedná se o pozůstatky různě velkých (0,5–30 ha), velmi starých pastevních ploch, jejichž využití se asi od první poloviny 20. století zaměřuje na produkci ovoc. V posledních desítkách let velmi často pustnou a zarůstají lesní vegetací, neboť se pro místní ovocnáře staly ekonomicky nevýhodnými. Ovocné stromy v nich jsou tedy neudržované, v zarůstající vegetaci z exteriéru mnohdy nerozpoznatelné. Vliv takových výsadeb na KR je proto nižší až nevýznamný, v závislosti na míře náletu v nich. Dále se zde vyskytují socialistické výsadby. V nejpříhodnějších lokalitách, např. v jižních svazích na vzdušném substrátu u Cctkovic, jsou až desítky hektarů velké vysokokmenné komplexy. Jelikož jsou umístěny ve výrazně exponovaném svahu, kde se přizpůsobují tvaru reliéfu a navazují na suťový les, ve scenérii nenarušují měřítko krajiny a nepůsobí rušivým antropogenním dojmem. Naopak evokují historicky autentické uspořádání krajiny a zpestřují zdejší polní krajinu. V interiéru nejsou oploceny, společenstva v nich působí přírodě blízkým dojmem. V okolí intravilánů se pak vyskytují malé výsadby (0,5–1 ha) rozličných podob v závislosti na původu jejich vzniku. Sady vlastněné místními ovocnáři mají charakter sadů v záhumenicích, ve svém vlivu na KR jsou velmi pozitivní. Negativní, avšak ve vlivu na KR méně významný, je občasný vizuální nesoulad jejich zaoblených listnatých korun a vysoké jehličnaté kulisy lesa, viz příl. 8 – foto 8.1. Druhým případem jsou pustnoucí nízkokmenné výsadby jabloní pozdního socialismu, které jsou krajinářsky negativní. Kolonie, které jsou v regionu zastoupeny v nižší míře, se koncentrují k okrajům lesa do okolí zdejších malých měst. Jsou malé, mají charakter chatových kolonií s vysokokmennou výsadbou. Jedná se o bývalé záhumenice nebo sady. Nepůsobí negativně.

Přechodové zóny

Ovocnářské znaky regionu pozvolna vyznívají ve větším území přechodové zóny v severní a západní části. Snižuje se zde množství velkoplošných sadů, v krajině se objevuje více polních stromořadí. Délka drobné držby při okrajích intravilánů se snižuje, nebo chybí úplně. Naopak se na úkor neoplocených záhumenic zvyšuje velikost zahrad, které na sebe v silničním intravilánu pravidelně navazují. Krajina a ovocnářství v ní nabývá charakteristik Hané. Jelikož je zde stále ještě členitější reliéf, vyskytují se tu návesní obce a velkoplošné sady, proto je oblast řazena k Litenecku. V malé oblasti v okolí Bučovic a Rousínova se stávají běžnějšími meruňkové výsadby, které jsou fenoménem Kyjovska.

Specifické zóny

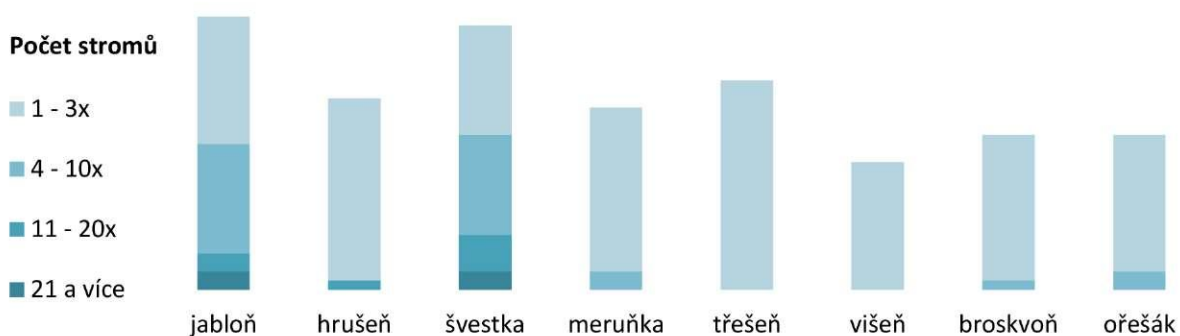
Odlišnost specifické zóny Chřiby tkví ve způsobu osídlení. Velká členitost reliéfu je zde důvodem pozdního kolonizování území v období druhé poloviny 17. stol., a to formou lánových vsí valašského typu. Na východě, v Jankovicích, Košíkách a Vršavě, se za rozptýlenou linií domů dochovala tradiční drobná držba – směrem do zatravněných svahů vybíhají úzké selské sady o délce 100–500 m. Ačkoliv je četnost exponovaných stromů ve svazích nad sídly obecně vysoká, vlivem zástavby, konkávního tvaru svahů a lesní vegetace je jejich dominantnost snižována. Vynikne pouze z určitých poloh protějšího svahu. Severozápadní část je více poznamenaná kolektivizací. Ve svazích nad obcemi Stupava a Staré Hutě se v TTP uplatňují jen menší fragmenty původních výsadeb. Zdejší silná ovocnářská identita je patrná také v intravilánech vsí. V okolí domů jsou nepravidelně rozmístěné vizuálně dostupné a historicky autentické zahrady, nejčastěji osazené starými slivoněmi. Za domy je pohledová kulisa luk a sadů, viz příl. 12 – foto 8. Toto neopakovatelné prostředí je v menší míře narušováno budováním moderních chalup.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Na Litenčicku je na jednu stranu patrná silná ovocnářská identita, úcta k ovoci a konzervativnost místních, na druhou stranu je zřejmé, že ovocnářství je zde ve stávajícím rozsahu neudržitelné. Ovocnářská konzervativnost se projevuje častějším bílením kmenů, vyšším výskytem hospodářských prvků, ale také účelnějším využitím krajiny k pěstování ovoce. Návsi, polní cesty, meze či břehy potoků jsou mnohem častěji osazovány ovocnými stromy, zejména slivoněmi. Výsadby jsou však staré a prořídle, viz příl. 8 – ortofoto 8. Pozice ovocnářství se v životě zdejších obyvatel změnila z důležitého příjmu na postranní zdroj ovoce, které se podle šetření šesti respondentům ani nevyplatí sklízet. Přesto jsou lidé naučeni žít zaběhnutým způsobem. Osmnáct respondentů preferuje tradiční styl zahrady, sedmnáct se účastní ovocnářských akcí, viz příl. 8 – graf 8.1 a 8.2. Ty jsou v regionu stále ještě časté. V západní části se obvykle jedná o výstavy nižšího významu pořádané místními zahrádkářskými spolky, např. Švábenice či Bučovice. Na východě je společenský život související s ovocem bohatší, časté jsou zde malé košty pálenek, jmenujme Zdounky, Koryčany či Věžky. Josef Šmíd, předseda aktivního spolku zahrádkářů ve Zborovicích, také poznamenal, že se zvyšuje zájem o výrobu povidel a moštu, kterou jako sdružení zprostředkovávají. Dále uvedl: „*Je to dobrý způsob zpracování ovoce, které by lidé jinak často ani nesklidili, protože sami si mošt nebo povidla jako dříve neudělají*“. Po odborné stránce jsou místní vzdělávání ve výstavišti Floria v Kroměříži za hranicí regionu.

Podle grafu 8 je patrné, že nejhojnějším druhem jsou švestky, přičemž obecná převaha slivoní je ještě výraznější, než uvádějí výsledky šetření, neuvažuje totiž výsadby potoků, mezí a cest. Teplomilné druhy jako meruňky a broskvoně se zde ocitají na hranici prosperity. Podle Aleše Zahradníka, majitele ovocné školky v Litenčicích, se zde opětovně

zvyšuje zájem o hrušně a zdaleka největší podíl prodeje zaujímají jabloně (40 tis. ks, kdežto druhé slivoně 25 tis. ks.). Až 15 % prodeje představují staré a krajové odrůdy z nostalgie více kupované střední a starší generací, ale také konzervativnějšími lidmi z menších obcí.

Graf 8 Druhová struktura sadů v regionu Litenčicko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Biota v sadech Litenčicka je vzhledem k velkým rozdílům přírodních podmínek proměnlivá. Obecně zde převažují mezofilní společenstva. Jádrová oblast byla postihnuta pomocí dvou fytoecologických snímků, viz příl. 20. Zarůstající sady vyšších poloh při okraji lesa vystihuje FS Hoštice. Záhumenicové sady sníženin v okolí obcí, na něž navazuje polní matrice, jsou zachyceny ve FS Malínky. Specifická zóna Chřibů pomocí FS studována nebyla. Zdejší vegetaci reprezentuje FS Ludkovice (region Slavičínsko, viz příl. 23) s velmi podobným půdním krytem a klimatickými poměry pořízený v prudkém svahu. Z hlediska fauny byly v krajině pozorovány neobvykle vysoké počty zvěře, které se zde daří vlivem pestrosti stanovišť. Právě sady jsou přitom významnou součástí nik nejen zvěře, ale i ptactva či bezobratlých, a to z důvodu klidu, neoplocení a relativně vyšší diverzity vegetace, kterou zejména staré sady při okrajích lesa skýtají. Protierozní význam je vysoký, např. v údolí Kotojedky a Olšinky představují přímou ochranu svahů před sesuvy a odnosem ornice.

V záhumenicových sadech se nejčastěji vyskytují chudší mezofilní společenstva ovsíkových luk (*Arrhenatheretum*). Menší podíl drobné držby se vyskytuje v údolích potoků nebo kotlinách, kde jsou společenstva výrazně ruderalizovaná, často přecházející v asociaci eutrofních ovsíkových luk (*Pastinaco sativae-Arrhenatheretum elatioris*), dominují v nich nitrofyty, např. pastinák setý (*Pastinaca sativa*), pampeliška lékařská (*Taraxacum sect. ruderalia*), apod. Při exponovanosti se jejich diverzita zvyšuje, přibývá druhů sušších stanovišť s vyššími teplotními nároky jako je vikev úzkolistá (*Vicia angustifolia*) nebo čekanka obecná (*Cichorium intybus*). Zarůstající sady vyšších a exponovanějších poloh hostí běžné, průměrně hodnotné, mezofilní společenstvo bez vlhkomilných prvků. Častý je dřevinný nálet r-strategů, zejména trnky obecné (*Prunus spinosa*), v menší míře také rozšiřování invazivních populací druhů jako je třtina křovištní (*Calamagrostis epigejos*). Dlouhodobě zarůstané sady mají charakter ekotonu, v němž se uplatňují i lesní druhy. Jak je

patrné z FS Ludkovice, bylinné patro sadů v Chřibech je zpravidla bohaté, xeromezofilního charakteru. Vyznačuje se v regionu neobvykle nízkou pokryvností ovsíku vyvýšeného (*Arrhenatherum elatius*). Typické jsou xerofyty jako je tollice srpovitá (*Medicago falcata*) či chrastavec rolní (*Knautia arvensis*). Vlivem kompaktnosti výsadeb a návaznosti na les se zde uplatňují druhy polostinných stanovišť, např. bedrník obecný (*Pimpinella saxifraga*).

Závěr

Ovocnářská struktura Litenčicka je vyrovnaná, všechny její složky se vyznačují nadprůměrným vlivem na KR (záhumenice 14, zahrady 8, velkoplošné sady 8, kolonie 0, viz tab. 12). Celkový přínos je 34. Jedinečnost zdejšího ovocnářství tkví v dochované struktuře velkých záhumenic, které jsou vzhledem k členitosti reliéfu neobvykle situovány pouze po obvodu vesnic. Vychází to z historické absence viničních tratí. Hojnost, pestrost a historická autentičnost výsadeb je klíčovým prvkem vesnického rázu a obecně vyšší atraktivnosti krajinného obrazu. Je zde silná ovocnářská identita vycházející z bohaté ovocnářské historie, která ovšem slábne z důvodu snižující se vazby místních na samozásobitelství i příjmu z přebytků. Sady nesou známky tradičního managementu, avšak převažují v nich velmi staré stromy. Přestože vegetace sadů není výjimečná, ekologický význam je relativně vysoký.

8.9 Kyjovsko

Příhodné klimatické podmínky a členitost reliéfu jsou na Kyjovsku předpokladem dlouhé ovocnářské tradice, která v krajině přetrvává do současnosti. Základem ovocnářské jedinečnosti jsou dva poznávací znaky – mnohahektarové velkoplošné sady socialismu, místy situované na agrárních terasách, a velké bloky záhumenic se zachovalou strukturou, které jsou ve vyšší míře využity jako sady, viz obr. 8.9/1. Společným aspektem je také uzavřenost intravilánu a pohledová dominantnost většiny výsadeb.

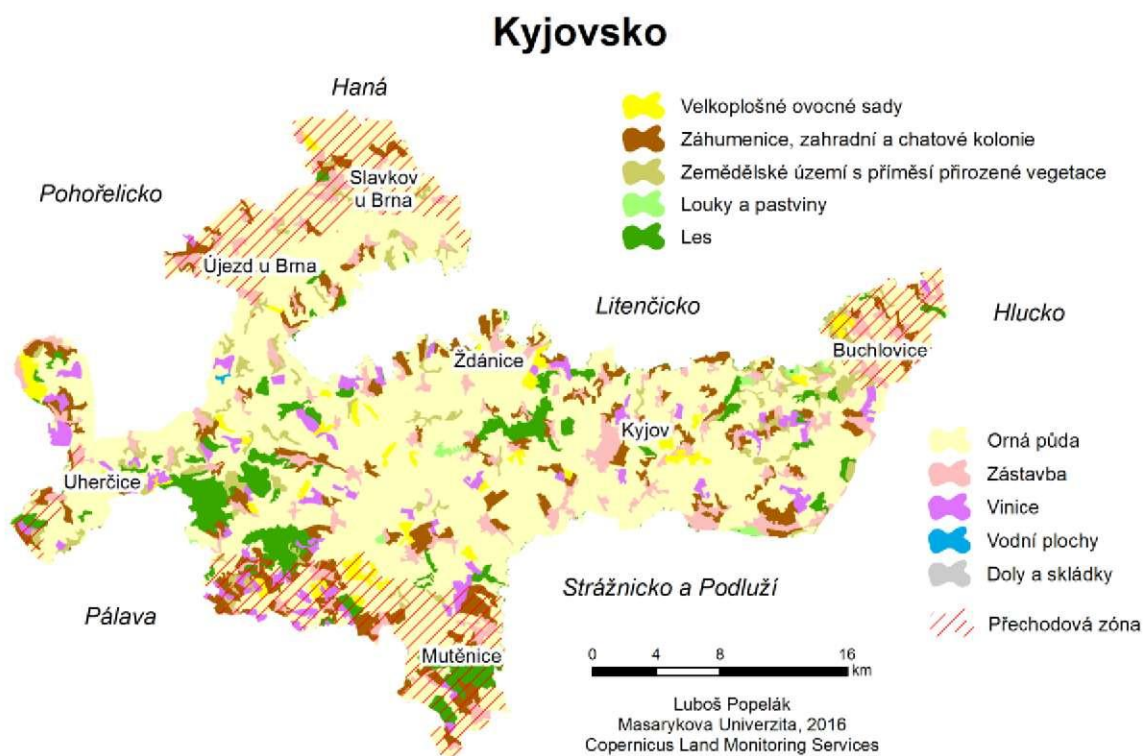

Obr. 8.5/1 Velkoplošný socialistický sad na agrární terase a záhumenice okolo Dambořic

Vymezení a krajinná charakteristika

Region zaujímá polohu v členitější krajině širšího, souvisle nezalesněného, okolí Ždánického lesa a většinu území Kyjovské pahorkatiny. K regionu je také přiřazen Výhon a okolí. Hranice jsou dány snižující se členitostí reliéfu a tím i nižším výskytem velkých záhumenicových bloků, poznávacího znaku Kyjovska. Jihovýchodní a dlouhou severní hranici určuje okraj lesa. Do území zasahují čtyři přechodové zóny. Velká přechodová zóna na jihu se vyznačuje zvyšujícím se počtem tržních výsadeb charakteristických pro Pálavu, částečně na úkor ploch záhumenic. Přechodové zóny na západě v okolí Uherčic a v údolí Litavy nesou znaky Pohořelicka, SV od Slavkova u Brna také Litenčicka. V okolí Buchlovic region nekontrastně přechází v Hlucko, viz obr. 8.9/2

Ačkoliv je krajina silně zemědělsky využívána, vlivem její členitosti a vysokého využití exponovaných ploch k pěstování trvalých kultur je krajinný obraz pestrý. Měřítko je proměnlivé v závislosti na míře členitosti reliéfu. Celkové zastoupení lesa je nízké, fragmentované do menších ploch roztroušených remízku soustředěných do nejvyšších partií a severních svahů. Sídla mají charakter velkých silničních vsí, v jejichž okolí je krajina lokálně harmonizována velkými bloky záhumenic. Ačkoliv se zde nevyskytují větší města, struktura intravilánů je poměrně silně ovlivňována moderní výstavbou. Krajinářsky negativním fenoménem Kyjovska jsou agrární terasy.

Obr. 8.9/2 Současný land use Kyjovska podle EEA

Příhodnost přírodních podmínek pro ovocnářství je vedle Pálavy v rámci JM vůbec největší. Klimaticky většina regionu podle Quitta (1971) náleží k nejteplejší jednotce T4, předpolí Chřibů a Ždánického lesa je definována jako T2. Podnebí je tedy teplé a poměrně suché. Srážky pozvolna rostou od níže položeného jihu k severu a od západu k východu: Slavkov u Brna 8,8 °C, 544 mm, Mutěnice 9,2 °C, 533 mm, Bzenec 9,0 °C 569 mm, výše položené Buchlovice na okraji Chřibů 8,2 °C, 628 mm. V údolí potoků se vyskytují silnější teplotní inverze. Svahy jsou velmi teplé a suché. Horninový podklad tvoří převážně vápnitý flyš, jehož odolnost se zvyšuje v oblasti Boleradické vrchoviny, kde je vyšší podíl vápnatých pískovců a slepenců. V relativně rovinnější části na západě a jihovýchodě podloží buduje vápnitý jíl mořského neogénu. Uvedený podklad je do značné míry překryt spraší. Charakter reliéfu je rozličný. Východní polovina situovaná v Kyjovské pahorkatině je ukloněna od severu k jihu, je zde množství svahů jižní expozice vhodných pro ovocnářství. Nejčlenitější je Boleradická vrchovina na jihozápadě, trvalé kultury zde proto představují hlavní složku využití krajiny. Z centra Ždánického lesa vybíhají velmi dlouhé, pozvolna klesající hřbety, jejichž boční strmé svahy jsou mnohdy pokryty záhumenicemi. Významnou ovocnářskou lokalitou západu je pak zlomový svah vystupující z údolí Litavy a vrch Výhon. Půdy jsou velmi úrodné, převažují černozemě s vysokým obsahem karbonátů. Ve vyšší polohách přecházejí v modální hnědozem. Region je vhodný pro teplomilné druhy, zejména meruňky.

Krajina a ovocnářství v minulosti

Kyjovsko je starosídelním územím s velkou ovocnářskou tradicí. Počátky vinařství a ovocnářství se zde vztahují k období římského vlivu, který je z archeologických nálezů prokazatelný na JV regionu. První písemné zmínky o osídlení a vinařství pochází z 12. stol. Hospodářský rozvoj té doby je zde iniciován mnichy a vrchností skupujícími zdejší vesnice za účelem produkce vína. Prosperita, velikost a množství vsí se v období středověku rychle zvyšovala (KYJOV, 2016). Podle prvních soupisů pozemků z 16. stol. je zřejmé, že vinice představovaly značnou část využití krajiny, např. v panství ždánickém to bylo 13 % obhospodařovaných pozemků. V horenském právu tohoto panství je dále uvedeno: „*Vinař, který si ke svému vinohradu přikoupil kus zahrady, za ni vrchnosti zaplatil 4,5 kopy grošů*“ (ODSTRČILOVÁ, 2008). Z výše uvedeného je zřejmé, že součástí vinohradů byly i ovocné výsadby. 17. stol. znamenalo velký úpadek regionu spojený s opakovanými vpády vojsk. Opětovný vzestup ovocnářství a hospodářství vůbec nastal s přelomem 17. a 18. stol. Např. lánský rejstřík velehradského kláštera uvádí k roku 1679 v obci Domanín obnovení sedmi zahrad, na nichž pracovalo devatenáct zahradníků (DOMANÍN, 2016). Josefské mapování regionu dokládá velmi vysoké zastoupení vinic a sadů, které na jižní Moravě nemělo v 18. stol. obdoby. Bloky viničních tratí obsahující i sady představovaly asi pětinu využití krajiny, např. v Horních Bojanovicích 53 % katastru (HORNÍ BOJANOVICE, 2016). Desítky hektarů velké komplexy byly dále u Polešovic, Kurdějova či Mutěnic. Ovocnářství a vinařství byly mnohdy hlavní obživou místních. Schubert (1900) při popisu Kyjovska též

vyzdvihuje četnost stromů v krajině. Všímá si jejich časté situovanosti mezi vinohrady. Většina ovoce a výrobků z nich putuje do měst širokého okolí, vážené byly např. zimní odrůdy hrušek, meruňky a třešně „uherky“. Harmoničnost a vizuální pestrost jedinečného krajinného obrazu se v regionu udržela až do období kolektivizace. Ta v případě Kyjovska zcela dramaticky změnila ovocnářskou strukturu a tím i krajinný ráz oblasti. Ačkoliv se dochovaly velké záhumenicové komplexy dodnes, jejich rozloha byla několikanásobně snížena. Namísto toho byly vysazeny mnohdy nepřiměřeně velké vysokokmenné sady. V posledních desítkách let se zvyšuje zájem o vinařství na úkor sadů.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 9 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,7	zahrady 2,5	EEA (%)	velkoplošné sady 2,5	záhumenice a kolonie 8,7
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Jak je patrné z uvedených údajů v tab. 9, množství výsadeb je v krajině Kyjovska nadprůměrné. Vedle Pálavy je zde nejvíce velkoplošných sadů, které jsou rovnoměrně rozmístěny po celém území jednotky. Jejich velikost je proměnlivá, avšak převládají velké sady o rozloze 20–30 ha, přičemž podíl intenzivních výsadeb nepřesahuje 20 %. Metody EEA rozpoznaly také s velkým odstupem nejvyšší zastoupení záhumenic a kolonií, přičemž kolonií se zde vyskytuje méně (asi do 0,5 %). Důvodem až několikanásobně vyšší hodnoty než v jiných regionech je nadprůměrná velikost vesnic, což je předpokladem i vyšší výměry a rozpoznání bloků záhumenic metodami DPZ. Po regionu jsou rozmístěny rovnoměrně. Kolonie se soustředí do malých bloků při okraji Ždánického lesa a Chřibů, ale i v okolí menších měst, zejména Kyjova a Slavkova u Brna, viz obr. 8.9/2.

Záhumenice

Záhumenice Kyjovska mají strukturu viničních tratí, typickou svými protáhlými pozemky. Vzájemné scelování políček, sadů a vinohradů v nich je nízké, viz příl. 9 – ortofoto 9. Jsou uspořádány do rozsáhlých komplexů v exponovaných polohách širšího okolí obcí, viz příl. 9 – mapa 9. Jejich rozloha se mírně zvyšuje směrem k jihu, kde má krajina vyšší potenciál k pěstování vinné révy. Sady mají častěji formu stromořadí mezi vinohrady. Podobají se viničním tratím Strážnicka a Podluží, avšak jsou více exponovány, čímž se stávají pohledově dominantnějšími. V severnějších oblastech ovocné sady v záhumenicích převažují, tvoří přibližně 40–70 % jejich využití. Polní sady jsou méně běžné, soustředící se do rovinatějších poloh, viz příl. 9 – foto 9.3. Drobná držba je nejvýznamnějším prvkem jedinečnosti krajinného obrazu Kyjovska. Je pozůstatkem unikátní, velmi polyfunkční a harmonické krajiny. Vlivem velké pestrosti jejího využití a exponovanosti ve svazích nad vesnicemi na sebe ve scenerii poutají velkou pozornost. Jsou hlavním předpokladem vyšší vizuální atraktivnosti regionu. Roztroušené koruny stromů jsou navíc ve velké habituální

shodě s obecným charakterem zdejší oblasti. Polní matrice ve zvlněném reliéfu s absencí jehličnatých kultur při prvním vjemu pozorovatele ukazuje na příhodnost krajiny pro ovocnářství. Krajinářský přínos záhumenic je místy znehodnocován umístěním drobných staveb, nebo pustnutím a rozšiřováním ruderálních populací.

Zahrady

Region je poměrně bohatý, významně ovlivněný moderním stylem života. Historické jádro s hodnotnějšími zahradami je obvykle obklopeno výstavbou 2. pol. 20. stol. s vyšší orientací zahrad k rekreaci. Jejich krajinářský vliv však není striktně negativní jako na Brněnsku či Pohořelicku. Lidé zde totiž neupouštějí od samozásobitelství. Za novější zástavbou jsou v zahradách stále vysazovány nové ovocné stromy, namísto okrasných jehličnanů. Na jihu a východě jsou zahrady konzervativnější s vyšším výskytem vinné révy, naopak v údolí Litavy se rychle zvyšuje podíl ortodoxně rekreačních zahrad narušujících vzhled sídel. Význam pro krajinný ráz regionu je obecně nízký.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady jsou ve většině případů pozůstatkem socialismu. Jejich vliv na KR je nutno posuzovat individuálně, v lokálních souvislostech. Nejvýznamnějším faktorem je přitom zasazení do krajiny v kontextu reliéfu a okolního land use, oplocování a prostorový rozsah. Negativně se projevují výsadby zarůstající náletem, nebo nerespektující charakter přírodních podmínek a logické využití krajiny uplatňované v historii. Jedná se o výsadby rovinnější krajiny, kde jejich velikost není smývána horizonty. Takové výsadby se navíc častěji soustředí v okolí vesnic, kde se dostávají do vizuální konfrontace s drobnou držbou. Naopak exponované sady svým prostorovým uspořádáním a tvarem respektují podmínky reliéfu. Navozují pocit logického a trvale udržitelného využití krajiny, bývají situovány v polní matici, dále od sídel, kde krajinu zpestřují. Měřítko velkých polních lánů nenarušují. Velmi pozitivní jsou pak vzácněji se vyskytující pozůstatky pastevních ploch osazené ovocnými stromy. Vyskytují se v nejvíce exponovaných ostrůvcích Kyjovska. Obvykle jsou z ekologických důvodů předmětem ochrany, jejich management je tak velmi extenzivní. Vzhledem k nepravidelnému rozmístění stromů, jejich různému stáří a mnohdy i druhu působí přirozeně. Připodobňují se parkové krajině, v níž se člověk ze své fylogenetické podstaty cítí dobře, viz příl. 9 – foto 9.2. Specifickou formou velkoplošných sadů jsou dále výsadby agrárních teras. Lze na ně nahlížet dvěma způsoby. Jednak je to moderní ovocnářská forma, která jako celek narušuje přirozený tvar reliéfu a ukazuje na nešetrnost lidského hospodaření, na druhou stranu právě koruny ovocných stromů tyto antropogenní tvary reliéfu vizuálně zakrývají. Co se týká kolonií, ačkoli se jedná převážně o chatové osady s produkčním charakterem pozemků, jsou oplocené a v kontextu zdejšího historicky autentičtějšího obrazu krajiny působí negativně.

Přechodové zóny

Do regionu zasahují čtyři přechodové zóny. Největší jižní přechodová zóna se vyznačuje střídavým výskytem záhumenicových komplexů Kyjovska s velkovýrobními formami Pálavy, přičemž plošné zastoupení záhumenic nad velkoplošnými sady a vinicemi převažuje. Krajina v okolí Mutěnic, Kobylí a Němčiček je trvalými kulturami osazen velmi výrazně, což ji činí i mírně specifickou. V zahradách i záhumenicích obecně přibývá vinic.

Na jihozápadě přechodová zóna kombinuje prvky Kyjovska, Pohořelic a Pálavy. Ke Kyjovsku náleží jen malá část v okolí Uherčic, kde jsou záhumenice využity k pěstování polních kultur, obsahují jen velmi omezený počet ovocných stromů ve formě polních stromořadí. Okolí obce v nivě Svratky se tak vyznačuje rázovitostí Pohořelicka. Část přechodové zóny jako součásti Kyjovska končí u Pouzdřanské stepi, kde je velká vinice s minimem ovocných stromů, z části situovaná na agrární terase, což je znakem Pálavy.

V severozápadní části, v údolí Litavy, se v rovinaté krajině nivy vyskytují sídla se silně narušeným intravilánem moderní výstavbou domů a ortodoxně rekreačních zahrad, což je znak Pohořelicka. Od obcí se však zvedá výrazný JV orientovaný svah s velkými komplexy záhumenic převážně využitými k pěstování ovoce, zejména meruněk. Jedná se především o Újezd u Brna, Zbýšov a Slavkov u Brna, kde byl záhumenicový komplex částečně přeměněn na chatovou kolonii. Severovýchodně od Slavkova se v krajině začínají objevovat menší vesnice se středně velkými záhumenicemi, pravidelně obklopující méně narušený intravilán, např. Kroužek. Ovocnářství získává ráz Litenčicka.

Přechodová zóna severovýchodního cípu se vyznačuje zvyšující se velikostí vesnic na úkor záhumenicových komplexů při jejich okrajích, které navíc nejsou uspořádány v závislosti na podmínkách reliéfu. Vyšší podíl zahrad je vizuálně zcela nedostupných. Vzhledem k nižší členitosti reliéfu se zde téměř nevyskytují velké socialistické sady, avšak vyskytují se tu velmi malé pustnouce fragmenty bývalých pastevních sadů, zejména v okolí Smrad'avky. Výše uvedené jsou znaky Hlucka, avšak jsou nevýrazné, pouze naznačené.

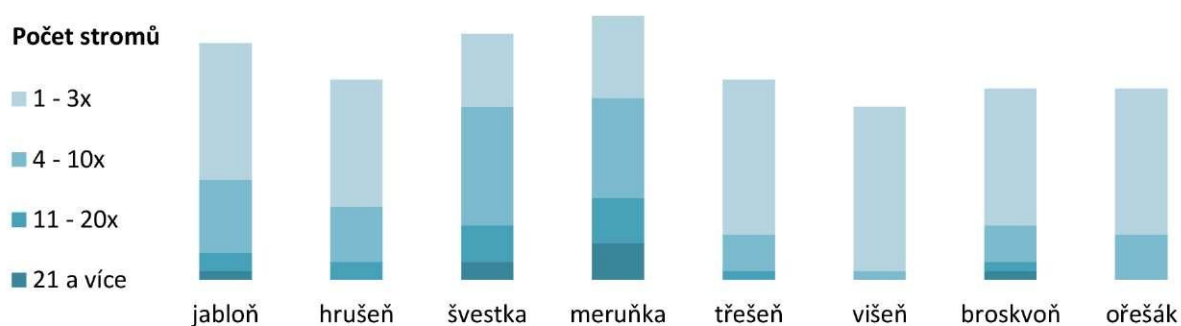
Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Ovocnářství je od nepaměti významnou součástí života místních. Jejich vztah k pěstování ovoce reflektuje množství nově zakládaných záhumenicových sadů. Zdejší ovocnáři si svých plodů považují. Přes vysoké množství stromů, 26 respondentů sklízí veškeré vypěstované ovoce, viz příl. 9 – graf 9.1. Interiéry výsadeb jsou udržované, často sečené, stromy prořezávané, více chemicky ošetřované, avšak relativně méně bílené. Ovocnářské povědomí v regionu udržují aktivní zahrádkářské spolky, které v mnohých případech disponují i pálenicí nebo moštárnou. Pořádají výstavy, zájezdy na odborné semináře, plesy či jarmarky. Velmi oblíbené jsou také košty pálenek. Podle šetření se takových událostí účastní 22 respondentů. Nejvýznamnější a nejpříznačnější ovocnářskou akcí je Meruňkobrani v Židlochovicích. Kulturně významné je dále dění na Bukovanském

mlýně, kde se spojuje folklór a gastronomie, jejíž součástí jsou také zapomenuté recepty z ovoce, mošty a pálenky. Takový program poukazuje na význam ovocnářství v životě zdejších předků a jeho potenciál v cestovním ruchu. Co do vývoje ovocnářství v posledních desítkách let, dlouholetý provozovatel ovocné školky v Kyjově Pavel Dovalil uvedl, že v období socialismu se rozmohly nízkokmeny meruněk a jabloní, kdežto v poslední době je zaznamenáván pozvolný návrat k tradičnějším formám. Zvyšuje se prodej hrušní a švestek za účelem výroby kvasu k výrobě pálenky. Prodej starých odrůd podle něj představuje asi 5–10 %. Kupují je spíše střední a mladší generace. Ve zpracování ovoce výrazně převládá výroba pálenky, marmelád a zavařenin, viz příl. 9 – graf 9.3.

Šetření dokresluje výše uvedený popis ovocnářské struktury s velkým zastoupením záhumenic. Množství respondentů vlastní velké výsadby, viz graf 9. Přívětivé podmínky jsou v regionu předpokladem zaměření na meruňky, které pěstuje 29 respondentů. Vysoký podíl mají také broskvoně a hrušně. Jelikož je zde vyšší ovocnářské povědomí, uvědoměli ovocnáři pěstují také historicky a kulturně hodnotné oskeruše, a to zejména na východě.

Graf 9 Druhá struktura sadů v regionu Kyjovsko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Převážné množství sadů obsahuje relativně bohaté bylinné patro s vysokým podílem xerothermních druhů, přičemž vzrůstající exponovanost výsadeb je úměrná jejich zvyšující se biodiverzitě, a to zejména v jižně orientovaných svazích. Naopak méně hodnotné jsou ruderalizované sady v rovinatějším reliéfu a záhumenicové výsadby s intenzifikovaným podrostem o velké převaze travin. Teplomilná společenstva jižně orientovaných a minimálně obhospodařovaných sadů jsou zachycena ve FS Nenkovice. Pravidelně sečený podrost, v němž se projevuje specifická jílovitých půd s vysokým obsahem vápníku, reprezentuje FS Židlochovice. Charakter méně hodnotných společenstev rovinatějších sprašových oblastí odráží FS Žeravice, viz příl. 21. Z hlediska fauny jsou výsadby velmi významnou součástí nik velkého množství druhů. Neoplocené velkoplošné sady s vysokým podrostem jsou vyhledávaným stanovištěm zvěře, ptactva, plazů i bezobratlých. Bioticky nejvýznamnější jsou vzácněji se vyskytující xerothermní rozptýlené pozůstatky sadů se stepní faunou i florou. Příkladem je výskyt kriticky ohrožené kobylky sága (*Saga pedo*) v Pouzdřanské stepi.

Vzhledem ke geologické skladbě a vyšší členitosti reliéfu, mají také velký protierozní a retenční význam.

Soupis vegetace výrazně exponovaného jižního svahu u Nenkovic má charakter zarůstajícího společenstva svazu subkontinentálních širokolistých suchých trávníků (*Cirsio-Brachypodium pinnati*), které je zde časté a pro region typické. Běžné jsou zde termofyty vázané na suchá bazická stanoviště: ohrožená hvězdnice chlumní (*Aster amellus*), kostřava žlábkatá (*Festuca rupicola*), strdivka brvitá (*Melica ciliata*), prorostlík srpovitý (*Bupleurum falcatum*), hlaváč žlutavý (*Scabiosa ochroleuca*) atd., viz příl. 21 – tab. 20. Z FS Židlochovice je zřejmé, že vegetace se při nižší exponovanosti mění v suché ovsíkové louky (*Ranunculo bulbosi-Arrhenatheretum*) s nižší pokryvností válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*), v nichž se vlivem přesychavosti jílovitých půd udrží množství xerothermních druhů. Byla zde zaznamenána vzácná žebříce pyrenejská (*Libanotis pyrenaica*) či hojně se vyskytující chrpa čekánek (*Colymbada scabiosa*). Protipólem výše uvedených hodnotných společenstev je podrost intenzivněji obhospodařovaných sadů záhumenic na nejživnějších půdách. Obsahuje znatelně nižší zastoupení xerothermních prvků. Dominují v nich traviny, jetele a ruderalní populace. Typickým druhem je jílek vytrvalý (*Lolium perenne*).

Závěr

Ovocnářství je významnou složkou krajinného rázu regionu, jejíž vliv je vyjádřen hodnotou 37. Výrazně pozitivní a pro estetickou atraktivitu scenerie klíčové jsou přitom zejména záhumenice. V krajině na sebe poutají velkou pozornost z důvodu zvýraznění jejich pohledové dominantnosti členitosti reliéfu a různorodosti využití projevující se barevnou pestrostí. Přínos této drobné držby pro KR je stanoven na 21. Velmi hodnotné, avšak méně zastoupené jsou také pozůstatky starých pastevních sadů, které jsou vůbec nejhodnotnější ovocnářskou formou, a to esteticky, kulturně i ekologicky. Ovocnářským fenoménem jsou pak rozsáhlé meruňkové vysokokmenné sady socialismu, jejichž vliv je rozporuplný. Ovocnářská identita, do značné míry vázaná na všudypřítomné meruňky, je silná. Ústup místních od ovocnářství je méně zřetelný. Ekologické funkce jsou významné.

8.10 Hlucko

Ovocnářská struktura je charakteristická velkým prostorovým rozsahem všech přítomných složek. Poznávacím znakem Hlucka je kompaktní ovocná výsadba obepínající ncobvykle velké vesnice a větší záhumenicové systémy prostorově méně vázané na sídla, která obsahují malá hospodářská stavení, viz obr. 8.10/1. Společným aspektem všech ovocnářských složek je konzervativní, obvykle neoplocený vzhled interiéru. Zahrady intravilánů jsou vizuálně nedostupné. Velkoplošné socialistické sady v regionu téměř chybí.

Obr. 8.10/1 Drobná držba s funkcí zahradní kolonie a vzhledem záhumenic u Uh. Hradiště

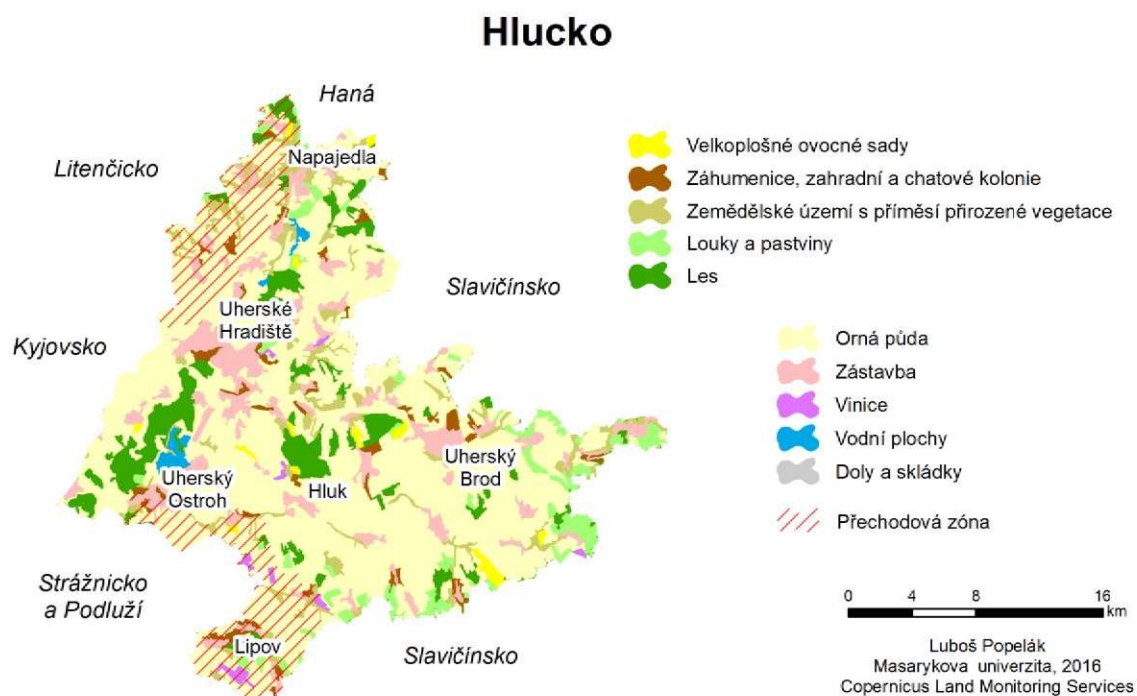
Vymezení a krajinná charakteristika

Hlucko je situováno v jižní polovině Hlucké pahorkatiny, části Dolnomoravského úvalu a severozápadního cípu Kyjovské pahorkatiny, na předpolí Chřibů. Jižní hranice je méně kontrastní, určuje ji nižší využití záhumenic k pěstování ovoce. Je zde vymezena přechodová zóna. Jižní část západní hranice vede při úpatí členitého reliéfu Kyjovské pahorkatiny, v níž jsou situovány menší vesnice se záhumenicemi, jejichž situovanost je určována členitostí reliéfu. Dále na sever hranice přiléhá k okraji zalesněného území Chřibů. Netypické předpolí Chřibů je vymezeno jako přechodová zóna. Na severu region končí urbánní krajinou u Otrokovic. JV, V a SV hranice je z převažující části položena k okraji souvislejších lesů Bílých Karpat, přičemž časté pozůstatky pastevních sadů na jejich obvodu jsou řazeny k sousednímu regionu Slavičinsko, viz obr. 8.10/2.

Zvlněná krajina Hlucka se vyznačuje velkými lány polí s poměrně hustým systémem větrolamů koncentrovaných v předpolí Bílých Karpat. Krajinné měřítko je velké, avšak obraz krajiny je relativně atraktivní. Antropogenní zemědělský ráz je harmonizován neregulovanými potoky, vyšším množstvím luk, pastvin a extenzivních sadů, velkými bloky drobné držby, sesuvy s přirozenou vegetací, či úvozy osazené ovocnými stromy. Vyskytují se zde několik větších měst, avšak bez významnějších znaků suburbanizace v jejich okolí. Vesnice silničního půdorysu jsou extrémně velké se systémy navazujících ulic způsobujících velkou uzavřenost intravilánů. Specifický ráz má rovinnaté hustě osídlené okolí Moravy s výskytem jezer, luk, lužních lesů a meandrových jizev.

Klimaticky je region příhodný. Většina území podle Quitta (1971) náleží k oblasti T2, niva Moravy k T4, úbočí Bílých Karpat k MT10, nejvyšší polohy po obvodu Chřibů na západě také k MT9. Podnebí je teplé a vlhké. Srážky rostou od západu k východu, kde se projevuje návětrnost Bílých Karpat, lokálně vyšší jsou také po obvodu Chřibů: Buchlovice (za hranicí) 8,2 °C, 628 mm, Napajedla 8,7 °C, 625 mm, Kunovice 9,2 °C, 617 mm, Bojkovice na východě 8,4 °C a až 725 mm. V údolí Olšavy a jejích pravostranných přítoků se utvářejí silné teplotní inverze. V podloží převládá málo odolný slinitý flyš s vysokým podílem jílu. V centrální oblasti mezi Uh. Hradištěm a Uh. Brodem flyš obsahuje vyšší podíl pískovců a činí tak horninový podklad odolnějším. V široké nivě Moravy jsou nivní hlíny. Reliéf má měkké rysy, nejvýraznější svahy jsou v údolních svazích vodotečí, které jsou

vzhledem k celkovému úklonu krajiny ve směru V–Z, resp. v případě Kyjovské pahorkatiny Z–V, častěji orientovány k jihu, jsou v nich pozůstatky starých pastevních sadů. Zvýšené množství výsadby je také v úbočích vyvýšenin u Hluku a Vlčnova. Místa jsou pro ovocnářství využívány hrůdy v nivě Moravy. Půdy jsou ovocnářsky méně příznivé, velmi těžké a vysychavé, převažují pelické černice a pararendziny, místy oglejené. Ve svazích vyšší centrální části přecházejí ve slabě oglejené kambizemě. V údolí Moravy a Olšavy jsou fluvizemě. Region je vhodný pro švestky, méně také pro hrušně a jabloně.

Obr. 8.10/2 Současný land use Hlucka podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Souvislejší osídlení regionu je datováno již k mladší době kamenné. První nepřímá zmínka o ovocnářství je z období Velkomoravské říše, doby největší slávy regionu. Nekuda (1982) uvádí: „*Starí Moravané dávali především plody modrého ovoce do pohřebních nádobek zemřelých dětí*“, z čehož lze usuzovat, že se na Hlucku přirozeně vyskytovalo velké množství zplanělých trnek. Za rozšířením ovocnářství tak zřejmě primárně nestojí panovníci skrze učence v kláštřích a městských zahradách, jako tomu bylo jinde, nýbrž si ho místní do značné míry osvojili sami. V průběhu 17. a 1. pol. 18. stol. se region ocitl v úpadku vlivem opakovaného drancování vojsky z Uher, Turků, Tatarů, Švédů a Prusů. Vrchnost se po ustálení pohrom snažila obnovit hospodářství, rolníci proto trpěli nadměrnou robotou a nízkou sklizní z vlastních polí (NEKUDA, 1982). Podle webu Hradčovic (2016) v obci nebyl sedlák bez dluhu. Lidé se proto začali více upínat na ovocnářství jako zdroj potravy a přivýdělku. Z josefského mapování je patrný vysoký výskyt luk a pastvin, které jsou

zejména ve svazích hojně osazeny ovocnými stromy, odhadem pokrývaly až třetinu Hlucka. Nástup kapitalismu a nového hospodaření byl velmi pozvolný. Schubert (1900) uvádí, že v okolí obcí bylo běžně až 10–20 tis. stromů. Jmenuje mnoho odrůd slivoní, nejčastěji „Kulovačky“ či „Bystřičky“. V oblibě bylo sušení, výroba povidel, slivovice a ovocného vína. Zmiňuje se o kácení sadů u Napajedel a Uh. Ostrohu, čímž zachycuje trend rozvoje cukrovarnictví, které je koncem 19. stol. příčinou velkého tlaku na půdu. Z ortofoto snímku 50. let je patrné, že ještě před socializací byly ovocné stromy soustředěny pouze do těsného okolí vsí. V rámci kolektivizace pak byla odstraněna i zbylá polní stromořadí, která byla četná už jen v členitějších oblastech. Rozorána byla i část dochovaných pastevních sadů.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 10 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,4	zahrady 3,2	EEA (%)	velkoplošné sady 1,0	záhumenice a kolonie 2,5
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Zastoupení ovocnářských pozemků je mírně nadprůměrné, viz tab. 10. Velkoplošné sady se koncentrují v členitější centrální části okolí Hluku, Vlčnova, Hradčovic a Popovic. Sestávají ze stejného zastoupení tří forem: intenzivní nízkokmenné sady, vysokokmenné sady socialismu a pozůstatky starých pastevních sadů. Dohromady tvoří asi 0,7 % využití území. Zbylých 0,3 % představují záhumenicové bloky s četným výskytem selských sadů, které byly metodami EEA také rozpoznány jako velkoplošný sad. Některé další fragmenty pastevních sadů zejména v údolí Olšavy jsou v obr. 8.10/2 vymezeny jako zemědělské území s příměsí přirozené vegetace. Záhumenice jsou zastoupeny průměrně, jejich velikost je z hlediska metod DPZ na hranici rozpoznatelnosti. Ačkoliv jsou v okolí vesnic podobné prstence o délce okolo 70–150 m, některé vymezené a zahrnuté do hodnoty EEA jsou, jiné nikoli. Podíl kolonií okolo Uh. Hradiště, Uh. Brodu a Napajedel nepřesahuje 0,2 %.

Záhumenice

Společným jevem uspořádání drobné držby je sdružování desítky metrů dlouhých, převážně zatravněných, výsadeb vytvářejících kompaktní prstenec navazující na okraj zástavby, viz příl. 10 – mapa 10. V některých případech jsou tyto sady oplocovány, zejména na západě, vlivem čehož se z nich stávají zahrady. Na ně mnohdy navazuje druhý blok záhumenic velmi odlišného využití, obvykle s nízkým zastoupením sadů. Převládají v nich malé lány polních kultur. Při pohledu na vesnice z exteriéru je tak v popředí nejprve vnímána pestrá mozaika malých zemědělských parcel, která je přerušena souvislou frontou mohutných korun ovocných stromů, za nimiž nenápadně vystupují střechy zemědělských usedlostí, kterým dominuje věž kostela. Sídla jsou tak do krajiny začleněna velmi harmonicky. Interiéry záhumenic jsou historicky autentické, obsahují četnější množství hospodářských prvků, časté jsou zejména esteticky pozitivní kopy sena evokující velkou

tradičnost managementu. V regionu se také vyskytují záhumenicové systémy nevázané na sídla. Mají funkci zahradních kolonií, avšak vzhled záhumenic. Nejsou oplocené, obsahují malé stavby na nářadí, bez dalších rekreačních prvků, viz obr. 8.10/1. Převládají v nich sady doplněné záhony zeleniny, lány polních kultur a vinicemi. Vzhledem ke KR jsou velmi pozitivní. Jejich ráz je často dotvářen menším sakrálním prvkem. Obecně charakter záhumenic na první pohled evokuje silnou ovocnářskou identitu regionu.

Zahrady

Zahrady jsou ve většině případů velké a historicky autentické, viz příl. 10 – ortofoto 10. V intravilánu jsou však vizuálně dostupné pouze výjimečně z postranních ulic, které místy nabízejí pohled do zahrad velkých selských stavení obsahujících stodoly a zvýšené množství dalších hospodářských prvků, od nichž lze také odvozovat obecnou konzervativnost hospodaření místních jako dědictví postupů a návyků našich předků. Ty se výrazněji udržely pouze zde a na Slavičinsku. Návsi jsou široké, část domů má předzahrádky, které bývají hustě osazeny neoplocenými ovocnými stromy. Silná ovocnářská identita je tedy patrná i uvnitř intravilánů. Výše uvedené platí pouze pro vesnice soustředěné ve více periferních oblastech, a to zejména na východě a jihu. V ostatních případech je tato historická autentičnost ve větší či menší míře stírána modernějším způsobem života.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Velkoplošné sady jsou pro KR obvykle pozitivní. Nejvýznamnější jsou přitom pozůstatky starých pastevních sadů koncentrujících se ve svažitém reliéfu Olšavy a jejich pravostranných přítoků, v centrální části regionu okolo Hradčovic. Jsou významným prvkem krajinné paměti. Využití svahů pro pastvu a pěstování ovoce bylo logickým, trvale udržitelným vyústěním po staletí se utvářejícího vztahu člověk–krajina. Respektovalo přírodní poměry krajiny, která je náchylná k erozi a svahovým nestabilitám. Ačkoliv se takové ovocnářské formy v regionu dochovaly v nižší míře, jejich pozitivní vliv je pro ráz širšího okolí značný. Nepravidelnost rozmístění ovocných stromů nepoukazuje na antropogenní podmíněnost, navozuje pocit přirozené parkové krajiny, která je lidskou psychikou vnímána velmi kladně, viz příl. 10 – foto 10.2. Další formou jsou socialistické výsadby, které mají netradičně odlišnou podobu. Tu vystihuje rozdílnost sadů u Hluku. Vyskytuje se zde neudržovaný polokmenný sad o přibližné výměře 15 ha, který je symbolem přeměny tradičního využití krajiny, avšak je vizuálně nenápadný, skrytý za horizontem konkávního svahu z jedné strany a lesem z druhé strany. Druhým případem je asi 3hektarový sad, který byl vysazen při kolektivizaci, avšak není ponechán ladem. Je v něm sečen podrost, staré stromy jsou nahrazovány novými, čímž je zdůrazněna jeho výšková, tvarová a barevná rozmanitost. Rozdílnost těchto dvou sadů reprezentuje variabilitu vlivu na KR i dalších, zpravidla menších (0,5–2 ha), velkoplošných sadů. Na straně jedné stojí pustnoucí oplocené

sady při bývalých JZD s odpadky a rumištní vegetací, opačným případem pestré skladby menších sadů jsou krajinářsky i ekologicky hodnotné pozůstatky starých vysokokmenných jabloňových a hrušňových sadů v nivě Moravy, např. PR Trnovec. Kolonie jsou zastoupeny minimálně formou zahradních osad v okolí měst, kde v převážně rovinném reliéfu působí nenápadně.

Přechodové zóny

Nevýrazný přechod ke Strážnicku v jihovýchodní části je definován pozvolna se měnícím charakterem využití záhumenic. V okolí Lipova a Uherského Ostrohu se projevuje vyšší příhodnost klimatu, která vede k častějšímu využití záhumenic k pěstování vinné révy a zejména také polních kultur. Z drobné držby tak mizí kompaktní výsadba selských sadů, ze které se stává pestrá mozaika poliček a vinic protkaných množstvím polních stromořadí. Historicky autentický charakter velkých zahrad s hospodářskými prvky se příliš nemění.

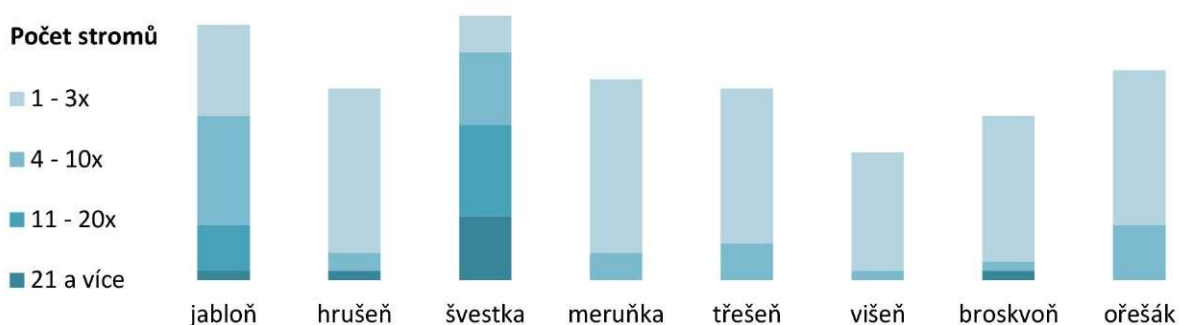
Severozápadní část v předpolí Chřibů je netypická, charakteristické prvky Kyjovska a Hlucka jsou zde spíše jen naznačeny. Vesnice jsou velké, avšak jejich intravilán poměrně nepravidelný s vyšším výskytem moderních domů a zahrad rekreačního stylu. Charakter záhumenic je nevyhraněný. Prostorově jsou uspořádány v pravidelnějším prstenci, kdy obklopují vesnice ve způsobu Hlucka, nejsou uspořádávány v závislosti na reliéfu jako na Kyjovsku. Prostorová struktura jejich využití postrádá výše popsanou pravidelnost jádra regionu, převažují zde polní stromořadí, což je pro západní část Hlucka poměrně typické.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Ovocnářství má na Hlucku prastarou tradici. Zvláštního významu v životě místních nabylo v dobách velkého úpadku spojeného s opakovanými válečnými událostmi 17. stol. a 18. stol., kdy bylo ovoce velmi významným zdrojem potravy a přivýdělku. Tuto skutečnost lze považovat za prapůvod úcty, které místní k ovoci chovají. Do současnosti se projevuje osazením veškerých volných prostor (mezi, potoků, cest apod.) ovocem, velkou koncentrací ovocných stromů v zahradách a záhumenicích, ale i vyšší četností sakrálních staveb v okolí sadů. Zdejší slovácké obyvatelstvo vede konzervativní život. Místní jsou méně ovlivněni moderními metodami. 23 respondentů pěstuje převážně vysokokmeny, 20 stromy chemicky neošetřuje, 22 preferuje tradiční vzhled zahrady, viz příl. 10 – graf 10.1 a 10.2. Asi třetina obyvatel své stromy bílí a pětina přírodně přihnojuje. Jedinečné jsou i způsoby zpracování ovoce vycházející z historie a druhové skladby výsadeb. 25 respondentů vyrábí pálenku a 19 ovoce suší. Ovocnáři si svou úrodou také přivydělávají, uvedlo to 7 respondentů. Součástí bohatého společenského života jsou zejména košty slivovice a ovocnářské výstavy, jejichž obliba stoupá. Podle rozhovorů si lidé v době globalizace stále více uvědomují význam tradičních hodnot, mají v sobě silně zakořeněný slovácký patriotismus. Např. u Uherského Hradiště byl před několika lety otevřen skanzen Rochus s genofondovým

sadem krajových odrůd. Vedle folklórních a vinařských akcí jsou zde pořádány také události ovocnářské. Návštěvníci mohou vysadit vlastní strom nebo ochutnat mošt. Ovocnářské povědomí je takto posilováno nejen u dospělých, ale i u dětí. Např. školka v Bánově vyhlašuje ovocný týden. Žáci ZŠ Dolní Němčí se podle Hany Vyskočilové, manželky školníka, dodnes učí řezu ovocných stromů.

Přes příznivé klimatické podmínky v regionu převažují švestky a v nižší míře také jabloně, což je typické pro chladnější oblasti. Způsobuje to velmi těžká jílovitá půda, kterou teplomilné druhy špatně snášejí. Velké výsadby přesahující 21 stromů indikují snahu místních o přivýdělek, v případě broskvoní je zcela zřejmá. Ve velké oblibě je také slivovice, která je důvodem udržování stávající velikosti sadů.

Graf 10 Druhová struktura sadů v regionu Hlučko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Ačkoli je region poměrně vlhký, typickým znakem jsou xeromezofilní společenstva. Obsahují nižší množství termofytů, jejichž četnost se výrazně zvyšuje v jižně exponovaných pozůstatcích pastevních sadů. Neobvyklá biotická charakteristika Hlucka je zapříčiněna specifícností zdejších jílovitých a silně vysychavých půd. Situace se mění pouze v méně typické západní části, v nivě Moravy a na předpolí Chřibů, kde panují jiné půdní podmínky. Podrost sadů záhumenic situovaných v méně členitém reliéfu při úpatí Bílých Karpat je reprezentován pomocí FS Slavkov, viz příl. 22 – tab. 23. Sady v nivě Moravy vystihuje FS Kněžpole, mírné JV svahy v okolí Jalubí a Halenkovic zachycuje FS Žeravice pořízený na Kyjovsku. Vzácnější vegetaci sadů údolních svahů centrální části vystihuje FS Ludkovice pořízený na Slavičínku, nedaleko za hranicí regionu. Tyto lokality jsou z ekologického hlediska nejvýznamnější, mnohdy vyhlašované jako maloplošná chráněná území. Z hlediska fauny jsou v hodnotnějších společenstvech exponovaných starých sadů významné populace motýlů, střevlíkovitých brouků, plazů, obojživelníků či ptáků. Typický je např. otakárek ovocný (*Iphiclides podalirius*) či kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*). Vzhledem k přírodním podmínkám jsou velmi významné také funkce protierozní.

Podle záznamu vegetace u Slavkova a množství poznatků z terénních průzkumů, v hodnotnějších, extenzivně obhospodařovaných záhumenicích jsou častá společenstva

suchých ovsíkových luk (*Ranunculo bulbosi-Arrhenatheretum elatioris*) a širokolistých válečkových trávníků teplých oblastí (*Scabioso ochroleucae-Brachypodietum pinnati*), jejich charakter je mnohdy nevýrazný, na přechodu obou asociací, nebo s výskytem ruderalních druhů. Typickým druhem je např. kostřava žlábkatá (*Festuca rupicola*), sveřep vzpřímený (*Bromus erectus*) či řepík lékařský (*Agrimonia eupatoria*). Záhumenice s tradičně prováděným extenzivním kosením místy obsahují ohrožené druhy dříve hojných plevelů, které z krajiny zmizely v důsledku používání pesticidů v zemědělství. Mimo soupis byl zaznamenán svízel trojrohý (*Galium tricorutum*). Jižně orientované pastevní sady mají zpravidla vegetaci subkontinentálních širokolistých suchých trávníků (*Cirsio-Brachypodium pinnati*). Vyznačují se velkou pokryvností válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*). Při vhodném extenzivním managementu se v nich vyskytují vzácné druhy jako je hořec křížatý (*Gentiana cruciata*), len tenkolistý (*Linum tenuifolium*) nebo růže galská (*Rosa gallica*), viz FS Ludkovice. Jak je patrné z FS Kněžpole, v nivě Moravy jsou časté mezofilní ovsíkové louky (*Arrhenatherion*), které se běžně vyskytují i v jiných regionech. Druhovú skladba je vzhledem ke zbytku regionu netypická, s menší vazbou na kyslejší půdy, např. prasetník kořenatý (*Hypochaeris radicata*). Menší území na předpolí Chřibů se vyznačuje vyšší ruderalizací vegetace, tedy i nižší ekologickou hodnotou, viz FS Žeravice.

Závěr

Ovocnářská struktura Hlucka je charakteristická historickou autentičností interiérů. Významným prvkem rázovitosti typicky velkých vsí i celé krajiny jsou jedinečně uspořádané záhumenice obklopující zástavbu. Výjimečný historický, estetický i ekologický význam pak mají staré pastevní sady lokálně evokující charakter rozmanité, přírodě blízké a pohostinné krajiny. Množství hospodářských prvků v sadech, ale i velká snaha o maximální využití krajiny pro pěstování ovoce, či umístování sakrálních staveb k sadům, je ukazatelem silné ovocnářské identity a velké úcty k ovoci. Zdejší Slováké obyvatelstvo je konzervativní, v extenzivním ovocnářství shledává významné tradiční hodnoty, jichž si považuje. Stávající stav je tak patrně udržitelný i do budoucna. Ekologické funkce jsou významné.

8.11 Slavičínsko

Slavičínsko se vyznačuje velkou konzervativností obyvatelstva projevující se také v ovocnářství. Společným atributem výsadeb je minimální oplocování, tradiční management a množství hospodářských prvků. Ovocnářskou jedinečnost tvoří dva poznávací znaky. Prvním jsou historicky autentické selské sady vybiňující do zatravněných strání nad vesnicí. Druhou typickou formou jsou soustavy malých poliček oddělených mezemi osetými slivoněmi. Jejich historický ráz dotváří dřevěné a kotovicové stodoly, viz obr. 8.11/1. Společným aspektem regionu je členitý reliéf. Velkoplošné sady a kolonie téměř chybí.

Obr. 8.11/1 Drobná políčka oddělovaná mezemi se slivoněmi a stodolou v pozadí, Krhov

Vymezení a krajinná charakteristika

Region je situován v nejuvýchodnější části studovaného území JM. Jeho vymezení je přibližně podobné celku Bílé Karpaty a SV části Vizovická vrchovina. Jižní a JV hranice je dána státní hranicí, avšak region dále pokračuje i na Slovensko. Dlouhá hranice s Hluckem na západě je vymezena podle snižující se členitosti reliéfu, způsobu využití území a formy osídlení. Obvykle vede po hranici lesa, přičemž sady při jeho okraji náleží ke Slavičínku. Severní část končí ve specifické zóně Zlínska, kde jsou tradiční formy ovocnářství vizuálně konfrontovány urbanizací. SV hranice je méně zřetelná, daná snižujícím se množstvím ovocných stromů v krajině a rozvolňováním intravilánů vesnic. V okolí Hrubé Vrbky je vymezena přechodová zóna, kopanice v okolí Starého Hrozenkova jsou specifickou zónou.

Krajinný ráz oblasti je pro jižní Moravu netypický. Má charakter zalesněného pohoří s množstvím TTP a nízkým podílem polí, viz obr. 8.11/2. Krajinné měřítko je proměnlivé, což je dáno kombinací rozsáhlých a souvisle zalesněných hřbetů, které jsou v tomto ohledu kontrastní k jemné struktuře využití odlesněných území. V okolí sídel je krajina zpestřována množstvím mezí, remízků, sadů, luk a potoků. Forma osídlení je variabilní. Na jihu se vyskytují větší silniční obce, v okolí Starého Hrozenkova jsou rozvolněné kopaničářské osady, na většině území ale převažuje středověké osídlení návěsních a lesních lánových vsí. Města jsou malá (vyjma Zlína). Krajinný obraz je velmi atraktivní, vycházející z historicky autentického rázu vesnic a jejich okolí, ale také vlivem nižšího antropogenního ovlivnění.

Přírodní podmínky Slavičína jsou zemědělsky nepříhodné. Quitt (1971) region od podhůří k vrcholům vymezuje takto: T2, MT10, MT9, MT7, MT5, MT2, vrcholy i CH7. V regionu je přítomný znatelný zvyšující se teplotní i srážkový gradient ve směru JZ–SV, s výskytem lokálních výkyvů způsobených měnicí se nadmořskou výškou: Luhačovice 8,1 °C, 752 mm, Strání 7,6 °C, 843 mm, Brumov 7,6 °C, 825 mm, vyšší oblasti kopanic až 7 °C a 900 mm. Klima je tedy mírně teplé, vlhké, s tvorbou údolních inverzí. Podloží tvoří flyš s převažujícím podílem slinitých břidlic střídaných vápnitými pískovci. V oblasti

Vizovické vrchoviny se tento bělokarpatký flyš mění v račanský, v němž se více uplatňují pískovce, podklad je tak odolnější a relativně kyselější. Reliéf je členitější v oblasti Bílých Karpat, kde jsou vesnice situovány do nepravidelně uspořádaných sevřených údolí, kdežto ve Vizovické vrchovině jsou údolí více otevřená a svahy méně strmé. V ovocnářství se to projevuje ve velikosti záhumenicových sadů, neboť obecně platí: čím členitější reliéf, tím delší pozemky. V půdním pokryvu převažují těžké, do různé míry oglejené, kambizemě, místy přecházející v pararendziny. Podmínky jsou vhodné pro slivoně, jabloně a hrušně.

Obr. 8.11/2 Současný land use Slavičína podle EEA

Krajina a ovocnářství v minulosti

Region je již od dob jeho souvislejšího osídlení ve středověku silnou periferií. Oblast tak byla na okraji vlivu učených středověkých zahradníků. Lidé si proto patrně brzy osvojili pěstování zdejších zplanělých slivoní sami. Nekuda (1982) uvádí, že v jihozápadní části, kde jsou sídla prastará, jsou pěstovány od nepaměti. Novověký rozvoj a expanze ovocnářství zde byly ztěžovány množstvím válečných událostí. V 17. a 1. pol. 18. stol. sem proudily hordy Tatarů, Turků, Kumánů, Kuruců, později také Prusů. Dlouho poté zde proto přetrvávala chudoba. Šlechta se snažila o opětovný ekonomický vzestup, který se snažila vydobýt skrze

velké nároky na poddané. Základem obživy bylo vedle podhorského zemědělství také pastevectví. Piro a Wolfová (2008) uvádí, že rozsáhlé svažité pastviny fungovaly také jako rozvolněné sady. Během 18. stol. se pak v okolí Starého Hrozenkova dotvořilo kopaničářské osídlení (STARÝ HROZENKOV, 2016). Velkovýrobní formy se v krajině podle josefského mapování nevyskytovaly. Schubert (1900) při popisu zdejších obcí často zmiňuje pěstování švestek, které se místní naučili přes zimu uchovávat sušením, vařením povidel a pálením slivovice. Z jeho odkazu je zřejmé, že zejména v oblasti Vizovické vrchoviny byly v oblibě vedle rozvolněných pastevních sadů a záhumenic také polní sady. Největší význam pro život místních mělo ovocnářství v jihozápadní části, kde obce čítaly okolo 5–10 tis. stromů. Autor si všímá i krajinářského významu. Při popisu obce Malá Vrbka uvádí: „*Celá osada jest mezi sady skryta a není ani z blízka viditelná.*“ Změny způsobené kolektivizací byly relativně menší. Svéráznost místních a poměrně nepříznivé podmínky pro zemědělství jsou zde předpokladem dochování velkých ploch drobné držby. Rozvolněné pastevní sady se však vlivem velkého útlumu pastevectví dochovaly ve velmi omezené míře. Polní sady severu byly rozorány. Trendem posledních let je velká podpora ekologického ovocnářství.

Současné ovocnářství ve vztahu ke krajině

Tab. 11 Zastoupení pozemků s ovocnými stromy na ploše regionu podle KN a EEA

KN (%)	sady 1,2	zahrady 2,8	EEA (%)	velkoplošné sady 0,2	záhumenice a kolonie 1,5
--------	----------	-------------	---------	----------------------	--------------------------

Podle KN je množství pozemků s ovocnými stromy mírně nadprůměrné. Z nízkých hodnot EEA je zřejmé, že se soustředí do relativně menších bloků drobné držby v okolí menších vesnic, metodami DPZ proto mnohdy nejsou rozpoznány. Fragmenty starých sadů jsou přitom často hodnoceny jako zemědělské území s příměsí přirozené vegetace, viz obr. 8.11/2. Rozsáhlé velkoplošné sady jsou zde zastoupeny minimálně – ve Starém Hrozenkově, na Zlínsku a při Velké nad Veličkou, kde jde o pustnoucí intenzivní výrobu. Kolonie se zde nevyskytují téměř vůbec, jedná se o malé struktury v jihozápadní části při Luhačovicích a Zlínu, nejsou však rozpoznány DPZ. Hodnota 1,5 % je tedy dána výhradně záhumenicemi.

Záhumenice

Drobná držba je na Slavičínku uspořádána do nescelovaných pásů záhumenic vybíhajících do údolních svahů nad protáhlé vesnice. Jejich využití sestává z mozaiky sadů, menších luk a políček. Převažující složka sadů je přitom místy rozvolňována, neboť jejich důležitým produktem je do současnosti také píce z podrostu, viz. příl. 11 – foto 11.1. V interiéru je pro ně charakteristické množství hospodářských prvků (zejména sušičů sena), nahromaděné seno a výhradně vysokokmenná výsadba. Obecně hodnotnější jsou záhumenice v oblasti Bílých Karpat, a to vlivem větší velikosti a pestrosti, ale i v interiéru pro tradičnost managementu v nich. Běžně dosahují délky 200–300 m, viz příl. 11 – mapa

11. Hodnotné jsou i v oblasti Vizovické vrchoviny, avšak zde se tolik nedochovala jejich historická rázovitost, jsou kratší a mnohdy na ně navazují velké lány polí. V některých případech jsou konfrontovány s novostavbami. Lesní kulisa je často tvořena jehličnatými kulturami, které si s barevnými a zaoblenými korunami ovocných stromů vizuálně odporují. V takovém prostředí je jejich malebnost do jisté míry znehodnocována, soulad s okolím je méně harmonický. V obou zmiňovaných oblastech se při obvodu vsí situovaných v členitém reliéfu také vyskytují soustavy drobných políček, která jsou terasovitě oddělovány malými mezemi osazenými slivoněmi, viz obr. 8.11/1. Tento prvek trvale udržitelného hospodaření zdejších předků je vyústěním vytváření harmonického vztahu člověka a krajiny. Velmi častá je také liniová vegetace cest, potoků a mezí, jejíž významnou složkou jsou zplanělé slivoně.

Zahrady

Zahrady Slavičína se vyznačují velkou historickou autentičností s vůbec nejvyšší mírou vysokokmenů. Jsou relativně malé. Většinu prostor k samozásobitelství představují neoplocené záhumenice. Mohou nabývat podoby předzahradek, pohledově dostupných malých sadů se záhony zeleniny, nebo větších uzavřených zahrad mezi domem a stodolou, které jsou běžné v podhůří. Zahrady obsahují zvýšené množství hospodářských prvků, v jejich vzhladu je obecně patrné nižší rekreační využití. Jejich přínos pro celkový obraz krajiny je méně významný, neboť z exteriéru obvykle nejsou za sady záhumenic vidět. Výrazněji se proto uplatňují pouze v rázu intravilánů, který je tak krajinářsky slučitelný s okolní harmonicky využívanou krajinou. Co se týká nové výstavby na okraji vesnic, u domů jsou zakládány tradičně obhospodařované výsadby, které se nevymykají vzhladu zahrad v historickém jádru obce, viz příl. 11 – ortofoto 11. Lidé jsou zde konzervativní, což je zásadním předpokladem nenarušeného vesnického rázu činícím Slavičínsko výjimečným.

Velkoplošné sady, zahradní a chatové kolonie

Charakter velkoplošných sadů a jejich vliv na KR se různí, lze je přitom rozdělit na dvě skupiny. První kategorií jsou rozlehlé velkovýrobní sady. Největším z nich je 30–40 ha velký komplex sadů u Starého Hrozenkova – pozůstatek socialistické zemědělské výroby. Svou velikostí hyzdí zdejší mozaikovitou, harmonicky uspořádanou krajinu kopanic. Je výstižným příkladem narušení krajinného měřítka a stírání lokální jedinečnosti ovocnářské identity. Obdobně krajinářsky nevhodné je umístění intenzivní ovocné výroby do mírného svahu v blízkosti NPR Zahrady pod Hájem. Dále se jedná o zpustlé, pohledově zastřené sady v urbanizovaném předměstí Zlína. Druhou kategorií jsou fragmenty starých pastevních sadů, které se v krajině dochovaly pro svou značnou exponovanost, neboť v prudkých svazích kolektivizace neměla význam. Vzhledem k jejich četnosti jsou důležitým, spoluutvářejícím prvkem krajinného obrazu. Jejich situovanost v exponovaných lokalitách je znakem trvalé udržitelnosti a lze je řadit mezi nejvýznamnější prvky paměti krajiny. Ačkoli v mnoha

případech nejsou udržovány, jejich bylinné patro je bohaté, jsou velmi prosvětlené, bývají osety různě starými stromy. Budí tedy pocit pohostinné parkové krajiny, v níž se člověk ze své podstaty cítí velmi dobře. Nejhodnotnější z nich jsou vyhlášovány jako MZCHÚ.

Přechodové zóny

Na území Slavičína zasahuje pouze malá část přechodové zóny kombinující znaky Strážnicka a Podluží, Hlucka a Slavičína. Zahrnuje obce Hrubá Vrbka, Malá Vrbka, část Kuželova a Velké nad Veličkou, které mají znaky Hlucka. Vyznačují se shodnou strukturou drobné držby jako na Hlucku ve sledu: selské stavení–zahradu–stodola–sad–malé pole. Vesnice jsou ale menší, krajina více fragmentovaná s výskytem malých rozvolněných pastevečnických sadů a vyšší četností zarůstajících mezí se slivoněmi. Oblast je proto na přechodu.

Specifické zóny

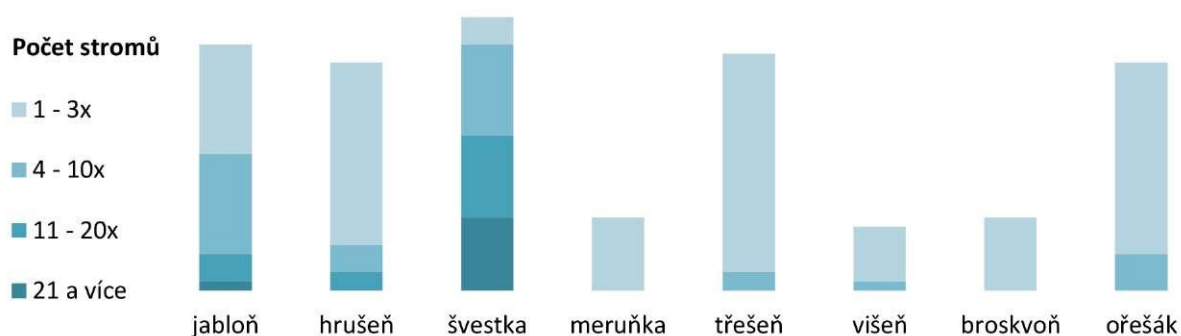
Slavičínsko obsahuje dvě specifické zóny – Zlínsko a Kopanice. Silně urbanizované okolí Zlína se vyznačuje velmi netypickým kontrastem městské zástavby a tradičních forem ovocnářství. Zvláštností je zde přitom víc. Nejvíce bizarní je spojení pastevečnického osídlení se suburbanizací v jižním vyvýšeném okolí Zlína. Zdejší mozaikovitá a velmi pestrá krajina je silně narušována výstavbou developerů. Na několika stech metrech osídlení osamocených dvorců s přidruženými neoplocenými sady a malými záhony zeleniny přechází v řady tújových zahrad s variabilním oplocením. Méně zřetelný je kontrast i ve Zlíně samotném. V okrajových částech se stále vyskytují stodoly se starými zahradami, nebo exponované, vizuálně nápadné sady převyšující zástavbu, avšak s velmi netypickou kulisou hluku a dominantní funkcionalistickou výstavbou města, viz příl. 12 – foto 10. Obecně vyšší množství ovocných stromů je i v hustěji zastavovaných částech, např. v Baťově čtvrti, což lze považovat za důsledek velké konzervativnosti Zlíňanů ovlivněných zdejší ovocnářskou tradicí. Vyskytuje se zde také překvapivě malé množství zahradních a chatových kolonií. Nadneseně řečeno, Zlín budí dojem velké vesnice, což je způsobeno prostředím, do něhož je zasazen, ale také strukturou zdejšího ovocnářství.

Výsadby specifické zóny Kopanic postrádají pravidelnost a uspořádání záhumenic, zároveň nejsou dostatečně velké a druhově sjednocené, aby je bylo možné považovat za velkoplošné sady, v zásadě se tedy jedná o zahrady, které jsou však převážně neoplocené a vizuálně dostupné. Mají podobu malých neoplocených sadů při osamocených staveních, v jejichž blízkosti jsou velmi malá políčka. Jejich nepravidelná roztroušenost vytváří spolu s drobnými enklávami přirozené vegetace typickou mozaikovitou strukturu zdejších svahů. Krajina Kopanic je proto jedinečná, hodnotná historicky, kulturně, ekologicky i esteticky, viz příl. 12 – foto 11. Vizuální atraktivnost je natolik významná, že je jedním z hlavních předpokladů velkého potenciálu pro cestovní ruch, který se zde rozvíjí. Takový charakter této lokality souvisí s velkou specifíčností přírodních podmínek a historických souvislostí.

Sociální aspekt a druhová struktura ovoce

Velká konzervativnost hospodaření a obecně odmítavé postoje místních k inovacím jako důsledek periferní polohy regionu jsou zde předpokladem velmi pozitivního, historicky autentického vzhledu výsadeb. V krajině se to projevuje snahou o maximální využití krajiny k pěstování ovoce a velkou tradičností managementu v sadech. Podrost je stále ještě sečen kosou a seno sušeno na dřevěných sušičích. Mnohdy je podrost také vypásán. Velmi častým jevem je také bílení kmenů. Vyplývá to i z dotazníkového šetření. Čtrnáct dotazovaných uvedlo, že bílí kmeny, tj. v rámci JM nejvíce. Slavičínsko se výrazněji liší i v jiných ukazatelích: 23 respondentů preferuje tradiční vzhled zahrady, 21 stromy chemicky neošetřuje, 28 pěstuje převážně vysokokmeny, což vychází i ze skutečnosti, že největší ovocné školky regionu se do značné míry specializují na staré a krajové odrůdy. Školka Pešek v Bojkovicích prodá 30–40 % starých a krajových odrůd, Arbia s.r.o. – Zlín Malenovice pak asi 10–15 %. Co se týká společenských akcí, v regionu jsou hojně pořádány košty slivovice, odborné semináře a výstavy. V této otázce je velmi aktivní věhlasné centrum Veronica v Hostětíně s moštárnou a vzorovým genofondovým sadem. Dále také informační středisko pro rozvoj Moravských Kopanic propagující ekologické zemědělství. Ve zpracování ovoce jsou neobvykle vysoké hodnoty sušení, moštování, výroby pálenky a povidel, viz příl. 11 – graf 11.3.

Druhové složení Slavičína je nevyrovnané, úzce zaměřené na pěstování švestek, resp. slivoní, které jsou hojně zastoupeny ve výsadbách všech dotazovaných. Nepoměrně patrný z grafu 11 je způsoben specifičností zdejších velmi těžkých půd, které jiné druhy špatně snášejí. Neobvykle nízké je zastoupení meruněk, třešní, višní a broskvoní, pro něž je zde zároveň příliš chladné podnebí. Naopak relativně hojně jsou zastoupeny hrušně.

Graf 11 Druhová struktura sadů v regionu Slavičínsko podle dotazníkového šetření

Ekologický aspekt

Bylinné patro sadů na Slavičínsku lze obecně považovat za vůbec nejhodnotnější. Charakteristický je vysoký výskyt xerofytů vázaných na zdejší vysychavé, jílovité půdy. Jejich četnost se snižuje pouze v dlouhodobě pustnoucích sadech podléhajících sukcesi, a to zejména v méně exponovaných lokalitách. Takovou vegetaci zachycuje FS Lopeník, viz příl.

23 – tab. 26. Na jihozápadě se ve společenstvech objevují termofyty, v jižních svazích je jejich množství významné. Dokládá to FS Kněždub pořízený při hranici se Strážnickem a Podlužím. V oblasti Vizovické vrchoviny byl pořízen FS Ludkovice reprezentující výrazně exponované sady s bohatým xerofilním podrostem, které jsou pro Slavičínsko typické. Co se týká fauny, vysoká diverzita vegetace je logickým předpokladem také pro vysokou diverzitu živočichů. Bohatá je skladba bezobratlých, web CHKO Bílé Karpaty (2016) uvádí, že zdejší krajina obsahuje 50–60 % druhů známých z území ČR, k čemuž významnou měrou přispívají i sady zvyšující stanovištní pestrost krajiny. Početné jsou i populace obratlovců, např. ještěrky obecné (*Lacerta agilis*) nebo koroptve polní (*Perdix perdix*). Sady mají rovněž významné funkce protierozní, jsou stabilizačním prvkem svahů před sesuvy.

Typickým druhem sadů Slavičína je válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*). Při pravidelném odjímání živin sečí jsou zde nejčastěji vyvinuta společenstva širokolistých suchých trávníků – subkontinentálních (*Cirsio-Brachypodium pinnati*) i subatlantských (*Bromion erecti*). Vlivem modernizace zemědělství se však v posledních letech v mnoha případech mění v méně hodnotné, více či méně ruderalizované, mezofilní ovsíkové louky (*Arrhenatherion*), což dokumentuje i FS Lopeník. Zdejší neobhospodařovaný a méně exponovaný sad hostí relativně chudší společenstvo, v němž je biodiverzita snižována dominantní populací ovsíku vyvýšeného (*Arrhenatherum elatius*). Z příkladu této výše položené lokality je také patrné vytrácení xerofilního charakteru patrné z výskytu druhů jako kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*) či vrbina penízková (*Lysimachia nummularia*). Naopak vysokou xerofilnost vegetace zapříčiněnou značnou exponovaností dokládá výskyt krvavce menšího (*Sanguisorba minor*) či mochny sedmilisté (*Potentilla heptaphylla*). Zaznamenána zde byla také ohrožená růže galská (*Rosa gallica*), viz FS Ludkovice. FS Kněždub pak reprezentuje nejhodnotnější společenstva sadů jihozápadní části regionu. Je zde relativně sušší a teplejší klima, nejvíce jílovité a vysychavé půdy, které téměř výhradně hostí druhově bohaté širokolisté suché trávníky obsahující četné množství xerotermních prvků. Zaznamenán byl např. ohrožený hořec křížatý (*Gentiana cruciata*).

Závěr

Význam extenzivního ovocnářství pro KR je na Slavičínsku vůbec nejvyšší, v tab. 12 ohodnocený na 54. Vyznačuje se nejvyšší historickou autentičností, která má obdoby pouze v regionu Lomnicko. Typický je častý výskyt kop sena evokujících tradičností zdejšího hospodaření. Záhumenice jsou zásadním prvkem jedinečnosti krajiny. Zahrady významně dotvářejí ráz intravilánů. Pastevní sady zdůrazňují jemnou strukturu využití krajiny a její trvalou udržitelnost. Celá krajina působí do značné míry vlivem ovocnářství harmonicky. Vyskytuje se zde však také několik velkovýrobních forem, které v případě Slavičína působí velmi negativně. Panuje zde velmi silná ovocnářská identita vázaná zejména na staré a krajové odrůdy slivoní. Svěbytnost zdejšího ovocnářství a konzervativnost místních je důvod jeho potenciálu i do budoucna. Ekologický význam je rovněž velmi vysoký.

9 DISKUZE

Regionální hledisko vlivu extenzivního ovocnářství na krajinný ráz je nepoznanou oblastí zájmu. V odborné literatuře je krajinářský význam ovocného stromu vždy definován v obecné rovině, nikoli z pohledu geografických souvislostí. Výjimkou jsou ojedinělé studie úzce zaměřené na malé lokality. Ty však nenabízejí prostorové srovnání a tím i definování regionální specifičnosti. Tato specifičnost je přitom měřítkem problematiky. Příkladem je studie Salašové (2000) sledující vývoj polních sadů u Mikulova. V zahraniční, anglicky psané literatuře je situace obdobná. Kusé informace o významu sadů v konkrétní lokalitě podávají pouze jednotlivé regionální studie, např. Kolektiv (2005) a (2011) hodnotící venkovské oblasti Anglie. Ovocné sady jsou v nich vnímány jako více, či méně významný prvek pro jedinečnost místa, avšak není zde definována podstata jejich vlivu na krajinu. Již podrobnější informace o regionálních odlišnostech uvádí Špulerová et al. (2015). Která na území Slovenska typologicky vymezuje „orchard landscape“ – krajiny s ovocnými sady. Zabývá se však spíše jejich udržitelností a stavem, nikoli estetickým aspektem.

Co se týká nově vytvořené metodiky pro účely této práce, viz tab. 12, jak bylo uvedeno v podkap. 7.4, bodové hodnocení ovocnářských složek napříč jednotlivými regiony je spíše orientační přiblížení skutečnosti. Nejvíce problematické se přitom nezdá být mnohdy diskutovaná subjektivita náhledu na krajinářský vliv sadů, nýbrž velká variabilita ovocných výsadeb v rámci jedné složky. Nejvíce rozrůzněný vliv má složka velkoplošné sady. Její formy (sady) v daném regionu mají vůči KR odlišný vliv – pozitivní i negativní. Příkladem je region Slavičinsko, kde jsou takto do jedné kategorie řazeny hodnotné fragmenty starých pastevních sadů a socialistická velkovýroba. V takovém případě byla hodnota odvozena od jejich zastoupení. V případě Slavičinska bylo bodové hodnocení atributu „Dodržení měřítka a vliv na scenerii“ stanoveno jako 2. Reálná situace je však taková, že zde převažují sady, které by byly ohodnoceny bodovou hodnotou 3, které střídá minimální výskyt sadů s hodnotou –1. Obdobně je to v několika dalších regionech, zejména Brněnsko, Hlucko či Kyjovsko. Tab. 12 tak sama osobě podává generalizovanou informaci. Bodové hodnocení je proto nutné propojit s textovou částí v podkap. 8.1-8.11. Z uvedeného vyplývá, že vzhledem k velké rozmanitosti ovocných výsadeb je obtížné vystihnout a shrnout jejich význam na velkém území. Pro jeho důkladnější objasnění je nutné jej studovat v podrobnějším měřítku.

Zajímavým námětem k diskuzi je téma záhumení a obecného uvědomění jejich krajinářské hodnoty. Z výsledků práce patrné, že na jižní Moravě jsou nejvýznamnější složkou extenzivního ovocnářství a jedním z klíčových prvků vizuální atraktivity krajiny, povědomí o jejich hodnotě je přesto mizivé. Nejsou zmiňovány v literatuře zabývající se krajinným rázem, jejich setrvání v krajině není upravováno legislativou, jejich význam je přehlížen i samotnými obyvateli obcí, kolem nichž se nacházejí. Přitom jsou pro typickou, vesnickou rázovitost venkovské krajiny naprosto zásadní. Důvodem nedocení jejich významu je patrně dojem „všednosti“. Nacházejí se totiž při každé vesnici, vlivem čehož

jsou vnímány jako všudypřítomná samozřejmost. Je pochopitelné, že nelze jejich setrvání v krajině vynucovat. Avšak uchování nejhodnotnějších systémů, jako je např. komplex vrchu Žerotín, by pro krajinářský a kulturní význam, mělo být garantováno. Nejprůhodnějším způsobem se přitom jeví být vyhlášení těchto lokalit, v souladu se zákonem č. 114/1992 Sb., jako přírodní park.

Práce se dotýká často diskutované problematiky udržitelnosti zahrádkaření. Jak uvádí Vágner (2004) zahrada je zrcadlo doby, proto se také stále mění. Trendem budoucího vývoje zahrádkaření a samozásobitelství, s nimiž je téma tradiční ovocnářství úzce spjato, se zabývá množství autorů. Jejich názory se ale různí. První skupina sleduje úpadek tradiční formy zahrádkaření zaměřeného na produkci ovoce a zeleniny, např. Štěpánek (2009), nebo Keyzlarová (2012), která srovnává kolonie Brna a Vídně. Podle jejího výzkumu v Rakousku rekreační funkce zcela převažují nad produkčními, autorka se přitom domnívá, že podobný vývoj nastane i na Moravě. Kundera (2014) či Suchá (2015) si zase všimají vzestupu nového ekologického zahrádkaření mladé generace. Z literatury i rozhovorů uskutečněných v rámci této práce je tak patrná polarizace dvou nastávajících trendů. Na jednu stranu se vytrácí vazba na samozásobitelství, na druhou stranu vzniká nová skupina mladých obyvatel, která se staví do opozice proti spotřebitelskému způsobu života. Koncentrují se v okolí měst, mnohdy pěstují staré a krajové odrůdy, o stromy pečují ryze ekologicky. Zatím se však jedná o relativně úzkou skupinu společností. Tento celoevropský fenomén na příkladu Rakouska popisuje např. i Schoenhart et al. (2011).

Co se týká dalšího vývoje extenzivního ovocnářství, na základě výše uvedených studií i výsledků této práce lze předpokládat, že současná podoba a četnost výsadeb je trvale neudržitelná. Ty, které pustnou, z krajiny zmizí úplně. Podle Špulerové et al. (2015) jsou přitom nejvíce ohrožené hodnotné pozůstatky starých rozvolněných sadů. Na Slovensku jich až 70 % podléhá sukcesi. Zahrady intravilánů se budou dále měnit v rekreační, okrasné formy. Záhumenic bude ubývat na úkor nové výstavby.

Výše uvedené dokládají také výsledky dotazníkového šetření, viz příl. 24–27. Výstižný je ukazatel zájmu o ovoce. 90 % respondentů v kategorii 51+ sklízí všechno své ovoce, mladší 35 let sklízí ovoce v 72 % případů. Mladá generace také více využívá zahradu k rekreaci. Jako prostor k rekreaci zahradu/sad vnímá 83 % dotazovaných v kategorii -35, kdežto pouze 52 % v kategorii 51+. U mladé generace rovněž ubývá tradičních postupů zpracování ovoce. Zájem o pěstování ovoce a vazba na samozásobitelství se tedy nepochybně snižuje. Navzdory tomu 74 % respondentů -35 let preferuje tradiční vzhled zahrady, ale v kategorii 51+ je to pouze 66 %. Mladí také více prosazují ekologičtější management. Ve vzorku je tedy patrný vliv mladé vrstvy s vysokým environmentálním povědomím pěstující vlastní „bioovoce“. Co se týká starých a krajových odrůd, jejich vzestup je v začátcích. Dokumentují to nízké počty prodaných výpěstků ovocných školek a diskutabilně vysoké hodnoty jejich výskytu ve výsadbách podle dotazníkového šetření, které tak spíše ukazují na jejich neznalost respondenty. To se potvrdilo také při rozhovorech.

10 ZÁVĚR

Charakter extenzivního ovocnářství je ve studovaném území jižní Moravy velmi proměnlivý. Míra vlivu sadů na vizuální atraktivitu krajinného obrazu a jeho specifickou rázovitost se liší. Nejvýznamnější vliv mají v periferních regionech Slavičinsko a Lomnicko, viz tab. 12. Na vyšší krajinařský význam sadů v periferních podhorských oblastech poukazuje i Špulerová et al. (2015). Hlavním předpokladem jejich vyššího přínosu přitom není celková četnost výsadeb, ale historicky autentický ráz vycházející z konzervativnosti místního obyvatelstva a jedinečnost jejich uspořádání v krajině daná charakterem přírodních podmínek. Významným faktorem je také vizuální dostupnost, resp. dominantnost. Naopak nejméně významné je extenzivní ovocnářství v rovinných oblastech, kde byl vždy vyvíjen vyšší tlak na krajinu za účelem pěstování polních kultur, ale také tam, kde lidé žijí modernějším životem, více oproštěným od samozásobitelství. Velmi negativním procesem zapříčiňujícím snižování četnosti tradičních sadů je suburbanizace, zejména developerská výstavba v okolí Brna. Velmi specifickou, krajinařsky výjimečně hodnotnou, formu pak mají extenzivní sady v lokalitě Moravských Kopanic a ve svazích u Viničných Šumic.

Tab. 12 Kvantitativní charakteristiky ovocnářské struktury regionů

Hodnocený atribut	Kvantifikace atributu v regionech*										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Záhumenice											
Zastoupení a vizuální dominantnost	3x	2x	2x	1x	2x	1x	1x	2x	3x	3x	3x
Četnost ovocných stromů	2	2	1	2	3	2	1	3	2	3	3
Význam pro scenerii krajiny z exteriéru	3	1	2	1	3	1	2	2	3	3	3
Historická autentičnost interiéru	2	1	1	1	3	1	2	2	2	2	3
Přínos záhumenic krajinnému rázu	21	8	8	4	18	4	5	14	21	24	27
Zahrady											
Zastoupení a vizuální dostupnost	1x	2x	2x	2x	3x	3x	1x	2x	1x	1x	2x
Historická autentičnost interiéru	2	1	0	2	3	-1	1	2	1	2	3
Harmonický vztah se zástavbou	1	0	0	3	3	0	2	2	1	2	3
Přínos zahrad pro KR	3	2	0	10	18	-3	3	8	2	4	12
Velkoplošné sady											
Zastoupení a pohledová nápadnost	1x	3x	2x	1x	2x	2x	1x	2x	3x	2x	2x
Dodržení měřítka a vliv na scenerii	-1	2	0	2	3	1	2	2	1	3	2
Vliv interiéru na lidskou psychiku	-1	2	-1	2	3	1	1	2	2	2	3
Přínos velkoplošných sadů pro KR	-2	12	-2	4	12	4	3	8	9	10	10
Chatové a zahradní kolonie											
Zastoupení a pohledová nápadnost	2x	1x	2x	2x	1x	3x	1x	1x	1x	1x	1x
Vizuální konfrontace s okolní krajinou	-1	1	0	0	-1	-1	-1	0	-1	0	-1

Přínos kolonií pro KR	-2	1	0	0	-1	-3	-1	0	-1	0	-1
Obecné charakteristiky											
Zájem o ovocnářství	2	1	1	0	3	0	1	2	3	3	3
Význam ekologický a protierozní	2	2	1	2	3	1	1	2	3	3	3
Součet obecných charakteristik	4	3	2	2	6	1	2	4	6	6	6
Souhrn											
Míra pozitivního přínosu pro krajinný ráz	24	26	8	20	53	3	12	34	37	44	54

*1 Strážnicko a Podluží, 2 Pálava, 3 Pohořelicko, 4 Třebíčsko, 5 Lomnicko, 6 Brněnsko, 7 Haná, 8 Litenčicko, 9 Kyjovsko, 10 Hlucko, 11 Slavičínsko

Ze čtyř studovaných ovocnářských složek uvedených v tab. 12 se, z hlediska vlivu na krajinný ráz, ukázaly být nejvýznamnější komplexy záhumenic. Charakter jejich využití a geografická situovanost v krajině je velmi variabilní. Velká míra těchto odlišností je předpokladem velkého významu ve spoluutváření lokální jedinečnosti celé krajiny. Jejich estetičnost vychází především z barevné a výškové pestrosti, přičemž barevná nápaditost vyniká v členitém reliéfu, naopak výšková pestrost v krajině rovinaté. Jemná struktura políček, sadů, někdy i vinic, vytváří pocit harmonického využití krajiny. Jsou znakem trvalé udržitelnosti. Důležitým faktorem positivity jejich vlivu je historická autentičnost interiéru daná výskytem hospodářských prvků a tradičností managementu v nich.

Zahrady představují méně významnou formu ovocnářství. Jejich přínos pro KR je úměrný historické autentičnosti a vizuální dostupnosti, která se odvíjí od otevřenosti intravilánu. Důležitý je také harmonický soulad stromů se zástavbou. Jejich rázovitost vykazuje menší geografickou pravidelnost. Obecně platí, že krajinářsky nejhodnotnější jsou zahrady v periferních oblastech, kde převažují vysokokmeny ve vizuálním souladu se stodolami, mnohdy ohrazené dřevěným plotem nebo kamennou zídou, jejichž primární funkce je produkce ovoce a zeleniny. Takové zahrady jsou významným prvkem malebnosti a vesnické rázovitosti obcí. Naopak moderní zahrady s množstvím rekreačních prvků stírají identitu a jedinečnost sídel i celé krajiny. Koncentrují se v okolí velkých měst.

Velkoplošné sady nabývají různých podob. Lze je řadit do dvou kategorií. První jsou menší, více rozvolněné sady s nepravidelným sponem a různým stářím stromů, které mohou být i druhově odlišné. Jejich původ je velmi starý, v minulosti sloužily jako pastevní plochy, což může přetrvávat do současnosti. Jsou umístěovány do prudkých svahů, čímž se z nich stává znak trvalé udržitelnosti. Zároveň jsou významným prvkem krajinné paměti. Připodobňují se přírodě blízké parkové krajině, v níž se člověk ze své fylogenetické podstaty cítí velmi dobře. Jsou neoplocené, evokují proto pohostinnost krajiny. Druhou kategorií jsou velkoplošné výsadby socialismu. Jejich přínos se různí podle charakteru okolní krajiny. Místy nerespektují historické souvislosti a přírodní podmínky, narušují měřítko krajiny, stírají lokální ovocnářskou identitu a jedinečnost ovocnářské struktury. Vlivem jejich chátrajícího stavu budí pocit neúcty k ovoci. Jinde mohou být i pozitivní, zpestřovat krajinu, navozovat specifickou rázovitost a ovocnářský genius loci, např. na Pálavě.

Další složkou jsou zahradní a chatové kolonie. Ty se ve vzhledu krajiny projevují spíše negativně. Jsou poměrně uniformním prvkem. Silný antropogenní ráz pravidelné skladby oplocených pozemků s množstvím staveb a rekreačních prvků je umocňován zvýšenou četností nízkokmenů, které ukazují na moderní způsob ovocnářství. Jejich význam pro rázovitost místa je obvykle nízký.

Co se týká sociálního aspektu, práce ukázala, že je velmi významným faktorem vlivu sadů na krajinný ráz. Konzervativnost obyvatel je úzce spjata s mírou historické autentičnosti vzhledu ovocných výsadeb. Z výsledků dotazníkového šetření je patrné, že ve studovaném území přetrvává samozásobitelství a veskrze silný vztah k ovocnářství. Jak je patrné z výzkumu Keyzlarové (2012), autorů Salvati a Sabbi (2011) i dotazníkového šetření této práce, do budoucna však bude extenzivní ovocnářství upadat. Moravané se pravděpodobně budou přibližovat životnímu stylu obyvatelstva zemí západní Evropy více oproštěného od samozásobitelství. V současnosti je tento trend výrazněji zřetelný pouze v okolí největších měst, zejména Brna. Dále viz kap. 9 – Diskuze. Šetření také potvrdilo geografické rozdíly v druhové skladbě výsadeb, které mají zásadní vliv na regionální ovocnářskou identitu jednotlivých regionů. Lokální jedinečnost ovocnářské identity je stírána pouze v okolí Brna.

Ekologický význam sadů je proměnlivý. Převažující část výsadeb hostí méně hodnotná ruderalizovaná společenstva. Nejčastěji jde o společenstva svazu mezofilní ovsíkové louky (*Arrhenatheretum elatioris*). Ve východněji situovaných oblastech se na vysychavých exponovaných stanovištích vyskytuje hodnotnější vegetace. Podrost takových sadů má obvykle charakter subkontinentálních širokolistých trávníků (*Cirsio-Brachypodium pinnati*) s výskytem vzácných termofytů a xerofytů. Ve vyšší polohách severní části studovaného území bylinné patro mnohdy tvoří společenstva svazu podhorské a horské smilkové trávníky (*Violion caninae*). Celkově byl ve 26 pořizovaných FS zaznamenán výskyt čtyř zákonem chráněných druhů rostlin. Průměrný počet druhů ve snímku je 27. Při terénních průzkumech byl pozorován i velký význam pro faunu. Zvuky a pohyb živočichů v nich je stejně jako diverzita podrostu nedílnou součástí rázu sadů. Výsadby mají velmi často také důležité protierozní a retenční funkce.

Z hlediska dalšího výzkumu ovocnářství a jeho vlivu na krajinný ráz se zdá být přínosné sledování záhumenic a pozůstatků starých pastevních sadů. Jejich přínos je nejvyšší, zároveň je však nejvyšší i tempo jejich úbytku.

11 LITERATURA

- BAGAR, M. (2011). Výzva pro ekologické ovocnářství. *Zemědělec*. [online]. 2011/27. Praha: Biocont Laboratory, s.r.o., 2011. 6 s. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://bioinstitut.cz/documents/1106Ekologickeovocnarstvi.pdf>>
- BERANOVÁ, M. (1980). *Zemědělství starých Slovanů*. Praha: Academia, 1980. 395 s.
- BOČEK, S. (2008a). Staré a krajové odrůdy, jejich význam a využití v současnosti. In: BOČEK, S. [ed.]. *Ovocné dřeviny v krajině: pilotní vzdělávací program, Hostětín 2007/8: sborník přednášek a seminárních prací*. 1. vyd. Brno: ZO ČSOP Veronica, 2008. 184 s. ISBN 978-80-904109-2-3
- BOČEK, S. (2008b). Nároky ovocných druhů. In: BOČEK, S. [ed.]. *Ovocné dřeviny v krajině: pilotní vzdělávací program, Hostětín 2007/8: sborník přednášek a seminárních prací*. 1. vyd. Brno: ZO ČSOP Veronica, 2008. 184 s. ISBN 978-80-904109-2-3.
- BOČEK, S. [ed.]. (2014). *Funkční výsadby ovocných dřevin v zemědělské krajině*. [online]. Standard SPPK C02 003:2014. Brno: MENDELU, AOPK ČR, 2014. 54 s. [cit. 27. 10. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://standards.nature.cz/res/archive/201/025647.pdf?scek=1410178243>>
- BRAUN-BLANQUET, J. (1921). *Prinzipien einer Systematik der Pflanzengesellschaften auf floristischer Grundlage*. Jahrb. St. Gallen Naturwiss. Ges., 1921. 351 s.
- BRILLAT-SAVARIN, J. A. (1987). *Fyziológia chuti alebo Úvahy o gastronomickom umení: Dielo teoretické, historické a súčasné, venované parížskym gastronómom*. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1987. 211 s.
- CULEK, M. [ed.]. (1996): *Biogeografické členění České republiky*. Praha: Enigma. 347 s. ISBN 80-85368-80-3.
- DOKOUPIL, L. (2000). *Studium genofondu starých a krajových odrůd jaderovin v oblasti Lomnicka, Tišnovska. Nedvědicka a možnosti jejich využití ve šlechtění*. Disertační práce. Brno: Mendelova univerzita, 2000. 186 s.
- HORÁK, J., HORÁKOVÁ, J. (2010). Fauna bezobratlých v ovocném sadu: příspěvek k poznání biodiverzity a populačních hustot pomocí pasivních kmenových nárazových pastí. *Acta Pruhoniciana*. 2010/2. Průhonice: Česká zemědělská univerzita v Praze.
- CHLUPÁČ, I. (2002). *Geologická minulost České republiky*. Praha: Academia, 2002. 436 s. ISBN 80-2000-91-40.
- JANÁK, J. [ed.]. (1999). *Dějiny Moravy. Vlastivěda moravská, sv. 7*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. 321 s. ISBN 80-85048-89-2.
- KAMENICKÝ, K., KOHOUT, K. (1957). *Atlas tržních odrůd ovoce*. 3. opr. vyd. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1957. 348 s.
- KEYZLAROVÁ, S. (2012). *Zahrádkaření a chataření environmentální, sociální a ekonomické aspekty na příkladu města Brna*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 210 s.
- KOCHTA, L. (2014). *Pohořelice: z paměti a letopisů obce*. Pohořelice: Obec Pohořelice, 2014. 74 s. ISBN 978-80-260-5604-1.
- KOHOUT, K. et al. (1959). *Zakládání a udržování ovocných sadů*. Praha: Československá akademie věd, 1959. 471 s.

- KOLEKTIV. (2015). Rozvoj cukrovarnictví na Hané v 19. století a jeho vliv na krajinný ráz. *Listy cukrovarnické a řepařské*. [online]. 2015/4. Olomouc: Univerzita Palackého. [cit. 9. 10. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.cukr-listy.cz/on_line/2015/PDF/146-149.pdf>
- KOLEKTIV. (2011). *Borough Landscape. Character Area Assessment*. [online]. Tunbridge Wells: Borough Council, 2011. [cit. 2. 1. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.tunbridgewells.gov.uk/__data/assets/pdf_file/0003/24483/PP_BLCAA_2011.pdf>
- KOLEKTIV. (2005). *Landscape Character Assessment of Taunton's Rural-Urban Fringe. Landscape Sensitivity and Capacity Study* [online]. Taunton Deane: Borough Council, 2005. [cit. 19. 12. 2016]. Dostupné z WWW: <<https://www.tauntondeane.gov.uk/irj/go/km/docs/CouncilDocuments/TDBC/Documents/Forward%20Planning/Evidence%20Base/LCA%20of%20Taunton's%20Rural-Urban%20Fringe.pdf>>
- KOZÁK, J. et al. (2009). *Atlas půd České republiky. 2., upr. vyd.* Praha: ČZU Praha, 2009. 224 s. ISBN 978-80-213-2008-6
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ, S. (2009). Osídlování území kolonizací ve 14. století. In: HRNČIAROVÁ, T., MACKOVČIN, P., ZVARA, I. et al. *Atlas krajiny České republiky: Landscape atlas of the Czech Republic*. Praha: MŽP ŽP, 2009. 332 s. ISBN 978-80-85116
- KULOVANÁ, E. (2001). Hospodářský a ekologický význam travních porostů. *Úroda*. [online]. 2001/11. [cit. 1. 5. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://uroda.cz/hospodarsky-a-ekologicky-vyznam-travnich-porostu/>>
- KUNDERA, Z. (2014). *Príměstské zahrádky ve Znojmě*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 97 s.
- LIPSKÝ, Z. (2005). Chápání a hodnocení krajinného rázu v projektu ELCAI. In: BUČEK, A. [ed.]. *Krajinný ráz jeho vnímání a hodnocení v evropském kontextu*. Sborník ekologie krajiny. Brno: 1. Česká společnost pro krajinnou ekologii, regionální organizace CZ-IALE, 2005.
- LIŠKUTÍN, S., KRAUS, V. (2008). *Historie kounického vinohradnictví a vinařství*. Dolní Kounice: Město Dolní Kounice, 2008. ISBN 978-80-254-1857-4
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003). *Krajinný ráz*. 1. vyd. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. 552 s. ISBN 80-863-8627-9
- MAREČEK, J. (2005). *Krajinářská architektura venkovských sídel*. Praha: ČZU, 2005. 404 s. ISBN 80-213-1324-2
- MIJATOVIČ, D. et al. (2013). The role of agricultural biodiversity in strengthening resilience to climate change: towards an analytical framework. *International journal of agricultural sustainability*. Rome: Biovers Int., 2013. vol. 11. 12 s. ISSN 1473-5903
- MORAVEC, J. et al. (1994). *Fytocenologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1994. 403 s. ISBN 802-00-045-72
- MRKVIČKA, J., VESELÁ, M., (2001). *Vliv různých forem hnojení na botanické složení a výnosový potenciál travních porostů*. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 2001. 26 s. ISBN 80-7221-0
- MUNTENAU, C. et al. (2014). Forest and agricultural land change in the Carpathian region- A meta-analysis of long-term patterns and drivers of change. *Land use policy*. University of Wisconsin: Elsevier SCI LTD, 2014. vol. 38. 12 s. ISSN 0264-8377

- NEKUDA, V. [ed.]. (1982). *Uherskohradištsko*. 1. vyd. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1982. 847 s.
- NĚMEC, B. (1955). *Dějiny ovocnictví*. Ovocnická edice, 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1955. 277 s.
- NĚMEČKOVÁ, J. (2008). *Městečko Křižanov a jeho prostor ve 2. polovině 17. a 1. polovině 18. století ve světle rolních knih*. Bakalářská práce. Brno: MU, 2008. 43 s.
- ODSTRČILOVÁ, R. (2008). *Majetková držba ždánických vinohradů ve 2. polovině 16. a 1. polovině 17. století ve světle horenských knih*. Bakalářská práce. Brno: MU, 2008. 50 s.
- PETRÁŇ, J., PETRÁŇOVÁ, L. (2000). *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha: Historica, Set Out, 2000. 216 s. ISBN 80-86277-08-9
- PIRO, Z., WOLFOVÁ, J. [eds.]. (2008). *Zachování biodiverzity karpatských luk: výstup z projektu UNDP-GEF*. Praha: FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, c2008. ISBN 978-80-254-2795-8
- POLLY, E. (1986). *Slavonice a slavonský kraj*. [online]. Soukromě psaná kronika. Neckar: 1986. [cit. 24. 10. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.slavonice-zlabings.eu/documents/338fc2baa9ac0aa4a5107047c74d75c1.pdf>>
- PONTING, O. (1991). *A Green History of the World*. London: Sinclair-Stevenson, 1991. 432 s. ISBN 97-8185-619-08-93
- SALAŠOVÁ, A. (2000). Krajinárské hodnotenie územia a ovocné dreviny. In: ŘEZNÍČEK, V. [ed.]. *Problematika zachování a ochrany starších a krajových odrůd ovocných dřevin*. Sborník prací. Brno: Mendelova univerzita, 2000. ISBN 80-7157-459-7
- SALVATI, L., SABBI, A. (2011). Exploring long-term land cover changes in an urban region of southern Europe. *International journal of sustainable development and world ecology*. Rome: Italian Natl. Council Agr. Res., 2011. vol. 18. 9 s. ISSN 1350-4509
- SCHOENHART et al. (2011). Analysing the maintenance and establishment of orchard meadows at farm and landscape levels applying a spatially explicit integrated modelling approach. *Journal of environmental planning and management*. Vienna: Univ. Nat. Resources, 2011. vol. 54. 33 s. ISSN 0964-068
- SCHUBERT, E. (1900). *Stručné dějiny ovocnictví Moravského*. Brno: Státní nakladatelství, 1900. 89 s.
- SUCHÁ, D. (2015). *Mladí brněnští zahrádkáři*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 80 s.
- SUCHÝ, F. (1931). *Moravské ovoce*. 2. dopl. vyd. Brno: Knihovnička České zemědělské rady, 1931. 444 s.
- SWANWICK, C. (2005) The Assessment of Countryside and Landscape Character in England: An Overview. In: BISHOP, K., PHILLIPS, A. [eds.]. *Countryside Planning. New Approaches to Management and Conservation*. London: Earthscan, 2004. ISBN 1-85383-849-7
- ŠTĚPÁNEK, R. (2009). *Stříbrný smrk versus rané brambory - konec venkovské zahrady?*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 61 s.
- ŠPULEROVÁ et al. (2015). Orchards as traces of traditional agricultural landscape in Slovakia. *Agriculture ecosystems & environment*. Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 2015. vol. 199. 9 s. ISSN 0167-8809

- TETERA, V. (2003). *Záchrana starých a krajových odrůd ovocných dřevin: Metodická příručka pro evidenci a záchranu zanikajících odrůd ovocných dřevin*. Veselí nad Moravou: ČSOP Bílé Karpaty, 2003. 81 s.
- TETERA, V. et al. (2006). *Ovoce Bílých Karpat*. Veselí nad Moravou: ZO ČSOP, 2006. 310 s. ISBN 80-903444-5-3
- VÁGNER, J. (2004). Vznik a vývoj zahrádkových osad na území Česka. In: WAHLA, A. [ed.]. *Geografie a proměny poznání geografické reality*. Sborník příspěvků z Mezinárodní geografické konference. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004. ISBN 80-7042-788-4
- VÁLKA, J., KUBÍČEK, J. [ed.]. (1991). *Dějiny Moravy*. Vlastivěda moravská, sv. 5. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1991. 231 s. ISBN 80-85048-17-5
- VELICH, J. (1996). *Praktické pícninářství*. Praha: Institut výchovy a vzdělávání MZE ČR, 1996. 57 s. ISBN 80-7105-129-2
- VESECKÝ, A. et al. (1958). *Atlas podnebí Československé republiky*. Praha: Ústřední správa geodesie a kartografie, 1958.
- VONDRÁČEK, J., PEKÁRKOVÁ, E. (1997). Krajová odrůda. In: MAREČEK, F. [ed.]. *Zahradnický slovník naučný*. 3. díl CH – M. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 1997. 223 s. ISBN 80-85120-62-3
- VOREL, I., BUKÁČEK, R., MATĚJKA, P., CULEK, M., SKLENIČKA, P. (2004). *Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz*. [online]. Praha: ČVUT, 2004. 22 s. ISBN 80-903206-3-5. [cit. 1. 12. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://web.cvut.cz/fa/u519/KUKR/metodika.htm>>
- VYHLÍDAL, K. (1948). Ovocné dřeviny. *Zahradnické listy ústřední list jednoty zahradníků*. 1. ročník. Praha: Říšský svaz čsl. zahradnictva, 1948. 42 s.

Mapové zdroje:

- ČGS. *Geologická mapa ČR 1:50 000 (zakrytá) a 1:200 000 (odkrytá)*. [online]. Praha: Česká geologická služba, 2014. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <mapy.geology.cz/website/new_tisk/>
- ČGS. *Půdní mapa ČR 1:50 000*. [online]. Praha: Česká geologická služba, 2012. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://mapy.geology.cz/pudy/>>
- ČÚZK. *Katastr nemovitostí: Výměnný formát RUIAN*. [online]. Praha: Český úřad zeměměřičský katastrální, 2016. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://nahliznidokn.cuzk.cz/>>
- ČÚZK. *Ortofotomapa (2009)*. [wms]. Praha: Český úřad zeměměřičský katastrální. 2016. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <http://gcoportal.cuzk.cz/WMS_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx>
- ČÚZK. *Ortofotomapa (50. léta)*. [wms]. Praha: Český úřad zeměměřičský katastrální, 2016. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <http://gcoportal.cuzk.cz/WMS_ARCHIVNI_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx>
- EEA. *Corine Land Cover 2012/12*. [shp]. Copenhagen: European Environment Agency, Copernicus Land Monitoring Services, 2012. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/view>>

QUITT, E. (1971). *Klimatické oblasti Československa*. Studia Geographica 16, GgÚ ČSAV, Brno. 73 s.

OLDMAPS GEOLAB. *I. (Josefské) vojenské mapování (1764-1783)*. [online]. Ústí nad Labem: UJEP, Laboratoř geoinformatiky. MŽP ČR. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <http://oldmaps.geolab.cz/index.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0>

Webové stránky:

ČHMÚ. *Klimatická změna na počátku 21. století a její předpokládaný další vývoj*. Stanovisko ČHMÚ. [online]. Praha: ČHMÚ, 2007. [cit. 10. 11. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.bourky.com/stahnout-soubor/15.pdf>>

CHKO Bílé Karpaty. *Flóra*. [online]. AOPK ČR. [cit. 30. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://bilekarpaty.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/flora/>>

CHKO Pálava. *Charakteristika oblasti*. [online]. AOPK ČR. [cit. 30. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://palava.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/>>

DOMANÍN. *Historie obce*. [online]. [cit. 24. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.domanin.eu/historic-obce/d-1040>>

DRAHANY. *Historie* [online]. [cit. 10. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.drahany.wz.cz/historic.html>>

EAGRI. *Resortní portál MZe*. [online]. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR. [cit. 5. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://cagri.cz/public/web/mze>>

HORNÍ BOJANOVICE. *Památky a zajímavosti*. [online]. [cit. 24. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.hornibojanovice.cz/old-web/5pz/historie/historie.htm>>

HRADČOVICE. *Historie obce*. [online]. [cit. 30. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.hradcovice.cz/historic-obce>>

KOJETÍN. *Historie města Kojetín*. [online]. [cit. 11. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.kojetin.cz/cs/47-historic-mesta-kojetin>>

KORYČANY. *Historie našeho kraje*. [online]. [cit. 18. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.korycany.cz/mesto/historie/>>

KYJOV. *Historie Kyjova*. [online]. [cit. 24. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.mestokyjov.cz/historie-kyjova/d-3020>>

LOMNICE. *Historie městyse*. [online]. [cit. 5. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.lomnice.cz/historie-mestyse/d-36277/p1=316>>

NATURAL ENGLAND. *Landscape character*. [online]. [cit. 10. 10. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.naturalengland.org.uk/ourwork/landscape/englands/character/default.aspx>>

NEDVĚDICE. *Historie Nedvědice*. [online]. [cit. 5. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.nedvedice.cz/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=3>>

PODLUŽÍ. *Průvodce historickými fakty a událostmi: Zemědělství*. [online]. [cit. 14. 8. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.podluzi.cz/podluzi/cat_vicw/96-podluzi/148-pruvodce-historickymy-fakty-a-udalostmi/154-zemedelstvi>

ROŠTÍN. *Historie obce Roštín*. [online]. [cit. 20. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.rostin.cz/kronika-obce/historic.html>>

STARÝ HROZENKOV. *Kronika, historie obce*. [online]. [cit. 29. 11. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.staryhrozenkov.cz/informace-o-obci/kronika-historie-obce/>>
VERONICA. *Jak funguje zdravý sad?* [online]. Hostětín: ZO ČSOP Veronica [cit. 14. 12. 2015]. Dostupné z WWW: <<http://hostetin.veronica.cz/jak-funguje-zdravy-sad>>
ZAHRADA EVROPY. *Pálava*. [online]. Mikulov: Správa CHKO Pálava. [cit. 10. 10. 2016]. Dostupné z WWW: <<http://www.palava-lva.cz/lokalita/10505/cms/16131/>>

Legislativa:

Rada Evropy. *Evropská úmluva o krajině*. Florence: Evropský sněm, 2000.
Vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb.
Zákon č. 114/1192 Sb., o ochraně přírody a krajiny.
Zákon č. 139/2002 Sb., o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech.
Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu.
Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství

Jiné prameny:

Informace zaměstnanců Ovocné školky:
Ökoplant international, spol. s.r.o., Jaroslavice
Zahradnictví Urban, spol. s.r.o., Želešice
Ovocná školka Litenčice, spol. s.r.o., Litenčice
Zemspol, spol. s.r.o., Kyjov
Ovocná školka Radím Pešek, spol. s.r.o., Bojkovice
Arbia, spol. s r.o., Zlín – Malenovice

Adamčík, J. – rodák obce Dešov: osobní sdělení
Kalouda, F. – rodák obce Šaratice: osobní sdělení
Kouřilová, M. – zaměstnankyně MAS Hanácký venkov
Krahula, J. – rodák obce Telnice: osobní sdělení
Mayer, P. – rodák obce Hrušky: osobní sdělení
Provazník, L. – rodák obce Lobodice: osobní sdělení
Řezníček, V. – profesor MENDELU, ovocnář: osobní sdělení.
Šmíd, J. – předseda zahrádkářů obce Zborovice: osobní sdělení
Urban, L. – rodák obce Velké Pavlovice: osobní sdělení
Vacenovská, Z. – rodačka obce Ratíškovice: osobní sdělení

Není-li uvedeno jinak, fotografie jsou pořízeny autorem, včetně příloh.

12 PŘÍLOHY

12.1 Seznam příloh

Příl. 1–11 Fotografie, mapa KN, ortofoto snímky, výsledky dotazníkového šetření

- 1 Strážnicko a Podluží
- 2 Pálava
- 3 Pohořelicko
- 4 Třebíčsko
- 5 Lomnicko
- 6 Brněnsko
- 7 Haná
- 8 Litenčicko
- 9 Kyjovsko
- 10 Hlucko
- 11 Slavičínsko

Příl. 12 Fotografie specifických zón

Příl. 13–23 Fytcenologické snímky

- 13 Strážnicko a Podluží
- 14 Pálava
- 15 Pohořelicko
- 16 Třebíčsko
- 17 Lomnicko
- 18 Brněnsko
- 19 Haná
- 20 Litenčicko
- 21 Kyjovsko
- 22 Hlucko
- 23 Slavičínsko

Příl. 24–27 Souhrnné výsledky dotazníkového šetření

- 24 Souhrnné výsledky dotazníkového šetření
- 25 Souhrnné výsledky dotazníkového šetření v kategorii -35
- 26 Souhrnné výsledky dotazníkového šetření v kategorii 35–51
- 27 Souhrnné výsledky dotazníkového šetření v kategorii 51+

Příl. 28 Vzor dotazníkového šetření

Příloha 1 – Strážnicko a Podluží

Foto 1.1 Historicky autentická zemědělská krajina s drobnou držbou v lokalitě Žerotín

Foto 1.2 Mladé sady a vinohrady jsou svědectvím zájmu o tradiční malovýrobu, Kněždub

Foto 1.3 Tradiční produkční vzhled neoplocených zahrad stále ještě převažuje nad moderním zahradním stylem zaměřeným na rekreaci, Mikulčice

Využití pozemků u obce Moravská Nová Ves

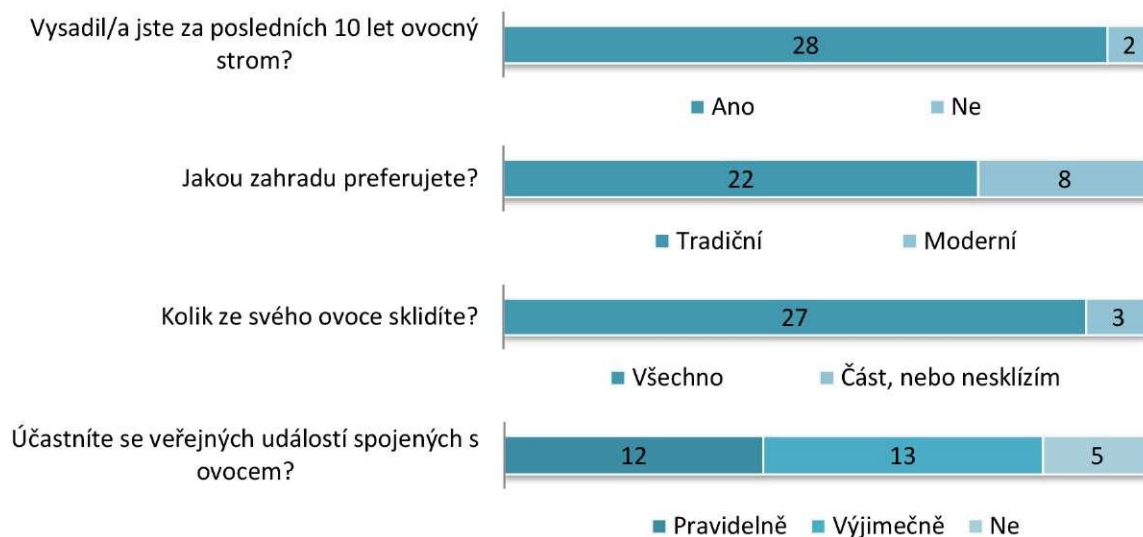

Mapa 1 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Moravská Nová Ves podle KN

Ortofoto 1 Analyzovaná část KÚ Moravská nová ves v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 1.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 1.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 1.3)

Příloha 2 – Pálava

Foto 2.1 Vysokokmenný meruňkový sad u Popic vizuálně vystupující z krajinné matrice vinic a polí

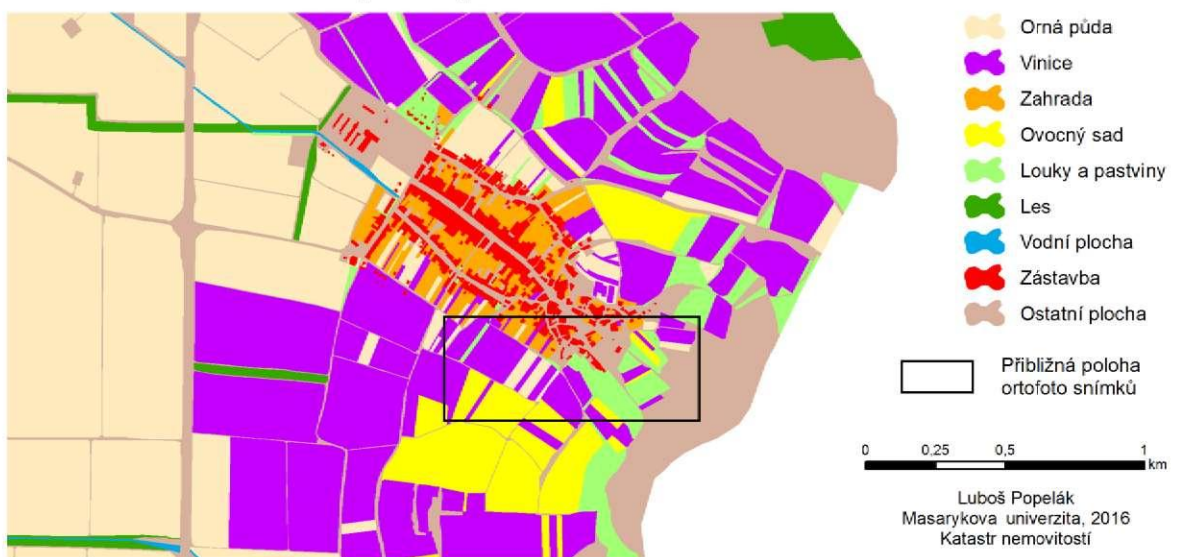
Foto 2.2 Mandloňové sady u Hustopečí zaujímající značnou část krajiny severně od Hustopečí, v pozadí chatová kolonie s produkčním vzhledem interiérů

Foto 2.3 Oplocené zahrady s produkčním vzhledem, zaměřené na malovýrobu vinné révy v mírných jižních svazích na okraji Mikulova

Využití pozemků u obce Perná

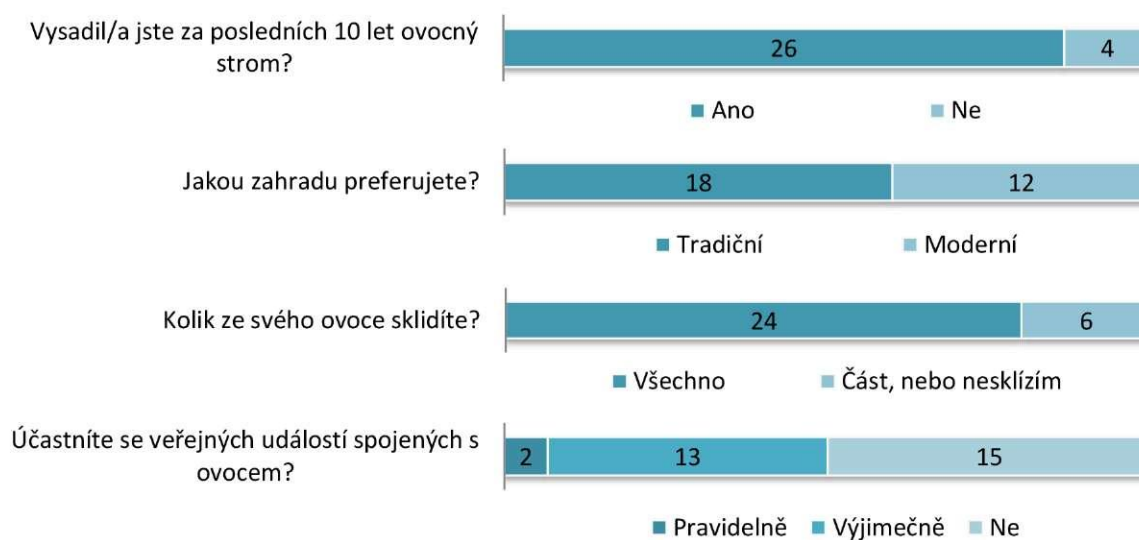

Mapa 2 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Perná podle KN

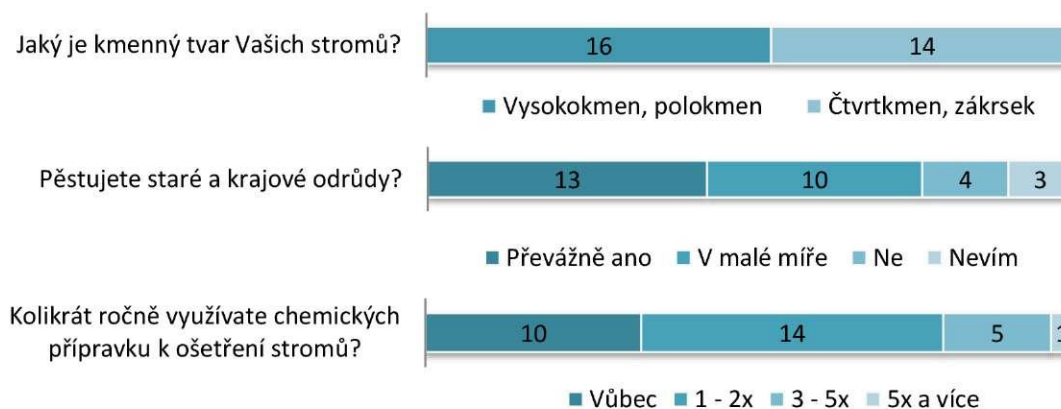

Ortofoto 2 Analyzovaná část KÚ Perná v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 2.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 2.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 2.3)

Příloha 3 – Pohořelicko

Foto 3.1 Zahrady socialistické výstavby na okraji obce Práče

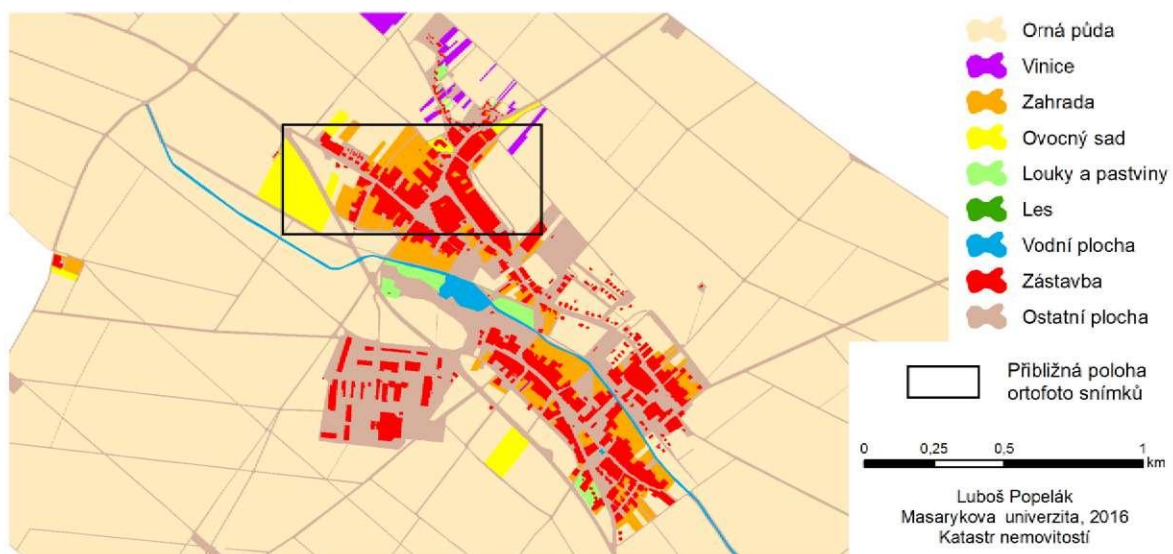

Foto 3.2 Pustnoucí jabloňový sad v oblasti přechodu do regionu Třebíčsko, u obce Žerotice

Foto 3.3 Fragment mizejících záhumenic u Tuřan. Sady v nich podléhá náletu dřevin, v podrostu zarůstají dominantním ruderálním populacím

Využití pozemků u obce Olbramovice

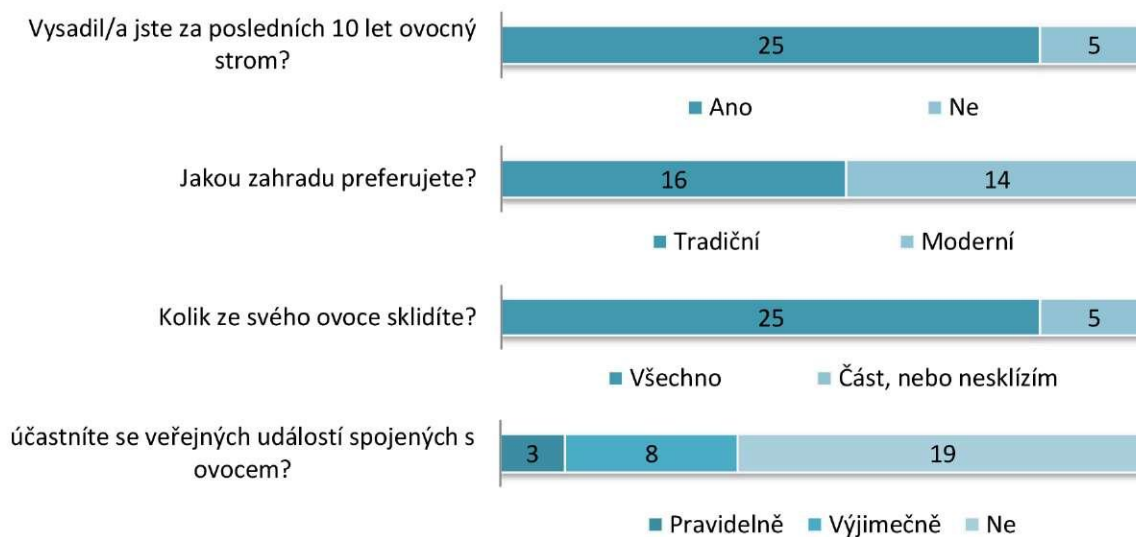

Mapa 3 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Olbramovice podle KN

Ortofoto 3 Analyzovaná část KÚ Olbramovice v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 3.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 3.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 3.3)

Příloha 4 – Třebíčsko

Foto 4.1 Produkční vzhled interiéru zahrady s vysokokmennou výsadbou, Kramolín

Foto 4.2 Výjimečně se vyskytující blok záhumenic s minimem sadů u obce Kostníky

Foto 4.3 V obcích Třebíčska běžný pohled na ovocné stromy u kamenné stodoly, Valeč

Využití pozemků u obce Oponěšice

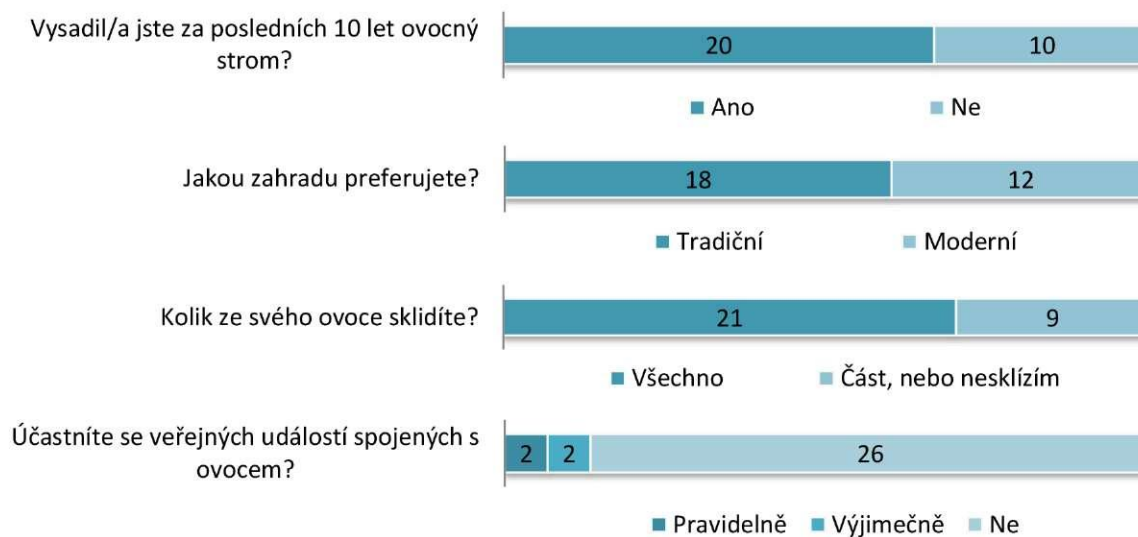

Mapa 4 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Oponěšice podle KN

Ortofoto 4 Analyzovaná část KÚ Oponěšice v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 4.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 4.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 4.3)

Příloha 5 – Lomnicko

Foto 5.1 Historicky autentický interiér záhumenice na okraji obce Sejřek ve vizuální harmonii s kamennou stodolou

Foto 5.2 Třešně a slivoně v četných mezích jsou významným prvkem rázovitosti krajiny

Foto 5.3 Běžný vzhled intravilánu s historicky autentickými dřevěnými ploty a zvýšenou mírou vysokokmenů u většiny domů působící malebným dojmem, Litava

Využití pozemků u obce Sejřek

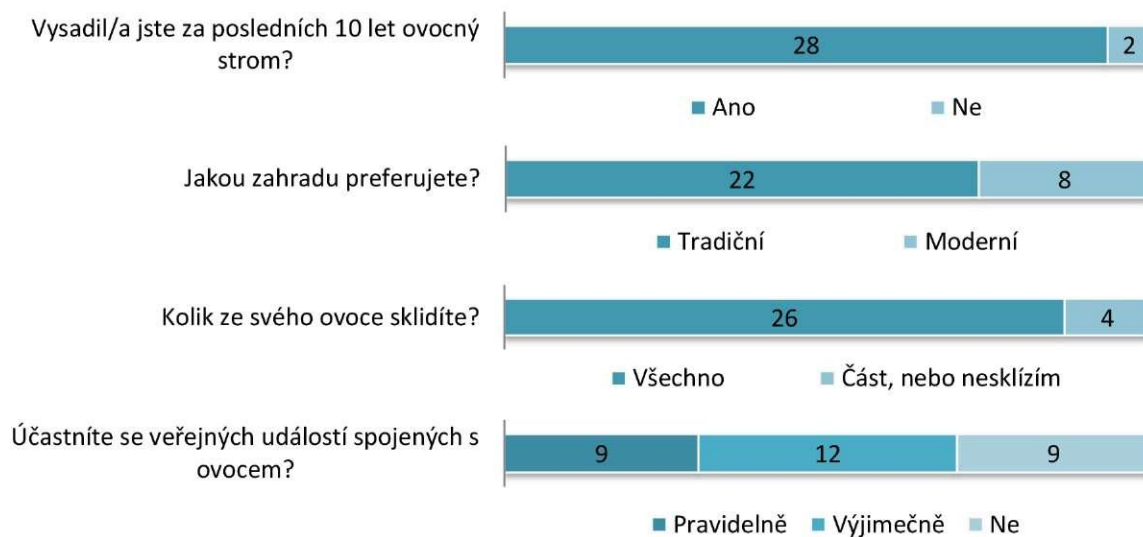

Mapa 5 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Sejřek podle KN

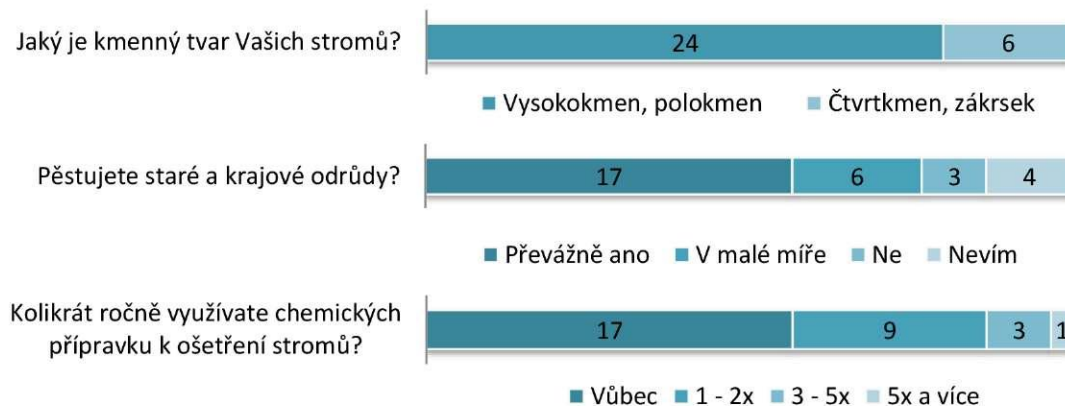

Ortofoto 5 Analyzovaná část KÚ Sejřek v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), podle ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 5.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 5.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 5.3)

Příloha 6 – Brněnsko

Foto 6.1 Interiér starého jabloňového sadu při okraji Chudčic, v pozadí novodobá zástavba

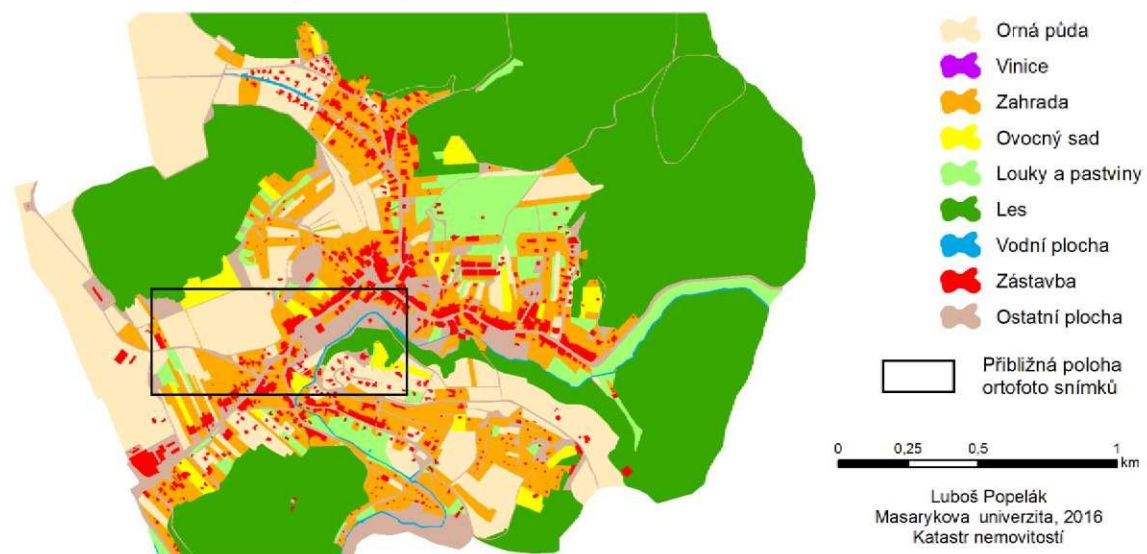

Foto 6.2 Vizuálně dostupné zahrady lesní lánové vsi Lipovec obohacující její rázovitost

Foto 6.3 Větší záhumenice s dominujícími polními kulturami na jihozápadě, Jamolice

Využití pozemků u obce Lelekovice

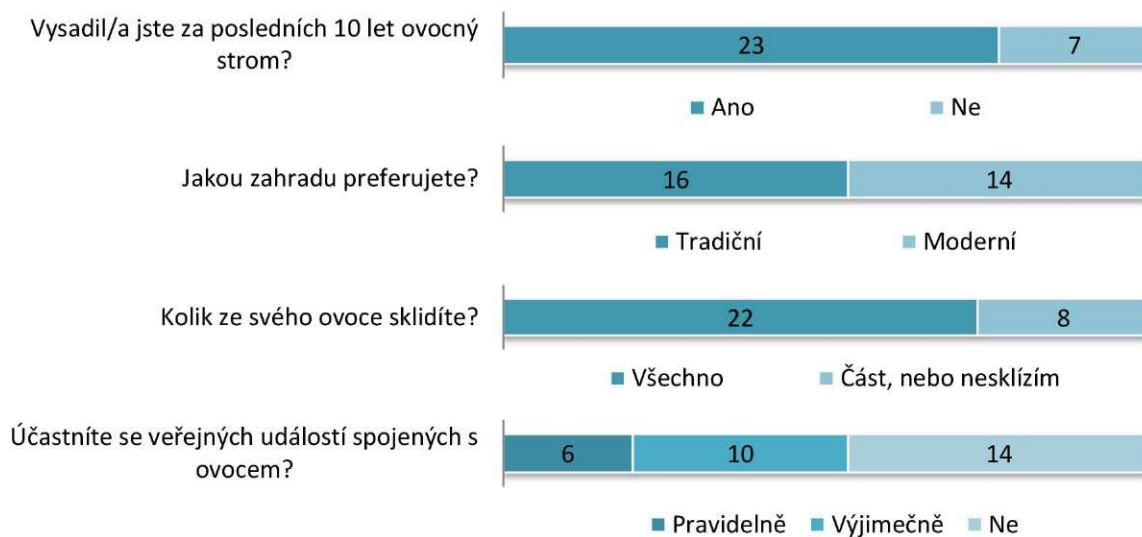

Mapa 6 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Lelekovice podle KN

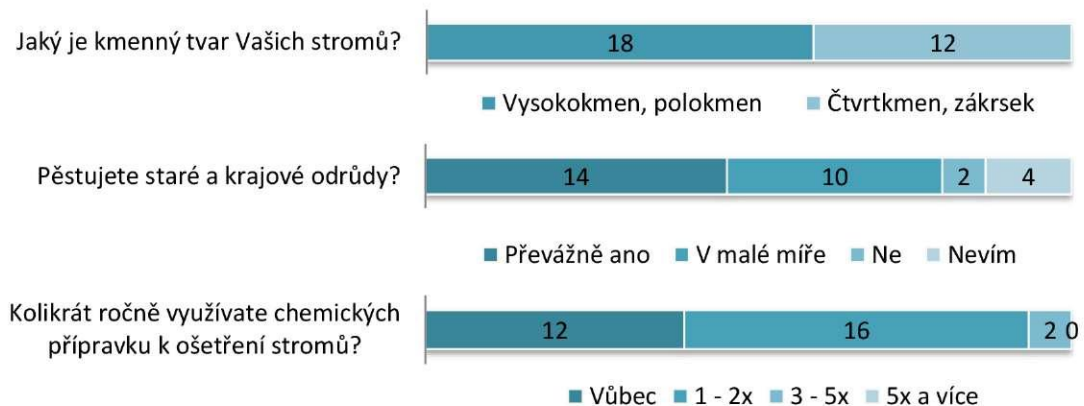

Ortofoto 6 Analyzovaná část KÚ Lelekovice v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 6.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 6.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 6.3)

Příloha 7 – Haná

Foto 7.1 Malý sad za vesnicí Doloplazy jako ojedinelá, neoplocená forma vymykající se záhumenicím

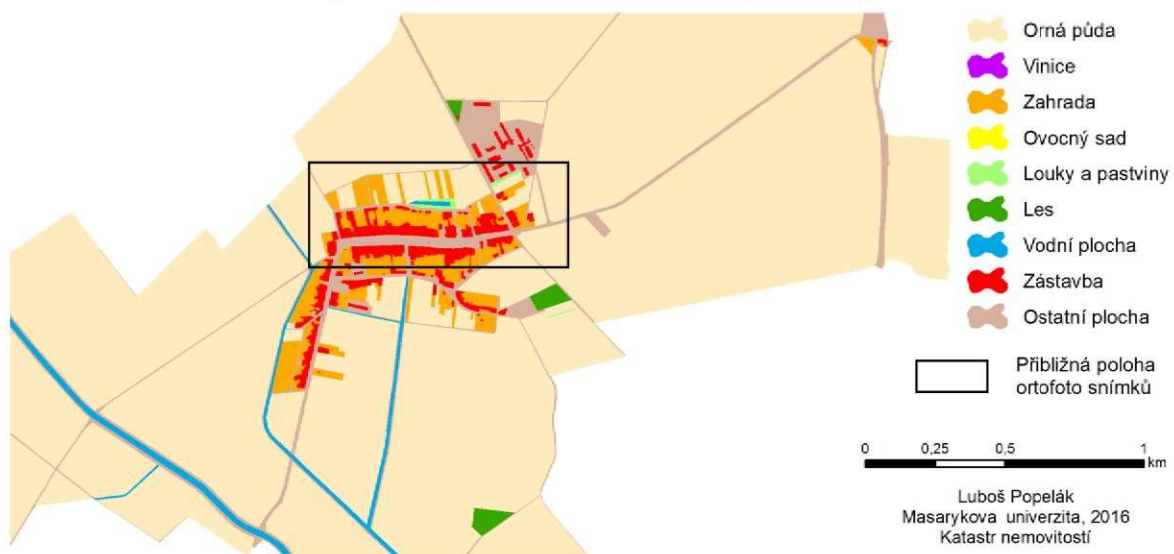

Foto 7.2 Charakter selských zahrad mezi návesním hospodářským stavením a stodolou vyznačující se tradičním, produkčním vzhledem v obci Tučapy u Vyškova

Foto 7.3 Hanácká náves obsahující ovocné stromy před vysokými selskými domy, Pivín

Využití pozemků u obce Oplocany

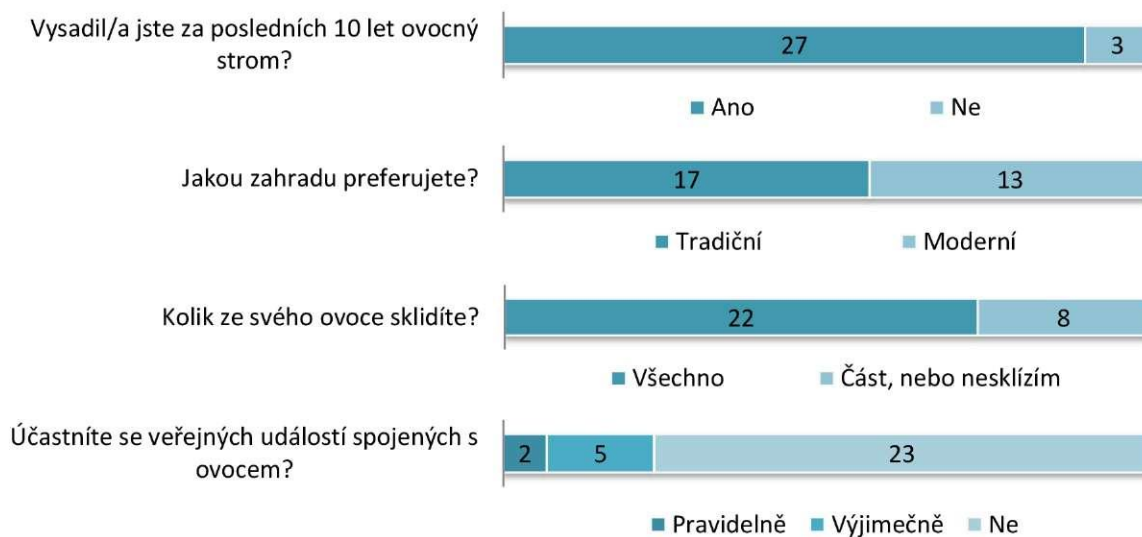
Mapa 7 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Oplocany podle KN

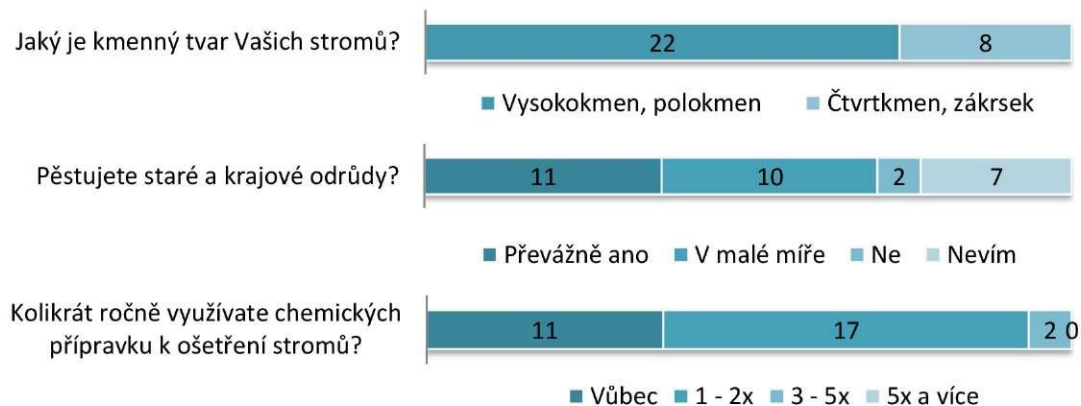
Ortofoto 7 Analyzovaná část KÚ Oplocany v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 7.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 7.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 7.3)

Příloha 8 – Litenčicko

Foto 8.1 Přírodě blízký podrost ovsíkových luk v menším sadu při okraji lesa u Koryčan

Foto 8.2 Produkční charakter velkých selských zahrad – sever a západ regionu, Švábenice

Foto 8.3 Selské sady vytvářející typický ráz vsi, avšak z některých pohledů tvořící bariéru pro zástavbu, Nemochovice

Využití pozemků u obce Nemochovice

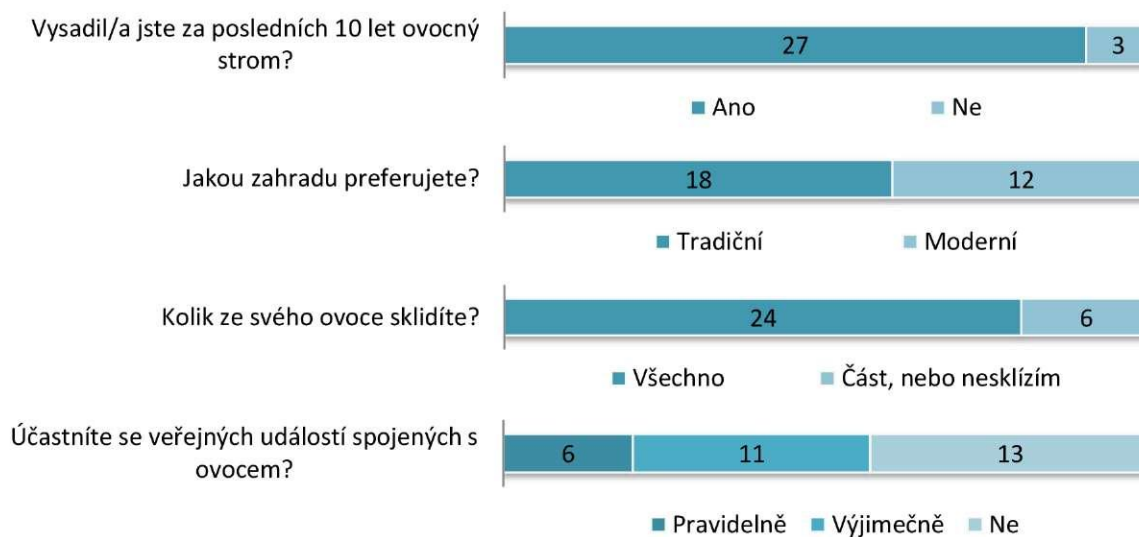

Mapa 8 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Nemochovice podle KN

Ortofoto 8 Analyzovaná část KÚ Nemochovice v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 8.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 8.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 8.3)

Příloha 9 – Kyjovsko

Foto 9.1 Historicky autentická drobná držba se sady ve svazích nad Kobeřicemi u Brna zvyšující atraktivnost zdejšího krajinného obrazu

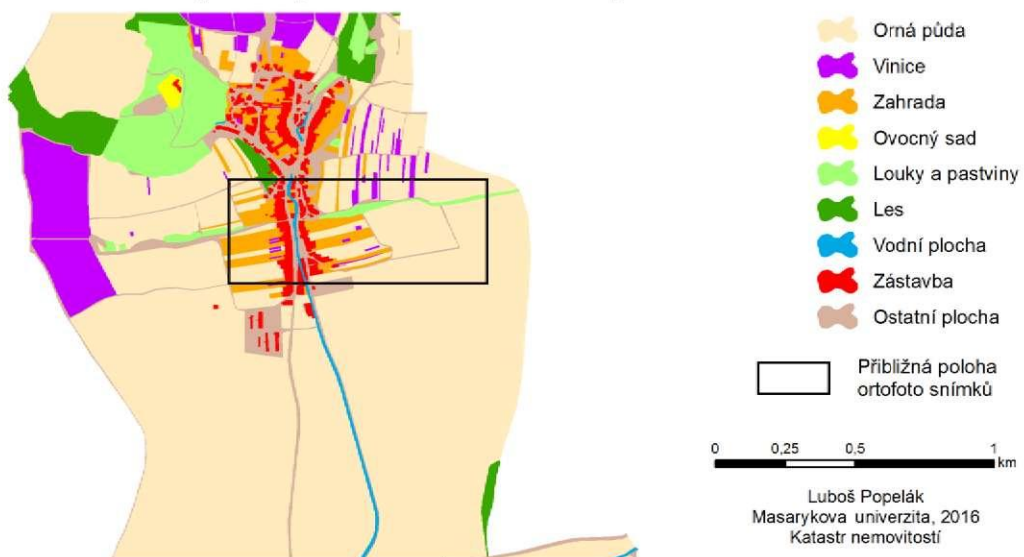

Foto 9.2 Parková krajina Pouzdřanské stepy jako pozůstatek krajinářsky a ekologicky hodnotných pastevních ploch osazených ovocnými stromy

Foto 9.3 Mozaika různorodého využití záhumenic u Svatobořic-Místřína, avšak s vyšším podílem polních kultur typickým pro méně exponované polohy

Využití pozemků u obce Syrovín

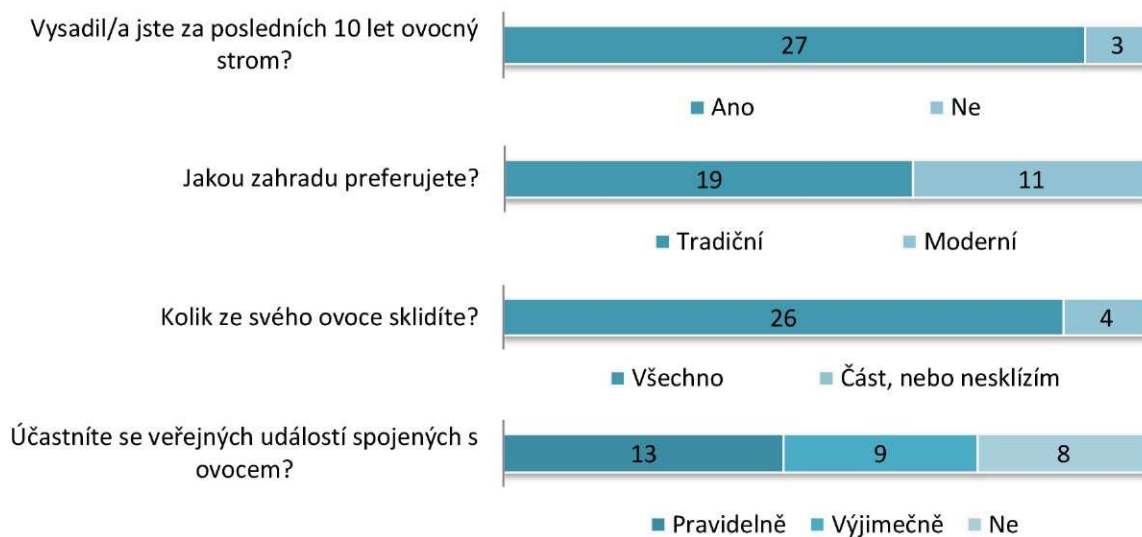

Mapa 9 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Syrovín podle KN

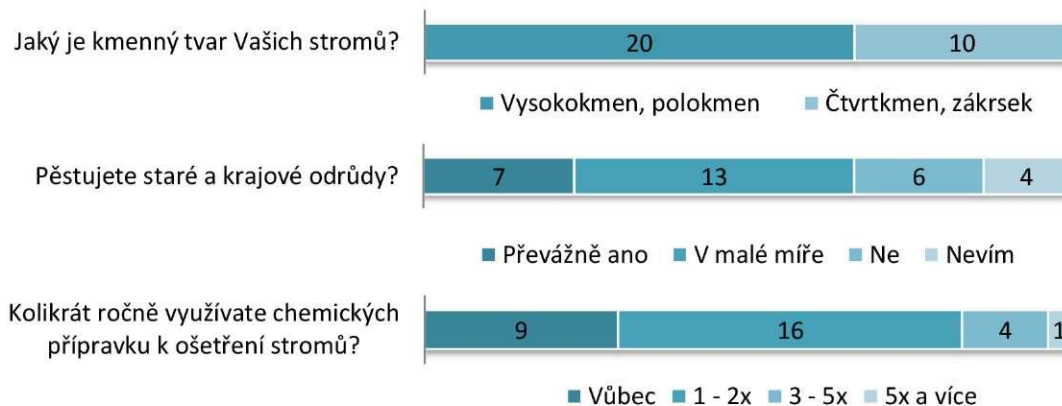

Ortofoto 9 Analyzovaná část KÚ Syrovín v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 9.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 9.3)

Příloha 10 – Fotografie a výsledky dotazníkového šetření: Hlucko

Foto 10.1 Typická scenerie vesnic, v popředí kompaktní výsadba, za níž je kulisa střech s dominantou kostela, Ostrožská Lhota

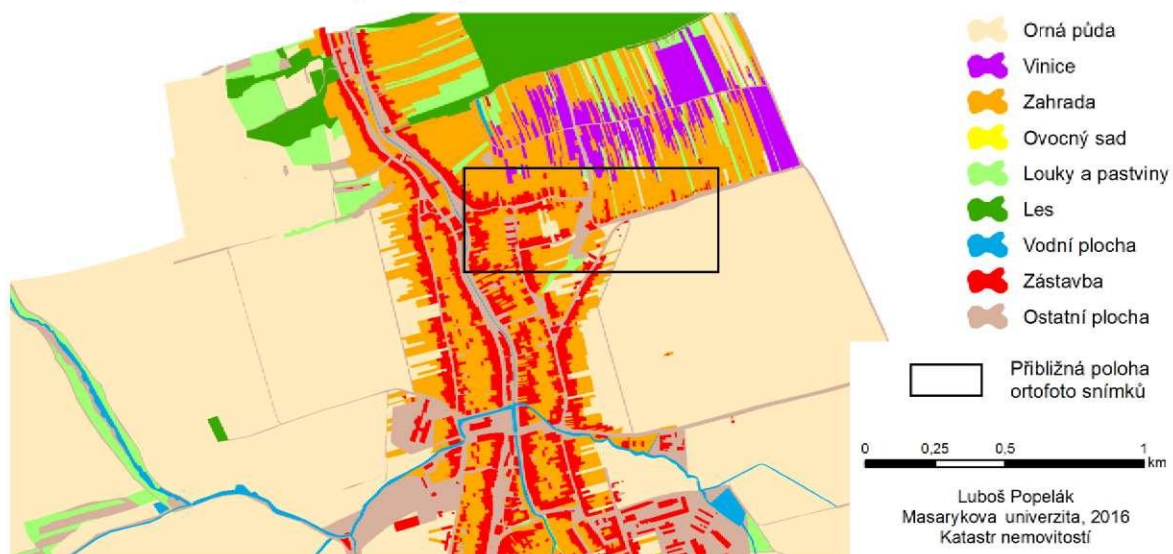
Foto 10.2 Dochovaný pastevní sad Terasy v údolním svahu potoku Holomňa jako významný prvek paměti krajiny s vysokou krajinářskou i ekologickou hodnotou

Foto 10.3 V krajině se vyskytují slivoněmi hustě osazené úvozy, břehy potoků, meze i návsi jako projev maximální snahy využití krajiny k ovocnářství, Vésky

Využití pozemků u obce Vlčnov

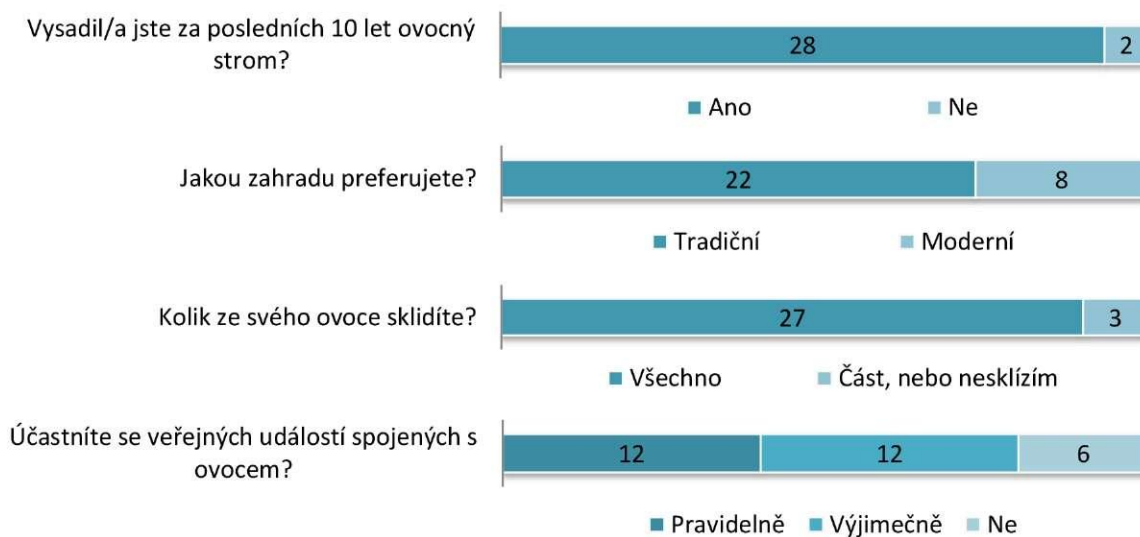

Mapa 10 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Vlčnov podle KN

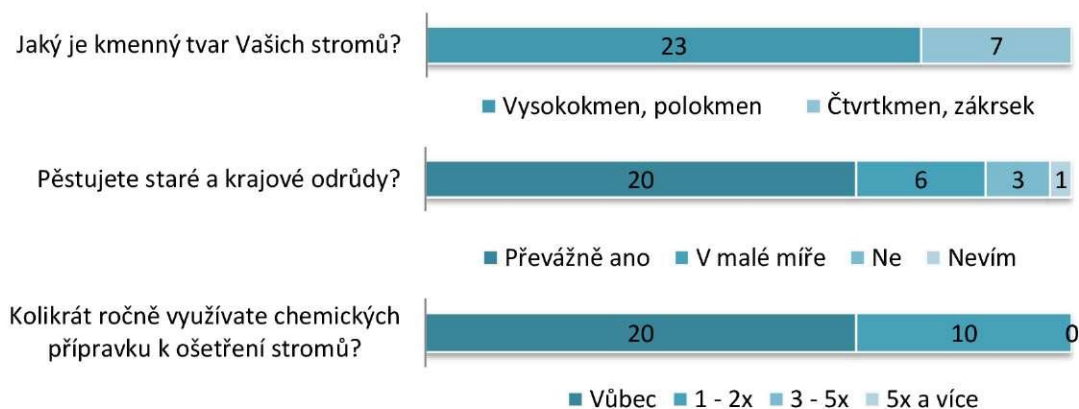

Ortofoto 10 Analyzovaná část KÚ Vlčnov v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 10.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 10.2)

Vnímání výsadeb a zpracování ovoce (Graf 10.3)

Příloha 11 – Slavičínsko

Foto 11.1 Historicky autentický ráz záhumenicových sadů ve svazích při vesnici Krhov

Foto 11.2 Záhumenice s vysokým podílem selských sadů nepravidelně vybíhající do zatravněných strání nad obec, v pozadí NPR Zahrady pod Hájem

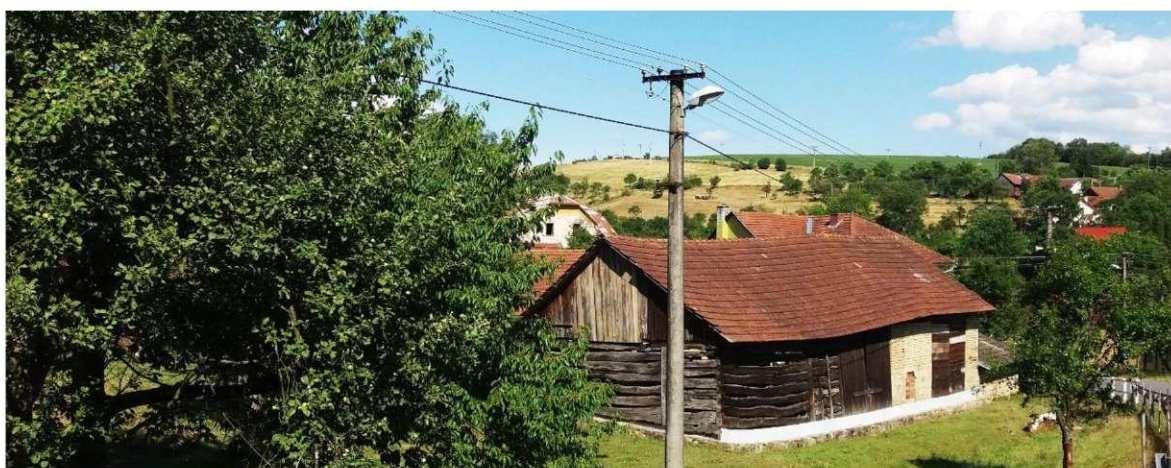

Foto 11.3 Harmonický soulad korun ovocných stromů s dřevěnými stodolami jako znak definující konzervativní ráz zdejších vsí, Ludkovice

Využití pozemků u obce Šanov

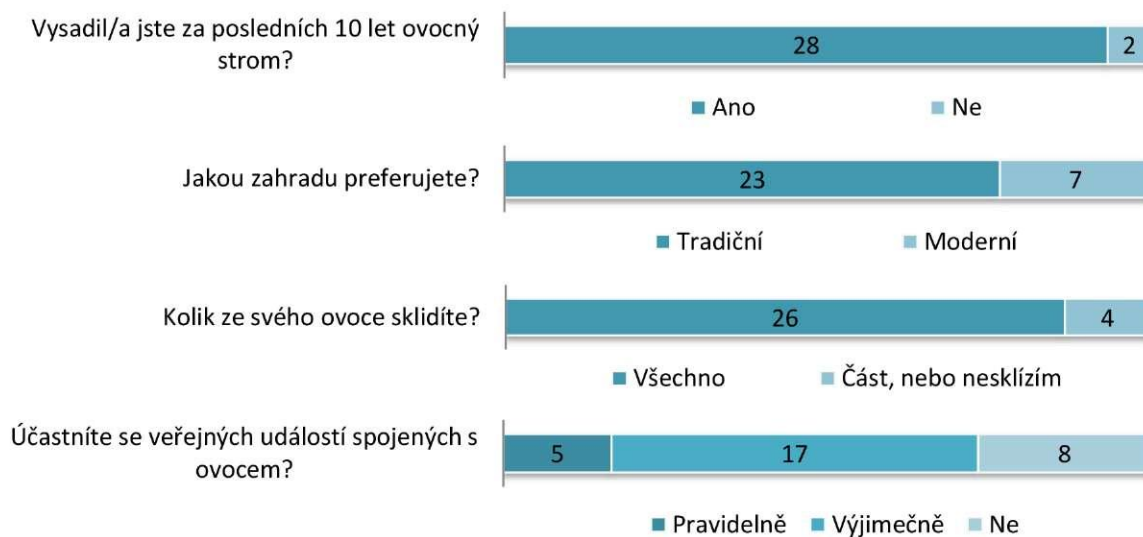

Mapa 11 Využití pozemků ve vybrané části KÚ obce Šanov podle KN

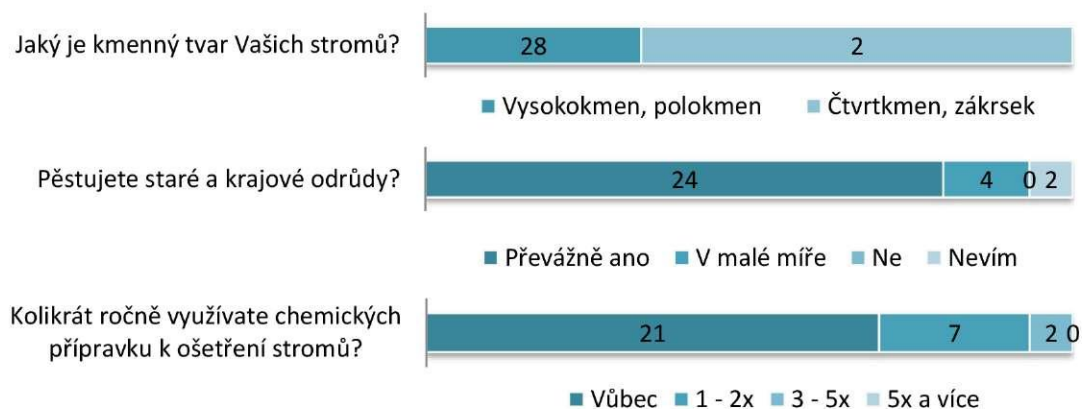

Ortofoto 11 Analyzovaná část KÚ Šanov v současnosti (horní snímek) a v 50. letech (dolní snímek), zdroj ČÚZK

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 11.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 11.2)

Vnímání výsadeb a zpracování ovoce (Graf 11.3)

Příloha 12 – Specifické zóny

Foto 1 Dolnokounická specifická zóna – Krajina socialistických velkoprodukčních forem u Dolních Kounic, v současnosti částečně sloužící jako chatové kolonie

Foto 2 Dolnokounická specifická zóna – Krajinářsky i ekologicky hodnotnější část zóny na Pohorelicku, v záhumenicích Bohutic

Foto 3 Brněnská zóna – Hodnotnější zahrady vilových čtvrtí s vyšší četností ovocných stromů, Černá pole

Foto 4 Brněnská specifická zóna – Vizuálně zanikající zahrady v urbánní krajině Brna – Bohunic, na kopci menší chatová kolonie

Foto 5 Šumická zóna – Výrazně exponované sady jako dominantní prvek KR Viničných Šumic

Foto 6 Šumická zóna – Rozlehlé selské sady lokálně zvyšující četnost ovocných stromů ve východním úbočí Dražanské vrchoviny u obce Vítovice

Foto 7 Chřiby – Až 1 km dlouhé selské sady, s příměsí lesní vegetace, vybíhající do svahů nad obec Jankovice jako předpoklad historické autentičnosti a nezaměnitelnosti krajiny

Foto 8 Chřiby – Švestky v předzahrádkách výrazně dotvářející ráz intravilánu obce Stupava, v pozadí sady, které nebyly vlivem vyšší exponovanosti rozorány v době kolektivizace

Foto 9 Zlínsko – Tradiční pastevní sad s neobvyklou kulisou malé zahradní kolonie a moderní výstavby, v pozadí vystupuje panelový dům města Zlína

Foto 10 Zlínsko – Pohledová konfrontace starých zahrad a stodol na okraji Zlína s pozadím funkcionalistické výstavby, bizarní spojení je umocněno hlukem města

Foto 11 Kopanice – Malé sady s osamocenými domy vytvářející typickou mozaikovitost krajiny, severní část obce Žitková

Foto 12 Kopanice – Rozvolněné a zpravidla neoplocované výsadby při staveních jako zásadní prvek jedinečného, neopakovatelného krajinného rázu, západní část obce Žitková

Příloha 13 – Fytcenologické snímky: Strážnicko a Podluží

Tab. 1 FS Hrušky

FS Hrušky		
Poznámka: Sečený sad obklopený polní matricí		Pokryvnost E1/E0: 80/0 %
Poloha: 48°47'08.1"N 16°57'58.8"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 193 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Lolium perenne</i>		3
<i>Bromus hordeaceus</i>		2a
<i>Elytrigia repens</i>		2a
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>		2b
<i>Bromus japonicus</i>		1
<i>Convolvulus arvensis</i>		1
<i>Conyza canadensis</i>		1
<i>Daucus carota</i>		1
<i>Rubus caesius</i>		1
<i>Stenactis annua</i>		1
<i>Tripleurospermum inodorum</i>		1

Tab. 2 FS Kněždub

FS Kněždub		
Poznámka: Nesečený starý sad u lesa, konkávní svah		Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 48°52'37.1"N 17°24'39.2"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 302 m	Sklon: 10°	Orientace: SZ
<i>Brachypodium pinnatum</i>		4
<i>Salvia verticillata</i>		2a
<i>Medicago falcata</i>		2a
<i>Colymbada scabiosa</i>		2a
<i>Agrimonia eupatoria</i>		2b
<i>Arrhenatherum elatius</i>		1
<i>Poa pratensis</i>		1
<i>Prunus spinosa juv.</i>		1
<i>Agrostis capillaris</i>		1
<i>Pyrethrum corymbosum</i>		1
<i>Salvia pratensis</i>		1
<i>Crepis biennis</i>		1
<i>Betonica officinalis</i>		1
<i>Filipendula vulgaris</i>		1
<i>Lathyrus latifolius</i>		1
<i>Fragaria viridis</i>		1
<i>Primula veris</i>		1
<i>Ajuga genevensis</i>		1
<i>Lysimachia nummularia</i>		1
<i>Elytrigia repens</i>		1
<i>Galium verum</i>		1

<i>Securigera varia</i>	1
<i>Knautia arvensis</i>	1
<i>Inula salicina</i>	+
<i>Rosa canina</i> juv.	+
<i>Allium scoroprasum</i>	+
<i>Swida sanguinea</i> juv.	+
<i>Veronica chamaedrys</i>	+
<i>Aegopodium podagraria</i>	+
<i>Ligustrum vulgare</i> juv.	+
<i>Hypericum perforatum</i>	+
<i>Clematis vitalba</i>	+
<i>Cruciata glabra</i>	+
<i>Galium mollugo</i>	+
<i>Picris hieracioides</i>	+
<i>Achillea millefolium</i>	+
<i>Cirsium arvense</i>	r
<i>Hypericum montanum</i>	r
<i>Gentiana cruciata</i>	r

Příloha 14 – Fytocenologické snímky: Pálava

Tab. 3 FS Hustopeče

FS Hustopeče		
Poznámka: Nesečený velkoplošný sad		Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 48°57'16.5"N 16°44'59.9"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 293 m	Sklon: 5°	Orientace: JZ
<i>Arrhenatherum elatius</i>	4	
<i>Elytrigia repens</i>	2a	
<i>Astragalus cicer</i>	2a	
<i>Galium verum</i>	2a	
<i>Securigera varia</i>	2a	
<i>Picris hieracioides</i>	2b	
<i>Knautia arvensis</i>	1	
<i>Melampyrum arvense</i>	1	
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	1	
<i>Aster amellus</i>	1	
<i>Poa pratensis</i>	1	
<i>Carlina acaulis</i>	1	
<i>Carduus acanthoides</i>	1	
<i>Falcaria vulgaris</i>	1	
<i>Galium mollugo</i>	1	
<i>Cirsium arvense</i>	1	
<i>Ballota nigra</i>	1	
<i>Colymbada scabiosa</i>	1	
<i>Achillea millefolium</i>	+	
<i>Melica transsilvanica</i>	+	
<i>Swida sanguinea</i> juv.	+	
<i>Inula salicina</i>	+	

<i>Artemisia vulgaris</i>	+
<i>Cardaria draba</i>	+
<i>Echium vulgare</i>	r

Tab. 4 FS Horní Věstonice

FS Horní Věstonice	
Poznámka: <i>Sečený sad mezi vinicemi v konvexním svahu</i>	Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 48°52'29.7"N 16°38'07.9"E	Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 247 m Sklon: 10 %	Orientace: SZ
<i>Arrhenatherum elatius</i>	4
<i>Ballota nigra</i>	2a
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	2a
<i>Convolvulus arvensis</i>	2a
<i>Colymbada scabiosa</i>	2a
<i>Lolium perenne</i>	2a
<i>Falcaria vulgaris</i>	2b
<i>Securigera varia</i>	2b
<i>Stenactis annua</i>	1
<i>Vicia angustifolia</i>	1
<i>Reseda lutea</i>	1
<i>Sonchus asper</i>	1
<i>Lathyrus tuberosus</i>	1
<i>Ranunculus polyanthemus</i>	1
<i>Clematis vitalba</i>	+
<i>Setaria viridis</i>	+
<i>Trifolium pratense</i>	+
<i>Hypericum perforatum</i>	+
<i>Carlina vulgaris</i>	+
<i>Campanula rapunculoides</i>	+
<i>Swida sanguinea</i> juv.	+
<i>Euphorbia cyparissias</i>	+
<i>Carduus acanthoides</i>	+
<i>Conyza canadensis</i>	+
<i>Picris hieracioides</i>	+
<i>Viola hirta</i>	+
<i>Silene alba</i>	+
<i>Galium mollugo</i>	r
<i>Salvia verticillata</i>	r
<i>Veronica persica</i>	r

Tab. 5 FS Drnholec

FS Drnholec	
Poznámka: <i>Sečený sad v záhumenicích nivy</i>	Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 48°51'30.0"N 16°28'49.7"E	Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 205 m Sklon: 0°	Orientace: X

<i>Arrhenatherum elatius</i>	3
<i>Trifolium repens</i>	2a
<i>Dactylis glomerata</i>	2a
<i>Festuca arundinacea</i>	2a
<i>Trifolium pratense</i>	2b
<i>Poa pratensis</i>	2b
<i>Lolium perenne</i>	2b
<i>Geranium pusillum</i>	1
<i>Convolvulus arvensis</i>	1
<i>Achillea millefolium</i>	1
<i>Plantago lanceolata</i>	1
<i>Bromus sterilis</i>	1
<i>Medicago sativa</i>	1
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>	1
<i>Trisetum flavescens</i>	1
<i>Silene alba</i>	+
<i>Euphorbia esula</i>	r
<i>Conyza canadensis</i>	r
<i>Erodium cicutarium</i>	r

Příloha 15 – Fytocenologické snímky: Pohorelicko

Tab. 6 FS Lechovice

FS Lechovice		
Poznámka: Nově založený sečený sad v záhumenicích		Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 48°52'08.7"N 16°13'18.3"E		Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 201 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>		3
<i>Achillea millefolium</i>		2a
<i>Galium mollugo</i>		2a
<i>Convolvulus arvensis</i>		2a
<i>Poa pratensis</i>		2a
<i>Dactylis glomerata</i>		2a
<i>Lolium perenne</i>		2a
<i>Festuca arundinacea</i>		2b
<i>Plantago lanceolata</i>		1
<i>Glechoma hederacea</i>		1
<i>Ballota nigra</i>		1
<i>Conyza canadensis</i>		1
<i>Bromus hordeaceus</i>		1
<i>Carduus acanthoides</i>		1
<i>Falcaria vulgaris</i>		1
<i>Daucus carota</i>		1
<i>Papaver rhoeas</i>		+
<i>Geranium pusillum</i>		+
<i>Polygonum aviculare</i>		+
<i>Chenopodium album agg.</i>		r

Plantago major

r

Tab. 7 FS Miroslavské Knínice

FS Miroslavské Knínice		
Poznámka: <i>Sečený sad obklopený polní matricí</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/1 %
Poloha: 48°58'26.5"N 16°19'22.2"E		Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 302 m	Sklon: 3°	Orientace: JV
<i>Lolium perenne</i>		3
<i>Bromus hordeaceus</i>		2a
<i>Achillea millefolium</i>		2a
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>		2a
<i>Stenactis annua</i>		2a
<i>Convolvulus arvensis</i>		1
<i>Tragopogon dubius</i>		1
<i>Sonchus asper</i>		1
<i>Consolida regalis</i>		1
<i>Geranium pusillum</i>		1
<i>Coryza canadensis</i>		1
<i>Plantago major</i>		1
<i>Trifolium repens</i>		1
<i>Calamagrostis epigejos</i>		1
<i>Rosa canina</i> juv.		+
<i>Cerastium holosteoides</i>		+
<i>Medicago lupulina</i>		+

Tab. 8 FS Pohořelice

FS Pohořelice		
Poznámka: <i>Nesečený sad v nivě</i>		Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 48°58'58.5"N 16°32'11.4"E		Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 190 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>		4
<i>Dactylis glomerata</i>		2a
<i>Elytrigia repens</i>		2b
<i>Geranium pratense</i>		2b
<i>Convolvulus arvensis</i>		1
<i>Jacea pratensis</i>		1
<i>Galium mollugo</i>		1
<i>Festuca arundinacea</i>		1
<i>Knautia arvensis</i>		1
<i>Pastinaca sativa</i>		1
<i>Anthriscus sylvestris</i>		1
<i>Securigera varia</i>		1
<i>Stellaria graminea</i>		1
<i>Vicia sepium</i>		1
<i>Heracleum sphondylium</i>		1

<i>Silene alba</i>	+
<i>Bromus sterilis</i>	+
<i>Prunus sp.juv.</i>	+
<i>Festuca rubra agg.</i>	+
<i>Achillea millefolium</i>	+
<i>Equisetum arvense</i>	+
<i>Cirsium arvense</i>	+
<i>Viola odorata</i>	r
<i>Prunus sp.juv.</i>	r

Příloha 16 – Fytocenologické snímky: Vysočina

Tab. 9 FS Hartvíkovice

FS Hartvíkovice	
Poznámka: <i>Malý sad v louce obklopené polní matricí</i>	Pokryvnost E1/E0: 95/5 %
Poloha: 49°10'29.1"N 16°04'52.9"E	Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 438 m Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>	3
<i>Dactylis glomerata</i>	2a
<i>Geranium pratense</i>	2a
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>	2a
<i>Glechoma hederacea</i>	2a
<i>Veronica chamaedrys</i>	2b
<i>Lolium perenne</i>	2b
<i>Glechoma hederacea</i>	2b
<i>Lamium album</i>	1
<i>Trisetum flavescens</i>	1
<i>Lamium album</i>	1
<i>Rumex crispus</i>	1
<i>Ranunculus acris</i>	1
<i>Galium aparine</i>	1
<i>Ranunculus auricomus agg.</i>	1
<i>Plantago lanceolata</i>	1
<i>Bromus hordeaceus</i>	1
<i>Bellis perennis</i>	1
<i>Ballota nigra</i>	1
<i>Geum urbanum</i>	1
<i>Trifolium repens</i>	+
<i>Prunus sp.juv.</i>	+
<i>Geranium pusillum</i>	+

Tab. 10 FS Vranov nad Dyjí

FS Vranov nad Dyjí	
Poznámka: <i>Nesečený sad v louce u lesa, konkávní tvar</i>	Pokryvnost E1/E0: 98/1 %
Poloha: 48°54'14.2"N 15°48'53.6"E	Datum: 4. 7. 2016

Nadmořská výška: 379 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>		3
<i>Galium verum</i>		2a
<i>Astragalus glycyphyllos</i>		2a
<i>Poa pratensis</i>		2a
<i>Dactylis glomerata</i>		2a
<i>Securigera varia</i>		2b
<i>Calamagrostis epigejos</i>		1
<i>Stellaria graminea</i>		1
<i>Hypericum perforatum</i>		1
<i>Pastinaca sativa</i>		1
<i>Silene alba</i>		1
<i>Fragaria viridis</i>		1
<i>Achillea millefolium</i>		1
<i>Knautia arvensis</i>		1
<i>Agrimonia eupatoria</i>		1
<i>Origanum vulgare</i>		1
<i>Eryngium campestre</i>		1
<i>Lotus corniculatus</i>		1
<i>Thymus pulegioides</i>		1
<i>Agrostis capillaris</i>		1
<i>Potentilla argentea</i>		1
<i>Trifolium arvense</i>		+
<i>Verbascum chaixii subsp. austriacum</i>		+
<i>Prunus spinosa</i> juv.		+
<i>Echium vulgare</i>		r

Tab. 11 FS Vlčkov

FS Vlčkov		
Poznámka: Malý sad v louce, konkávní tvar		Pokryvnost E1/E0: 80/1 %
Poloha: 49°19'20.6"N 16°11'46.4"E		Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 512 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Agrostis capillaris</i>		3
<i>Dianthus deltoides</i>		2a
<i>Plantago lanceolata</i>		2a
<i>Achillea millefolium</i>		2b
<i>Potentilla argentea</i>		2b
<i>Prunella vulgaris</i>		2b
<i>Festuca rubra</i> agg.		2b
<i>Anthoxanthum odoratum</i>		2b
<i>Pimpinella saxifraga</i>		1
<i>Poa pratensis</i>		1
<i>Campanula rotundifolia</i> agg.		1
<i>Cerastium holosteoides</i>		1
<i>Knautia arvensis</i>		1
<i>Galium verum</i>		1
<i>Hypochaeris radicata</i>		1

<i>Tragopogon dubius</i>	1
<i>Lotus corniculatus</i>	1
<i>Trifolium campestre</i>	1
<i>Trifolium repens</i>	1
<i>Prunus spinosa</i> juv.	+
<i>Taraxacum</i> Sect. <i>Ruderalia</i>	+
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	+
<i>Arrhenatherum elatius</i>	+
<i>Festuca ovina</i>	r
<i>Tripleurospermum inodorum</i>	r
<i>Dactylis glomerata</i>	r

Příloha 17 – Fytocenologické snímky: Lomnicko

Tab. 12 FS Lomnice

FS Lomnice		
Poznámka: <i>Zarůstající sad v konkávním svahu</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/40 %
Poloha: 49°24'00.5"N 16°24'44.1"E		Datum: 4. 7. 2016
Nadmořská výška: 395 m	Sklon: 10°	Orientace: Z
<i>Agrostis capillaris</i>	5	
<i>Cynosurus cristatus</i>	1	
<i>Carex pallescens</i>	1	
<i>Lotus corniculatus</i>	1	
<i>Ranunculus acris</i>	1	
<i>Veronica chamaedrys</i>	1	
<i>Galium mollugo</i>	1	
<i>Glechoma hederacea</i>	1	
<i>Ranunculus acris</i>	1	
<i>Viola canina</i>	1	
<i>Holcus mollis</i>	+	
<i>Hypericum perforatum</i>	+	
<i>Hieracium sabaudum</i>	+	
<i>Agrimonia eupatoria</i>	+	
<i>Plantago lanceolata</i>	+	
<i>Acer campestre</i> juv.	+	
<i>Prunus spinosa</i> juv.	+	
<i>Vicia hirsuta</i>	+	
<i>Veronica officinalis</i>	+	
<i>Leontodon hispidus</i>	+	
<i>Prunella vulgaris</i>	+	
<i>Trisetum flavescens</i>	+	
<i>Galium verum</i>	+	
<i>Campanula rotundifolia</i> agg.	r	
<i>Trifolium repens</i>	r	
<i>Crepis biennis</i>	r	

Příloha 18 – Fytocenologické snímky: Brněnsko

Tab. 13 FS Olešná

FS Olešná		
Poznámka: Sečený sad v mírném konvexním svahu		Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 49°20'31.2"N 16°38'08.8"E		Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 415 m	Sklon: 5°	Orientace: JV
<i>Arrhenatherum elatius</i>		3
<i>Anthriscus sylvestris</i>		2a
<i>Leontodon hispidus</i>		2a
<i>Dactylis glomerata</i>		2a
<i>Poa pratensis</i>		2a
<i>Ranunculus acris</i>		2b
<i>Crepis biennis</i>		2b
<i>Lolium perenne</i>		2b
<i>Chaerophyllum aromaticum</i>		1
<i>Fragaria viridis</i>		1
<i>Campanula rapunculoides</i>		1
<i>Trifolium repens</i>		1
<i>Glechoma hederacea</i>		1
<i>Plantago lanceolata</i>		1
<i>Lysimachia nummularia</i>		1
<i>Galium aparine</i>		1
<i>Achillea millefolium</i>		1
<i>Convolvulus arvensis</i>		1
<i>Lotus corniculatus</i>		1
<i>Chaerophyllum aromaticum</i>		1
<i>Alchemilla sp.</i>		+
<i>Plantago major</i>		+
<i>Pimpinella saxifraga</i>		+
<i>Prunella vulgaris</i>		+
<i>Heracleum sphondylium</i>		+

Tab. 14 FS Viničné Šumice

FS Viničné Šumice		
Poznámka: Starý sečený sad v konkávním svahu		Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 49°13'07.3"N 16°50'17.4"E		Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 340 m	Sklon: 15°	Orientace: JV
<i>Arrhenatherum elatius</i>		4
<i>Agrimonia eupatoria</i>		2a
<i>Potentilla reptans</i>		2a
<i>Colymbada scabiosa</i>		1
<i>Plantago media</i>		1
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>		1
<i>Achillea millefolium</i>		1

<i>Bromus hordeaceus</i>	1
<i>Viola hirta</i>	1
<i>Cichorium intybus</i>	1
<i>Picris hieracioides</i>	1
<i>Euphorbia esula</i>	1
<i>Pimpinella saxifraga</i>	1
<i>Clinopodium vulgare</i>	1
<i>Vicia angustifolia</i>	1
<i>Ranunculus polyanthemos</i>	1
<i>Prunella vulgaris</i>	1
<i>Ononis spinosa</i>	1
<i>Daucus carota</i>	1
<i>Elytrigia repens</i>	1
<i>Lathyrus tuberosus</i>	1
<i>Plantago lanceolata</i>	1
<i>Bromus sterilis</i>	+
<i>Ajuga genevensis</i>	+
<i>Swida sanguinea</i> juv.	+
<i>Campanula rapunculoides</i>	+
<i>Geum urbanum</i>	+
<i>Melilotus officinalis</i>	+
<i>Lotus corniculatus</i>	+
<i>Lolium perenne</i>	+
<i>Tragopogon orientalis</i>	r

Tab. 15 FS Dolní Kounice

FS Dolní Kounice		
Poznámka: <i>Starý sečený sad v konkávním svahu</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/1 %
Poloha: 49°03'57.2"N 16°27'39.8"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 245 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>	4	
<i>Fragaria viridis</i>	2a	
<i>Elytrigia repens</i>	2b	
<i>Securigera varia</i>	2b	
<i>Stenactis annua</i>	1	
<i>Achillea millefolium</i>	1	
<i>Poa pratensis</i>	1	
<i>Falcaria vulgaris</i>	1	
<i>Galium verum</i>	1	
<i>Calamagrostis epigejos</i>	1	
<i>Cirsium arvense</i>	1	
<i>Pastinaca sativa</i>	1	
<i>Eryngium campestre</i>	1	
<i>Convolvulus arvensis</i>	1	
<i>Daucus carota</i>	1	
<i>Festuca rupicola</i>	1	
<i>Odontites serotinus</i>	+	
<i>Melica transsilvanica</i>	+	

<i>Medicago lupulina</i>	+
<i>Crepis foetida</i> subsp. <i>rhoeadifolia</i>	+
<i>Plantago lanceolata</i>	+
<i>Vicia hirsuta</i>	r
<i>Rosa canina</i> juv.	r
<i>Inula conyzae</i>	r
<i>Erigeron acris</i>	r
<i>Artemisia vulgaris</i>	r
<i>Medicago sativa</i>	+
<i>Lotus corniculatus</i>	+
<i>Cardaria draba</i>	+
<i>Carduus acanthoides</i>	+

Příloha 19 – Fytocenologické snímky: Haná

Tab. 16 FS Postoupky

FS Postoupky	
Poznámka: <i>Sad s hlubokou, živnou půdou v nivě řeky</i>	Pokryvnost E1/E0: 98/1 %
Poloha: 49°19'00.9"N 17°22'21.8"E	Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 195 m Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>	4
<i>Geranium pratense</i>	2a
<i>Crepis biennis</i>	2b
<i>Galium mollugo</i>	2b
<i>Convolvulus arvensis</i>	1
<i>Heracleum sphondylium</i>	1
<i>Cirsium arvense</i>	1
<i>Geum urbanum</i>	1
<i>Glechoma hederacea</i>	1
<i>Aegopodium podagraria</i>	1
<i>Lysimachia nummularia</i>	1
<i>Ranunculus acris</i>	1
<i>Taraxacum</i> Sect. <i>Ruderalia</i>	1
<i>Urtica dioica</i>	1
<i>Festuca arundinacea</i>	1
<i>Poa pratensis</i>	1
<i>Tragopogon orientalis</i>	+
<i>Veronica chamaedrys</i>	+
<i>Potentilla reptans</i>	+
<i>Ajuga reptans</i>	+
<i>Stellaria media</i>	+
<i>Juglans regia</i> juv.	+
<i>Ranunculus auricomus</i> agg.	r
<i>Prunus spinosa</i> juv.	r

Tab. 17 FS Němčice nad Hanou

FS Němčice nad Hanou	
Poznámka: <i>Nesečený sad v konkávním svahu</i>	Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 49°20'39.1"N 17°11'17.4"E	Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 225 m Sklon: 10°	Orientace: J
<i>Bromus erectus</i>	3
<i>Arrhenatherum elatius</i>	2a
<i>Plantago media</i>	2a
<i>Securigera varia</i>	2b
<i>Brachypodium pinnatum</i>	2b
<i>Dactylis glomerata</i>	1
<i>Lotus corniculatus</i>	1
<i>Poa pratensis</i>	1
<i>Knautia arvensis</i>	1
<i>Festuca rupicola</i>	1
<i>Achillea millefolium</i>	1
<i>Galium mollugo</i>	1
<i>Viola hirta</i>	1
<i>Silene vulgaris</i>	1
<i>Cirsium vulgare</i>	1
<i>Carlina acaulis</i>	1
<i>Inula britannica</i>	1
<i>Rosa canina</i> juv.	+
<i>Crataegus monogyna</i> juv.	+
<i>Lathyrus tuberosus</i>	+
<i>Silene vulgaris</i>	+
<i>Calamagrostis epigejos</i>	+
<i>Cirsium arvense</i>	+
<i>Asperula cynanchica</i>	+
<i>Prunus</i> sp.juv.	+
<i>Daucus carota</i>	+
<i>Taraxacum</i> Sect. <i>Ruderalia</i>	+
<i>Cichorium intybus</i>	+
<i>Crepis biennis</i>	r
<i>Ranunculus acris</i>	r
<i>Prunella vulgaris</i>	r
<i>Euphorbia esula</i>	r

Příloha 20 – Fytcenologické snímky: Litenčicko

Tab. 18 FS Malínky

FS Malínky	
Poznámka: <i>Záhumenicový sad, nízká kompaktnost výsadby</i>	Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 49°09'27.4"N 17°09'42.5"E	Datum: 5. 7. 2016

Nadmořská výška: 277 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>		5
<i>Crepis biennis</i>		2a
<i>Stenactis annua</i>		1
<i>Pastinaca sativa</i>		1
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>		1
<i>Glechoma hederacea</i>		1
<i>Convolvulus arvensis</i>		+
<i>Cirsium arvense</i>		+
<i>Artemisia vulgaris</i>		+
<i>Geum urbanum</i>		+
<i>Achillea millefolium</i>		+
<i>Vicia angustifolia</i>		+
<i>Lolium perenne</i>		+
<i>Medicago lupulina</i>		+
<i>Potentilla anserina</i>		+
<i>Daucus carota</i>		r
<i>Geranium pusillum</i>		r
<i>Cichorium intybus</i>		r

Tab. 19 FS Hoštice

FS Hoštice		
Poznámka: <i>Zarůstající sad na okraji lesa</i>		Pokryvnost E1/E0: 95/10 %
Poloha: 49°12'43.5"N 17°13'33.2"E		Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 356 m	Sklon: 10°	Orientace: V
<i>Arrhenatherum elatius</i>		3
<i>Poa pratensis</i>		2a
<i>Galium mollugo</i>		2a
<i>Agrimonia eupatoria</i>		2a
<i>Fragaria moschata</i>		2b
<i>Prunella vulgaris</i>		1
<i>Valeriana officinalis</i>		1
<i>Daucus carota</i>		1
<i>Fragaria viridis</i>		1
<i>Anthoxanthum odoratum</i>		1
<i>Calamagrostis epigejos</i>		1
<i>Pastinaca sativa</i>		1
<i>Leucanthemum vulgare agg.</i>		1
<i>Equisetum arvense</i>		+
<i>Prunus sp.juv.</i>		+
<i>Cirsium vulgare</i>		+
<i>Trifolium campestre</i>		+
<i>Trifolium repens</i>		+
<i>Vicia angustifolia</i>		+
<i>Rosa canina juv.</i>		r
<i>Medicago lupulina</i>		r
<i>Vicia cracca</i>		r

Aegopodium podagraria

r

Příloha 21 – Fytocenologické snímky: Kyjovsko

Tab. 20 FS Nenkovice

FS Nenkovice		
Poznámka: <i>Konvexní svah nesečeného sadu</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 49°00'22.6"N 17°00'43.3"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 245 m	Sklon: 25°	Orientace: J
<i>Brachypodium pinnatum</i>		3
<i>Securigera varia</i>		2a
<i>Arrhenatherum elatius</i>		2a
<i>Astragalus glycyphyllos</i>		2a
<i>Clinopodium vulgare</i>		2a
<i>Aster amellus</i>		2b
<i>Festuca rupicola</i>		2b
<i>Bupleurum falcatum</i>		1
<i>Stenactis annua</i>		1
<i>Hypericum perforatum</i>		1
<i>Silene alba</i>		1
<i>Melica ciliata</i>		1
<i>Scabiosa ochroleuca</i>		1
<i>Prunus sp.juv.</i>		1
<i>Calamagrostis epigejos</i>		1
<i>Medicago falcata</i>		1
<i>Euphorbia cyparissias</i>		1
<i>Colymbada scabiosa</i>		1
<i>Knautia arvensis</i>		1
<i>Ligustrum vulgare juv.</i>		+
<i>Brachypodium sylvaticum</i>		+
<i>Melilotus officinalis</i>		+
<i>Daucus carota</i>		+
<i>Juglans regia juv.</i>		+
<i>Rosa canina juv.</i>		r
<i>Swida sanguinea juv.</i>		r
<i>Medicago lupulina</i>		r

Tab. 21 FS Židlochovice

FS Židlochovice		
Poznámka: <i>sečený sad v mírném konkávním svahu</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 49°01'57.2"N 16°37'49.6"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 290 m	Sklon: 5°	Orientace: Z
<i>Arrhenatherum elatius</i>		4
<i>Colymbada scabiosa</i>		2a

<i>Picris hieracioides</i>	2a
<i>Dactylis glomerata</i>	1
<i>Cirsium vulgare</i>	1
<i>Libanotis pyrenaica</i>	1
<i>Tragopogon orientalis</i>	1
<i>Falcaria vulgaris</i>	1
<i>Convolvulus arvensis</i>	1
<i>Daucus carota</i>	1
<i>Clinopodium vulgare</i>	1
<i>Knautia arvensis</i>	1
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	1
<i>Fragaria viridis</i>	1
<i>Poa pratensis</i>	1
<i>Galium mollugo</i>	1
<i>Ranunculus polyanthemos</i>	1
<i>Brachypodium pinnatum</i>	1
<i>Allium sp.</i>	+
<i>Swida sanguinea juv.</i>	+
<i>Ulmus minor juv.</i>	+
<i>Achillea millefolium</i>	+
<i>Vicia hirsuta</i>	+
<i>Bupleurum falcatum</i>	+
<i>Viola hirta</i>	r
<i>Lathyrus tuberosus</i>	r

Tab. 22 FS Žeravice

FS Žeravice	
Poznámka: <i>intenzivněji využívaný sad</i>	Pokryvnost E1/E0: 85/5 %
Poloha: 49°01'03.3"N 17°14'16.4"E	Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 295 m Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>	3
<i>Lolium perenne</i>	2a
<i>Plantago lanceolata</i>	2a
<i>Stenactis annua</i>	2a
<i>Festuca arundinacea</i>	2a
<i>Festuca rubra agg.</i>	2a
<i>Crepis biennis</i>	2b
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>	2b
<i>Convolvulus arvensis</i>	2b
<i>Prunella vulgaris</i>	1
<i>Vicia angustifolia</i>	1
<i>Trifolium campestre</i>	1
<i>Trifolium repens</i>	1
<i>Phleum pratense</i>	1
<i>Picris hieracioides</i>	1
<i>Daucus carota</i>	1
<i>Achillea millefolium</i>	1
<i>Plantago major</i>	1

<i>Geranium columbinum</i>	1
<i>Bromus hordeaceus</i>	1
<i>Cichorium intybus</i>	1
<i>Geum urbanum</i>	+
<i>Avenula pubescens</i>	+
<i>Pastinaca sativa</i>	+
<i>Vicia hirsuta</i>	+
<i>Calamagrostis epigejos</i>	+
<i>Glechoma hederacea</i>	+
<i>Veronica chamaedrys</i>	+
<i>Artemisia vulgaris</i>	+
<i>Bellis perennis</i>	r
<i>Tragopogon orientalis</i>	r
<i>Myosotis arvensis</i>	r
<i>Malus sp. juv.</i>	r

Příloha 22 – Fytocenologické snímky: Hlucko

Tab. 23 FS Slavkov

FS Slavkov		
Poznámka: <i>Extenzivní záhumencový sad</i>		Pokryvnost E1/E0: 90/5 %
Poloha: 48°57'02.0"N 17°36'26.2"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 307 m	Sklon: 5°	Orientace: SV
<i>Arrhenatherum elatius</i>	3	
<i>Poa pratensis</i>	2a	
<i>Crepis biennis</i>	2a	
<i>Salvia pratensis</i>	2a	
<i>Galium mollugo</i>	2a	
<i>Leontodon hispidus</i>	2b	
<i>Festuca rupicola</i>	2b	
<i>Fragaria viridis</i>	2b	
<i>Agrimonia eupatoria</i>	2b	
<i>Securigera varia</i>	2b	
<i>Dactylis glomerata</i>	1	
<i>Plantago media</i>	1	
<i>Pastinaca sativa</i>	1	
<i>Trisetum flavescens</i>	1	
<i>Trifolium campestre</i>	1	
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>	1	
<i>Trifolium pratense</i>	1	
<i>Ranunculus acris</i>	1	
<i>Picris hieracioides</i>	1	
<i>Lotus corniculatus</i>	1	
<i>Vicia cracca</i>	1	
<i>Prunella vulgaris</i>	1	
<i>Euphorbia esula</i>	1	
<i>Pimpinella saxifraga</i>	1	

<i>Lathyrus pratensis</i>	1
<i>Plantago lanceolata</i>	1
<i>Convolvulus arvensis</i>	1
<i>Achillea millefolium</i>	1
<i>Lathyrus tuberosus</i>	1
<i>Onobrychis vicifolia</i>	1
<i>Bromus erectus</i>	1
<i>Silene vulgaris</i>	+
<i>Medicago lupulina</i>	+
<i>Campanula rapunculoides</i>	+
<i>Juglans regia</i> juv.	r
<i>Prunus spinosa</i> juv.	r
<i>Daucus carota</i>	r
<i>Trifolium medium</i>	r
<i>Euphorbia cyparissias</i>	r
<i>Viola hirta</i>	r
<i>Hypericum perforatum</i>	r

Tab. 24 FS Kněžpole

FS Kněžpole		
Poznámka: pravidelně sečený sad v nivě		Pokryvnost E1/E0: 95/1 %
Poloha: 49°05'59.0"N 17°30'15.9"E		Datum: 5. 7. 2016
Nadmořská výška: 200 m	Sklon: 0°	Orientace: X
<i>Arrhenatherum elatius</i>	4	
<i>Lolium perenne</i>	2a	
<i>Taraxacum</i> Sect. <i>Ruderalia</i>	2b	
<i>Galium mollugo</i>	2b	
<i>Plantago lanceolata</i>	2b	
<i>Crepis biennis</i>	2b	
<i>Poa pratensis</i>	2b	
<i>Leontodon hispidus</i>	2b	
<i>Trifolium repens</i>	1	
<i>Bellis perennis</i>	1	
<i>Prunella vulgaris</i>	1	
<i>Glechoma hederacea</i>	1	
<i>Stenactis annua</i>	1	
<i>Leucanthemum vulgare</i> agg.	1	
<i>Ajuga reptans</i>	1	
<i>Geranium pratense</i>	1	
<i>Trifolium pratense</i>	1	
<i>Aegopodium podagraria</i>	1	
<i>Dactylis glomerata</i>	1	
<i>Hypochaeris radicata</i>	+	
<i>Cerastium holosteoides</i>	+	
<i>Potentilla reptans</i>	+	
<i>Stellaria media</i>	+	
<i>Cirsium arvense</i>	+	

Příloha 23 – Fytocenologické snímky: Slavičínsko

Tab. 25 FS Ludkovice

FS Ludkovice		
Poznámka: Nesečený sad v konkávním svahu		Pokryvnost E1/E0: 95/10 %
Poloha: 49°07'01.8"N 17°43'49.9"E		Datum: 1. 7. 2016
Nadmořská výška: 275 m	Sklon: 30°	Orientace: J
<i>Betonica officinalis</i>		2a
<i>Fragaria viridis</i>		2a
<i>Medicago falcata</i>		2a
<i>Galium verum</i>		2a
<i>Brachypodium pinnatum</i>		2a
<i>Arrhenatherum elatius</i>		2b
<i>Securigera varia</i>		2b
<i>Festuca rupicola</i>		2b
<i>Knautia arvensis</i>		1
<i>Potentilla reptans</i>		1
<i>Inula britannica</i>		1
<i>Convolvulus arvensis</i>		1
<i>Pimpinella saxifraga</i>		1
<i>Sanguisorba minor</i>		1
<i>Vicia angustifolia</i>		1
<i>Poa pratensis</i>		1
<i>Astragalus glycyphyllos</i>		1
<i>Agrimonia eupatoria</i>		1
<i>Prunella laciniata</i>		1
<i>Thymus pulegioides</i>		1
<i>Plantago media</i>		1
<i>Lotus corniculatus</i>		+
<i>Geranium columbinum</i>		+
<i>Dactylis glomerata</i>		+
<i>Plantago lanceolata</i>		+
<i>Galium mollugo</i>		+
<i>Crepis biennis</i>		+
<i>Myosotis arvensis</i>		+
<i>Dianthus armeria</i>		+
<i>Achillea millefolium</i>		+
<i>Pilosella officinarum</i>		r
<i>Leopoldia comosa</i>		r
<i>Potentilla heptaphylla</i>		r
<i>Ligustrum vulgare</i> juv.		r
<i>Rosa gallica</i>		r
<i>Sedum sexangulare</i>		r

Tab. 26 FS Lopeník

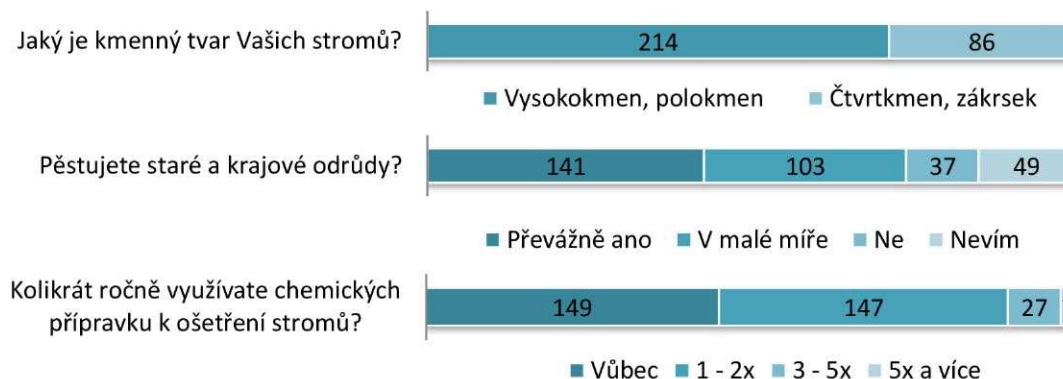
FS Lopeník		
Poznámka: Nesečený sad uprostřed pole		Pokryvnost E1/E0: 100/5 %
Poloha: 48°56'45.5"N 17°45'49.5"E		Datum: 3. 7. 2016
Nadmořská výška: 522 m	Sklon: 5°	Orientace: V
<i>Arrhenatherum elatius</i>		3
<i>Anthriscus sylvestris</i>		2a
<i>Dactylis glomerata</i>		2a
<i>Poa pratensis</i>		2a
<i>Lysimachia nummularia</i>		2a
<i>Crepis biennis</i>		2b
<i>Alopecurus pratensis</i>		1
<i>Urtica dioica</i>		1
<i>Symphytum officinalis</i>		1
<i>Agrostis capillaris</i>		1
<i>Glechoma hederacea</i>		1
<i>Taraxacum Sect. Ruderalia</i>		1
<i>Acetosa pratensis</i>		1
<i>Veronica chamaedrys</i>		1
<i>Vicia sepium</i>		1
<i>Geum urbanum</i>		1
<i>Galium aparine</i>		1
<i>Festuca pratensis</i>		1
<i>Ranunculus repens</i>		1
<i>Heracleum sphondylium</i>		1
<i>Hypericum maculatum</i>		1
<i>Vicia cracca</i>		1
<i>Galium mollugo</i>		1
<i>Stellaria graminea</i>		1
<i>Prunus spinosa</i> juv.		+
<i>Stachys arvensis</i>		+
<i>Angelica sylvestris</i>		+
<i>Convolvulus arvensis</i>		+
<i>Achillea millefolium</i>		+
<i>Alchemilla</i> sp.		r
<i>Lathyrus pratensis</i>		r

Příloha 24 – Souhrnné vyhodnocení dotazníkového šetření

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 12.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 12.2)

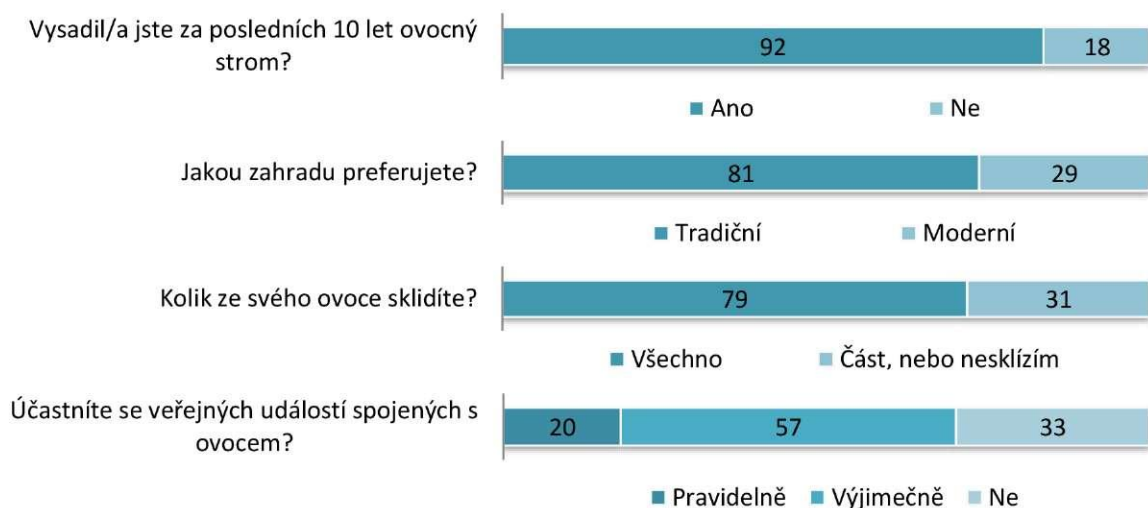

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 12.3)

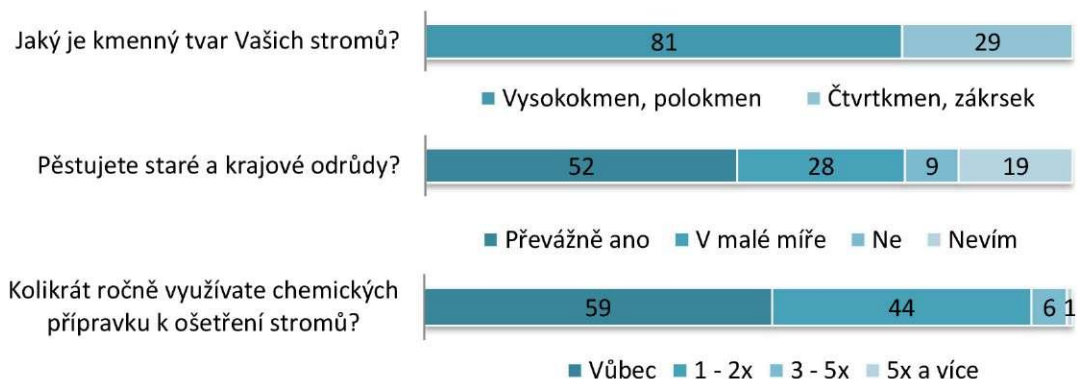

Příloha 25 – Souhrnné vyhodnocení dotazníkového šetření v kategorii -35

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 13.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 13.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 13.3)

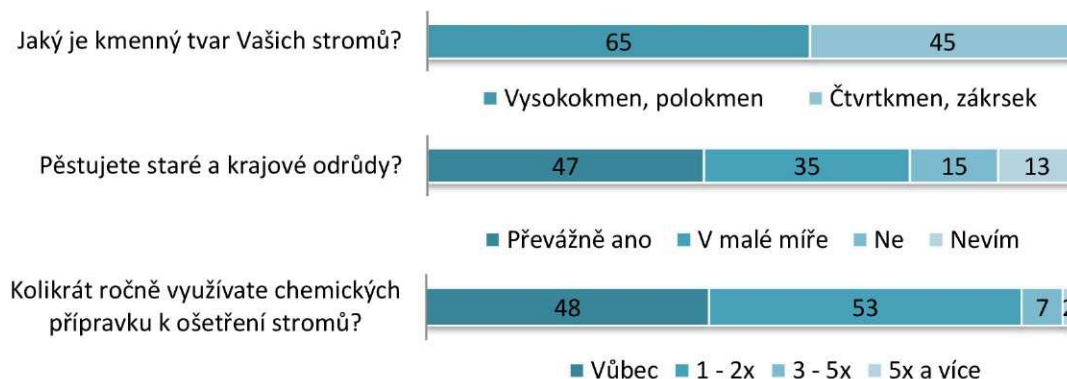

Příloha 25 – Souhrnné vyhodnocení dotazníkového šetření v kategorii 35-51

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 14.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 14.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 14.3)

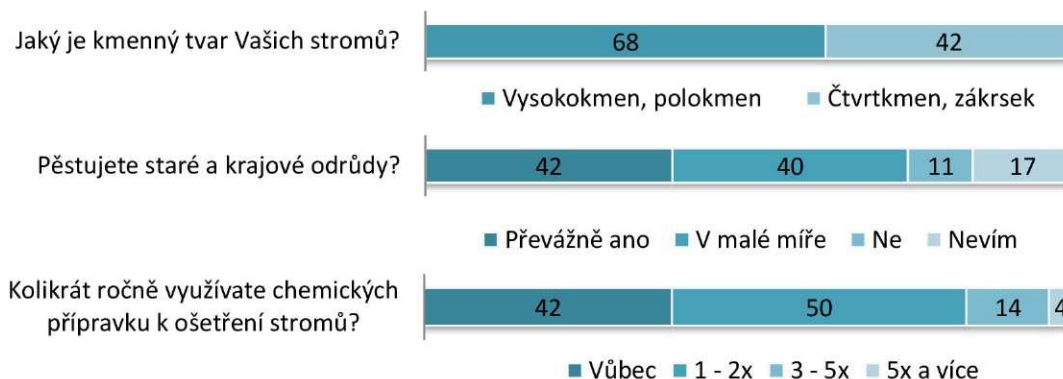

Příloha 27 – Souhrnné vyhodnocení dotazníkového šetření v kategorii 51+

Estetický soud a zájem o pěstování ovoce (Graf 15.1)

Tradičnost a ekologičnost pěstitelských postupů (Graf 15.2)

Vnímání a druhové složení výsadeb (Graf 15.3)

Příloha 28 – Vzor dotazníkového šetření

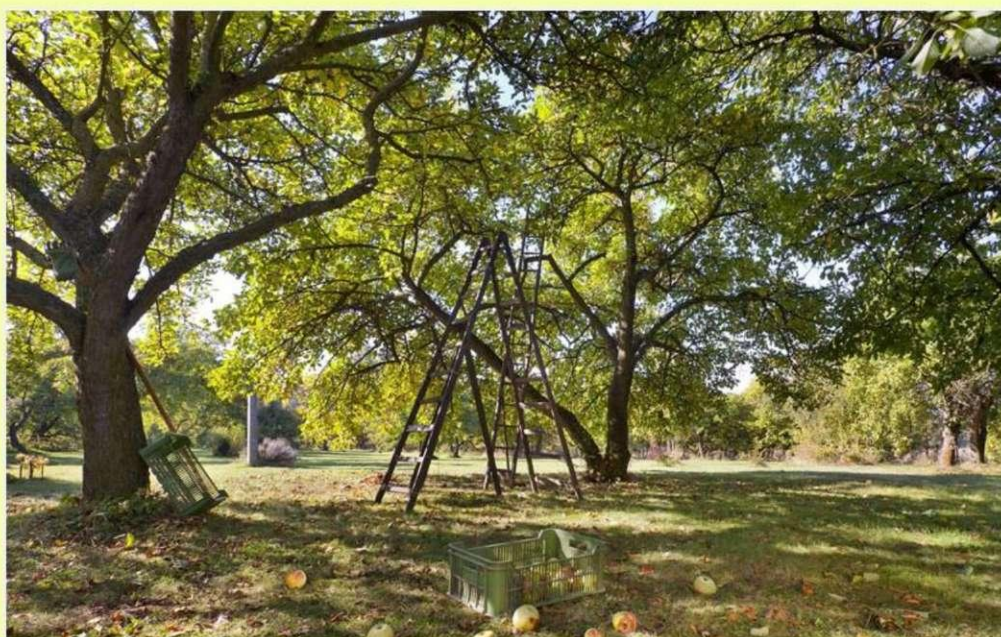
Zahrádky ve Vašem kraji

Vysadil/a jste za posledních 10 let nějaký ovocný strom?

Ano

Ne

Kterou ze zahrad by jste chtěl/a mít za svým domem? (klikněte "do obrázku")

Obr. 1 Dotazníkové šetření – strana 1

Které z uvedených ovocných stromů pěstujete a v jakém počtu?

	žádný	1 - 3	4 - 10	11 - 20	21 a více
jabloň	☐	☐	☐	☐	☐
hrušeň	☐	☐	☐	☐	☐
švestka/trnka	☐	☐	☐	☐	☐
meruňka	☐	☐	☐	☐	☐
třešeň	☐	☐	☐	☐	☐
višeň	☐	☐	☐	☐	☐
broskvoň	☐	☐	☐	☐	☐
ořešák	☐	☐	☐	☐	☐

Jaký je kmenný tvar Vašich ovocných stromů?

- Mám převážně vysokokmeny a polokmeny (výška kmene vyšší než 120 cm)
- Mám převážně čtvrtkmeny a zákrsky (výška kmene nižší než 120 cm)

Pěstujete tradiční staré a krajové odrůdy?

- Ano, většina mého ovoce jsou staré a krajové odrůdy
- Ano, menší část mého ovoce jsou staré a krajové odrůdy
- Ne, všechny (drtivá většina) jsou nově vyšlechtěné odrůdy
- nevím

Kolik ze svého ovoce sklídíte?

- sklízím pravidelně všechno, nebo většinu svého ovoce
- své ovoce obvykle sklízím částečně
- většinu svého ovoce nesklízím vůbec

Jak své ovoce zpracováváte?

- uskladnění, či mražení
- na zavařeniny
- výroba marmelád, nebo džemů
- výroba povidel
- výroba pálenky, nebo likéru
- výroba moštu a sirupů
- na sušení
- část ovoce jde k prodeji

Obr. 2 Dotazníkové šetření – strana 2

Jak svoji zahradu/sad vnímáte?

Prostor pro rekreaci

Příležitost finančního přilepšení

Zdroj kvalitních, jinak těžko dostupných, potravin

Účastníte se ve vašem regionu nějakých událostí spojených s ovocem? (košty pálenek, ovocné trhy, výstavy, semináře apod...)

Ano, pravidelně

Ano, výjimečně

Ne, vůbec

Kolikrát ročně využíváte chemické přípravky k ochraně a hnojení stromů?

vůbec, o stromy se starám ryze ekologicky

1 - 2

3 - 5

5 a více

Vypište jak se dále o své ovocné stromy staráte? (Bílění kmenů, pravidelný řez, přírodní přihnojování, sečení podrostu apod...)

Kolik je Vám let? *

Méně než 35

35 - 50

51 a více

Název Vaší obce/města? *

Obr. 3 Dotazníkové šetření – strana 3